



BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ

**T.C.
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI**

**SİYASAL PARTİLERDE İDEOLOJİK KİMLİK ALGISINDA
DEĞİŞİM: AK PARTİ ÖRNEĞİ**

ERHAN KORKIN

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN
PROF.DR. ÜMMÜHAN KAYGISIZ**

BURDUR – KASIM 2024

**T.C.
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI**

**SİYASAL PARTİLERDE İDEOLOJİK KİMLİK ALGISINDA
DEĞİŞİM: AK PARTİ ÖRNEĞİ**

ERHAN KORKIN

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Ümmühan KAYGISIZ

Üye: Prof Dr. Mustafa LAMBA

Üye: Doç Dr. Emre SAVUT

Üye: Dr Öğr. Üyesi Niran CANSEVER

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Gökhan TURHAN

BURDUR – KASIM 2024

T.C.
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ETİK BEYAN

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'ne göre hazırlamış olduğum “SİYASAL PARTİLERDE İDEOLOJİK KİMLİK ALGISINDA DEĞİŞİM: AK PARTİ ÖRNEĞİ” adlı tezin hazırlanması sürecinde akademik ve etik kuralları ihlal etmediğimi, tezimin özgün olduğunu, başvurduğum kaynakları metin içinde, dipnotlarda ve kaynakçada eksiksiz ve bilimsel kurallara uygun olarak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Erhan KORKIN

Tarih ve İmza

TEŞEKKÜR

Bilimin, bilimsel bilginin insanlığa hizmet noktasında en yüce meşguliyet alanı olduğunu bana benimseten; bilimsel bilgiye düşkünlüğümü ve her türlü zorluklara karşı hazır ve sabırlı olmamı sağlayan; bilimsel birikim ve tecrübeleriyle akademik yolculuğumun merkezinde yer alan değerli danışmanım Sayın Prof. Dr. Ümmühan KAYGISIZ'a teşekkürlerimi, saygılarımı, minnet ve şükranlarımı sunarım.

Ayrıca gerek bu tezin hazırlanmasında gerek eğitimim boyunca yardımlarını ve yol göstericiliğini hiçbir zaman esirgemeyen bölüm başkanımız Sayın Prof. Dr. Mustafa LAMBA'ya ve Sayın Dr. Öğrt. Üyesi Niran CANSEVER'e çok teşekkür ederim.

Burdur, 2024

(KORKIN, Erhan, “Siyasal Partilerde İdeolojik Kimlik Algısında Değişim: AK Parti Örneği, Doktora Tezi, Burdur, 2024)

ÖZET

Siyasal partiler, ideolojik kimliğin dinamik doğası gereği değişim ve dönüşüm süreçleri yaşamaktadır. Tezde, Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) özelinde, ideolojik kimliğin dinamik doğasının siyasal partilerin değişim ve dönüşümlerinde önemli olduğu varsayılmaktadır. AK Parti örneğinden hareketle, siyasal partilere hâkim olan ideolojik kimliklerde yaşanan değişim ve dönüşümler, süreklilikler, kopuşlar ve temsiliyet temelinde ortaya konulmaktadır. Çalışmada, AK Parti’de yaşanan ideolojik değişim ve dönüşümün kaynaklarının saptanması, temsiliyet temelinde yansımalarının ortaya konulması ve yaşanan dönüşümün ideolojik zemindeki yerinin tespit edilmesi hedeflenmiştir.

Çalışma hem nitel hem nicel araştırma olarak tasarlanmıştır. Nitel araştırma yönteminde araştırma soruları derinlemesine çözümlenerek araştırma konusu ile ilgili ayrıntılı bilgiler elde edilmesi amaçlanmıştır. Tarama yöntemi ile değerlendirilen değişimler, örneklem alınan Adalet ve Kalkınma Partisi özelinde parti programları ve tüzüğü üzerinden doküman analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir. Çevrim içi ortamda uygulanan anket çalışmasına 781 adet örneklem katılmıştır. Açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri ile birinci ve ikinci yarı örneklem üzerinde yapısal geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır.

Elde edilen bulgular ışığında, AK Parti’nin kesintisiz iktidarı süresince; muhafazakâr demokrasi ile başlayıp, “tek vatan, tek bayrak, tek devlet, tek millet” çizgisine gelen siyasal söylem ve politikalarındaki değişikliğin ideolojik bir değişim ve dönüşüm olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Muhafazakârlık, Adalet ve Kalkınma Partisi, Muhafazakâr Demokrasi, Değişim, Dönüşüm.*

(KORKIN, Erhan, "Change in the Perception of Ideological Identity in Political Parties: The Case of the AK Party, PhD Thesis, Burdur, 2024)

ABSTRACT

Political parties experience processes of change and transformation due to the dynamic nature of ideological identity. In the thesis, based on the example of the Justice and Development Party (AK Party), it is assumed that the dynamic nature of ideological identity is important in the change and transformation of political parties. Using the example of the AK Party, the changes and transformations in the ideological identities that dominate political parties are presented on the basis of continuities, ruptures and representation. The aim of the study is to determine the sources of the ideological change and transformation experienced in the AK Party, to reveal its reflection on the basis of representation and to determine the place of the transformation experienced on the ideological ground.

The study was designed as both qualitative and quantitative research. In the qualitative research method, it is aimed to obtain detailed information about the research topic by analyzing the research questions in depth. The changes evaluated by the scanning method were evaluated by the document analysis method, specifically on the party programs and statutes of the Justice and Development Party, which was taken as a sample. 781 samples participated in the survey conducted online. Explanatory and confirmatory factor analyses, as well as structural validity and reliability analyzes were conducted on the first and second half samples.

In the light of the findings, during the uninterrupted rule of the AK Party; It has been revealed that the change in political discourse and policies, which started with conservative democracy and came to the line of "one homeland, one flag, one state, one nation", is an ideological change and transformation.

Key Words: *Conservatism, Justice and Development Party, Conservative Democracy, Change, Transformation.*

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	i
TEŞEKKÜR.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar DİZİNİ	ix
ŞEKİLLER VE GÖRSELLER DİZİNİ	xii
GÖRSELLER DİZİNİ	xiii
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ARKA PLAN KİMLİK, SİYASAL KİMLİK VE İDEOLOJİ İLİŞKİSİ

1.1. Kimlik Kavramı.....	8
1.2. Siyasal Kimlik ve İdeoloji İlişkisi	10
1.2.1. Türk Siyasetinde Siyasal Kimlik ve İdeoloji İnşası.....	19
1.3. Muhafazakârlık ve İdeoloji	23

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE MUHAFAZAKÂRLIK

2.1. Türk Siyasetinde Muhafazakârlık Kavramı	28
2.1.1. Osmanlı Döneminde Muhafazakârlık.....	31
2.1.2. Tek Parti Döneminde Muhafazakârlık (1923- 1946)	32
2.1.3. Çok Partili Hayattan Günümüze Türk Muhafazakârlığı.....	35
2.1.3.1. Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)	36
2.1.3.2. İki Darbe Arası Dönem (1960-1980).....	37
2.1.3.3. 1980 Sonrası.....	40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AK PARTİ'NİN KURULUŞU VE YENİ BİR İDEOLOJİK KİMLİĞİN İNŞASI

3.1. AK Parti'nin Kuruluşu ve Siyasal Kimliği	44
3.2. AK Parti'nin Muhafazakâr Demokrasi Söylemi	53

3.2.1. AK Parti'nin Muhafazakârlık Yaklaşımı.....	60
3.3. Siyasal Parti Tipolojilerine Göre AK Parti	67
3.4. AK Parti İktidarında Yaşanan Siyasal Gelişmeler	70
3.4.1. Kasım 2002 Genel Seçimleri.....	73
3.4.2. 27 Nisan E-Muhtırası ve Anayasa Mahkemesi'nin 367 Kararı.....	76
3.5. AK Parti'nin Kuruluş Sürecinin Değerlendirilmesi	82
3.6. AK Parti'nin İdeolojilerinde Değişikliğe Neden Olan Olaylar ve Gelişmeler	84
3.6.1. Uluslararası Siyasette Yaşananlar.....	84
3.6.1.1. 2009 Davos Zirvesi, Mavi Marmara ve İsrail'le Bozulan İlişkiler .	85
3.6.1.2. Arap Baharı ve Yakın Coğrafyadaki Krizler	87
3.6.2. Ulusal Siyasette Yaşanan Gelişmeler	89
3.6.2.1. 2007 Cumhurbaşkanlığı Seçimi Süreci.....	89
3.6.2.2. Çözüm Süreci.....	92
3.6.2.3. Gezi Parkı Eylemleri.....	93
3.6.2.4. 15 Temmuz Darbe Girişimi	95
3.6.2.5. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçiş	96
3.6.2.5.1. Cumhur İttifakı.....	99
3.6.2.6. Alevi Açılımı	100
3.7. AK Partinin Değişen İdeolojisinde “Yerlilik ve Millilik” Sonrası Değişim	101

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMÜN TEORİK ÇERÇEVESİ

4.1. Seçim Sonucu Odaklı Model (Electoral Result Model).....	111
4.2. Siyasal Rekabet Ortamı Modeli (Competitive Environment Model).....	112
4.3. Sosyal Tercihler Modeli (Social Preferences Model)	114
4.4. Neo-Liberal Yakınsama Modeli (Neo-Liberal Convergence Model)	115
4.5. Organizasyon Yapısı Modeli (Organizational Structure Model)	117
4.6. Yeni Parti Tipolojileri	118
4.6.1. Bölünme-Hizip Parti (Split Party)	121
4.6.2. Devam- Halef Parti (Successor Party)	122
4.6.3. Birleşme Partisi (Merger Party).....	123
4.6.4. Orijinal Yeni Parti (New Genuine Party)	126

BEŞİNCİ BÖLÜM	
SİYASAL PARTİLERDE İDEOLOJİK KİMLİK ALGISINDA DEĞİŞİM: AK	
PARTİ ÖRNEĞİ	
5.1. Yöntem	129
5.1.1. Amaç ve Kapsam	129
5.1.2. Evren ve Örneklem	129
5.1.3. Veri Toplama Araçları	130
5.1.3.1. Dönüşüm Algısı Ölçeği	132
5.1.3.2 E-Muhtıra ve Dönüşüm	134
5.1.3.3. Gezi ve Dönüşüm	136
5.1.3.4. 2015 Haziran Seçimleri ve Dönüşüm	138
5.1.3.5. Açılım (Çözüm Süreci) ve Dönüşüm	140
5.1.3.6. Darbe ve Dönüşüm	142
5.1.3.7. Başkanlık ve Dönüşüm	144
5.1.3.8. İttifak (Cumhur) ve Dönüşüm	146
5.1.3.9. Alevi Açılımı ve Dönüşüm	148
5.1.4. Araştırma Soruları ve Hipotezleri	150
5.1.5. Araştırma Modeli	151
5.1.6. Veri Analizi	151
5.2. Bulgular	153
5.2.1. Demografik ve Tanımlayıcı İstatistikler	153
5.2.2. Frekans Analizleri	157
5.2.3. Betimsel İstatistikler ve Normal Dağılım İstatistikleri	175
5.2.4. Hipotez Testleri	177
5.2.4.1. Hipotez 1	178
5.2.4.2. Hipotez 2	180
5.2.4.3. Hipotez 3	183
5.2.4.4. Hipotez 4	187
5.2.4.5. Hipotez 5	191
5.3. Bulguların Değerlendirilmesi	194
SONUÇ	210
KAYNAKÇA	216

EKLER.....	236
ÖZGEÇMİŞ	255



TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Yeni Parti Tipolojilerine Göre Türk Siyasal Hayatındaki Yeni Partiler....	120
Tablo 2. Yapısal Eşitlik Modeli Araştırmalarında Kullanılan Uyum İndekslerine İlişkin Mükemmel ve Kabul Edilebilir Uyum Ölçütleri Referans Değer Aralıkları.....	131
Tablo 3. Cronbach's Alpha Referans Değerleri.....	132
Tablo 4. Dönüşüm Algısı Ölçeği İlk Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizi Bulguları	132
Tablo 5. Dönüşüm Algısı Ölçeği İkinci Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizi Bulguları	133
Tablo 6. E-Muhtıra ve Dönüşüm Ölçeği İlk Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizi Bulguları	134
Tablo 7. E-Muhtıra ve Dönüşüm Ölçeği İkinci Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizi Bulguları.....	135
Tablo 8. Gezi ve Dönüşüm Ölçeği İlk Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizi Bulguları	136
Tablo 9. Gezi ve Dönüşüm Ölçeği İkinci Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizi Bulguları	137
Tablo 10. 2015 Haziran Seçimleri ve Dönüşüm Ölçeği İlk Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizi Bulguları	138
Tablo 11. Seçimler (2015) ve Dönüşüm Ölçeği İkinci Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizi Bulguları.....	139
Tablo 12. Açılım ve Dönüşüm Ölçeği İlk Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizi Bulguları	140
Tablo 13. Açılım ve Dönüşüm Ölçeği İkinci Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizi Bulguları	141
Tablo 14. Darbe ve Dönüşüm Ölçeği İlk Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizi Bulguları	142
Tablo 15. Darbe ve Dönüşüm Ölçeği İkinci Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizi Bulguları	143

Tablo 16. Başkanlık ve Dönüşüm Ölçeği İlk Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizi Bulguları	144
Tablo 17. Başkanlık ve Dönüşüm Ölçeği İkinci Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizi Bulguları.....	145
Tablo 18. İttifak ve Dönüşüm Ölçeği İlk Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizi Bulguları	146
Tablo 19. İttifak ve Dönüşüm Ölçeği İkinci Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizi Bulguları	147
Tablo 20. Alevi Açılımı ve Dönüşüm Ölçeği İlk Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizi Bulguları.....	148
Tablo 21. Alevi Açılımı ve Dönüşüm Ölçeği İkinci Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizi Bulguları.....	149
Tablo 22. Örneklem Demografik İstatistikleri	153
Tablo 23. Siyasal Parti ile İlgili İstatistikler	154
Tablo 24. Siyasal Kimlik İstatistikleri	155
Tablo 25. Parti İdeolojik Kimlik İstatistikleri	156
Tablo 26. Değişim veya Dönüşümde Etkili Olan Olaylara Dair İstatistikler	156
Tablo 27. Değişim ve Dönüşüm Algısı Ölçeği Frekans Analizleri	157
Tablo 28. E-Muhtıra ve Dönüşüm Ölçeği Frekans Analizleri	160
Tablo 29. Gezi ve Dönüşüm Ölçeği Frekans Analizleri	162
Tablo 30. 2015 Haziran Seçimleri ve Dönüşüm Ölçeği Frekans Analizleri.....	164
Tablo 31. Açılım ve Dönüşüm Ölçeği Frekans Analizleri.....	166
Tablo 32. Darbe ve Dönüşüm Ölçeği Frekans Analizleri	168
Tablo 33. Başkanlık ve Dönüşüm Ölçeği Frekans Analizleri.....	170
Tablo 34. İttifak ve Dönüşüm Ölçeği Frekans Analizleri	172
Tablo 35. Alevi Açılımı ve Dönüşüm Ölçeği Frekans Analizleri.....	174
Tablo 36. Değişken Betimsel İstatistikleri	176
Tablo 37. Değişken Normal Dağılım Test İstatistikleri	177
Tablo 38. Cinsiyete Bakımından Farkları Sınayan Bağımsız Örneklem T-Testi Bulguları	178
Tablo 39. Yaş Grupları Bakımından Farkları Sınayan Anova Testi Bulguları.....	180
Tablo 40. Eğitim Seviyesi Bakımından Farkları Sınayan Anova Testi Bulguları ...	184

Tablo 41. Gelir Seviyesi Bakımından Farkları Sınayan Anova Testi Bulguları.....	187
Tablo 42. Partiye Üye Olma Süreleri Bakımından Farkları Sınayan Anova Testi Bulguları	191



ŞEKİLLER VE GÖRSELLER DİZİNİ

Şekil 1. Dönüşüm Algısı Ölçeği DFA Şeması	133
Şekil 2. E-Muhtıra ve Dönüşüm Ölçeği DFA Şeması	135
Şekil 3. Gezi ve Dönüşüm Ölçeği DFA Şeması	137
Şekil 4. 2015 Haziran Seçimleri ve Dönüşüm Ölçeği DFA Şeması	139
Şekil 5. Açılım ve Dönüşüm Ölçeği DFA Şeması	141
Şekil 6. Darbe ve Dönüşüm Ölçeği DFA Şeması	143
Şekil 7. Başkanlık ve Dönüşüm Ölçeği DFA Şeması	145
Şekil 8. İttifak ve Dönüşüm Ölçeği DFA Şeması	147
Şekil 9. Alevi Açılımı ve Dönüşüm Ölçeği DFA Şeması	149
Şekil 10. Araştırma Modeli	151

GÖRSELLER DİZİNİ

Görsel 1. Değişim ve Dönüşümün Özellikleri	109
Görsel 2. Yeni Parti Tipolojisine Göre AK Parti	128



KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AB	: Avrupa Birliği
AFA	: Açımlayıcı Faktör Analizi
AK Parti-AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
BBP	: Büyük Birlik Partisi
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CHS	: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
ÇYDD	: Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği
DEHAP	: Demokratik Halk Partisi
DEVA	: Demokrasi ve Atılım Partisi
DFA	: Doğrulamalı Faktör Analiz
DİSK	: Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	: Demokrat Parti
DSP	: Demokratik Sol Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
FETÖ	: Fethullahçı Terör Örgütü
FP	: Fazilet Partisi

GP	: Güven Partisi
GYP	: Gerçek Yeni Parti
HADEP	: Halkın Demokrasi Partisi
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
İP	: İşçi Partisi
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
MGH	: Milli Görüş Hareketi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MIT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
MNP	: Milli Nizam Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
RP	: Refah Partisi
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SP	: Saadet Partisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TCKMP	: Türkiye Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
vb.	: ve benzeri
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu
YTP	: Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Çağdaş demokrasilerde ideolojik kimliğin belirleyiciliğine ya da önemine duyulan ilginin azaldığına yönelik çalışmalar ortaya konmuştur. Siyaset biliminde nispeten daha popüler olan bu çalışmalara bakıldığında, çağdaş demokrasilerde yaşanan siyasi değişim ve dönüşümleri açıklamada ideolojik varsayımlar yerine, kanıt, bilgiye dayalı olarak karakterize edilen, ideoloji sonrası aşamaya geçildiğine inanılan veriler kullanılmaya başlamıştır (Bell, 2013). İdeolojik kimliğin siyasi süreçler üzerindeki etkisinin azaldığına kanıt olarak; meritokrasinin ve teknokrasinin gelişmesi-siyasetin profesyonelleşmesi, dalgalı seçmen profilinin ortaya çıkması gibi açıklamaların yanı sıra siyasal değişim ve dönüşüm süreçlerini kavrayabilmek için yeni parti türleri inşa edilmiştir. Bu tipolojilerde siyasi parti ve grupların baskın özelliklerini vurgulamak için Otto Kirchheimer (1966) ile başlayan “Hepsini Yakala Partileri (Catch All Party)”, Katz ve Mair’in “Kartel Parti” gibi tipolojiler (Katz, 2009), siyasal süreçler üzerinde ideolojik kimliğin azaldığına kanıt olarak sunulmuştur.

Çağdaş demokrasinin temeli temsili demokrasidir. Temsili demokrasinin ise ana taşıyıcısı siyasal partilerdir. Bu doğrultuda çağdaş demokrasilerin dönüşümü siyasal partilerin değişimleriyle bağlantılıdır. Siyasal partilerin değişim ve dönüşümü, ideolojik kimlik arka plana atılarak, siyasi pazarlama, halkla ilişkiler ve parti liderliği gibi yeni kavramlar ortaya konularak açıklanmaya çalışılmıştır. Buraya kadar ortaya konan tüm model ve kavramların ortak noktası, siyasal partilerde yaşanan değişim ve dönüşümlerde, ideolojilerin azalan etkisini öne süren, kanıt olarak sunan varsayımlardır. Çalışmada bu verilerden yola çıkılarak, Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) örneği özelinde, ideolojik kimliğin dinamik bir doğası olduğu ve siyasi partilerin değişim ve dönüşümlerinde hala önemli olduğu varsayılmaktadır.

2002 Genel Seçimlerinden önce AK Parti kendisini benzer ideolojiye sahip partilerden ayırmak için kimliğini “muhafazakâr demokrat” olarak açıkladıktan sonra Türkiye’de muhafazakârlık teriminin anlamı akademik olarak tartışılmaya başlamıştır. Gündelik dilde muhafazakârlık terimine gerici ve yobaz gibi anlamlar yüklenmiştir. Aynı zamanda kavram, Türkiye’de dindar kesimi tanımlamak için kullanılmaya

başlamıştır. Siyasi bir liderin partisini “muhafazakâr demokrat” olarak tanımlaması Türk siyasal hayatı için “muhafazakâr” kelimesini önemli kılmış, Türk siyasal hayatında bu kavram akademik bir merak ve inceleme konusu haline gelmiştir.

Siyasi olarak genellikle sağ partiler ile özdeşleştirilen toplumsal olarak ise dindar kesim ile ilişkilendirilen Türk muhafazakârlığının bu şekilde bir siyasi gruba/ideolojiye ya da dine indirgenmesi Türk siyasal hayatında muhafazakârlığın tanımlanması ve anlaşılmasında büyük bir sorun oluşturmaktadır. Bu nedenle Türk muhafazakârlığının anlaşılabilmesi için siyasi olarak muhafazakârlık öncelikle sağ ve sol partiler bağlamında incelenmeli ve İslamcılık anlayışından farklı ele alınmalıdır. Hareket noktası ve kavramlar sağlam ölçütlerle tanımlandıktan ve tespit edildikten sonra ancak Türk muhafazakârlığı doğru okunabilir ve anlaşılabilir.

Muhafazakârlığı halk arasındaki anlamlarından ziyade akademik olarak tanımlama konusundaki tartışmalar 2002 yılından bu yana araştırmacılar arasında devam etmektedir. Bu tartışmaların etkisiyle ilgi odağı haline gelen muhafazakârlık konusundaki literatür incelediğinde kaynakların sayı bakımından fazla olduğu görülmektedir. 2002 yılından itibaren Türk siyasal hayatında muhafazakârlık konusunda akademik çalışmalarda artış gözlenmiş, muhafazakârlık ideolojisi pek çok araştırma ile Türkiye’de kavramsal ve anlamsal olarak anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede Mehmet Vural’ın (2003) “Siyaset Felsefesi Açısından Muhafazakârlık” çalışması, Bekir Berat Özipek’in (2005) “Muhafazakârlık: Akıl, Toplum, Siyaset”; İsmail Safi’nin (2007) “Türkiye’de Muhafazakâr Siyaset ve Yeni Arayışlar”; Fırat Mollaer’in (2009) “Muhafazakarlığın İki Yüzü”; Hüseyin Şeyhanlıoğlu’nun (2011) “Türk Muhafazakârlığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti” ve Murat Sezik’in (2012) “Muhafazakâr Siyaset İdeolojisi ve Türkiye’de Muhafazakârlık” çalışmaları önemli örnekler olarak gösterilebilir.

Literatüre bakıldığında genellikle muhafazakârlık ideolojisinin dönüşümü, iktidar partileri ile özdeşleştirilerek ele alındığı görülmektedir. Örneğin, Özgün Erler’in (2007) “Yeni Muhafazakârlık, AKP ve “Muhafazakâr Demokrat” Kimliği” çalışması, Furkan Aydın’ın (2016) “Muhafazakârlık ve Demokrat Parti’nin 1950-1954 Dönemi Muhafazakâr Politikaları” çalışması gibi... Ayrıca AK Parti’nin Muhafazakâr siyaseti iktidar boyutunda uzun yıllardır sürdürmesi ve içerisinden çıktığı İslamcı

siyasetin taşıyıcısı-temsilcisi Milli Görüş Hareketinden (MGH) farklı olarak yeni bir muhafazakâr siyaset anlayışı ortaya koyması, karşılaştırmalı incelemeleri de beraberinde getirmiştir. Siyasal ve ideolojik dönüşüm odaklı araştırmalara örnek gösterilebilecek bu çalışmalara bakıldığında; Nureddin Nebatî'nin (2014) "Millî Görüşten Muhafazakâr Demokrasiye" ve Oğuz Özcan'ın (2023) "Millî Görüş'ten AK Parti'ye Türkiye'de İslamcı Siyasetin Dönüşümü" adlı iki eser bulunmaktadır. Bu iki çalışmanın ortak özelliği AK Parti'yi İslamcı siyasetten muhafazakâr siyasete geçiş yapan hizip bir parti olarak karşılaştırma ekseninde, benzerlik ve farklılıklara odaklanmış olmasıdır. Bu çalışma ise, AK Parti'nin içerisinde geldiği siyasi gelenekten farklılığının yanında, 22 yıllık iktidarı boyunca kendi siyasal ve ideolojik kimliğinde yaşadığı değişim ve dönüşümleri hem literatür hem tüm Türkiye ölçeğinde saha verileri üzerinden daha ayrıntılı analiz ile literatüre bir katkı olarak sunmaktadır. Daha detaylı olarak tez araştırma temelinde yer alan AK Parti ile ilgili olarak YÖK-TEZ veri tabanı incelemesi sonucunda (2005-2021), 13 değişik alanda, 24'ü doktora; 118'i yüksek lisans olmak üzere toplamda 142 tez çalışması yapıldığı görülmüştür. Bu çalışmalar içerisinde 2 doktora ve 7 yüksek lisans tezi ideolojik siyasal kimlik ve ideolojik dönüşüm üzerine yoğunlaşmaktadır. Devam eden bir dönem içerisinde kritik dönemleri belirleyebilmek için nicel analiz tekniklerinin kullanılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Böylece nicel veriler kuramsal çerçevenin daha güçlü bir bilimsel dayanak sağlamasına yol açacaktır. Bu çalışmada nicel verileri elde etmek için kullanılacak olan anket formları, istatistiksel ölçeği ve maddeleri, araştırmanın varsayımlarına, sorularına ve kuramsal çerçevesine dayalı olarak doğrudan araştırmacı tarafından oluşturulmuş, birincil kaynak değerinde olacaktır. Bu sebeple çalışmada yapılacak olan analizle birlikte daha güçlü bilimsel dayanaklar kullanılarak literatürdeki eksik yanların doldurulup bilimsel alana ve literatüre katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Bu araştırmanın amacı siyasi partilere hâkim olan ideolojik kimliklerde yaşanan değişim ve dönüşümleri, süreklilikler, kopuşlar ve temsiliyet temelinde ortaya koymaktır. Bu bağlamda, AK Parti'de yaşanan ideolojik değişim ve dönüşüm dönemlerini saptamak, AK Parti'de yaşanan ideolojik değişim ve dönüşümün temsiliyet temelinde yansımalarını ortaya koymak ve AK Parti'de yaşanan dönüşümün ideolojik zemindeki yerini tespit etmek gibi amaçların yanı sıra parti üyelerinin

dönüşüm algıları ve dönüşümün kaynağı olan süreçlere dair görüşlerinin cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi, gelir düzeyi ve partiye üyelik süreleri bakımından değişip değişmediğinin incelenmesi de araştırma kapsamında tutulmuştur.

Değişim ve dönüşümün ayrı kategori olarak şablon haline getirilerek tablolandırıldığı çalışmada, tabloya göre siyasal alanda ortaya çıkan gelişmelerin değişim ve dönüşüm temel başlıkları altında, hangi süreçlere denk geldiği belirlenmiştir. Böylece “Değişim” başlığı, siyasal gelişme ve bu siyasal gelişmeye karşı pozisyon almayı ifade eden seçili dizilim alt başlıklarından oluşmaktadır. Burada, ortaya çıkan siyasal gelişmeye karşı partinin aldığı pozisyonlar, partinin ideolojisinin sınırları içerisinde hareket ederek; sadece önceliklerinin yer değiştirmesine sebep olmaktadır.

Dönüşüm kavramı ise siyasal partinin mevcut ideolojisinden başka bir ideolojiye doğru geçişini ortaya koyar. “Dönüşüm” ve “Aktarım” alt başlıklarından oluşan bu süreçte, siyasal parti ortaya çıkan siyasal gelişme ve siyasal değişimlerin etkisinde farklı bir ideolojiye yönelik önceliklere doğru yönelim gösterir. Bunun için öncelikle kurumsal düzlemde yapısal değişiklikler yapar. Yani partinin resmî belgeleri ve yön haritaları olan tüzük, program ve stratejilerde değişikliklere gider; bu belgelerde eklemeler ve çıkarmalar yapar. Kurumsal-organizasyonel yapıda başlayan dönüşümün tamamlanabilmesi ise temsiliyet alanına bu dönüşümün aktarılması ile olabilmektedir. Böylelikle dönüşüme üyeler ve seçmen tabanı da dahil edilerek süreç tamamlanmaktadır. Bu dönüşüm süreci yukarıdan aşağıya olabileceği gibi aşağıdan yukarıya doğru da olabilmektedir.

Bu çalışmada ortaya konmuş olan teorik temeller şablon üzerinde çalıştırılacak olup ortaya çıkan bulguların şablon üzerinde değişim ve dönüşüm aşamalarından hangisine oturacağı belirlenmeye çalışılacaktır. Bu amaçla 6 farklı teorik temel kullanılmıştır. Bu teorik temellerden beşi Avrupa’da kullanılan ve siyasi partilerin ideolojik düzlemlerinin hala çok etkili olduğunu varsayan ve siyasi aktörlerin iç ve dış çevrelerinde meydana gelen gelişmelere, değişim ve dönüşümlere yönelik davranışlarının dinamik süreçler içerdiğini ortaya koyan, siyaset bilminde uygulamaya konulmuş 5 baskın modeldir (Niebylski, 2020).

- Seçim Sonucu Odaklı Model (Electoral Result Model),

- Siyasal Rekabet Ortamı Modeli (Competitive Environment Model),
- Sosyal Tercihler Modeli (Social Preferences Model),
- Neo-Liberal Yakınsama Modeli (Neo-Liberal Convergence Model),
- Organizasyon Yapısı Modelidir (Organizational Structure Model).

Son teorik model olarak, Savut (Savut, 2021), tarafından Türkçe literatüre dahil edilen “Yeni Parti Tipolojileri” içerisinde yer alan kategorilerin siyasi partilerin ideolojik değişim veya dönüşümleri üzerindeki etkisi bağlamında değerlendirilecektir. Bu tipoloji içerisinde çalışmaya uyarlanacak kategoriler 4 başlık altında ele alınmıştır:

- Bölünme-Hizip Parti (Split Party)
- Birleşme Partisi (Merger Party)
- Devam- Halef Parti (Successor Party)
- Orijinal Yeni Parti (New Genuine Party)

Çalışmada kullanılan bu 6 kuramsal model, AK Parti örneği üzerinde değerlendirmeye tabi tutularak siyasal partilerde ideolojik zeminde yaşanan gelişmelerin, değişim veya dönüşüm dinamikleri içerisinde incelenmesini sağlayacak; siyasal partilerin hangi amaçlarla ideolojik değişim veya dönüşüme uğradığını; bu değişim ve dönüşümde hangi faktörlerin tetikleyici olduğunu ve son olarak da saha çalışmasıyla değişim ve dönüşüm dinamiğinin temsiliyet temelindeki yansımaları ile modellerin AK Parti örneğine uyan ve uymayan tarafları ortaya konulacaktır.

Tez hem nitel hem nicel araştırma olarak tasarlanmıştır. Nitel araştırmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yönteminde araştırma soruları derinlemesine çözümlenerek araştırma konusu ile ilgili ayrıntılı bilgiler elde edilmesi amaçlanmıştır. Yapılan analizle birlikte belirtilen araştırma sorularına cevaplar aranmıştır. Çalışmada öncelikli olarak konu ile alakalı yapılan çalışmalar taranmış, sonrasında ise bu çalışmalardan yola çıkarak araştırmanın kavramsal ve kuramsal çerçeveleri belirlenmiştir. Kuramsal çerçeveye dayalı olarak AK Parti örneğinden hareketle siyasal partilerin ideolojik kimlik ve temsiliyetlerinde neden değişim ve dönüşümler gerçekleştiği ortaya konmuştur. Tarama yöntemi ile değerlendirilen

değişimler, örneklem alınan Adalet ve Kalkınma Partisi özelinde parti programları ve tüzüğü üzerinden doküman analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir.

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 04.01.2023 tarih ve 2023/25 karar numaralı etik kurul onayı doğrultusunda saha verileri toplanmıştır. Nicel olarak, araştırmanın evrenini 11.241.000 parti üyesi oluşturmaktadır. Evreni temsil bakımından örneklem sayısı, %95 güven düzeyi ve %5 hata payı için evreni temsil edebilecek minimum örneklem sayısı 384 olarak hesaplanmıştır. Araştırmada özgün ölçme aracı süreci iki aşamalı olarak gerçekleştirileceği için söz konusu örneklem sayısının iki katına ulaşılması amaçlanmıştır. Çevrim içi ortamda uygulanan anket çalışmasına 781 adet örneklemin katıldığı görülmüş ve örneklemin yeterli olduğuna kanaat getirilerek analiz aşamasına geçilmiştir. Araştırma kapsamında 5'li likert tipte toplamsak tek alt boyutlu 9 adet ölçeğin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Birinci ve ikinci yarı örneklem üzerinden yapılan yapısal geçerlilik ve güvenilirlik analizleri doğrultusunda dönüşüm algısı ölçeğinin tek boyut ve 4 madde ile yapısal olarak geçerli ve yüksek güvenilirlik düzeyinde ölçüm yapabilecek bir ölçme aracı olduğu görülmüştür.

Çalışmaya Türkiye'deki siyasi partilerden yalnızca AK Parti dahil edilecek diğer siyasal partiler ise çalışma dışında bırakılacaktır. Araştırma konu bakımından siyasal partilerin ideolojik kimlik algısında meydana gelen değişimler ile sınırlıdır. Yine araştırma belirli bir zaman diliminde yapıldığından (2002-2024), siyasal partilerin bu zaman diliminde yapılan faaliyetleri ve ideolojileri ile sınırlıdır. Tez, araştırmada yer alan Türkiye genelinde Adalet ve Kalkınma Partisi üyelerinden seçilen 781 kişinin ölçek olarak kullanılan olan veri toplama aracına belirttikleri görüşler ile sınırlıdır. Saha anket çalışmaları 2023 yılı içerisinde yapılmıştır. Çalışmada nicel verileri elde etmek için kullanılan anket formları ve maddeleri ve istatistiksel ölçekler araştırmanın varsayımlarına, sorularına ve kuramsal çerçevesine dayalı olarak doğrudan araştırmacı tarafından oluşturulmuş, birincil kaynak değerindedir.

Çalışmanın birinci bölümünde kimliğin siyasal ve ideolojik düzlemde gelişimine değinilmiştir. Kimlik ister bireysel ister toplumsal anlamda olsun gerek kişinin kendini tanımlamasında gerek aidiyetinin ve temsiliyetinin konumlandırılmasında önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle kimlik kavramı, çok

farklı disiplinlerde kendisine yer bularak, çok boyutlu tanımların yörüngesinde kendisine yer bulmuştur. Bu bölümde kimliğin disiplinler arası tanımlaması yapılarak; çalışmanın odak noktası olan kimliğin siyasal ve ideolojik fonksiyonu ele alınmıştır. Kimliğin ideolojik boyutunda ise araştırmanın örnekleme olan AK Parti'nin muhafazakâr demokrasi ideolojik söyleminden dolayı, muhafazakârlık ideolojisi ayrıca detaylandırılmıştır.

İkinci bölümde, Türkiye'de muhafazakâr ideolojinin, Osmanlı modernleşmesinden günümüze kadarki tarihsel seyri ele alınmıştır. Bu tarihsel arka plan bilgileri, muhafazakârlığın Türkiye'deki gelişimi, muhafazakârlık ideolojisinin unsurları üzerinden karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde, temel örneklem olan AK Parti'nin tüm yönleriyle incelenmesi gerçekleştirilmiştir. Öncelikle Partinin kuruluş süreci ele alınmış ardından ideolojik söylem olan muhafazakâr demokrasi söylemi değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu değerlendirmede AK Parti'nin ideolojik söylemi olan muhafazakâr demokrasinin muğlaklığının giderilmesi sağlanmış yeni tipolojiler aracılığıyla AK Parti'nin ideolojik şablonu ortaya çıkarılmıştır. Bölümün devamında ise AK Parti'nin ideolojik şablonunda meydana gelen değişim ve dönüşümlere neden olabilecek ulusal ve uluslararası olaylar ve gelişmeler değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Dördüncü bölümde, siyasal ve ideolojik kimlikte yaşanan değişim ve dönüşümlerin kuramsal çerçevesi oluşturulmuştur. Burada değişim ve dönüşüm kavramları ayrı olarak kategorize edilerek, neyin değişim neyin dönüşüm olduğunun ayrı unsurları belirlenerek tablolastırılmıştır. Böylelikle ortaya çıkan bir gelişmenin değişim mi yoksa dönüşüm mü olduğu şablon üzerinden görülebilecektir. Bu bölümde siyasal partilerin ideolojik kimliklerinde neden değişim ve dönüşüm yaşandığı teorik modeller üzerinden değerlendirilmiştir. Burada kullanılan altı teorik model AK Parti üzerinde çalıştırılmıştır.

Beşinci bölümde, AK Parti'de yaşanan ideolojik kimlik algısındaki değişimleri görmek amacıyla, sahadan veriler elde edilmiştir. Anketler aracılığıyla AK Parti üyelerinden elde edilen veriler istatistiki değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Araştırma sorularına ve hipotezlere cevaplar bulunmuştur. Elde edilen bulgular tüm literatür ve kuramsal alt yapı ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ARKA PLAN KİMLİK, SİYASAL KİMLİK VE İDEOLOJİ İLİŞKİSİ

Kimlik ister bireysel ister toplumsal anlamda olsun gerek kişinin kendini tanımlamasında gerek aidiyetinin ve temsiliyetinin konumlandırılmasında önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle kimlik kavramı, çok farklı disiplinlerde kendisine yer bularak, çok boyutlu tanımların yörüngesinde yer almıştır. Bu bölümde kimliğin disiplinler arası tanımlaması yapılarak; çalışmanın odak noktası olan kimliğin siyasal ve ideolojik fonksiyonu ele alınmıştır.

1.1. Kimlik Kavramı

Kimlik kavramı her disiplin alanında farklı kullanımları farklı kuramsal ele ele alınırları olan çok yönlü bir kavramdır. Kimlikleri referans kaynakları (aile, cinsiyet, statü, din ... vb.) nedeniyle çok yönlü ve durumsal olarak gören Smith'e göre, kimlikler en temel haliyle bireysel ve kolektif kimlikler olarak ikiye ayrılmıştır. Bu ikili ayrım içerisinde kolektif kimlikler ulus veya etnik bağları refere ettiğinden dolayı daha kapsamlı bir kimlik alanını oluşturmaktadır. Bu kimliği “aynılık” kavramı üzerinden açıklayarak özellikle siyasal kimliği bu kimlik içerisinde konumlandırarak, kolektif kimlik içerisinde yer alanların özel bir grup oluşturarak diğer gruplardan farklılıkları üzerinden görünürlük kazandığını belirtmektedir (Smith, 2010: 121-122). Yani, kolektif kimlikteki “aynılık” ölçütünün ortaya çıkışı aslında diğer kimliklere olan “benzemezlik” farkı üzerinden kurularak, bu “aynılık” ve “benzemezlik” ölçütlerinin milli kimliğin oluşumuna katkısını belirtmektedir. Sonuç olarak Smith’in ikili kategorizasyonu bireysel kimliği psikolojik referanslar üzerinden değerlendirirken; kolektif kimliği ortak kültür, milliyet ve cemaat gibi daha kapsayıcı aidiyetler üzerinden refere ederek değerlendirmektedir.

Bireysel ve kolektif kimliğe yönelik ayrımlara bakıldığında; kolektif kimliğin bireysel kimlikten farklı olarak, etkileşim kaynağının kurumsal yapılar olduğunu ve bu kurumlar aracılığıyla kasıtlı ve planlı olarak dolaşıma sokulduğu belirtilmiştir (Connolly, 2020: 253). Bu değerlendirmeyi derinleştiren Melucci, kolektif kimliğin

etkileşimli olarak birey ve grupların birbirleriyle olan ilişkilerinde birbirlerini etkileyerek oluşturdukları bir kimlik olduğunu belirtmektedir (Melucci, 2013, 44). Yani kolektif kimliğin bir süreç olduğunu ve bu sürecin temelinde etkileşimin inşa rolünde olduğu söylenmektedir.

Kolektif kimliğin toplumsal etkileşim süreciyle oluştuğuna yönelik değerlendirme aynı zamanda siyasal kimliğin kültürel kimlikle ilişkisini de gözlemlemeye olanak tanımaktadır. Çünkü kültürel kimlik tarihsel süreç içerisinde değişim ve dönüşüm halinde olan hem geçmişin hem şimdinin hem de geleceğin kodlarını içerisinde barındıran, statik değil oldukça dinamik bir kimliktir. Bu dinamiklik çağın havasıyla, tarihsel döngünün içerisindeki değişimlerle açıklanmaktadır (Bilgin, 2007: 14). Yani bireysel veya kolektif kimlikler, toplumsal yapı, değer, örgüt veya kurumlarla yakından ilişkili olarak değişim ve dönüşüme açık dinamik bir yapı oluşturmaktadırlar.

Bireysel ve kolektif kimlik sınıflandırmasını temele alarak kimlikleri kategorize eden yaklaşıma göre, kimlikleri bireysel, kişisel ve ulusal/kültürel kimlikler olarak 3'e ayrılmaktadır. Güvenç, özellikle ulusal-kültürel kimliği önemli bir yere yerleştirerek, ulusal kimliği sınıflandırmasında en önemli yere koymaktadır (Güvenç, 2010: 4-5). O'na göre "Ahmet Demir, Hatice Bakır olduğunuz için değil de ay yıldız simgeli Türk pasaportu taşıdığınız için vize alırsınız ya da alamazsınız".

Karpat'a göre ise kimlikler doğuştan gelen ve sonradan edinilen iki kaynağa ayrılmaktadır. Bu ayrımда süreç yaklaşımını benimseyen Karpat, süreçte her ne kadar doğuştan gelen kimliklerin (din, soy, aile... vb.) dahi yavaş da olsa değiştiğini belirtmektedir (Karpat, 2011: 58). Yani gerek temel-doğuştan kimlikler gerek sonradan edinilen sosyo-politik kimlikler (teba, sınıf, vatandaşlık ... vb.) zaman içerisinde değişmektedir. Siyasal kimliği sosyo-politik kimlik içerisinde değerlendiren Karpat'a göre (2011: 51), bu kimliğin üstten oluşturularak vatandaşların bu kimliğe kendilerini uydurduğunu ifade etmektedir. Siyasal kimliğin oluşumunun temelinde ulus devlet yapısından kaynaklı sınıfsal çatışmaların olmasından hareketle Lipset ve Rokkan (1967: 5-6), siyasal kimliği sınıf kavramıyla özdeşleştirmektedir. Göka ise bütüncül bir yaklaşımla kimliğin toplumsal boyutuna dikkat çekerek, toplumsal

etkileşimlerle bireyin aidiyet duygularının arttığını ve kendini ait hissettiği sosyal grupların hedef ve değerleriyle bütünleştiğini öne sürmektedir (Göka, 2006: 292).

Siyasal kimliğin oluşumunda toplumsal etkileşimin farklı boyutlarda gerçekleşmesi farklı kimliklerin oluşmasını sağlamaktadır. Siyasal kimlik sosyal iletişim tarafından şekillendirilen bir edinim olmasından dolayı, kültürel özellikler tarafından inşa edilen bir süreçtir. Bu neden dolayı her zaman bir kimlik çoğulluğu söz konusu olmuştur (Castells, 2008: 13). Kimlik çoğulluğunun kimliğe duyulan aidiyet üzerinde negatif yönlü etki etmesi aynı zamanda bir kimlik bunalımı yaratmaktadır. Güvenç de bu durumdan hareketle ulus devletlerin daha kapsayıcı bir çatı kimlik meydana getirerek tüm yurttaşları bu çatı kimlik etrafında birleştirdiğini belirtmektedir (Güvenç, 2010: 6).

1.2. Siyasal Kimlik ve İdeoloji İlişkisi

Kimlik kavramının anlamının genişlemesinde Avrupa’da Aydınlanma dönemi ve onu takip eden süreç içerisinde sosyal, siyasal ve ekonomik alanda meydana gelen gelişmelerin önemi büyüktür. Özellikle feodalite sonrası Avrupa’da ortaya çıkan yeni bir sınıf olan ve burjuvazi olarak adlandırılan bu orta sınıfın siyasal ve ekonomik talepleri tarihsel kırılmalara neden olmuştur. Maza’ya göre, bu yeni orta sınıf dönemin etkin otorite ve onun kurumlarına karşı, yeni hak ve taleplerle dikilmek suretiyle kendini konumlandırmış ve kimlik kavramına daha önce örneği olmayan bir siyasi boyut kazandırmıştır (Maza, 2003: 69).

Burjuva sınıfı Coğrafi Keşiflerden bu yana ekonomik anlamda güçlenen asiller sınıfından olmayan bir orta sınıftır. Elde ettikleri ekonomik ve ticari gücü siyasal alanda da kullanmak zorunda kalan bu sınıf devlet yönetimini elinde bulunduran asiller sınıfı veya aristokrat sınıfıyla mücadeleye girmiş ve onları etkilemiştir. Böylece ekonomik anlamda elde ettikleri gücü siyasal alana da taşıyarak siyasal bir kimlik oluşturmuşlardır. Yani bu süreç aslında bireysel anlamdaki kimliğin toplumsal kimlikle bütünleşerek ve içerisinde bulunduğu topluluğun kimliğiyle kendisine yeni alanlar açma çabası olarak görülmektedir. Bundan dolayı kimlik kavramı kolektif bir hareket alanı olan siyasal alanda daha görünür hale gelmiştir. Buradan hareketle, günümüzde sıkça tartışma konusu yapılan kimlik sorunu diğer kimliklerden daha çok siyasal kimlikle ilgili bir tartışmayı içermektedir (Friedman, 1992: 203).

Burjuvazi sayesinde kimliğin siyasal alanda görünür hale gelmesiyle siyasal kimlik, diğer kimlik türlerinden daha baskın hale gelmiştir. Karpat ise siyasal kimliği ulus devletle ilişkilendirerek, siyasal kimliğin organize edici düşünce sistematığı sayesinde, bireyleri benzer düşünce sistematığı içerisinde bir araya getirerek diğerlerinden farklı bir noktada konumlandırma işlevi gördüğünü ve siyasal kimliğin ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte daha fazla önem kazanarak alanını genişlettiğini belirtmiştir (Karpat, 2006: 68). Özellikle ulus devlet oluşumun ortaya çıktığı Avrupa siyasal arenasında yaşanan ideolojik, ekonomik ve sosyal çatışmalar siyasal kimliklerin ortaya çıkmasında ve şekillenmesinde etkili olmuştur (Lipset ve Rokkan, 1967: 10-11).

Siyasal kimliklerin oluşumu ve yayılması sürecinde yaşanan çatışmalar, karşıtlıklar farklı siyasal kimliklerin oluşumuna neden olmuştur. Bu farklı siyasal kimlikler de kendi düşünce sistematiğini ait oldukları gruplarını organize etme, yönlendirme ve konumlandırma amacıyla oluşturulmuşlardır. Böylelikle siyasal kimliklerin oluşmasında diğer önemli bir faktör olan ideolojiler kullanılmıştır. Çünkü ideolojiler grupları ve onların içerisinde yer alan bireyleri derinden etkilemek suretiyle siyasal kimlik kazanarak bu kimlikleri şekillendirmelerinde oldukça önemli bir rol oynamaktadırlar (Örs, 2009: 3). Böylece ideolojiler, siyasal kimliklerin düşünce sistematiğinin temelini ve sınırlarını çizen birer zihin haritaları olarak görülmektedir.

İdeolojiler özellikle siyasal kimliğin oluşumunda etkili olmakla beraber ayrıca toplumun sunduğu kimlikten farklı bir kimlik kazandırır. Siyasal kimlikten daha dar bir grubu temsil eden ideolojik kimlik, "...daha kapsamlı ve tutarlı bir dünya görüşünün içinde nerede yer aldığı ve nasıl bir misyon üstlenmesi gerektiğini içeren bir kimliktir" (Örs, 2009: 3-4). Böylece ideolojik referanslar içeren bir siyasal kimlik, bireyi toplumun bütününden ayırıştırarak onu daha küçük bir grubun parçası haline getirmektedir (Chen ve Li, 2009).

İdeolojileri, "mevcut iktidar ilişkileri sistemini korumayı, değiştirmeyi veya devirmeyi amaçlayan örgütlü siyasal eylemin temelini oluşturan, az ya da çok tutarlı fikirler dizisi" olarak tanımlayan Heywood, ideolojilerin çerçevesini şu şekilde çizmektedir:

- İdeolojiler, mevcut düzene ilişkin dünya görüşü biçiminde bir açıklama sunarlar.
- Arzu edilen geleceğe ilişkin bir iyi toplum vizyonu ve modeli sağlarlar.
- Siyasal değişime neden ihtiyaç olduğu ve bu değişimin nasıl olacağı konusunda gerekli çerçeveyi çizerler.
- Sıkıca kapatılmış düşünce sistemleri değil aksine birbirleriyle birçok noktada kesişen akışkan fikir sistemleridirler (Heywood, 2021: 61).

İdeolojiler, bireyi ideal toplum projelerini hayata geçirmek için harekete geçmeye teşvik ederek, iktidarı ele geçirme ve toplumu yönetme konusunda belli sistematik ve tutarlı görüşler sunmaktadır. Bu bağlamda "liberalizm, sosyalizm, muhafazakârlık, komünizm, Sosyal Demokrasi, İslamcılık, Feminizm, Faşizm ve Anarşizm iktidarı ele geçirmek ve toplumu kendi değer yargıları doğrultusunda değiştirmeye yönlendiren başlıca ideolojiler" olarak kabul edilmektedir (Karatepe, 2014: 18).

Batı'da feodal toplum düzeninden sanayi toplumu düzenine geçişle birlikte siyasal kimliklerin şekillenmesi ideolojilerin ortaya çıkmasıyla netlik kazanmaya başlamıştır. Heywood'a göre bu sürecin içerisinde yer alan çatışmaların merkezini sosyalizm ve kapitalizm arasında çatışma ve rekabetler oluşturmuştur (Heywood, 2021: 64). Sanayi toplumuna geçişten günümüze kadar olan süreçte ideolojiler de çeşitlenmeye başlamış; liberalizm, muhafazakârlık ve sosyalizm gibi 19. Yüzyıl temel ideolojilerinin yanında, faşizm, feminizm, anarşizm ile yeşil siyaset veya ekolojizm olarak da adlandırılan çevreci siyasi ideolojiler birer yirminci yüzyıl ideolojisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Yaşar, 2020: 265).

İdeolojiler toplumsal bir taban üzerinde sistematik bir şekilde örgütlenirken aynı zamanda siyasal kimlik üzerinden siyasal partileri de etkilerler. Yani Siyasal alan içerisinde meşru veya gayri meşru örgütlenerek faaliyet yürüten her türlü yapı veya grup, kendi amaçları ve hedefler doğrultusunda siyasi ideolojilerden yararlanır ve bunları referans alır (Yaşar, 2020: 266). Böylece siyasal partiler de kimliklerinin meşruiyetini sağlamak için kitlelere kendilerini tanımlarken farklı ideolojilerden beslenir ve yararlanırlar (Hloušek ve Kopecek, 2010). Kışlalı'ya göre siyasi partilerin, siyasi süreçleri ve kararları etkileme ve bunun için iktidarı ele geçirme amacı taşıyan

siyasi yapılar olması nedeniyle, kendi kimliklerini tanımlarken kendi toplumsal tabanlarının dolayısıyla da ideolojilerinin farklılıklarını yansıtır" (Kışlalı, 2016: 261).

İdeolojiler siyasal partilerin temel eylem ve söylemlerinin merkezinde yer almaktadır. Yaşar'a göre her siyasi oluşum veya hareket kendi kimliğini ifade ederken liberal, sosyal demokrat, milliyetçi, muhafazakâr vb. şekilde dünya görüşünü kamuoyuna açıklayarak aslında muhalefet veya iktidar olma durumlarında izleyecekleri politikalar ve icraatlar hakkında yol haritalarını toplumun farklı kesimlerine ilan etmiş olurlar. Ayrıca Örs'e göre siyasal ideolojiler, bilginin üretilme biçiminden başlamak suretiyle doğru bilginin ne olduğu ve bununla uyumlu bir toplumsal, iktisadi ve siyasal örgütlenme biçiminin çerçevesini de ortaya çıkarmaktadır (Örs, 2009: 5). Friedman ise ideolojilerin siyasal örgütlenmelere ve hareketlere kaynak teşkil ettiğini belirterek, kendi kimlik tanımlamalarını ve dünya görüşlerini yansıtırken, diğer yandan, aynı görüşü paylaşan bireyler bu örgütlenmelerin çatısı altında bir araya gelerek ilgili dünya görüşünün iktidara gelmesi için çaba harcarlar (Friedman, 1992). Siyasal kimliklerin ve partilerin örgütlenmelerine, eylem ve söylemlerine referans olan ideolojiler, günümüze kadar olan süreç içerisinde çeşitlenerek varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bu açıdan siyasal kimlik içerisinde önemli yer tutan ideolojilerin literatür merkezli açıklanması ve tanıtılması faydalı olacaktır.

Liberalizm: Feodal yapıdan sanayi toplumuna geçişle birlikte Batı'da ortaya çıkan bir ideoloji olan liberalizm; ortaya çıktığı erken dönem itibariyle, henüz belirmeye başlayan, sanayici orta sınıfın diğer bir deyişle burjuvanın arzularını yansıtan ve ekonomik alandaki uygulama önerileri ile sonraki süreçte kapitalizm ile anılan bir ideolojidir (Vincent, 2010). Toplumsal, ekonomik ve siyasal anlamda bireycilik, özgürlük, eşitlik, hoşgörü, anayasacılık, akıl ve ilerleme ile kendi çerçevesini çizen liberalizm, iktisadi olarak klasik dönemde Keynes'çi bir yaklaşımla bırakınız yapsınlar anlayışını benimserken (Hobhouse 1964: 44); 1940'larda ortaya çıkan modern liberalizmin temel ilkeleri ise bireysellik, özgürlük, akıl, adalet ve hoşgördür (Heywood, 2021: 50). Liberalizmin, bireyin herhangi bir toplumsal grup veya kolektif organa karşı üstünlüğüne inanması onun bu temel karakteristiğidir. Bu temel özellik liberal devletin birey, bireysel özgürlük ve özel mülkiyet üzerinden

yükseldiği için devlete bütün bunları koruyacak oranda ihtiyaç duyulur (Bülbül, 2021: 349). Bununla birlikte liberalizm Batı'nın ideolojisi olarak kabul edilmektedir (Karatepe, 2014: 35).

Muhafazakârlık: Fransız İhtilali sonrası ortaya çıkan diğer bir önemli ideoloji Muhafazakârlıktır. Fransız İhtilali sonrası ortaya çıkan iktisadi, toplumsal ve siyasi değişime karşı bir reaksiyon olarak ortaya çıkmıştır (Huntington, 1957: 460). İhtilal sonrası oluşan yeni düzenin tahribat yarattığına inanarak eski düzenin yeniden canlandırılması gerektiğine vurgu yapar. Liberalizm, sosyalizm ve milliyetçilik düşünceleri ve akımlarının reformcu yapılarının bazen devrimleri desteler yapıları nedeniyle muhafazakârlık, geleneksel toplum düzeninin savunulmasından yana bir tavır içerisinde olmuştur. (Heywood, 2021: 91).

Muhafazakârlık ideolojisinin ana temaları, birinci olarak geçmişin biriktirilmiş bilgeliği olan gelenektir. İkincisi insanın kusurlu ve sınırlı olduğuna dair felsefik inanç; üçüncüsü toplumun kendini oluşturan bireyler daha fazlası olduğuna dair organizmacılık; dördüncüsü toplumun doğası gereği hiyerarşi ve otoritenin varlığına inanç; beşinci ve son olarak da mülkiyetin bireyin güvencesi olduğudur (Heywood, 2021: 94-104). Muhafazakâr düşünce kendisini diğer ideolojiler gibi bir ütopyasının olmamasından hareketle geleceğe dönük ideal bir devlet veya toplum düzeni yerine kendini tarihe ve geçmiş tecrübelerle dayandırır (Huntington, 1957). Böylece Muhafazakârlık ani değişimlerden ziyade geçmişin deneyimlerini ve gelenekselliği savunması nedeniyle siyasi, toplumsal ve iktisadi anlamda daha ihtiyatlı ve pragmatik bir yapıya sahiptir (Karatepe, 2014: 55).

Sosyalizm: Sosyalizm sanayi toplumunda ortaya çıkan çatışmaları temele alarak kendini liberal düşüncenin ve doğal olarak da kapitalizmin karşısında konumlandırır. İlk olarak kitlesel üretimin yani fabrikaların yaygınlaşmasıyla beraber faaliyetleri kısıtlanan ve kendilerini tehdit altında hisseden esnaf ve zanaatkarların tepkilerini dile getiren sosyalizm, sonraki süreçte giderek sayıları artan sanayi işçileri ile ilişkilendirilmiştir (Heywood, 2021: 75).

Toplum, eşitlik, ortak mülkiyet, sosyal adalet ve işçi sınıfı gibi önemsendiği kavramlar üzerinden tasavvur edilmiş bir toplumsal düzen ön görüşüne sahip bir ideolojidir. 19. Yüzyıl sonlarında, "çalışanların ücretleri ve çalışma koşullarında

yapılan iyileştirmeler ile sendikaların ve sosyalist partilerin büyümesi sosyalizmin, kapitalist toplumla aşamalı olarak bütünleşmesini ifade eden reformcu bir sosyalist gelenek ortaya çıkarmıştır" (Heywood, 2021: 75). Sosyalizmde en temel üç kavram, birey değil toplum, özgürlük değil eşitlik, özel mülkiyet değil ortak mülkiyettir. Sosyalizmin taşıyıcı devleti olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin 20. Yüzyılın sonlarında dağılmasında sonra sosyalizmin cazibesi azalmış; günümüzde sosyalist ideoloji daha çok liberal sistemler içerisindeki eşitsizliklere, adaletsizliklere ve yetersizliklere dair eleştirilere kaynaklık etmektedir (Bülbül, 2021: 542).

Sosyal demokrasi: Bu ideoloji sosyalizmin kapitalist sistemle uzlaşma gerekliliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sosyalizm ortaya çıkarken kapitalizmin serbest rekabete dayalı yapısıyla ortadan kaldırıp ortak mülkiyete dayalı bir sistem kurmayı hedeflemiştir. Fakat Batı'da sendikal faaliyetlerin çalışma koşullarının iyileştirilmesine dönük başarılı çalışmaları, ücret artışları ve siyasal partilerin faaliyetleri sonucunda sosyalizmin dayanak grubu olan işçi sınıfının kapitalist toplumla bütünleşmesi sonucunda kapitalist sistem içerisinde bir sosyalist anlayış olan sosyal demokrasi gelişti (Bülbül, 2021: 543).

Sosyal demokrasiyi sosyalizmden farklı kılan, kapitalizmin tamamen ortadan kaldırılmasından ziyade piyasa ve devlet arasında belli bir dengeyi tercih eden daha ılımlı ve reformcu yapısıdır (Duman, 2013, 179). İşçi sınıfının şartlarının iyileştirilmesine dönük daha dengeli bir yaklaşım olarak sosyal demokrasiyi tanımlayan Çaha; sosyalist düşüncenin devrimci radikal yaklaşımlarına karşın, parlamenter demokrasi üzerinden emekçi sınıfın şartlarını iyileştirmeyi amaçlayan ılımlı bir sol anlayış olarak tanımlamıştır (Çaha, 2012: 172). Sosyal demokrasiye göre, sosyalist ideal olan sınıfsız toplum yapısının gerçekleşmesi için demokrasi son derece önemlidir.

Milliyetçilik: Siyasal olarak ulusal kimliğin oluşumunda, "biz" duygusunu ulus devletle buluşturan ideolojidir. Karatepe'ye göre; milletin değer ve çıkarlarını diğer tüm değer ve çıkarlardan üstün gören bir ideolojidir (Karatepe, 2014: 101). Baradat'a göre, ulus devlet kurmayı vaaz eden ideolojidir (Baradat, 2012: 62). Kışlalı'ya göre ise tarihsel süreç içerisinde, ilkel dönemde kabileyi; kent devleti

döneminde kenti, feodal dönemde derebeyliği; modern dönemde ulus devletin oluşumuyla birlikte ulusu kapsayan bir ideolojidir (Kışlalı, 2016: 247).

Milliyetçiliği genel olarak siyasi örgütlenmenin merkezinin millet olduğuna inanmak olarak belirten Heywood; klasik milliyetçiliğin devletin sınırlarını milletin sınırlarıyla denkleştirme çabasıyla ortaya çıkan bir ideoloji olduğunu ortaya koymaktadır (Heywood, 2021: 201). O'na göre milliyetçiliğin ana temaları; siyasi örgütlenmenin merkezi ilkesi olan *millet*, milletin özü ve ayırt edici özelliği olan *organik topluluk*, milli kimliğin milli devletle buluşmasını sağlayan *kendi kaderini tayin etme* ve milletin benzersiz tarihi ve organik bir bütün olduğuna duyulan inancın karşılı olan *kültürçülüktür* (Heywood, 2021: 206-213).

Milliyetçi ideoloji inşa ettiği milli kimlik üzerinden pratiğe dönüşmektedir. Bu pratik özelliği onun farklı ideolojiler tarafından da referans alınmasına, araçsallaştırılmasına olanak sağlamaktadır. Örneğin Baradat, milliyetçi ideolojinin hem sağ hem sol ideolojiler tarafından yararlanılan bir ideoloji olduğunu belirterek, sağcıların birlik ve istikrar kavramları; solcuların ise yurttaş refahı üzerinden milliyetçi ideolojiden faydalandığını belirtmektedir (Baradat, 2012: 62). Yani Karatepe'nin tanımlamasıyla, milliyetçiliğin bir millete ait olma duygusu, ortak bir tarih ve kültürü kaynak alan kolektif bir kimlik bilincinin ifadesi olması ve eyleme dönük birleştirici özelliğinden dolayı her ideoloji tarafından kendi yararına olmak üzere, farklı boyut ve ölçülerde yararlanılma ihtiyacı duyulan bir özelliği bulunmaktadır (Karatepe, 2014: 104).

Faşizm: Bu ideoloji her ne kadar günümüzde tüm baskıcı rejimleri tanımlamak üzere kullanılan genel bir terim olarak kullanılsa da faşizm aslında ideolojik olarak İtalyan milliyetçiliğinin bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Göze'ye göre faşizm, iki dünya savaşlarını yarattığı travmaların sonucunda, İtalya ve Almanya'da başlayıp, İspanya, Portekiz gibi Avrupa Ülkeleri ile bazı Latin Amerika ülkelerine yayılmış demokrasi karşıtı bir ideolojidir (Göze, 2015: 349).

Heywood, Faşizmi 20. Yüzyılın çocuğu olarak niteleyerek; Fransız İhtilali'nin Batı dünyasının siyasal hayatına etki etmiş değer ve fikirlerine isyan eden bir ideoloji olarak ortaya çıktığını söylemektedir (Heywood, 2021: 86-87). Faşizmin başlıca örneği olarak 1922-1943 yılları arasında İtalya'da Mussolini dönemi diktatörlüğü ve

1933-1945 yılları arasında Almanya’da Hitler dönemi Nazi diktatörlüğü görülmektedir. Baradat’a göre gerek Hitler Nazizmini gerek Mussolini faşizmini iki dünya savaşı arası dönemin şartları içerisinde karşılaştıkları siyasi sorunlara birer cevap olarak ortaya çıkmış iki idare şekli olarak, birbirlerinden bazı farklılıkları olsa da her ikisi de irrasyonalist, totaliter, elitist ve militarist bir yapıdadır. (Baradat, 2012: 286). Farklılık noktasında her iki faşizmin uygulamalarına bakıldığında ise; Alman Faşizminde ırk temelli uygulamalar ön plana çıkarken, İtalyan faşizminde devlet ve milliyetçilik temelli uygulamalar ön plandadır.

Faşizm temel içeriği karşıt olduğu şeylerle ortaya çıkmıştır. Örneğin liberalizme yönelik karşıtlığı bireyciliğin yok sayılması; bireyin toplum dışında tek başına bir hiç değerinde kabul edilmesidir. Sadece liberalizme değil kapitalizme ve komünizme de karşıtlık üzerinde şekillenen bir ideolojidir. Bireyin, faşizmde devlet karşısında bir anlamı yoktur. Çünkü devlet sosyal organizasyonlara dayandığı için, birey ancak bir sosyal yapı içerisinde ve bu sosyal yapının siyasal bir organizmaya dönüşmesi yani devlet biçimini kazanmasıyla hukuki ve siyasal bir değer kazanabilmektedir (Göze, 2015: 355). Faşizmde bireysel kimlikler anlamsızken kolektif kimlikler önem kazanmaktadır. Buradaki önemli olan üstün kimlik ya devlet ya da ırk üzerinden olmaktadır.

Sonuç olarak faşizm, devletin ve liderin kutsandığı, muhalefet mekanizmalarının olmadığı tek parti yönetimine dayanan, korporatist bir devlet yapısı, ırkçı ve militarist bir toplum anlayışı oluşturmaktadır (Beriş, 2013: 305-316).

Feminizm: Bu ideoloji kadını temele alarak onun sosyal ve siyasal konumunu iyileştirmeyi amaçlar. Temel çıkış noktası kadının erkek egemen bir toplumda ezildiği ve sömürüldüğü fikridir.

Feminist ideolojinin tarihsel gelişiminde farklı kategoriler ön plana çıkmış ve günümüze kadar farklı bir seyir izlemiştir. Altuntaş’a göre iki kategoride seyir izleyen feminist hareket, ilk olarak kadın-erkek hiyerarşik düzlemindeki kadının dezavantajlı konumunun siyasal, ekonomik ve sosyal alanlarda gidermeyi amaçlamaktadır. İkinci seyir olarak ise kadının özü itibarıyla farklı olduğu ve bu farklılığın eşitlenme gibi bir amacının olmadığı, sadece bu homojen kadın özelliklerinin değerinin her alanda

kendisine yer bularak feminen bir karakter taşıması amacıyla ortaya konulan hareketlerdir (Altuntaş, 2013: 346-348).

Heywood (2021), ise feminist ideolojinin gelişimini iki dalga halinde olduğunu ileri sürmüştür. Birinci dalgada daha çok sanayi toplumlarında çalışma koşulları ve siyasal haklardan yoksunluk üzerine itiraza dayalı olarak ortaya çıkan feminist hareket; ikinci dalgada, 20. Yüzyılla birlikte kadınların siyasal haklarına kavuşması üzerine, kadınların özgürleşmesi temalı olarak daha radikal ve devrimci özellikler taşımaktadır. Yani feminizmin ana temaları ilk olarak toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlik iken, ikinci olarak erkek iktidarına devirmeye dönük harekete dönüşmüştür (Heywood, 2021: 89). Ayrıca feminist ideoloji, farklı ideolojiler tarafından da farklı olarak algılanmıştır. Örneğin liberal ideolojiye yatkın feminizm, kadının bireysel hak ve özgürlükleri olarak ele alırken; sosyalist feministler, kadınların erkek işçilerin yükünü ev içi ekonomik çalışmalarıyla hafifleten kişiler olarak ele almakta; radikal feministler ise bu iki görüşe karşı çıkarak yarısı kadın olan nüfusun yarısı erkek olan nüfus tarafından yönetilmesine karşı bir devrimsel hareketin şart olduğuna inanır (Heywood, 2021: 89-91). Farklı ideolojik bakışların da radarında olan feminist ideoloji, genel oy hakkının elde edilmesi ve siyasal iktidar yarışlarında daha çok oya ihtiyaç duyulması sebebiyle günümüzde etkisini arttırmıştır.

Ekolojizm (Yeşil Siyaset): Çevrenin yani doğal yaşamın sadece insanoğlunun ihtiyaçları doğrultusunda kullanımına yönelik bir kaynak olarak görülmesine karşı çıkan bir ideolojidir. Ekonomik kalkınmanın öncelenmesi sonucu doğada ortaya çıkan tahribat çevresel duyarlılıkların artmasına yol açmıştır. Bu duyarlılıklar çevresel hareketlerin doğuşuna ortam hazırlamıştır. Özellikle 20. Yüzyılın sonlarına doğru çevresel duyarlılıkların artması ve buna bağlı olarak gelişen çevresel hareketlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Ekolojizm, doğayı da bir canlı organizma kabul ederek insan merkezli diğer ideolojilerden farklı olarak çevre ve doğa merkezli bir dünya görüşüdür (Heywood, 2021: 91). Yani çevreci yeşil siyaset anlayışı, insan merkezcilik ile bilim, teknoloji, endüstrileşme ve materyalizm gibi modernliğin birleşiminden oluşan ve biyolojik yaşamı tehdit eden çıkmaza verilen bir tepki olarak ifade edilmektedir (Baradat, 2012:

391). Önder'e göre ise ekolojizm, tarihin doğa merkezli olarak yeniden okunmasıdır (Önder, 2013: 449).

Yaşar'a göre ekolojizm tıpkı feminizm gibi her ne kadar kendi politikalarını genele yaymasını sağlayacak iktidar mekanizmalarını elde edememişse de kadınlara ve çevreye yönelik duyarlılıkların günümüzde artış göstermesi sebebiyle, siyaset yapıcılar, çevreci duyarlılıkları kısmen de olsa göz önünde tutarak söylem, vaat ve icraatlarında ekolojist ideolojinin yaklaşımlarına yer vermektedirler (Yaşar, 2020: 278-279).

İslamcılık: 19. Yüzyılla başlayıp 20. Yüzyıl başlarına kadar devam eden İslam coğrafyasındaki sömürgecilik ve emperyal faaliyetlere tepki olarak ortaya çıkan ideolojidir. İslamcılık, Batının işgal ve sömürgecilik faaliyetleri karşısında, İslam dünyasının çare arayışlarının bir neticesi olarak ortaya çıkmış olan, sebep ve sonuçları açısından oldukça önemli ve sıkça tartışılan ideoloji veya dünya görüşüdür (Tanıyıcı ve Kahraman, 2017: 7).

Genel olarak İslamcılık, "İslam'ı inanç, düşünce ahlak, siyaset, yönetim ve hukuk bakımından hâkim kılmak, Batı karşısında geri kalmış olan İslam dünyasını bu durumdan kurtarmaya yönelik çözüm arayışlarının sonucu olarak ortaya çıkmıştır" (Guida ve Çaha, 2013: 563).

1.2.1. Türk Siyasetinde Siyasal Kimlik ve İdeoloji İnşası

Türk siyasetinin tarihsel arka planında yer alan Selçuklu, Osmanlı devlet ve imparatorluk dönemlerinin bakiyesi olarak iki önemli kimliği bugünlere taşınmıştır: Yöneten ve yönetilen kimliği siyasal kimliklerin şekillenmesine kaynak teşkil etmiştir. Şerif Mardin (2006) tarafından "merkez ve çevre" olarak adlandırılan bu kimlikler Türk siyasetinin anlamlandırılmasında anahtar bir kavramsallaştırma olarak kullanılmıştır. Mardin tarafından kavramsallaştırılan bu dikey kimliklere bakıldığında "merkez" olarak, devletin yönetim tabakasındaki ve vergi vermeyen sınıfların kimliği olarak yönetenler; "çevre" ise merkezin dışında kalan vergiye tabi geniş halk kitlesinin kimliği olarak yönetilenlerdir. Çevrenin tarihsel süreç boyunca birçok isyanın çıkış noktası veya taht mücadelelerinin kullanışlı aparatı olarak kullanılması merkezin çevreye yönelik kuşkucu bakışının kaynağı olarak yüzyıllarca devam etmiştir. Yaşar'a göre, Türkiye'nin imparatorluk geçmişi, coğrafi konumu, çok milletli ve doğal olarak

çok kültürlü yapısı gereği kimlik siyasetiyle, milliyetçi ayaklanmalar ve ayrılıkçı hareketlerle tanışmıştır. Dolayısıyla kimlik meselesi çoğu zaman dağılma ve parçalanma kuşkusu üzerinden ele alınmıştır (Yaşar, 2020: 279). Bu gerilim hattında merkez, devletin dağılma ve parçalanmasını önlemeye dönük refleksler geliştirerek yeni siyasal kimliklerin oluşmasını sağlamıştır. Bu refleks Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük gibi aynı amaca dönük faklı temelleri olan siyasal akımları ortaya çıkarmıştır. Karakaş'a göre, bu siyasi akımların her biri ayrı bir kimlik inşasını beraberinde getirmiştir (Karakaş, 2013: 6).

Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyılı, siyasi, ekonomik ve sosyal olarak parçalanma veya dağılma süreçlerinin yaşandığı oldukça sıkıntılı bir dönemdir. Bu dönemde, devleti bu sıkıntılı süreçlerden çıkarmak amacıyla ortaya çıkan siyasi akımlardan biri olan Osmanlıcılık fikri, Tanzimat Fermanı (1839) ile resmiyete dökülmüş ve bu akımla toplumun tüm kesimleri Osmanlı vatandaşlığı kimliğinde buluşturularak sıkıntılı süreçlerin önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Osmanlıcılık fikir akımı, özellikle Osmanlı'nın Balkan coğrafyasında bulunan milletlerin Osmanlı'ya karşı isyan etmesi ve sonucunda Osmanlı'dan kopmalarıyla işlerliğini kaybetmiştir. İkinci Meşrutiyet (1908) ile birlikte Tanzimat sonrası dernek ve grup adı altında oluşmaya başlayan siyasal hareketler, günümüz anlamındaki siyasal partilerin *fırka* adı altında ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Cansever ve Kiriş, 2019: 34). Böylece siyasal kimlik ve ideolojiler siyasal partiler üzerinden aktarılmaya başlanmıştır.

Osmanlı coğrafyasında, özellikle Balkanlarda bulunan Müslüman olmayan milletlerin Fransız İhtilali'nin yaymış olduğu milliyetçilik fikri doğrultusunda bağımsızlık hareketlerine girerek Osmanlı'ya isyan etmeleri ve bağımsızlık kazanmaları nedeniyle Osmanlıcılık fikri etkisini kaybetmiş ve devleti kurtarma reçetesi olarak Müslüman nüfusun bir arada tutulmasını sağlamayı amaçlayan İslamcılık fikri ortaya çıkmıştır. İslamcılık fikri aynı zamanda bir ideoloji olarak da İslam coğrafyalarında etkili olmuştur. Karatepe'ye göre İslamcılık, İslam dünyasını kalkındırmayı, modernleştirmeyi ve bir arada tutmayı amaç edinmiş bir düşünce hareketi ve siyasi ideolojidir (Karatepe, 2014: 205). Osmanlı dönemi İslamcılık akımı ise devletin Müslüman nüfusun bir arada tutulmasıyla zor süreçleri atlatacağına inanılan bir reçetedir. Osmanlı padişahlarının aynı zamanda tüm Müslümanların başı olan halife kimliğini de taşımaları sayesinde, İslamcılık akımının yeni bir kimlik olarak

Müslüman tebaayı birleştirme, bir arada tutma yolunda başlangıçta başarılı olmuştur. Fakat bu fikir akımı, Osmanlı toplumsal yapısında yer alan ve genelde ticari sermayeye sahip gayrimüslim nüfusun ayrıştırılmasına sebep olmuştur. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte, Osmanlı tebaası Müslüman unsurlardan bazılarının işgalci güçlerle birlikte hareket etmesi, İslamcılık akımının etkisini yitirmesine neden olmuştur.

İslamcılık ideolojisinin ortaya çıkmasını sağlayan Batı'nın emperyalist ve sömürgeci hareketlerine karşı tepkidir. Bu nedenle İslamcılık ideolojisi gerek Batı'dan gelen tehditlere gerek Müslüman devletlerin kendi içerilerinde yaşadıkları sorunlara karşı çoğu zaman bir çıkış yolu olarak görülmüş, Osmanlı'dan Cumhuriyete ve oradan günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir (Yaşar, 2020: 281).

Osmanlı Devleti'nin 20. Yüzyıl başlarında İkinci Meşrutiyeti ilan etmesi ve anayasal sisteme tekrar geri dönmesi ile birlikte siyasal ve ideolojik kimlikler siyasi partilerin ortaya çıkmasıyla daha sistematik bir hal almıştır. Özellikle 1908-1918 arası dönemde iktidarı elinde bulunduran İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC), dönemsel siyasal şartlara göre Osmanlıcılık, İslamcılık ideolojilerine sahip olduğu fakat milliyetçilik akımının Balkan milletlerinin devlete karşı isyanlarına sebep olması Osmanlıcılığın gerilemesine, Müslüman olan Arap coğrafyasındaki bazı grupların Birinci Dünya Savaşı'nda işgalci güçlere destek olmasından dolayı İslamcılık fikrinin işlevini kaybetmesine neden olmuş ve sonuçta Türkçülük (Turancılık) fikri dönemin baskın ideolojisi olarak ortaya çıkmıştır (Tunaya, 2015: 377).

Cari siyasal partilerin geçmişten günümüze doğru ideolojik olarak iki ana bölünme üzerinden gelişim gösterdiği görülmektedir. Bu iki ana damara bakıldığında ise bu durum Kongar'a göre, devletçi-seçkinci cephe ile buna tepki olarak doğan gelenekçi-liberal cephe (Kongar, 2006: 132). Bu ana bölünmenin siyasal parti düzlemindeki iz düşümüne bakıldığında ise; İttihat ve Terakki, Müdafai Hukuk Cemiyeti, TBMM Birinci Grup, Halk Fırkası ve Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından temsil edilen devletçi- seçkinci ve merkezîyetçi grup (Koçak, 2012: 189); Hürriyet ve İtilaf, TBMM İkinci Grup, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Serbest Cumhuriyet Fırkası ve çok partili hayata geçilmesiyle Demokrat Parti liberal-gelenekçi ve adem-i merkezîyetçi damarın temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yine aynı şekilde bu ikili sosyal bölünmeyi günümüz siyasal partilerinin ideolojik ve siyasal kimliklerinin oluşumunda ana damar olarak gören başka bir yaklaşıma bakıldığında ise sağ ve sol ayrımı ön plana çıkmaktadır. Bu durum Kor'a göre batıcılığı temele alarak, radikal ve devrimci yöntemlerle reformcu bir yapıya sahip tek parti dönemi CHP'sinden günümüze kadar uzanan sol damar; bu sol damara tepki olarak doğan kişisel teşebbüsü ve adem-i merkezîyetçiliği savunan, Batıcılığı reddetmemekle birlikte kalkınmacı ve liberal özellikleri bulunan, milli kültürel değerleri önemseyen milliyetçi ve muhafazakâr bir yapıya da sahip sağ damar olarak tanımlamaktadır (Kor, 2004: 7).

Günümüzde seçmenler kendi siyasal ve ideolojik kimliklerini genelde sağcı, solcu, muhafazakâr, milliyetçi gibi tanımlamaktadırlar. Bu tanımlamalar, siyasal anlamda bir aidiyet üzerinden inşa edilmektedir. (Yaşar, 2020: 283). Fakat bu siyasal kimlik tanımlamaları günümüz siyasal alanındaki siyasi partiler üzerinden şekillendiğinden, bireylerin siyasal kimlik tanımlamalarında çeşitlilik de ortaya çıkmıştır. Bu çeşitlilik siyasal kimliğin dinamik bir alanda ve geçişken bir yapıya da sahip olduğunu göstermektedir. 2010 yılında KONDA araştırma şirketinin yapmış olduğu araştırma bu durumu destekleyerek, seçmenlerin kendi siyasal kimliklerini tanımlarken tek boyutlu bir tanımlama yapmadığı kendilerini birden fazla siyasal kimlikle ifade ettiğini ortaya koymuştur (Konda, 2010). Aynı araştırmada bireylerin aidiyet duygularını ön plana çıkaran bulgular elde edilmiştir. Bireylerin siyasal kimliklerini siyasal partiler üzerinden tanımlamasıyla oluşturdukları aidiyet duygusunun aynı zamanda karşıtlık içererek nereye ait olmadıklarının ve öteki olarak tanımladıkları siyasal kimlikleri de göz önüne aldıklarını ortaya koymaktadırlar. Örneğin AK Parti'yi destekleyen seçmenlerin büyük çoğunluğu kendi siyasal kimliklerini Muhafazakâr olarak; Milliyetçi Hareket Partisi'ni (MHP) destekleyenler Milliyetçi, Cumhuriyet Halk Partisi'ni (CHP) destekleyenler Atatürkçü, laik ve sosyal demokrat olarak tanımlamaktadırlar (Konda, 2010: 16). Sonuç olarak bireylerin siyasal kimlik tanımlarında siyasal partilerin siyasal ideoloji ve kimlik tanımlamalarının etkisi olmakta; bu durum seçmen ve siyasi partilerin kimlik tanımlamalarının örtüşmesine yol açmaktadır.

1.3. Muhafazakârlık ve İdeoloji

Latince “conservare” sözcüğünden meydana gelen ve “muhafaza etme” manasını içeren muhafazakârlık kavramı (Akkaş, 2000: 11), gündelik hayatta; ölçülü davranış, değişim kaygısı, değişim karşıtlığı, geleneksel yaşam biçimi gibi farklı anlamları işaret edecek şekilde kullanılmaktadır (Heywood, 2021: 83). Muhafazakâr kavramı, siyasi bir duruş ya da ideolojiyi ifade edecek şekilde ilk kez, 1818 yılında Fransa’da, François Rene Chateaubriand’ın çıkardığı bir gazete olan Le Conservateur (Muhafazakâr)’da kullanılmıştır. İngiltere’de ise bu kavram ilk kez, 1830’larda Tory partisinin yerine Muhafazakâr (Conservative) partinin geçmesiyle duyulmuştur. Hemen hemen benzer tarihlerde (1830’lu yıllarda) Almanya’da da kullanılmaya başlanan muhafazakâr kavramı, o yıllardan beri farklı ülkelerde farklı gündemlerin içerisinde varlık bulmuş ve muğlak bir anlam kazanmıştır (Beneton, 2016: 7).

Her ülkenin birbirinden farklı ve kendine has bir geleneğinin bulunması ve muhafazakârlığın gelenekle sıkı bir bağa sahip olması, muhafazakârlığın sabit bir tanımını yapmayı ya da onun standart bir biçiminden söz etmeyi zorlaştırmaktadır. Bunun yanında muhafazakârlığın ideolojilere karşı şüpheli bir tavra sahip olması, onun kendisini bir ideoloji olarak ortaya koymasını güçleştirmektedir (Erdoğan, 2004: 5).

Muhafazakârlık kavramının birbirinden farklı anlamlar kazanması ve buna bağlı olarak tek bir tanımlamasının yapılamaması, muhafazakârlığı incelemeye yönelik sosyal bilimciler için birtakım zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Bu zorluklardan biri, muhafazakârlığın bir tutum ya da davranış biçimi mi yoksa siyasal bir ideoloji mi olduğunu ayırt etme noktasında yaşanmaktadır. Muhafazakârlık teriminden neyin anlaşılması gerektiği konusundaki tartışmada kimileri onun bir mizaç, tutum ya da davranış biçimi olduğunu kimileri ise siyasal bir ideoloji olduğunu iddia etmektedir.

Muhafazakârlığı, “her siyasal rejimde görülebilir” özellikte olan “genel bir tutum ve tavır alış” olarak gören Doğu Ergil’e göre, “değişmenin değil, varılmış olan noktanın, ‘mümkün olanın’ en iyisi olduğunu savunan, daha öteye geçmenin sakıncalı olduğunu vurgulayan ve bunu düşünsel ya da eylemsel olarak engelleyen her siyasi görüş/iktidar muhafazakârdır” (Ergil, 1986: 290). Bu durumda muhafazakârlık,

statükocu bir politikaya gönderme yapmakta ve statükocu politika, yalnızca muhafazakâr düşünceye sahip insanlarda veya hareketlerde görülmemektedir. Davranışlardaki tutuculukla ilişkili olmanın yanı sıra siyaset söz konusu olduğunda iktidarın korunmasını temel alan muhafazakâr tutum, zamanı geldiğinde sosyalist rejimlerde de devrimci siyasete dayanan hareketlerde de görülebilmektedir (Çaha, 2005: 15). Dolayısıyla bu bakış açısına göre, muhafazakârlık bir siyasal ideoloji değildir, ancak bir tutum olarak her türlü ideolojide görülebilmektedir (Akıncı, 2009: 135).

Muhafazakârlığı bir doktrin, inanç ya da ideoloji olarak değil, belli şekillerde düşünme ve davranma meyli, bir tür mizaç olarak gören düşünürlerden Michael Oakeshott'a göre muhafazakâr olmak, bilineni bilinmeyene, gerçeği gizemli olana, sınırlı olanı sınırsız olana, yakındakini uzaktakine, uygun olanı mükemmel olana, yeterli olanı bol olana ve şimdiki sevinci gelecekteki olası mutluluğa tercih etmektir (Oakeshott, 2004: 55-57). Muhafazakârlık politik bir doktrinden çok bir zihin alışkanlığı, bir hissetme şekli, bir yaşama tarzıdır" (Harries, 2006: 91).

Muhafazakârlığın sabit ve değişmez dogmalar içeren bir Kutsal Kitabı ya da Das Kapitali olmadığını ileri süren Russell Kirk'e göre muhafazakârlık, bir bilinç durumu, bir kişilik biçimi ve toplumsal düzene bir bakış tarzını ifade etmektedir. Muhafazakârlığın ideoloji terimini yadsıdığını belirten Kirk, dolayısıyla muhafazakârlığın bir ideoloji olamayacağını iddia etmektedir (Kirk, 2008: 243). Kirk, bir ideolojik dogmalar sistemi olmasa da muhafazakârlığın belirli bir entelektüel sisteme ve kurucusu olarak görülen Edmund Burke'ten miras kalan bir geleneğe sahip olduğunu belirtmektedir. Muhafazakâr Anlayış adlı eserinde muhafazakâr düşüncenin temelde altı temel unsuru olduğunu ileri süren Kirk'e göre, Muhafazakârlık, aşkın bir düzen inancı, insan doğasının gizemliliği ve karmaşıklığı, dar kalıplı bir rasyonalizm, uygar toplum düzenin gerekleri için 'sınıfsız toplum' fikrine karşıtlık, özgürlük ile mülkiyetin yakından ilişkili olduğu, toplumun soyut projelerle yeniden inşasına karşı güvensizlik ve gelenek ile kurallara bağlılık, değişimin her daim olumlu bir sonuç doğurmayacağı düşüncesiyle ölçülü bir değişimin kabulü gibi özelliklerden oluşan bir düşüncedir (Kirk, 2019: 2-38).

Bazı yazarların, gerçek bir ideolojide bulunması gereken eylem ve reformları içinde barındırmadığı gerekçesiyle muhafazakârlığı bir ideoloji olarak tanımlamaktan çekindiklerini belirten Robert Nisbet, bu yaklaşımın, ideolojiyi dar bir şekilde yorumladığını ve dolayısıyla yanlış bir çıkarım yaptığını iddia etmektedir. İdeolojiyi, bir fikir sistemini başarılı kılmak için lazım olan bir “siyasi destek üssü” olarak tanımlayan Nisbet’e göre, ideolojiler geçici fikir yığınları değil, belirli bir zaman kesitinde diri kalan düşüncelerdir. Bir ideolojiden söz edebilmek için, onun büyük oranda savunucularının, sözcülerinin, kurumsallaşmış yapılarının ve kendi tarihi içerisinde etkileyici kişiliklerinin bulunması gerekmektedir. Muhafazakârlığın içerisinde de Burke, Disraeli ve Churchill gibi önemli kişiliklerin bulunduğunu belirten Nisbet, muhafazakârlığın siyasi bir ideoloji olduğunu iddia etmektedir (Nisbet, 2014: 19-20)

Introduction to Political Theory adlı çalışmalarında, muhafazakârlığı anlaşılması zor bir siyasi ideoloji olarak tanımlayan Hoffman ve Graham, muhafazakâr düşüncüyü bir ideoloji olarak tanımlamayı mümkün kılan bazı temel özellikler olduğunu belirtmektedir. Buna göre, muhafazakârlık, rasyonalizmin reddi, tecrübenin önemi, insan doğasının sınırlılığı, hayalci/düşsel politikalara karşıtlık, kurumlara saygı, devlet otoritesine yönelik şüphe gibi unsurlardan oluşan bir ideolojidir (Hoffman ve Graham, 2022: 171-184).

İdeoloji kavramını, önemli bir toplumsal grup tarafından kabul edilen, politik ve sosyal değerlerin yayılması ile ilişkili fikirler sistemi olarak tanımlayan Huntington da muhafazakârlığı bir ideoloji olarak yorumlamaktadır (Huntington, 1957: 454). Ona göre, bir ideoloji olarak muhafazakârlığın yapısına ilişkin temelde üç yaklaşım bulunmaktadır:

Bunlardan ilki, muhafazakârlığı özgün ve değerli tarihsel hareketlerin ideolojisi olarak niteleyen aristokrat teoridir. Bu teori, feodal-aristokrat-çiftçi sınıflarının, 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarında etkisini hissettiren Fransız Devrimi ve burjuvazinin yükselişine karşı verdiği tepkiye dayanmaktadır. Bu görüş, liberalizmin bir burjuva ideolojisi olduğunu, sosyalizm ve Marksizmin bir proleter ideoloji olduğunu ve muhafazakârlığın, aristokrat sınıfın ideolojisi olduğunu öne sürmektedir. Feodalizm ve Ancien Régime ile ilişkili olan muhafazakârlık, buna bağlı

olarak liberalizme, demokrasiye ve bireyciliğe karşı çıkmaktadır (Huntington, 1957: 54). İkincisi ise muhafazakârlığın özerk tanımıdır. Muhafazakârlığın aristokrat yorumuna karşı çıkan bu yaklaşıma göre, muhafazakârlık, özel bir sosyal grubun menfaatleriyle ilişkili olmadığı gibi herhangi bir tarihsel hareketle de bağlantılı değildir. Muhafazakârlık, düzen, ölçülülük, denge ve adalet gibi değerleri içeren özerk bir fikir sistemi olarak tanımlanmaktadır. Kişilerin bu değerlere sahip olup olmadıkları, onların toplumsal ilişkileri ile ilgili değil, kendi içlerinde bulunan gerçeklikleri farkına varabilme becerileriyle ilgilidir. Muhafazakârlığı yalnızca bir “arzu ve zekâ” konusu olarak gören bu yaklaşıma göre, muhafazakârlığın prensipleri “tek bir sınıfın çıkarlarıyla sınırlı değildir” ve muhafazakârlar “tüm sınıf ve mesleklerden” olabilmektedirler (Huntington, 1957: 455). Üçüncü ve son yaklaşım ise muhafazakârlığın durumsal olarak tanımlanmasıdır. Buna göre, muhafazakârlık, farklı ancak tekrar eden bir tarihsel durumla ortaya çıkan, var olan kurumlara yönelik büyük bir karşıtlık ve bu kurumları savunanların argümanlarında kullandıkları bir ideolojidir. Bu durumda, bir düşünce sistemi olan muhafazakârlık, mevcut toplumsal düzeni meşru kılmak için kullanılmaktadır. Var olan toplumsal kurumların savunulmasına büyük önem veren muhafazakârlık, bütün değişimlere topyekûn karşı değildir. Çünkü, yine toplumsal düzenin kendisi için bazı ikincil değişimler gerekli olabilmekte ve böylece değişim kabul edilmektedir. Muhafazakâr ideolojinin savunulması için çoğunlukla, mevcut toplumsal düzenden memnun olmak ve mevcut toplumsal düzene karşı gerçekleşen herhangi bir saldırıya karşı kendini bu düzeni savunmaya adanmış kişilerin bulunması gerekmektedir (Huntington, 1957: 455).

Huntington, hem muhafazakârlığı küçük bir toplumsal sınıfla sınırlandıran aristokrat tanımı hem de muhafazakârlığı belirli bir tarihsel sürecin kesitine indirgeyen özerk tanımı eleştirmektedir. Ona göre en tercih edilebilir olan yaklaşım, muhafazakârlığın mevcut toplumsal düzeni korumak ya da değiştirmek amacıyla bulunan sosyal gruplar arasındaki bir ilişkisellik olduğunu açıklayan durumsal tanımıdır. Ancak Huntington’a göre, bu üç muhafazakârlık yaklaşımı da, muhafazakârların bazı ortak temel değer ve düşüncelere inandıkları konusunda hemfikirdir ve muhafazakârlığı bir ideoloji olarak ele almaktadır. Her üç yaklaşımda ortak olan bir başka birleştirici öge, Edmund Burke’ü ve onun ideolojisinin ayırt edici niteliklerini “muhafazakâr arketip” olarak tanımlamalarıdır. Huntington’a göre,

Burke'cü ideolojinin temel ilkelerini barındıran ve bu nedenle en açıklayıcı etkiye sahip olan teori, durumsal teoridir (Huntington, 1957: 455-456). Huntington, Burke'cü ideolojinin bu temel unsurlarını şu şekilde sıralamaktadır:

1. İnsan, dini bir hayvandır ve din, sivil toplumun temelidir.
2. Toplum, tedrici tarihsel gelişimin doğal, organik ürünüdür. Mevcut kurumlar, önceki nesillerin bilgeliğini içermektedir.
3. İnsan, aklın yanında içgüdü ve duygulara da sahiptir. Tecrübe, ihtiyat, önyargı ve alışkanlık; akıl, mantık, soyutlamalar ve metafizikten daha iyi rehberlerdir. Hakikat, evrensel önermelerde değil, somut deneyimlerde bulunmaktadır.
4. Cemaat, bireyden üstündür. İnsanın sahip olduğu haklar, görevlerinden kaynaklanır. Kötülük, herhangi bir sosyal kurumda değil, insan doğasındadır.
5. Toplumsal organizasyon karmaşıktır ve her zaman farklı sınıfları, kuralları ve grupları içermektedir. Farklılaşma, hiyerarşi ve liderlik, herhangi bir sivil toplumun kaçınılmaz özellikleridir.
6. Denenmemiş projeler risklidir, bunun yerine mevcut düzenin devamı tercih edilir. İnsanların umutları yüksek olsa da vizyonları dardır. Mevcut aksaklıkları düzeltme çabaları genellikle daha büyük aksaklıklarla sonuçlanır. (Huntington, 1957: 456).

Huntington'ın ileri sürdüğü diğer bir önemli nokta ise muhafazakârlığın diğer ideolojilerin aksine herhangi bir ideal toplum anlayışı bahsetmemesidir. Muhafazakâr bir ütopya bulunmamaktadır. Diğer ideolojilerin aksine muhafazakârlığın doğası, fikirsel ve aşkın olmaktan çok, kurumsaldır. Modern batı toplumlarının bütün genel düşünsel ideolojileri, mevcut kurumların eleştirisini yapmakta ve böylelikle bir aşamaya kadar radikal bir tavır içermektedirler. Bu durumda, muhafazakârlık dışındaki düşünsel ideolojilerin idealleri ile mevcut kurumsal gerçeklik arasındaki fark ne denli büyükse, ideoloji, o gerçekliğe nazaran o denli radikaldir. Dolayısıyla, radikalizm muhafazakârlığın zıddıdır (Huntington, 1957: 458).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE MUHAFAZAKÂRLIK

AK Parti tarafından Ocak 2015’te 4. Olağan Büyük Kongre’de yayınlanan “2023 Siyasi Vizyonu” belgesinde “Muhafazakâr Demokrat” siyasi kimlik tanımlanırken ideolojik olarak Muhafazakârlığa vurgu yapılmıştır. Muhafazakâr demokrat kimliğin, Muhafazakâr ideolojinin Türk ve dünya siyasetindeki örtüşmesinin bir ürünü olduğu partinin resmî belgesinde belirtilmiştir. Vizyon belgesinde aşağıda yer alan alıntılar bu durumu kanıtlamaktadır (AK Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı, Ocak 2015):

“AK Parti’nin geliştirmeye çalıştığı Muhafazakâr demokrat siyasi kimlik dünya genelindeki Muhafazakârlık pratikleriyle örtüşen özelliklere sahip olmakla birlikte, Türkiye’nin sosyo-kültürel özellikleriyle şekillenen bir muhtevaya ve yerel dinamiklerle şekillenen bir siyaset tarzına sahiptir.”

Bu nedenle AK Parti’nin deklare ettiği muhafazakâr demokrat kimliğin Türk siyasal yaşamında muhafazakâr siyasetin gelişiminin bir parçası olarak değerlendirilmesinde yarar vardır. Bunun için bu bölümde Türk siyasal yaşamında muhafazakâr siyasetin tarihsel arka planı ele alınmıştır.

2.1. Türk Siyasetinde Muhafazakârlık Kavramı

Sosyal bilimlerde kavramları, sınırları belli bir kesinlik içinde tanımlamanın doğa bilimlerindeki gibi kolay olmadığını, aksine oldukça zor olduğunu belirten Braudel (1995: 1) ya da kuram ile eylemin en çok farklılık gösterdiği alan siyasettir diyen Spinoza (2012) sosyal alanın dinamikliğine vurgu yapmaktadırlar. Muhafazakârlık kavramı da tanımlanmasında bu zorlukları içermektedir. Fakat bu tanımlama zorluğu sadece Türk muhafazakârlığı için değil muhafazakârlığın doğduğu Batı’da da geçerlidir.

Korumak ve saklamak anlamındaki köklerin birleşiminden oluşan muhafazakâr kavramı ‘hıfz’ kökeninden türemiş bir sözcüktür. Bu köken üzerinden değerlendirildiğinde havza, hafıza, muhafaza, muhafız ve hafız sözcükleriyle muhafazakâr kavramı yakın ilişkilidir. Örneğin havza olarak Türkiye’yi ele aldığımızda, havzanın hafızasını Türk kültürü, gelenekleri, geleneksel kurum ve

değerleri oluşturacaktır. Buradan yola çıkarak muhafazakâr kavramı geleneksel olanın korunmasına yönelik refleksi ifade etmektedir.

Geleneksel olanın korunmasına yönelik hassasiyet taşıyan muhafazakârlar bu hassasiyetlerinin toplumsal devamlılığı sağladığına inanırlar. Bu yüzden bu değerlerden olan gelenek, inanç ve tarihi miras gibi değerlerin herhangi bir devrim veya köktenci bir hareket tarafından yok edilmesine karşı muhafaza edilmesinin gerektiğine inanan bir duruş gösterirler (Safi, 2007: 16-17).

Muhafazakâr kavramının siyasi olarak Türk siyasal hayatındaki karşılığında anlam karmaşası yaşanmıştır. Batı'daki gibi saf bir muhafazakârlık gelişimi oluşmadığı için Türkiye'de genel anlamda değerlendirildiğinde muhafazakârlık siyasi ve ideolojik bir kimlik olarak gelişmemiş Türk siyasetinin sağ kanadında yer alan siyasi partilerle ilişkilendirilmiştir (Genç ve Coşkun, 2015, 30). Ayrıca dindar kesimi ifade eden bir kavram olarak yaygınlaşmış ve muhafazakâr tutumlar genellikle gerici ile bağdaştırılmıştır (Ergil, 1986: 139).

Muhafazakârlığın dini kalıba sokularak algılanması oldukça sorunlu yorumlamaların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu şekilde algılanmaya yol açan tarihsel gelişme ve olaylara bakıldığında Cumhuriyeti kuran kurucu iradenin temel anlayışı olan Kemalizm'in, kurucu iradenin modernleşmeci, ilerici ve devrimci yönüne yönelik her muhafazakâr itirazı dinci, gerici ve tutucu olarak refleks göstermesi etkili olmuştur. Böylece din, Kemalist modernleşmeciler için Osmanlı'ya geri dönüş özlemi olarak tehdit gibi görülmüştür. Bu durum muhafazakârlığın din açısından ele alınmasına yol açmıştır (Bora, 1997: 11). Sonuç olarak kurucu iradenin yönetici seçkinlerinin her türlü muhafazakâr itiraz yaklaşımlarını irticai talepler olarak algılama alışkanlığı meydana getirilmiştir (İrem, 1997: 63).

Akıncı'ya göre, Türk muhafazakârlığı iki şekilde ele alınabilir. İlk olarak Batı'ya paralel olarak Türk muhafazakârlığı; muhafazakârlığın arkasında yatan 1789 Fransız Devriminin beslenmiş olduğu Aydınlanma aklı ile Kemalist modernleşmenin altında yatan insan aklı arasında benzerlik bulunmaktadır. Kemalist modernleşmeye göre toplum akıl ile yeniden inşa edilecektir. Türk muhafazakârları ise akla olan bu bakışı destekler fakat aklın yalnızca kendi başına bu konuda yetersiz olduğunu savunur ve aklın geçerli olabilmesi için geçmişin birikimlerinden de faydalanması gerektiğini

savunur. Burkeci gelenek gibi Türk muhafazakârları da değişimin kaçınılmaz olduğunu kabul ederler. Fakat değişimin toplumun bir mühendis edası ile inşa edilmeye çalışılmasından ziyade organik işleyişini bozmadan tedrici bir şekilde değişiminden yanadırlar. İkinci olarak ise Batı'dan farklı ve bağımsız olarak kendine öz Türk muhafazakârlığına göre; Türk siyasal hayatı için önemli olan modernleşme süreci Batı ülkelerine göre farklı şekilde sonuçlar doğurmuştur. Bu farklı oluşun önemli bir nedeni Türkiye'nin az gelişmiş ve gelişmekte olan bir ülke olmasından kaynaklıdır. Bu yüzden toplumda her zaman bir sanayileşme ve ilerleme arzusu mevcuttur. Türk muhafazakârları içinde sanayileşme ve teknolojik ilerleme ön plandadır. Batı muhafazakârlarına göre bu gelişmelere daha ılımlı bakarlar. Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra onun çevresinde bulunan aydınlar onun esnek görüşünü katılaştırarak bir ideoloji haline getirmiş yapmış oldukları katı icraatları bu şekilde meşrulaştırmışlardır. Türk muhafazakârları ise bu statükoya karşı bir duruş sergilemiştir. Statüko karşıtlığı merkezden değil çevreden olmuştur (Akıncı, 2018: 218-226).

Muhafazakârlık ideolojisi modern dönem siyasal ideolojilerinden biri olarak modernleşmeden bağımsız düşünülemez. Çünkü muhafazakârlık modernleşmenin sonuçlarına yönelik itirazı içerisinde barındırır. Bu itirazın temelinde ise modernleşmenin şiddetine yönelik olarak geleneksel olanı muhafaza etme, koruma eğilimi yatmaktadır. Modernleşme eğilimlerinin dünyadaki seyir farklılığı farklı dinamikleri de beraberinde getirmiştir. Beneton'un karşılaştırmasıyla ele alırsak muhafazakârlık kavramının İngiltere'deki çağrışımı saygınlık taşıırken Fransa'daki anlamı yobazlık çağrışımı yapmaktadır (Beneton, 1991: 8). Türk siyasal hayatında da muhafazakârlık, Kemalist modernleşmede Fransa'dakine benzer bir çağrışım yapmıştır.

Muhafazakâr siyaset ideolojisinin başlangıç noktası olarak kabul edilen 1789 Fransız İhtilali Türk tarihinde Osmanlı'nın son dönemlerine girişine denk gelmektedir. 19. Yüzyıl Osmanlı devletinde Batı'ya dönük en hızlı ve kararlı modernleşme adımlarının atıldığı dönemdir. Tanzimat Dönemi olarak da ifade edilen bu dönemde ilk kez modern siyasal kavramlar tartışılmaya başlanmış, özgürlük, eşitlik vb. kavramlar etrafında yapılan tartışmalarda örneğin Şinasi anayasal yönetimi savunmuş, Namık Kemal ve Ziya Paşa önderliğinde Yeni Osmanlılar Cemiyeti kurulmuş ve

Tanzimat Dönemindeki modernleşme uygulamalarına karşı ilk muhafazakâr siyasi tepkiler ortaya çıkmıştır (Sezik, 2013: 117).

Güler'e göre Cumhuriyetin ilk dönemlerinde meydana gelen hızlı ve kararlı inkılaplar Batı'daki devrimlerle benzerlik göstermiş, Türk modernleşmesi ve Türk inkılâbının Batı temelli şekillenmesi, geleneklerine bağlı olan bir toplum için karmaşaya neden olmuştur (Güler, 2015: 22). Muhafazakârlığın Cumhuriyet dönemi ile birlikte kurucu iradenin ideolojisinin baskınlığı karşısında siyasi alandaki görünürlüğü daha çok kültürel alana kaymak zorunda kalmıştır. Bu durum siyasal alanda fırsat buldukça başka ideolojilere eklenerek ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu eklenme zorunluluğu Safi'ye göre Türk muhafazakârlığını Osmanlıdan günümüze kadar İslamcılık ve milliyetçilik ideolojileri ile hareket etmesine yol açarak karma bir yapıya bürünmesine sebebiyet vermiştir. Bu nedenle muhafazakârlığın anlaşılması için bu iki ideolojiden bağımsız değerlendirilmesi gerekmektedir (Safi, 2017: 25).

2.1.1. Osmanlı Döneminde Muhafazakârlık

Coğrafi keşiflerle başlayıp sanayi devrimine kadar olan yaklaşık üç yüzyıllık süreçte gelişen Avrupa devletleri karşısında geride kaldığının farkına varan Osmanlı Devleti'nin her alanda değişim ve dönüşüm içine girmesi 19. Yüzyılla birlikte yoğunluk kazanmıştır. Aynı zamanda bir Avrupa devleti olan Osmanlı, bu değişim ve dönüşümle gelen Avrupa üstünlüğü ile olan arasındaki farkı kapatmak, devletin dağılmasını önlemek ve devleti bir arada tutmak için reformlar yapmaya başlamıştır.

Belge'ye göre, reformların arka planında eskinin idealine ulaşmak için değişim ve dönüşüm gerekli görülüyordu (Belge, 2003: 93). Tanzimat Fermanı da bu düşünsel idealin bir yansıması olarak artık geri dönülemez bir modernleşme hareketinin başlangıcını oluşturmuştur. Çünkü Osmanlı artık Batı karşısında güçsüz kalmış ve Batı'ya açık hale gelmiştir (Şeyhanlıoğlu, 2009: 77).

Tanzimat Dönemi olarak da ifade edilen bu dönemde ilk kez modern siyasal kavramlar tartışılmaya başlanmış, özgürlük, eşitlik vb. kavramlar etrafında yapılan tartışmalarda örneğin Şinasi anayasal yönetimi savunmuş, Namık Kemal ve Ziya Paşa önderliğinde Yeni Osmanlılar Cemiyeti kurulmuş ve Tanzimat Dönemindeki modernleşme uygulamalarına karşı ilk Muhafazakâr siyasi tepkiler ortaya çıkmıştır

(Sezik, 2013: 117). Yani Tanzimat Dönemi ile gelen yönetim değişikliklerindeki yanlış ve yetersiz uygulamaları eleştirmek ve bu yanlışlıklara tepki olması amacıyla da muhafazakârlık geleneği başlamıştır (Sezik, 2013: 10).

Tanzimat Döneminde özellikle Sultan Abdülmecid döneminde “Türkçülük”, “Osmanlıcılık” ve “İslamcılık” fikir akımlarının Osmanlı siyaset alanına girdiği belirtilmektedir (Safi, 2007: 110). Fikir akımlarının sahne almasında gelişmesinde ve kurumsallaşmasında aydınlar ve siyaset adamları etkin rol oynamışlardır. Örneğin Tanzimat döneminin baş aktörlerinde Mustafa Reşid Paşa ve onun halefleri olan Ali ve Fuad paşalar Batı’dan gelen fikir akımlarının yerleşmesinde başı çeken devlet adamlarıdır (Lewis, 1991: 106).

Tanzimattan Cumhuriyete kadar olan bu dönemin karakteristik en önemli özelliği Safi’ye göre, siyasal fikir akımları içerisindeki geçişkenlik, iç içe girmişlik ve keşşebilme yönlerinin olmasıdır (Safi, 2007: 111). Buna göre bu geçişkenlik, Osmanlıcılığı savunan birinin aynı zamanda Türkçü, milliyetçi duyguları yüksek dindar bir Müslüman olabileceği sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Özetle, Tanzimat dönemi devletin her alanda yoğun Batılılaşma faaliyetlerine sahne olmuştur. Aynı zamanda bu dönem devleti kurtarma çarelerine yönelik ortak bir amaç etrafında siyasal fikirlerin filizlendiği dönemdir. Özellikle 20. Yüzyılın başlarında II. Meşrutiyet’in İlanı (1908) ilanı ile siyasal hayatta fırkaların-partilerin ortaya çıkması siyasal fikirlerin kurumsallaşması ve belirginleşmesi açısından son derece önemlidir. Bu dönemdeki modernleşme Karpas ‘a göre Garpcılar ve Türkçüler olarak ikiye bölünmüş siyasal atmosfer yaratmışken muhafazakâr geleneğe sahip fikir akımları daha birlik halde görüntü vermiştir (Karpas, 2011: 116). Bu dönemin muhafazakârlık açısından değerlendirecek olursak eğer; muhafazakârlığın her ne kadar Batı’daki anlamıyla olmasa da bu dönemdeki siyasal akımların içerisinde kendisine alan yaratmaya çalıştığını söyleyebiliriz. Bütün bu siyasal gelişimler aynı zamanda Cumhuriyet dönemi siyasal hayatın temellerini ve gruplaşmalarını oluşturarak bu döneme geçiş yapmıştır.

2.1.2. Tek Parti Döneminde Muhafazakârlık (1923- 1946)

Tek parti dönemi, Cumhuriyetin ilanından 1946 yılına kadar geçen süre içinde, kısa süreli çok partili hayata geçiş denemeleri dışında, Mustafa Kemal’in başında

olduğu Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) tek resmi-yasal siyasi parti olduğu dönemdir. Koçak' a göre, Sovyet Rusya (1917) ve İtalya'dan (1922) sonra Avrupa'da tek parti sistemine geçen üçüncü ülke Türkiye oldu (Koçak, 2016: 170). CHP aynı zamanda parti devlet bütünleşmesinin bir yansıması olarak devleti kuran partidir.

II. Meşrutiyet dönemi baskın siyasal fikirleri olan Batıcılık ve Türkçülük Mert'e göre Cumhuriyet devrimlerini yapan kadronun bu iki fikri sentezlemesi ve İslamcılığın gerilemesiyle hâkim siyasal fikirler haline gelmiştir (Mert, 2009: 197). Cumhuriyeti kuran kadronun iktidarındaki ilk dönemlerinde girilen modernleşme yenileşme hareketlerinin radikal bir şekilde gerçekleşmesi, yani yenileşme yapılırken eskinin de ortadan kaldırılması bu kadronun Osmanlı dönemi modernleşmecilerinden farkını ortaya koymaktadır (Belge, 2004: 98).

Tek Parti döneminde başarısızlıkla sonuçlanan çok partili hayata geçiş denemelerine bakıldığında muhafazakâr fikirlerin kurumsallaşması adına önemli olaylar olduğu görülmektedir. Çünkü Cumhuriyet öncesi Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) 1920'de açıldığında meclisteki siyasi atmosfer iki grubu ortaya çıkarmıştır. Birinci ve İkinci Grup olarak adlandırılan bu gruplar siyasal partileşme sürecinde farklı partilerin bünyesinde rekabet halinde olmuşlardır. Birinci Grup Mustafa Kemal önderliğinde Cumhuriyet Halk Partisi-Fırkası (CHP) bünyesinde toplanırken İkinci Grup çok partili hayata dair ilk girişim olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası-partisi çatısı altında toplanmıştır. Birinci grubun ana fikirleri; devrimci, otoriter, devletçi, merkezîyetçi, rasyonalist ve seçkinî bir zümre anlayışında iken ikinci grup; evrimci, yerelci, liberal ve gelenekçidir (Alpkaya, 2004: 49).

Cumhuriyetin ilk yıllarında Muhafazakârlığın değerlendirilebilmesi için Cumhuriyeti kuran iradenin modernleşme yaklaşımlarının arka planına bakmakta fayda vardır. Dönemin iktidarının temel fikri olan Kemalizm'in fikri alt yapısının Fransız Devrimi'nde olduğu gibi aydınlanma felsefesine ve pozitivistliğe dayalı bir radikalî modernleşmeyle benzerlik göstermesinden dolayı Kemalist modernleşme muhafazakâr düşüncesinin tam karşısında konumlanmaktadır (Gökmen, 2003: 132).

Muhafazakâr düşünce temellerinin en önemli ayağı olan gelenek ve bunun en önemli taşıyıcılarından biri olan dine yönelik Kemalist reformlar, muhafazakâr itirazın ortaya çıkmasında önemli göstergelerdir. Tezel'in anlatımıyla bu durum din olmadan

yeni bir Türk kültürü yaratma girişimi olarak görülmüş ve bu amaçla İslam'a ait kurum ve kuruluşlar tasfiye edilmiştir. 1924 yılında Halifeliğin kaldırılması, 1928'de "Devletin dini İslam'dır" ibaresinin anayasadan çıkarılması ve yine 1928'de Arap Alfabesinin yasaklanarak yeni bir Türk alfabesine geçiş bu alanda yapılan reformların en iyi örnekleridir (Tezel, 2006: 34-35).

Muhafazakâr itirazın siyasal alanda varlığını gösterebilmesi için mecliste muhalif bir siyasi partinin bulunması gerekmektedir. Yapılan reformlardan rahatsız olan muhafazakârlar için bu fırsat ilk çok partili hayata geçiş denemeleriyle ortaya çıkmıştır. Kurtuluş Savaşı'nın önemli komutanlarından olan Kazım Karabekir Paşa önderliğinde kurulan, tüzüğüne göre, cumhuriyetçi, liberal ekonomiyi ve radikal olmayan ılımlı reformları savunan, dine, geleneklere ve kültüre değer veren Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TPCF) 1924'te kurulmuştur. Böylece Cumhuriyet dönemi ilk muhafazakâr siyasi parti kurulmuştur. Çünkü Yılmaz'a göre, TPCF'nin Kemalizm'in jakobence (tepeden inme) uygulamalarına karşı ılımlı, aşamalı değişimi savunması, TPCF'nin, Avrupa düzeyinde olmasa da reaksiyoner bir muhafazakâr parti olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir (Yılmaz, 2016: 60).

TPCF'nin kuruluşu ve beyanında yer alan "*parti, dini düşünce ve inançlara saygılıdır*" maddesi Muhafazakârlar için meclis boyutunda yasal siyasi alana geçiş için bir fırsat yaratmıştır. Fakat madde, TPCF için her ne kadar özgürlüklere vurgu yapıldığı anlamı taşısa da iktidar partisi ve baskın ideoloji Kemalizm açısından aynı şekilde algılanmamış aksine Cumhuriyet rejimine tehdit olarak görülmüştür. Atatürk Nutuk'ta, TPCF'nin programının gizli eller tarafından oluşturulmuş bir komplo olduğunu, "cumhuriyet" ve "ilericilik" isimlerini taşımasının samimi olmadığını çünkü bu isimlere bile tahammülü olmayanların bu partide toplandıklarını, "*parti, dini düşünce ve inançlara saygılıdır*" sözlerini ilke edinip bayrak gibi kullanan kişilerden iyi niyet beklenemeyeceğini ve bu partinin yetkililerinin ülkenin Doğu'sunda yaptıkları faaliyetlerin Cumhuriyeti yıkma emelleri taşıdığını belirtmiştir (Atatürk, Nutuk: 696-697). Böylece CHP ve baskın ideolojisi tarafından TPCF'nin muhafazakâr bir parti yerine rejimi ortadan kaldırmayı düşünen dinci bir parti olarak görüldüğü ortaya çıkmıştır. Bu değerlendirme Türk siyasetinde muhafazakâr kavramının dinle özdeşleşmesine neden olan yanlış yorumlamaların da temelini oluşturmaktadır. Muhafazakâr fikirler başta olmak üzere diğer tüm iktidar karşıtı muhalif fikirlerin de

TPCF'de toplanması tek muhalif parti olması açısından olağan bir durumdur. Fakat TPCF, CHP tarafından rejim düşmanı, fırsatçı, gizli saltanatçı ve irticai faaliyetleri teşvikte bulundukları gerekçesi ile kapatıldı (Zürcher, 2006: 42-47).

TPCF'nin kapatılmasından sonra ikinci çok partili hayata geçiş denemesi 1930 yılında oldu. 1929 dünya ekonomik krizi nedeniyle artan vergilere karşı halkın huzursuzluğu artmıştı. Ayrıca CHP içerisinde de denetim gerektiğinin farkına varan Mustafa Kemal çözüm olarak iktidarı denetleyecek bir parti kurulmasını planlamıştır (Menderes ve Akyol, 2011: 153). Atatürk'ün bizzat yönlendirmesiyle Fethi Okyar tarafından Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) kuruldu. Böylece Atatürk'ün kontrolündeki muhalefet partisi aracılığıyla iktidar partisi üzerindeki etkisi arttı.

Akşin'e göre, SCF ilk başlarda Kemalist projeler ile herhangi bir hesaplaşmaya girmedir. Parti programı ağırlıklı olarak iktisadi konulardır. Fakat zamanla bu parti muhafazakâr damara sahip kişiler tarafından benimsendi. Tek partili dönemin devrimci tutumlarına karşı evrimci bir liberalliği öngördü (Akşin, 2000; 267). Örs'e göre ise SCF her ne kadar Atatürk'ün kontrolünde ekonomik liberalizm konularına ağırlık vermiş bir parti de olsa kısa zamanda halkın ilgisini çekmesi ve muhafazakâr muhalefeti bünyesinde toplaması CHP'de huzursuzluk oluşturdu. Bu huzursuzluk SCF üzerindeki baskıyı arttırdı ve anlaşmalı olarak kurulan SCF 1930 yılında kendi kendisini feshetti (Örs, 1984; 68).

Sonuç olarak Muhafazakârlık tek parti döneminde iktidar tarafından baskı altında tutulması ve rejim tehdidi olarak görülmesiyle siyasi alandaki görünürlüğünü rafa kaldırmak zorunda kalmıştır. Daha çok kültürel alanlarda varlık gösteren muhafazakâr düşünce siyasi alanda muhafazakâr kavramı yerine gelenekçiler siyasi kimliğini kullanarak fırsat buldukça varlığını devam ettirmiştir. (Yıldırım, 2003: 11).

2.1.3. Çok Partili Hayattan Günümüze Türk Muhafazakârlığı

Türkiye'de tek partili siyasal hayattan çok partili siyasal hayata geçişin kökeninde Karpat'a göre, Cumhuriyetin de temelinde var olan liberal fikirler etkili olmuştur (Karpat, 2017: 225). Tek parti döneminde bile denemeleri gerçekleşmiş olan çok partili demokratik hayata geçiş 1946'da gerçekleşmiştir. 1950 seçimleri sonucundaki Demokrat Parti zaferi Türk siyasal hayatında önemli bir değişikliğin

başlangıcını oluşturmaktadır. Bu durum aynı zamanda muhafazakârlığın siyaset arenasına daha görünür ve etkin bir şekilde yer almaya başlamasını sağlamıştır.

2.1.3.1. Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)

Demokrat Parti (DP), CHP milletvekillerinden olan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından 1946'da kurulmuştur. DP, 1950 seçimlerinde CHP'ye karşı büyük bir zafer elde ederek (DP=408, CHP=69 vekil) iktidarı ele geçirmiştir. 1960'a kadar iktidarda kalan DP, Türk siyaset arenasında muhafazakâr siyasetin etkin ve görünür olmasında oldukça etkili ve faydalı olmuştur.

DP'nin siyasi iktidarını, çevrenin merkeze taşınması olarak Mardin, tek parti döneminde CHP tarafından oluşturulmuş bürokratik merkezin resmi ideolojisine çevrenin yani toplumsal tabanın oturtulamamasının, CHP'nin Anadolu'nun dama tahtasına benzeyen yapısını anlayamamasından, bu farklı yapıdaki çevrenin tehdit olarak algılanmasından kaynaklandığını belirterek toplumdan yani çevreden uzaklaşmasından kaynaklandığını belirterek DP'nin ise her ne kadar CHP'den ayrılan kişiler tarafından kurulsada, CHP'den farklı olarak bir eşraf partisi olmaktan ziyade, kırsal kitlelerin ve onlara önderlik edenlerin kuvvetli bir şekilde destekleyeceklerini düşündüğü bir siyasal ideoloji ile başarıya ulaşacağını uman bir partidir (Mardin, 2006: 65-66). Zürcher'in DP'nin milletvekillerinin toplumsal özellikleri üzerinden CHP'den farkını ortaya koyması, yani bu vekillerin daha genç, kendi seçim çevreleriyle daha içten bağları olan, daha çok tüccar ve hukukçulardan oluşan ve en önemlisi bürokratik ve askeri kökenden gelen hemen hemen hiçbir vekilin olmayışını DP'nin toplumsal olana yani çevreye yakınlığını ve çevrenin hassasiyetlerinin iktidara taşındığını gözler önüne sermektedir (Zürcher, 2016: 321). Ayrıca Tek Parti Döneminde ilkeselleşmiş cumhurbaşkanı ve parti genel başkanlığı birlikteliği yani parti devlet bütünleşmesi DP ile ortadan kaldırılmış ve başbakanın parti genel başkanlığı dönemine geçilmiştir.

DP'nin iki önemli figürüne bakıldığında hem Cumhurbaşkanı Celal Bayar hem Başbakan Adnan Menderes siyasi geçmişleri liberal özellikleri ön plana çıkarmaktadır. Bu durum DP'nin ekonomide liberal ilkeler ile toplumsal tabanın genişliği ve çevresel taleplere dönük muhafazakâr ilkeleri sentezlemesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Örneğin Adnan Menderes'in, DP muhalefetteyken 1948 yılında yapılan bütçe

görüşmelerinde devlet adına yapılan harcamalara dönük hesap verilebilirliği talep etmesi açısından Liberal, inanç özgürlüğünü savunması açısından liberal demokrat ve Batılı anlamda laikliği savunuyordu (Bora, 2018: 537-539). Liberal ilkeler arasında yer alan bireysel özgürlüklere duyarlılık gereğince toplumun dinsel hassasiyetlerine daha ılımlı yaklaşan DP, Mert'e göre seçmen tabanı daha çok dindar ve gelenekçi esnaflardan oluştuğu için, modernleşmeyi muhafazakâr temelde ele alarak hem dinsel tepkileri gündeme taşıyarak siyasallaştırmış hem bu dinsel siyasallaşmayı kontrol altında tutmaya çalışmıştır (Mert, 2007: 20). Bu durum DP iktidarının liberal Muhafazakârlık siyasetinin Türk siyasal hayatına kattığı önemli bir başlangıç dönemine denk gelmektedir. Ayrıca Fedayi'ye göre DP'nin liberal Muhafazakârlık uygulaması muhafazakâr siyaset anlayışı geleneğinin de dönüm noktasını oluşturmaktadır (Fedayi, 1999: 469).

DP'nin CHP ile yaşadığı siyasi rekabette muhafazakâr öğeleri sıklıkla kullanmıştır. Ezanın tekrar Arapça okunmaya başlanması, dini kurum, kuruluş ve cemaatlerin görünürlüğünün artması, halkın dini duygularını seslendirmesi, tarikatlar ve cemaat örgütlerinin desteğini alarak onları meşru hale getirmesi CHP tarafından sert muhalefete tabi tutulmuş ve DP'nin de aynı karşılığı vermesi üzerine Türk siyasetinde huzursuzluk artmıştır (Zürcher, 2016: 338-341).

Muhafazakârlığın yasal siyasi zeminde DP ile önü açılmıştır. Ayrıca DP dönemi ile liberal Muhafazakârlık geleneği başta olmak üzere Türk sağ siyasetinin ana muhafazakâr geleneğinin temelleri atılmıştır. 1960 Darbesiyle iktidardan ve siyaset arenasından demokratik olmayan yöntemlerle uzaklaştırılan DP, muhafazakârlığın çevresel özelliklerini de merkeze taşımış, muhafazakârlığa alan açarak görünürlüğünü arttırmış ve muhafazakâr siyaset geleneğini başlatmıştır. Bu geleneği DP'nin halef partisi olan Adalet Partisi (AP) miras almıştır.

2.1.3.2. İki Darbe Arası Dönem (1960-1980)

27 Mayıs 1960 Darbesi ile siyaset alanına ordu müdahalesi gelmiş, DP Başkanı ve Başbakan Adnan Menderes idam edilmiştir. Darbe ile gelen siyasi yasakların kaldırılması sonucunda Türk siyasal hayatına yeni partiler dahil olmuştur. Bu siyasi partiler içerisindeki en önemlisi ise DP'nin mirasını devralan ve 1961'de kurulan AP

olmuştur. Çavuşoğlu'na göre AP, bu dönemde yasakların kaldırılmasıyla beraber Türk siyasetine damga vuran bir partidir (Çavuşoğlu, 2009: 268).

Emekli asker Ragıp Gümüşpala'nın başkanlığını yaptığı AP, siyasal kimlik olarak DP kimliğinin halef-devam partisidir. AP içerisinde muhafazakâr siyasetin milliyetçi ve İslamcı damarı gibi aşırı olanlar olduğu kadar ılımlı siyaset tarzını benimseyenler de vardır. 1964 yılında Gümüşpala'nın ölümüyle yerine, ılımlıların desteklediği, Türk siyasetinin en önemli figürlerinden olan Süleyman Demirel AP'nin başkanlığına geçmiştir (Çelik, 2013: 285-286). AP'nin DP'den devraldığı siyasal kimliği bu yeni dönemde devam ettirdiği görülmektedir. Demirel'in "Devleti köylülük ve dinle barıştırmak" şeklindeki söyleminden hareketle, AP'nin Demirel ile birlikte, muhafazakâr siyaseti hem din hem gelenek vurgularıyla öne çıkararak hem de dönemin akımlarından komünizm karşısında tutarak AP'yi siyaset sahnesinde yükselişe geçirmiştir.

Zürcher'e göre, DP'nin darbe gibi sert ve demokratik olmayan yöntemle siyasetten yasaklanmasının ardından onun mirasını devalan AP'nin başarıları muhafazakârlığın ülkenin siyasetindeki hala en önemli güç olduğunu göstermektedir. Her ne kadar muhafazakâr alana seslenen başka partiler de olsa da örneğin darbe sonrası halk oylamasındaki darbecilere karşı tüm baskılara rağmen %38'lik ret oyu, 1961 parlamento seçimlerinde %34,7 AP, %13,9 DP'den ayrılan Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve Muhafazakâr Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) %13,4'lük oyu birlikte düşünüldüğünde muhafazakâr siyasetin Türk siyasetindeki belirleyiciliği ortaya çıkmaktadır (Zürcher, 2016: 358).

Bu dönemin toplumsal özelliklerine bakıldığında büyük çoğunluğu muhafazakâr olan kitlelerin şehirlere göç olgusunun meydana geldiği dönem olduğu görülmektedir. Aktay'a göre bu durum, kırdan kente göçen, dini hassasiyetleri olan kitlelerin, kentlerde gecekondu bölgelerinde kendi ortamlarını oluşturmaya yol açmıştır (Aktay, 2008: 53). Böylece toplumsal grupların hassasiyetlerine dönük siyasi partilerin sayısında artış yaşanmaya başlamıştır. Çünkü dağınık haldeki çevrenin nüfus olarak büyük bir seçmen tabanına denk gelmesinden dolayı, bu oy potansiyeline hükmetme rekabeti siyasi partiler arasında bölünmelere, birleşmelere ve yeni partilerin doğuşuna neden olabilecektir. Örneğin AP tabanına bakıldığında sanayici, esnaf,

köylü, büyük toprak sahipleri, dinciler ve Batıcı liberaller gibi geniş bir yelpazeden oluştuğu görülmektedir. AP'nin 1965 seçimlerinde elde ettiği büyük zafere rağmen bu dalgalı seçmen tabanı özellikle de dini yönü ağır basan muhafazakârlar yeni parti kurarak AP'den kopmuşlardır. Zürcher'e göre AP, bir yandan İslami öğeleri, geleneksel değerleri ve cemaatlerle yakınlaşmayı komünizm aleyhtarlığında kullanırken diğer yandan Atatürk'ün nutkundan faydalanıyordu (Zürcher, 2016: 363-1965). Tüm bunlara rağmen 1970'lere doğru çevrenin dini hassasiyetleri yüksek toplumsal gruplarına yönelik olarak İslamcı muhafazakârlar Milli Nizam Partisi (MNP) ve MNP'nin kapatılmasının ardından Milli Selamet Partisi'ni (MSP), milliyetçi muhafazakârlar ise Milliyetçi Hareket Partisi'ni (MHP) kurdular. Aydın ve Yüksel'e göre bu partilerin temel ortaklığı komünizmle mücadeledir (Aydın ve Yüksel, 2017: 175-176).

Muhafazakâr siyaseti DP'den devralan halef partisi AP'den yaşanan kopuşlar sonucunda muhafazakâr çevreye dönük siyasi partilerin çoğalmasına neden olmuştur. Mardin'nin benzetmesiyle, çevrenin yani Anadolu'nun “damalı” görüntüsü, siyasi partilerin de damalı bir görüntü oluşturmaya sebep olmuş, aşırı grupların aşırı temsilcilerinin siyaset alanına dahil olmasına yol açmıştır. Bu durum siyasi gerilimlerin artmasına neden olmuş, 12 Mart 1971 Muhtırası ile Türk siyasal hayatı bir kez daha askeri müdahaleye maruz kalmıştır. Bu müdahale sonucunda MNP laikliğe aykırı eylemleri gerekçesiyle kapatıldı. Fakat parti yöneticilerine herhangi bir siyasi yasak getirilmedi (Çavuşoğlu, 2009: 229).

DP ile başlayan AP ile devam eden muhafazakâr siyaset Türk sağ siyasetinin temel ve vazgeçilmez ideolojisi haline gelmiştir. Merkezi bir nitelik taşıyan muhafazakâr sağ siyaset DP ve AP ile Türk siyasetinin kurulu düzenine ters düşecek aşırı ve radikal hiziplerin etkin olmasına izin vermemiştir (Şeyhanlıoğlu, 2011: 58-60).

Muhafazakâr siyasetin 60'lı yıllardaki komünizm ve solla mücadelesi, çevrenin milliyetçi ve İslamcı siyasal hareketleri ile birlikte hareket etmesini sağlamıştır. Fakat 70'li yıllarla birlikte kopuşlar başlamış, muhafazakârlık içerisindeki aşırı sağ kanatların AP'den ayrılıp kendi partilerini kurması muhafazakârlığın merkeze çekilmesine neden olmuştur (Şeyhanlıoğlu, 2011: 99-101).

2.1.3.3. 1980 Sonrası

DP ve devamında AP tarafından merkez sağ siyaset içerisine konumlandırılan Muhafazakârlık içerisinde yaşanan aşırı uçların kopuşu sonucunda Türk siyaset alanında gerilimli dönemleri de beraberinde getirmiştir. İslamcı partiler olarak kurulan MNP 1971 Muhtırası ile kapatılmıştı. MNP'den boşalan İslamcı siyaset alanına bu sefer MSP dahil oldu. 1973 seçimlerinde meclise giren ve 1974 yılında CHP ile, 1975'te AP, MHP ve CGP ile (1. Milliyetçi Cephe Hükümeti) ve yine 1977'de AP ve MHP ile (2. Milliyetçi Cephe Hükümeti) koalisyon hükümetinde yer alan MSP İslamcı muhafazakâr anlayışın merkeze doğru hareketlenişi sağladı. Bu durum Çolak'a göre, çevrenin temsilcisi olan partilerin koalisyonlar yoluyla iktidar ortağı olduğu süreçlerde yaşanan bürokratik kadrolaşma girişimi çevreyi oluşturan toplum kesimlerinden merkeze doğru, eskisinden farklı ve hızlı bir hareketlenme yaşanmasını sağlamıştır (Çolak, 2009: 118).

Bu İslamcı hareketlenme, siyasetteki aşırı kutuplaşmalar ve ekonomik krizlerden dolayı ülkede artan huzursuzluk ortamı 1980 yılında askeri darbeye yol açmıştır. Siyasi krize örnek olarak, üniversitelerdeki siyasi kavgalar ve 6 Eylül'de MSP'nin düzenlemiş olduğu Konya Mitinginde istiklal marşının okunmasının reddedilmesi ve "tek halife-tek devlet-tek millet" gibi sloganlar irtica tehdidi algısını güçlendirmiş ve bu gibi durumlar ülkede siyasi tikanıklara yol açmıştır (Aydın ve Taşkın, 2017: 325- 326). 12 Eylül 1980 darbesi ile ordu yönetime el koymuş, tüm siyasi partiler kapatılmış, siyasi liderlere yasaklar getirilmiş ve siyaset alanı adeta sıfırlanmıştır.

12 Eylül 1980 Darbesiyle oluşan siyasi boşlukta 1982 Anayasası kabul gelen depolitizasyon döneminde 1982 Anayasası kabul edilmiştir. Anayasa sonrası kurulan yeni partilerle girilen seçim yarışını çevrenin muhafazakâr temsilcisi Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi (ANAP) kazanmıştır. Siyasi yasaklardan dolayı boşalan sağ siyaset alanını ANAP doldurmuş ve çevrenin muhafazakâr kesimini DP ve AP'de olduğu gibi merkeze taşımaya devam etmiştir. Çölaşan, muhafazakâr çevrenin bu hareketlenişini, ANAP lideri Turgut Özal'ın siyasi geçmişine bağlamakta, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı döneminde dindar bir grubun lideri olduğunu

ve ilk siyasete girişinde İslamcı bir parti olan MSP'den milletvekili olduğuna dikkat çekmektedir (Çölaşan, 1989: 99).

Sentezleme bir ideolojik anlayışsa sahip olan Özal, dini muhafazakârlığı Batı'daki muhafazakârlık ile sentezler, bir yandan camiye giden ilk Cumhurbaşkanı olma, Nahşibent tarikatı yakınlığı özellikleri olmasına rağmen bir yandan alkol almaktan eğlence yerlerine gitmekten çekinmeyen bir yapıda olması modern bir muhafazakârlık anlayışına sahip olduğunu göstermektedir (Örmeci, 2008: 224).

Özal'ın siyasi geçmiş ve kariyeri üzerinden yapılan diğer değerlendirme ise liberalizm ağırlıklıdır. Özellikle 24 Ocak Kararları ile küresel piyasa ekonomisine geçişin mimarı olan Özal'ın liberalizmin üç klasik anlayışını taşıması; din ve vicdan özgürlüğü, düşünce ve ifade özgürlüğü ve en önemlisi serbest piyasa ekonomisinin tüm kurallarıyla tesisine yani devletin ekonomiye müdahalesinin sınırlandırılması, anlayışına dönük özellikleriyle liberal muhafazakâr bir siyaset çizgisine sahip olduğu ortaya çıkmıştır (Bora, 2018: 553).

1980 Darbesi sonucu oluşan 1982 Anayasası'na eklenen geçici 4. Madde ile siyasi parti liderlerine 10 yıllık siyasi yasak getirmiştir. Özal'ın ANAP'ı bu siyasi boşluğun da etkisiyle 1983 seçimlerinde tek başına iktidara gelmiştir. Çelebi'ye göre, 1983 seçimleri yapay bir partileşme üzerinden gerçekleşmiş, ANAP'ın zaferiyle sonuçlanan bu süreç birçok yeni parti ve tecrübesiz politikacıları da beraberinde getirmiştir. ANAP'ın zorunlu olarak boşaltılmış alan olan muhafazakâr siyaset alanını tek başına doldurması ve iktidarı ele geçirmesi diğer yasaklı pozisyondaki muhafazakâr ve milliyetçi liderlerin siyaset alanına yasaklı olmalarından dolayı “gölge partiler” yoluyla dahil olma girişimlerini ortaya çıkarmıştır. Örneğin Süleyman Demirel Doğru Yol Partisi (DYP) ile Necmettin Erbakan Refah Partisi (RP) ile Alparslan Türkeş Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ile sahne gerisinden siyasete müdahil olmaya çalışarak yasaklardan kurutulmaya çalışmıştır (Çelebi, 2021: 61).

Yapay partileşmenin ANAP iktidarı döneminde muhalefet görevine yerine getirememesi üzerine siyasi yasakların kaldırılması gündeme gelmiştir. Muhafazakâr ve sağ siyaset alanına tek başına hükmeden ANAP'ın karşı çıktığı ve siyasi yasakların kaldırılmamasını istediği halkoylaması 1987 yılında yapılmıştır. Halk oylaması propagandaları sırasında özellikle DP mirasının ve Türk sağının iki büyük temsilcisi

Özal (ANAP) ve Süleyman Demirel (DYP) yaşadığı evet-hayır savaşı halkoylaması sonucunda yasakların kaldırılmasıyla ‘yöneten sağ’ da bölünmeyi de beraberinde getirmiştir. Örneğin 90’lı yıllarda Sosyal Demokrat Halkçı Parti ile koalisyon yapan Demirel’in DYP’si dini konulara mesafeli durarak, Muhafazakârlığın dini yönüne mesafeli bir tavır içinde olmuştur (Aydın ve Taşkın, 2017: 383). Ayrıca Muhafazakârlığın milliyetçi kanadını temsil eden MHP’nin Türk-İslamcı kanadı Muhsin Yazıcıoğlu önderliğinde Büyük Birlik Partisi’ni (BBP) kurdular (Zürcher, 2016: 422). İslamcı muhafazakârlar ise Necmettin Erbakan önderliğinde RP’de toplanmışlar ve yüksek bir ivmeyle önce İstanbul ve Ankara gibi büyükşehir belediye başkanlıklarını kazanmaları ve ardından yapılan 1995 seçimlerinde aldıkları %21,4 oyla birinci parti olmaları Türk devletinin temel değerlerinden olan laikliğe tehdit olarak algılanmış, 16 Ocak 1998’de Anayasa Mahkemesi RP’yi yasaklayarak Erbakan’a beş yıl siyaset yasağı getirmiştir (Zürcher, 2016: 427-428). Muhafazakâr İslamcı siyaset bu sefer RP’nin kapatılma ihtimaline karşı önceden kurdukları Fazilet Partisi’ne (FP) geçtiler. Fakat çok geçmeden FP’nin de kaderi aynı oldu ve 2001 yılında kapatıldı. Bunun üzerine dört partisi kapatılan muhafazakâr İslamcı siyaset Saadet Partisi (SP) çatısı altında birleşmiştir. Böylelikle muhafazakâr İslamcı partiler de kapatılma geleneği ya da korkusu sürekli olarak gündemde olmuştur.

Partileri sürekli kapatılan çevrenin muhafazakâr kesimini temsil edilen yaşadığı bu durum, iktidara gelmeyle birlikte travmaya dönüştüğü görülse de muhafazakâr çevrede bir dağınıklık yaratmadığı aksine bu çevrenin bütünleşik olduğunu 2002 genel seçimlerinde ortaya çıkan sonuç göstermiştir. AK Parti ile iktidara gelen muhafazakâr siyasi hareket yaklaşık 22 yıldır tek başına iktidarını sürdürmektedir. Ayrıca 2002, 2007, 2015-1, 2015-2, 2018 ve 2023 seçimlerinde birinci çıkan AK Parti Cumhurbaşkanlığı makamını da dört dönemdir elinde bulundurmaktadır. AK Parti kendi siyasal kimlik tanımlamasını “muhafazakâr demokrat” olarak yaparak, kendilerini, içerisinden çıktıkları RP, MNP ve MSP’ye atıfta bulunmadan DP ve ANAP çizgisinde muhafazakâr bir parti olduklarını belirtmektedir (Korkın, 2020: 259).

AK Parti’nin kendisini içerisinden çıkmalarına rağmen MGH olarak adlandırılan muhafazakâr İslamcı siyasi gelenek yerine DP ve ANAP çizgisinin devamı olduğunu belirtmesi, seçmen tabanının, merkez sağ, İslamcı, milliyetçi gibi

farklı tabanlardan oluşması (Gürkan, 2011: 5), muhafazakâr söylemlerle, din, devlet, otorite, gelenek, cemaat gibi araçlar ile muhafazakârlığı birleştirici işlev olarak görmesi (Bora, 1998; Köker, 2004) ılımlı muhafazakâr siyaset alanında hareket ettiğini göstermektedir.

Sonuç olarak Türk Muhafazakârlığı Aslantürk'ün aktarımıyla, Osmanlı modernleşme ve Batılılaşma çabalarından sonra özellikle Cumhuriyet'in Kemalist modernleşme dayatılmasına karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemden sonra muhafazakârlık kendisini, millilik, yerel kültür ve din gibi kavramlar ile siyasette yerini bulabilmiş ve zamanla gelişmiştir (Aslantürk, 2021: 163).



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AK PARTİ’NİN KURULUŞU VE YENİ BİR İDEOLOJİK KİMLİĞİN İNŞASI

3.1. AK Parti’nin Kuruluşu ve Siyasal Kimliği

28 Şubat sürecinde asker, medya ve yargı birlikteliğiyle gerçekleşen post-modern darbe ile RP iktidardan uzaklaştırılmış ve kapatılmıştır. RP’nin devam partisi olarak kurulan FP’ye ise bu travmatik durum yani kapatılma korkusu yargı üzerinden sürekli baskı unsuru olarak hatırlatıldı. Böylece kapatılma korkusu FP içerisinde bir değişim hareketini de beraberinde getirdi. Çünkü Yavuz’ a göre, FP’nin yaşadığı kapatılma korkusu onu MGH geleneği içerisinde politika üretmek yerine apolitik bir parti olmaya itti (Yavuz, 2005: 335). Böylece parti içerisinde değişim isteyen gruplar ile geleneksel yapının devamını isteyen gruplar ortaya çıkmıştır. Değişim taraftarı yenilikçi grup, yeni bir parti için uygun siyasal ortamın oluşmasını beklerken aynı zamanda kurulması planlanan partide yer alması hedeflenen isimlerle ilgili bir çalışma sürdürmüştür. Bu dönemde Recep Tayyip Erdoğan ve arkadaşları tarafından Abant’ta yürütülen bu çalışmalar “Erdemliler Hareketi” olarak adlandırılmıştır (Pamuk, 2001: 178).

Yenilikçiler siyaseti toplumun tüm kesimlerine ulaştırmanın, MGH siyaseti ile mümkün olmayacağını ve kuracakları yeni partinin MGH çizgisinden çok farklı bir içeriğe sahip olacağını belirtmişlerdir. Bu amaçla farklı siyasi eğilimlerin de partinin içerisinde yer almasını sağlamak için FP dışından milletvekili katılımı sağlamak için Erdoğan, ANAP, DYP ve MHP’den çok sayıda milletvekili ile görüşmüş, kuracağı yeni partiye katılacak milletvekillerinin tabanını genişletmeye çalışmıştır (Çetin, 2003: 85). Yenilikçiler, MGH geleneğindeki siyasi partilerin sürekli kapatılması ile ortaya çıkan korkunun tekrar yaşanmaması adına, Millî Görüş çizgisinden belirgin bir şekilde farklı olacağını her fırsatta ifade etmiştir (Aktaş, 2003: 22). Böylece MGH siyaseti içerisinde yer alan geleneksel söylemlerden uzaklaşarak iç ve dış politikada uyumluluk temelli uzlaşılı hedefli politikaların geliştirilmesine önem verilmiştir.

Yenilikçilerin FP içerisinde ayrılarak Türk siyasi hayatına yeni ve özgün bir partiyle giriş yapacaklarını ilan etmelerinin akabinde Adalet ve Kalkınma Partisi, 14 Ağustos 2001 tarihinde Erdoğan'ın liderliğindeki 66 kurucu üye tarafından kurulmuştur (Şentürk, 2011: 523). MGH'nin mevcut bir partisnin olmasında hareketle, AK Parti'nin FP içerisindeki ayrışma sonucu kurulması aynı zamanda MGH içerisindeki ilk kurumsal ayrışmayı da ortaya çıkarmıştır. Fakat AK Parti kendisini ısrarla MGH partilerinden ayrı yerde konumlamasına referans olarak ortaya koyduğu yeni siyasi kimliği ve bu siyasi kimliğin dayandığı geleneğin MGH'den farklılığını göstermektedir.

AK Parti 2002 seçimlerinde aldığı %34'lük oyla birinci parti olarak te başına iktidara gelmiştir. Aldığı oyun dağılımına bakıldığında, AK Parti'nin tüm partilerin seçmenlerinden oy alarak geniş bir siyasal temsil tabanına ulaştığı görülmektedir. Örneğin 1999 seçimleri ile karşılaştırıldığında, FP seçmeninin %69'u, MHP seçmeninin %38'i, ANAP seçmeninin %28'i, DYP seçmeninin %21'i ve hatta DSP seçmeninin %14'ü 3 Kasım 2002 seçimlerinde AK Parti'ye oy vermişlerdir. Bu verilerden hareketle AK Parti'nin yalnızca İslamcılardan oy almadığını, özellikle muhafazakâr sağ seçmenlerin yanında DSP solundan da oy aldığı görülmektedir (Safi, 2007:295; Tekin, 2004:177). Sonuç olarak, AK Parti tabanında İslamcı bir seçmen kitlesi var olmakla birlikte AK Parti'ye oy vermiş toplam 10.779.489 kişiden yaklaşık 7.700.000'i 1999 seçimlerinde merkez partilere oy vermiş muhafazakâr seçmenlerden oluşmaktadır (Göka vd., 2003: 312).

MGH'nin İslamcı hassasiyetlere yönelik vurgularına siyasi söylemlerinde yer vermeyen AK Parti tüzük ve programlarında hukukun üstünlüğü ve demokrasinin temel değerlerine vurgu yapmıştır. “Milli irade, hukukun üstünlüğü, akıl, bilim, tecrübe, demokrasi, bireyin temel hak ve özgürlükleri ve ahlakılığı” ön plana çıkaran bir siyasi “Piyasa ekonomisinin, tüm kurum ve kurallarıyla tesisini” amaçlayan AK Parti, siyasi söyleminin merkezinde demokrasiye yer vermiş, özellikle yarışmacı, katılımcı bir içerikle ve hukukun üstünlüğü yaklaşımıyla demokrasinin varlık kazanacağına vurgu yapmıştır (AK Parti Tüzüğü, 2023).

AK Parti, diğer siyasi geleneklerle arasındaki farkı vurgularken, hem geleneğin ve geçmişin birikiminden istifade edeceğini hem de buna mukabil ideolojik

yaklaşımlar yerine evrensel değerleri esas alacağını parti programının giriş bölümünde şu şekilde ifade etmiştir; “Partimiz, geleneğin ve geçmişin birikimiyle ülkemizin sorunlarına, dünya gerçekleriyle paralel biçimde, özgün ve kalıcı çözümler sunmayı hedefleyen, topluma hizmet etmeyi esas alan, ideolojik platformlarda değil, çağdaş, demokratik değerler platformunda siyaset yapmayı benimseyen bir partidir.” (AK Parti Tüzüğü, 2023). AK Parti’nin politika belgelerinde net bir şekilde ortaya konulduğu üzere parti liderliği, sıklıkla “milli ve manevi” tanımını kullanarak dini bir görünüm veren MGH’den farklılaştırmak için her seviyede dikkat göstermiştir.

Ancak Özcan’a göre, AK Parti’nin kuruluşunu MGH ile ayrışmanın başlangıcı başlatmak eksik bir açıklama olacaktır. Çünkü FP içerisinde ayrışmaya dönük yaklaşımlar zaten tartışılmaya başlamıştı. FP’nin kuruluş aşamasında ilan edilen temel siyasi kavram ve yaklaşımlar, bu geleneğin o günkü kapatılan temsilcisi olarak RP’nin temsil ettiği politikalarından, söylem bazında bile olsa bir ayrışmanın yaşanmakta olduğunu gösteriyordu. Ancak bu ayrışma, reddi miras anlayışıyla eskiden dile getirilen her kavramı yadsıyan mutlak bir farklılaşma şeklinde değil, yeni bir sentez kurma arayışına bağlı, eski ve yeni unsurların bir arada kullanıldığı bir siyasal söylem şeklinde kendini göstermiştir. Geleneksel olarak Milli Görüş’ün siyasi söyleminde İslami içeriklere eklemlenen “milliyetçilik” nosyonu, “milli ve yerli” tanımı üzerinden, örtülü ve arka planda bile olsa kendisine yer bulmuştur. Benzer hassasiyet yeni siyasal öğelerle de olsa AK Parti’nin programında “geleneğin ve geçmişin birikimi” şeklinde kendine yer bulmuştur. AK Parti’nin ürettiği yeni eklektik siyasal kimlikle, İslami olan ile milliyetçi unsurlar bir arada muhafazakâr bir görünümle yeniden siyasal alana servis edilmiştir. Bu şekilde İslami içerikli temalar, iktidar elitlerinin kabullenmekte zorlanmayacağı “muhafazakârlık” kimliğinde yerini almış, milliyetçi içerik ise yerlilik ve millilik vurgusu ile AK Parti’nin siyasal kimliğine eklemlenmiştir (Özcan, 2022: 231).

AK Parti’yi MGH’nin geleneksel siyasetinden ayıran diğer bir unsur, AK Partinin hizmet siyasetinin insanların günlük hayatında hissedebileceği şekilde fayda eksenli olarak planlanmasıdır. Örneğin bu amaçla parti programında, “özgün ve kalıcı çözümler ile topluma hizmet etmeyi esas” alınacağını ilanında karşılaşılan hizmet anlayışı, siyaset ile günlük yaşam arasında pratik ve pragmatik bir ilişkilendirme yapmıştır. AK Parti’nin halk desteğini konsolide eden önemli bir unsur olarak ön plana

çıkardığı hizmet vurgusu, siyasal söylemini reel politik çözümlere dönüştürmemekle eleştirilen MGH ile arasında temel bir ayrışma noktası olmuştur (Özcan, 2022: 232).

AK Parti'nin programında çağdaş değerler üzerinden siyaset yapmanın karşılığı olarak MGH siyasetinden farklı olarak AB üyeliğine dönük hedefleri partinin siyasal kimliğinin önemli bir unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü ABD ve Batı bloğu ile uyumlu yeni dış politika pozisyonu ve “ideolojik platformlar yerine çağdaş, demokratik değerler platformunda siyaset” yapılacağına ilanı olarak Türkiye'deki siyasal iktidar elitlerine uyumlu bir siyasal kimlik üretme arayışı olarak ortaya konan bu iki temel yaklaşım, AK Parti'nin siyasal kimliğini eski bakiyeden ayıran yeni unsurlardır. Aynı zamanda AK Parti'nin siyasal kimliğinde bir uzlaşma arayışının ön plana çıktığını görüyoruz. Parti programında “gelenek ve geçmişin birikimi” işaretlemesiyle toplumun geniş bir kesiminin dini/geleneksel kaygıları dikkate alınıyor, aynı zamanda “çağdaş demokratik değerler platformu” atfıyla da iktidar elitlerinin laiklik endişelerini gidermeyi hedefleyen bir siyasal kimlik bileşeni üretilmiştir (Özcan, 2022:232; Tuğal, 2006: 30; Şen, 2004: 18). Akdoğan'a göre bu durum, dini değerlerin kültürel söylemlerin şemsiyesi altında muhafazakârlık başlığıyla tüm kesimlerde meşruiyet kazanacağı varsayılarak ortaya konulmuştur. (Akdoğan, 2004: 73).

Dini hassasiyetleri yüksek olan kesimlerin siyasal temsilcisi olarak ortaya çıkan MGH partilerinin sürekli kapatılması çevrenin İslamcı muhafazakâr kitlesinin sisteme ve rejime yabancılaşmasına yol açmıştır. AK Parti ise ortaya koyduğu yeni muhafazakâr siyasal kimlikle çevrenin taleplerini hatta bizzat çevreyi merkeze taşıyarak bu tarihsel yabancılaşmanın önüne geçmiştir. Çünkü AK Parti'nin her ne kadar aynı siyasette ve siyasal kimlikte olmasa da kurucularının MGH geleneği çizgisinde siyaset yapmış kişilerden oluşması, rejime yabancılaşmış İslamcı muhafazakâr çevrenin devletle bütünleşmesini sağlamıştır. AK Parti farklı sosyal kesimleri siyasete eklemleyerek ürettiği karşılıklı etkileşim sayesinde, İslami geleneğe destek veren kitleleri, hatta bu kitle içerisinde daha aşırı olarak tanımlanabilecek bazı radikal alt grupları bile devlet ile belirli bir vasatta buluşturmuştur. Bu buluşma süreci, ilerleyen dönemde devlet ile bu kitlelerin bütünleşmesini sağlamış, böylece sistemin daha geniş bir toplumsal kesim tarafından kabullenilmesi sonucunu doğurmuştur (Tuğal, 2010: 171).

AK Parti'nin yeni siyasal kimliğinin kapsayıcılığını bir değişim ve dönüşüm olmaktan çok bazı çevrelerce taktiksel bir hamle olarak kabul edilmiştir (Şen, 2004: 10). Çünkü daha önce de RP tarafından MGH geleneği içerisinde olmayan kişilerin partiye transfer edilmelerinin partinin kimyasında bir değişim yaratmadığını aksine yüzeysel ve geçici hamleler olduğu belirtilmiştir. Bu itiraza yönelik karşı itirazda bulunan Tuğal, AK Parti'nin siyasal kimliği ve siyasal yöneliminin göstermelik taktiksel bir içeriğe sahip olmadığını hatta bu kimliğin çok boyutlu yapısının İslamcıları bile dönüştürerek merkez sağ ve milliyetçilerle bütünleştirdiğini belirterek bu yeni durumun *pasif devrim* olduğunu ifade etmiştir (Tuğal, 2010: 175). Pasif devrim olarak ifade edilen bu yeni yönelimin temel unsuru, AK Parti'nin ideolojik tartışmaları geride bırakırken, güncel ve pratik olanın imkanlarını, hizmet politikası olarak insanlara sunması olmuştur. Çoğunlukla bu “güncel ve pratik” olana vurgu yaparak siyasi içeriği göz ardı edilen partinin yeni kimliği “AK Parti pragmatizmi” olarak tanımlanmıştır. Ancak bu yeni yaklaşım, hem sistem ile uzun yıllar mesafeli ve kavgalı olan kitlelerin temsilcilerini devletin yeni yöneticilerine dönüştürmüş, hem de dini değerlerin “ideolojik içerikten uzak kültürel ve geleneksel içerik” örgüsüyle devletin kurumlarında görünürlük kazanmasını sağlamıştır. Böylece dün devlete yabancı ve sistemle kavgalı olan dindar insanlar “kendilerini devletin bir parçası olarak” görmeye başlamışlardır (Tuğal, 2010: 183). Gerilimli tarihsel tecrübesiyle devletle tepkisel bir zeminde karşılaşan ve merkez iktidarla arasındaki ilişki yabancılaşma şeklinde tezahür eden bu kitlenin, AK Parti aracılığıyla “demokratik sistem içinde siyasete kanalize edilmesi Türkiye’de siyasal sistemi” güçlenmiştir (Akdoğan, 2004: 64).

AK Parti'nin siyasi kimliğinin anlaşılması bakımından, parti programı ile parti tüzüğüne biraz daha yakından bakmak yararlı olacaktır. Siyasi partiler herhangi bir sivil toplum örgütünden çok daha derin ve karmaşık ilişkiler ağı ile çevrelenmiştir. Bu yapısıyla hukuk rejimi içerisinde farklı bir statüde düzenlenmiş olan siyasi partilerin tüzük ve programları, politik yaklaşımları ile siyasal konumları anlamak için temel metinlerdir. Ancak yine de Türkiye özelinde değerlendirildiğinde bir olgu olarak tespit edilmelidir ki, siyasi partilerin programlarına yansıyan politik söylemleri ile ortaya koydukları güncel siyasal pratikleri daima iki farklı görüntü vermiştir.

Teorik olarak tanımlanan hedefler ile siyasal pratik arasındaki bu kopuk görüntü, genel olarak Türkiye’de tüm partiler için geçerli iken, kurulduğu günden

itibaren dört partisi kapatılan MGH geleneği içerisinde siyaset yapmış aktörler için daha fazla geçerli olması beklenecektir. Bu doğrultuda siyasi merkez tarafından dışlanmış olmanın yanında siyaset yapma imkânı elinden alınan MGH'nin kendisine hukuk karşısında korunaklı bir yer edinme arayışı muğlak bir dil kullanmayı zorunlu kılmıştır. 28 Şubat post modern askeri müdahalesinin olağanüstü koşullarında kurulan FP'nin, siyasi konumunu ve politik projeksiyonunu insan hakları, hukukun üstünlüğü ve evrensel demokratik değerler üzerinden tanımlamasına karşın kapatılmaktan kendini kurtaramaması, “kuş dili kullanma” zorunluluğunun reel politikada karşılığı olduğuna işaret etmektedir.

Bu bağlamda siyasal atmosferin genel eğilimlerinin yanında, FP'nin siyasal programında bir nebze etkisi olması beklenecek yenilikçi kadro tarafından kurulmuş olan AK Parti'nin parti programında da bu kaygıya rastlanması muhtemeldir. Bunun yanında AK Parti'nin kendisini konumladığı yeri anlamak için kamuoyuna deklere ettiği parti programı ile parti tüzüğüne biraz yakından bakmak anlaşılır ipuçları verecektir. Yasal geçerlilik kazanmasından günümüze kadar 11 defa değişikliğe konu olan parti tüzüğü, AK Parti'nin teşkilatlarıyla birlikte diğer tüm paydaşlarla kuracağı ilişkilerin çerçevesini, çalışma esaslarını, görev ve yetki tanımlamalarını tespit eden temel bir belge niteliğindedir (Özcan, 2022: 234-235).

AK Parti'nin kendi tüzüğünde yer alan ifadeler üzerinden muhafazakârlık yaklaşımına bakıldığında:

“AK PARTİ; aileyi Türk toplumunun temeli kabul eder. Geçmişle gelecek arasında köprü görevini yerine getiren aile kurumunun; milli değerlerimizin, duygularımızın, düşüncelerimizin ve ülkemize has adet ve geleneklerimizin yeni kuşaklara aktarılmasında en temel, en vazgeçilmez sosyal bir kurum olduğuna inanır” (AK Parti Tüzüğü, Madde: 4.11:26).

Muhafazakârlığın temel önceliklerden olan aile kurumu üzerinden milli değer ve geleneklere öncelik verilmekte; bu değer ve geleneklerin geleceğe ana taşıyıcısının aile kurumu olduğuna vurgu yapılmaktadır.

AK Parti tarafından yayınlanan “2023 Siyasi Vizyonu” belgesinde “Muhafazakâr Demokrat” siyasi kimlik tanımlanırken ideolojik olarak muhafazakârlığa vurgu yapılmıştır. Muhafazakâr demokrat kimliğinin, muhafazakâr

ideolojinin Türk ve dünya siyasetindeki örtüşmesinin bir ürünü olduğu partinin resmî belgesinde belirtilmiştir. Vizyon belgesinde aşağıda yer alan alıntılar bu durumu kanıtlamaktadır:

“AK Parti’nin geliştirmeye çalıştığı muhafazakâr demokrat siyasi kimlik dünya genelindeki muhafazakârlık pratikleriyle örtüşen özelliklere sahip olmakla birlikte, Türkiye’nin sosyo-kültürel özellikleriyle şekillenen bir muhtevaya ve yerel dinamiklerle şekillenen bir siyaset tarzına sahiptir.” (AK Parti 4. Olağan Büyük Kongre, 2023 Siyasi Vizyonu, Tanıtım ve Medya Başkanlığı, Ocak 2015).

21 Mayıs 2017’ de tüzüğe eklenen maddeye bakıldığında ise muhafazakâr ideolojinin yanında milliyetçi baskınlığın da eklendiği görülmektedir:

“AK PARTİ, köklü devlet geleneğimizin üzerine bina edildiği “insanı yaşat ki devlet yaşasın” ilkesini, siyasetinin merkezi olarak görür. Milletın tüm fertleri, hiçbir ayırım gözetilmeksizin ülkemizin birinci sınıf vatandaşlarıdır. Türkiye Cumhuriyeti’nin tüm vatandaşları tek bir milleti teşkil eder. Bayrağımız bağımsızlığımızın ortak sembolüdür. Şehitlerimizin emaneti olan, milletimizin üzerinde yaşadığı, bayrağımızın özgürce dalgalandığı toprak, vatanımızdır. Devlet, milletimizin ortak eseridir. AK PARTİ, yukarıda belirtilen temel amaç ve hedefler doğrultusunda, “Tek Millet, Tek Bayrak, Tek Vatan, Tek Devlet” anlayışını sarsılmaz bir ilke olarak kabul eder.” (AK Parti Tüzüğü, Madde: 4.16:27).

Tüzük maddesinden de anlaşılacağı üzere AK Parti, temel muhafazakâr söylemler olan geçmiş, gelenek ve tarihe ait semboller olan bayrak, vatan ve millet kavramlarını da dahil etmiştir. Tüzüğe sonradan eklenen özellikle *“Tek Millet, Tek Bayrak, Tek Vatan, Tek Devlet”* ifadelerini dönemin Cumhur İttifakı gelişmesi ile birlikte düşündüğümüzde muhafazakâr kimlikteki milliyetçi baskınlığa doğru bir dönüşüm veya değişim içerisinde olduğunu bize göstermektedir.

AK Parti tüzüğündeki birey ve devlet ilişkileri ile ilgili maddelere bakıldığında muhafazakâr kavramların yanında liberalizmin siyasal ilkelerine değinildiği görülmektedir:

“AK PARTİ; “insan” merkezli siyasi bir Partidir. En üstün hizmetin, insana hizmet olduğuna inanır. İnsanın mutluluğu, huzuru, güveni ve sağlığı çalışmalarının hedefini teşkil eder. Bütün insanlarımızı, “Türkiye” coğrafyasında kurulu “Türkiye

Cumhuriyeti Devleti” ismi altında büyük bir aile, diğer devletleri kendi sınırları içinde komşu aileler olarak kabul eder. Sulh içinde bir arada yaşamının, insana verilen değerle mümkün olacağına inanır.” (Madde:4.3).

“AK PARTİ; insanların farklı inanç, düşünce, ırk, dil, ifade etme, örgütlenme ve yaşama gibi doğuştan var olan tüm haklara sahip olduklarını bilir ve saygı duyar. Farklı olmanın ayrışma değil, pekiştirici kültürel zenginliğimiz olduğunu kabul eder.” (Madde:4.4).

“AK PARTİ; birey-devlet ilişkilerinde, demokratik toplum olmanın gereklerine uygun düşmeyen yaklaşımları ve her türlü ayırıcılığı reddeder. Devleti, bireye hizmet için, bireylerin oluşturduğu etkin bir hizmet kurumu olarak kabul eder.” (Madde:4.5).

“AK PARTİ; milli iradenin egemen olabilmesinin, bütün siyasal hakların ancak özgür kullanımı ile mümkün olabileceğine, özgür siyasal hak kullanımının ise, çoğulcu ve katılımcı hür demokratik düzen içinde hayat bulabileceğine inanır.” (Madde:6).

“AK PARTİ; bireylerin inandıkları gibi yaşama, düşündükleri gibi ifade etme haklarının tartışılmaz olduğunu... her bireyin her kurumda ve yaşamın her alanında eşit ve ortak hakları bulunduğunu...Temel hak ve özgürlüklerin, oylama konusu olamayacağını savunur.” (Madde:8).

“AK PARTİ; ekonomik gelişmenin kaynağı ve hedefi olarak insanı esas kabul eder. Piyasa ekonomisinin, tüm kurum ve kurallarıyla tesisini amaçlar. Devletin ekonomi içindeki rolünü, düzenleyici ve gözetici fonksiyonları ile tanımlar. Gelir dağılımındaki dengesizliği ve işsizliği, ülkemizin en önemli sosyo ekonomik sorunu olarak görür. Küreselleşmenin meydana getirdiği fırsatlardan yararlanmak ve beraberinde getirdiği olumsuzluklardan korunmak amacıyla gereken yapısal dönüşümlerin gerçekleştirilmesini savunur.” (Madde:10).

Yukarıdaki tüzük birey-devlet ilişkisine dönük tüzük maddelerinden de anlaşılacağı üzere siyasal ve ekonomik liberalizmin muhafazakârlık anlayışına eklemlendiği görülmektedir. Özetle söylemek gerekirse AK Parti’nin muhafazakârlık yaklaşımı, milliyetçilik vurguları olan, birey-devlet ilişkileri ile ekonomik öncelikler noktasında liberal anlayışa sahip olan bir ideolojik karma görünümüne sahiptir. Muhafazakâr ideolojinin liberalizm ve milliyetçilikle olan ilişkisine bakıldığında, AK

Parti'nin muhafazakâr anlayışındaki liberal ve milliyetçi vurgular bu açıdan bir çelişki oluşturmamaktadır. Çünkü ideolojiler değişime kapalı statik değil birçok bakımdan birbirleriyle iç içe girebilen, çakışan fikirler bütünüdürler.

Partinin siyasi kimliğini anlamak için bakılması gereken ikinci kaynak parti programıdır. Kullandığı siyasal dili ve içeriği ile partinin siyasi görünümünü açıklayan, partinin seçmenlerine vaat ettiği projelerin siyasi alt yapısını tanımlayan parti programı, toplam 7 bölümden oluşmaktadır. Programın birinci bölümünü oluşturan “Giriş”te yeni bir siyasi partiye neden ihtiyaç duyulduğu, Türkiye’nin potansiyel imkanları ile birlikte anlatılmakta ve devamla AK Parti’nin kendisine biçtiği siyasi misyon olarak, “siyasal sistemin problem çözme ve karar alma yeteneğini geliştirmeyi... geleneğin ve geçmişin birikimiyle ülkemizin sorunlarına, dünya gerçekleriyle paralel biçimde, özgün ve kalıcı çözümler sunmayı... çağdaş demokratik değerler platformunda siyaset yapmayı” (AK Parti Programı, 2023) amaçladığı anlatılmaktadır.

AK Parti tarafından oluşturulan yeni siyasal kimliğin MGH geleneği siyasi çizgisinden keskin bir biçimde ayrıldığını göstermek için bu yeni kimliğin özgünlüğünü her fırsatta kamuoyu ile paylaşarak meşru bir siyasal aktör olarak siyasal alanda kabul görmeye çalışmıştır. Bunun için yeni siyasal kimliğini normlara ve kurullara uygun olarak dönüştürmüştür. AK Parti, siyasal kimliği ile kurumsal siyasi alanda meşru bir siyasal aktör olarak kabul görme arayışına uygun olarak, programında siyasal merkezin kabul edeceği muhafazakâr kavramlarla kendisini tanımlama yoluna gitmiştir. Bunu yaparken politika belgelerinde MGH’yi çağrıştıran ‘milli ve manevi’ kavramlarından uzak durarak, ‘geleneğin ve geçmişin birikimi’ genel kabul gören kavramları kullanarak siyasi kurumsal çevreye entegre olmaya çalışmıştır.

AK Parti’nin siyasal kurumsal çevreye entegre olmaya dönük politikaları hem kurumsal politika belgelerinde hem siyasal söylemlerde senkronize olarak somut eylemlerle desteklenmiştir. Örneğin parti programında yer alan “özgün ve kalıcı çözümler ile topluma hizmet etme” anlayışı halkın gündelik yaşamına dokunmayı hedef alan pratik bir siyaset alanıyla örtüşmektedir. Bu durum MGH geleneğindeki daha soyut ve ideolojik kavramlarla değil daha somut ve fayda odaklı güçlü bir hizmet

vurgusunu siyasal söylemin merkezine koymaktadır. Bu somut siyaset tarzının ana hedefi güçlü bir halk desteğini sağlamaktır.

AK Parti'nin inşa ettiği yeni siyasal kimlik ve söylem Özcan'a göre aynı zamanda Cumhuriyet rejiminin pozitivist modernleşme uygulamalarının siyasal sistemden uzaklaştırdığı ve sisteme yabancılaştırdığı geniş toplum kesimlerini tekrar siyasal sisteme dahil etmiştir. Böylece AK Parti, kurumsalcı yaklaşımın katılma ve entegrasyon krizi olarak tanımladığı siyasal bunalımların çözümü noktasında yeni muhafazakâr kimlik bütünleştirici bir rol üstlenerek, geleneksel değerleri önceleyen kamuoyu ile rejim arasında tarihsel tecrübe üzerinden bozulmuş olan ilişkiyi onarıcı yeni bir enstrüman işlevini yerine getirmiştir (Özcan, 2022: 241).

3.2. AK Parti'nin Muhafazakâr Demokrasi Söylemi

AK Parti girdiği ilk seçimde birinci parti olarak çıkan ve tek başına iktidar olmayı başaran muhafazakâr sağın ve merkez sağın oylarını kendinde toplayan bir çevre partisidir. AK Parti “muhafazakâr demokrat” siyasal kimliğiyle, merkez sağı toparlayan bir çevre partisi olarak Türk siyasal hayatına girmiştir (Nebati, 2014: 206). Aynı zamandan AK Parti, merkezi çevreyi dönüştürmüş, iktidardaki varlığıyla merkeze entegre olmuş ama ruhuyla çevreye dahil olmuştur (Vergin, 2007: 74). AK Parti'nin yeni siyasal kimliği olan “muhafazakâr demokrat” söyleme yönelişinin arka planında derin bir teorik incelemeden ziyade partinin MGH kökeninden gelen siyasal kimliklerinin yerine koyabilecekleri sorunsuz ve meşru bir kimlik arayışı zorunluluğu bulunmaktadır. Muhafazakâr demokrasi kimliği bu açıdan MGH siyasal çizgisinin daha sert yapısını esneterek daha demokrat ve uzlaşmacı bir kimliğe tekabül etmektedir (Safi, 2007: 294). Aynı şekilde yeni kimliği yeni bir siyasal alan açma zorunluluğu üzerinden değerlendiren Akdoğan'a göre, “muhafazakâr demokrasi yerel kültürleri ve var olan toplumsal kazanımları gözeterek, ama uluslararası normlar ve evrensel değerleri de dikkate alarak bir siyasal kültür üretmek amaçındadır” (Akdoğan, 2004). Partinin yeni siyasal kimliği, güvenli bir yaşam alanı oluşturmanın amacı olarak hayatta kalabilme devamlılık sağlama gibi refleksleri de içerisinde barındırmaktadır. Yani yeni kimlik tasarımı aynı zamanda var olabilmek ve var kalabilmenin asgari koşullarını sağlamak üzere oluşturulmuştur.

AK Parti'nin muhafazakâr demokrat kimliğiyle kendisini dönüştürmesini toplumsal alandan gelen taleplerin karşılığı olarak gören Komsuoğlu ve Eskişar'a göre bu toplumsal örtüşme AK Parti'yi daha geniş bir tabana yayarak sadece İslamcı grupların değil liberal ve muhafazakâr grupların da dahil olduğu heterojen bir bileşkeye ulaştırmıştır (Komsuoğlu ve Eskişar, 2009: 34).

AK Parti'nin muhafazakâr demokrat kimliği üst politika belgelerinde olan 59. Hükümet programı üzerinden değerlendirildiğinde muhafazakârlık vurgusu ön plana çıkmaktadır. Örneğin Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın program tanıtımı konuşmasında, muhafazakâr ideolojinin temel unsurlarına ve doğasına değinmiştir: "Muhafazakârlık, kendi düşünce geleneği içerisinde test edilmiş, bir siyasal tutumdur, tüm dayatmacı baskı ve güç, odaklanmasına karşı bir duruşa sahiptir, tüm toplum mühendisliklerine karşıdır, sınırlı bir devlet yaklaşımı ile dogmatik olan her ne varsa karşısında konumlanmayı ifade eder, bireyi korumak için önce toplumu ve onun temel taşı olan ailenin korunması kaçınılmazdır" (Türkiye Cumhuriyeti 59.Hükümet Programı, 2003: 4-8). Ayrıca bu yeni kimliğin geçmişte olduğu gibi Batı'dan ödünç alınmış bir kimlik olmadığını ve herhangi bir siyasal ideoloji yerine uyuma dayalı ideoloji üstü bir yeni bir uzlaşmacı kimlik olduğunu belirtmektedir: "AK Parti geçmişten veya bir medeniyet havzasından siyaset çizgisi ödünç almak yerine, kendi düşünce geleneğiyle dünya genelinde de test edilen bir siyasal tutumu yeniden üretmeyi doğru bulmaktadır." (Türkiye Cumhuriyeti 59.Hükümet Programı, 2003:4).

Muhafazakâr demokrat kimliğinin ikili bir kimlik terkihi olmasına rağmen muhafazakârlık vurgusunun ön plana çıkmasına yönelik olarak Çınar iki temel yaklaşımın buna neden olduğunu göstermiştir. Bunlardan birincisi, yeni parti ile ilgili oluşacak kurumsal algının, mümkün olduğunca kurucuların İslamcı siyasi geçmişlerinin gölgesinin düşmesine mâni olmak; ikinci ana görüş ise ilk yaklaşımı da kabul ederek parti liderliğinin laiklik konusunda aşırı hassas rejim aktörleri karşısında 28 Şubat'ta karşılaşılan bir baskıyla karşılaşmadan korunaklı bir siyasal faaliyet alanı üretme arayışı olduğu yönündedir (Çınar, 2010: 23). Toprak bu hususu şu şekilde değerlendirmektedir; "AKP liderleri, partinin kimliğini muhafazakâr demokrat olarak tanımlamakta ve laiklikle alakalı konular üzerindeki tartışmalardan dikkatli bir şekilde kaçınmaktadır." (Toprak, 2013: 184). Aktay ise AK Parti'nin yeni siyasal kimliğinin zorunluluk değil bilinçli bir tercih sonucu oluştuğuna dikkat çekmiş, AK Parti'nin

MGH köklerinden “kerhen ve söylemle değil, aynı zamanda bilerek isteyerek ve fiili uygulamalarla uzak durmaya” (Aktay, 2005: 54) çalıştığına vurgu yapmıştır. Özcan’a göre AK Parti, kurucu kadrolarının geçmişlerinden ötürü Millî Görüş geleneğiyle ilişkilendirilmesini yönetmeye çalışırken aynı zamanda kamuoyu nezdinde bu eski bakiyeden kurtulmayı sağlayacak bir formül olarak bu yeni siyasal kimliği önemli bir araç görmüşlerdir. Parti liderliğinin ortaya koyduğu bu yeni tanımlamayla hem bu hareketin yeni bir siyasi kurumsallaşma olduğu vurgulanmakta, hem de batılı demokrasilerin aşına olduğu bir kavramsal ifade ekseninde, iç ve dış siyasal kamuoyu karşısında meşruiyet arayışına katkı yapacağı beklentisi gözetilmiştir (Özcan, 2022:243). Akdoğan, “AKP İslamcı bir hareketin siyaset düzleminde devam ettirilemeyeceği kanaatiyle kendisini merkez sağa çekmeye çalışmaktadır... Bu reel politik sadece devletin refleksleri ve hassasiyetlerinden değil, milletin talep ve beklentilerinden de kaynaklanmaktadır.” (Akdoğan, 2004: 23). Böylece AK Parti bir yandan devletin hassasiyetlerini dikkate alan bir yandan MGH siyasal çizgisinde siyasette devamlılık sağlanamayacağından hareketle reel politığe denk gelen bir kimlik tasarımı ortaya koymuştur. Bu reel politığe uygun kimlikten hareketle AK Parti hem iç hem dış kamuoyuna farklı mesajlar verebilme işlevselliğini elde etmiştir. Fedayi de bu kimlik tasarımının iç ve dış iktidar alanlarına girilirken sorulan kimlik ihtiyacını karşılamak üzere oluşturulduğunu belirtmektedir (Fedayi, 2004: 156).

Partinin muhafazakâr demokrat kimliğinin, ılımlı siyaset ve liberal Batı değerleri vurgusu üzerinden yapılan değerlendirmelerine bakıldığında, muhafazakârlık tanımının yanında demokrasi vurgusunun ikili mesaj iletebilen yapısından hareketle Türk, muhafazakârlık boyutunun içeriye halkın geleneksel değerlerinin savunucusu olduğu, dışarıya ise ılımlı ve uyumlu bir siyasetin temsilcisi olduğu gösterilmiştir (Türk, 2006: 36). Liberal Batı değerleri üzerine demokrasi vurgusundan hareketle yapılan eleştirilere bakıldığında ise pragmatizm üzerinden yapılan eleştiriler öne çıkmaktadır. Örneğin İnsel, AK Parti’nin kimliğindeki demokrasi vurgusunun özgün bir yaklaşım olmadığını, derinlikli bir anlam taşımadığını sadece liberal Batı ile iyi ilişkiler kurma amaçlı pragmatist bir yaklaşımdan öteye geçemediğini belirtmektedir. Böylece neoliberal politikalarla kentli burjuvalara yönelik etkileşime geçme çabalarının kendisine yeni bir ekonomik sınıf desteği sağlamaya çalışmaktadır. “AKP, Türkiye geleneksel sağından farklı olarak,

sadece taşra kentlilerinin değil, büyük kentin geleneksel burjuvazisinin dışladığı yeni kent burjuvalarının temsil tekeline oynuyor” (İnsel, 2004: 25).

AK Parti tüzüğünde de ifadesini bulan küreselleşen dünyada fırsatlardan yararlanma risklerinden korunma anlayışını Aras, Türkiye’de siyasal İslam’ın neoliberal anlayışla kitlesel kabulüne yol açtığını belirtmiştir (Aras, 2002: 28). Çelik ise neoliberal politikaların AK Parti’yi, “birbiriyle iç içe geçen ikili bir görevle karşı karşıya” bıraktığını ortaya koymuştur

Muhafazakâr demokrat kimliğin geniş bir toplumsal çevreye hitap etmesi tanım çeşitliliğini ve açıklamaları da beraberinde getirmiştir. Bu durumu temsiliyet alanının genişliğinden hareketle açıklayan Bulaç’a göre, partinin “Müslüman Demokrat, Muhafazakâr Demokrat, Demokrat, ve Merkez Sağ” gibi tanımların ortaya çıkmasına yol açan partinin sosyal tabanının genişliğidir. Partinin sosyal tabanının genişliğini ise şu şekilde açıklamaktadır:

1. Dünya ile entegre olmak isteyen iş adamları,
2. Liberal politikalara koşut olarak ortaya çıkan yeni girişimci sınıf,
3. Şehirlerin çevresinde konumlanmış ve sosyal politikalarla destek arayışındaki yoksul kitleler,
4. Geleneksel üretim araçlarını modernize etmek ve pazarlara girişlerde desteklenmek için korumacı politikalarla desteklenmek isteyen tarım kesimleri,
5. Açık toplum beklentileriyle uyumlu hak ve özgürlükler üzerinden örgütlenme alanlarını genişletmek isteyen sivil toplum örgütleri,
6. Kamusal alanda dini görünümüleriyle kendilerini ifade etmek isteyen diğer grup ve cemaatler. Burada sıralanan her kesimin kendine özgü farklı beklentilere sahip olması karşısında ortalama bir siyaset üretme zorunluluğu ve bu zorunluluğa bağlı olarak AK Parti’nin uzlaşma arayışının siyasal söylemine yönelik etkilerinin olması beklenecek bir durumdur (Bulaç, 2010: 95).

AK Parti’nin muhafazakâr demokrasi kimliğinin ideolojik ve stratejik ikili işlevsel yönüne dikkat çeken Keyman, bu işlevsel ikili yönün AK Parti’nin yeni toplumsal katmanlarla ilişki kurmasına ve tanınmasına imkan sağladığını belirtmiştir. Yani ortaya konulan işlevsel kimliğin muğlak yapısı AK Parti’ye farklı sosyal ve

ekonomik kesimlere farklı mesajları aynı anda verebilme avantajını sağlamış, bu avantaj kendisini merkez sağ bir parti olarak konumlandırma ve devamında bu konum üzerinden siyasi merkezi yeniden tanımlama imkânı sağladığına işaret etmektedir. Yani “bu kavram yoluyla, AKP hem kendisini merkez sağ bir parti olarak tanımlama olasılığını bulacak, hem de kuracağı siyasi merkeze demokrat ama muhafazakâr bir nitelik vererek, kendisinin toplum üzerindeki siyasi meşruiyetini sağlamış, ve yaygınlaştırmış, olacak”tır (Keyman, 2004: 3). Böylece AK Parti, MGH siyasi geleneğinde olan partilerin tabanına da hitap ederek, onları muhafazakârlık kavramı üzerinden kendisine yakın tutmuş, söylem siyasetinin ötesinde hizmet siyaseti yapacağının ilanıyla dindar kesimlerin ötesinde daha geniş bir kitleyi hedefleyerek siyaset yapacağının altını güçlü bir şekilde çizerek toplumsal tabanını genişletme yoluna gitmiştir (Çınar, 2010: 110). Dağı, MGH dönemi hizmet odaklı belediyeçilik performansını toplumda yarattığı olumlu izleniminin AK Parti tarafına olumlu olarak yansıdığını, bu durumun AK Parti’ye karşı muhalif yaklaşımları engellediğini ve AK Parti’nin geniş kitlelere ulaşmasına yardımcı olduğunu belirtmiştir. Böylece AK Parti’nin her ne kadar, MGH geleneği ve İslamcı siyaset ile arasına mesafe koyma çabalarına, siyasi konumunu muhafazakâr demokrat olarak tanımlamasına, yeni ve farklı bir siyasal söylemle kitlelere seslenmesine karşın, iki kesim ısrarla İslamcı kimlik üzerinden bu partiyi tanımlamakta ısrarcı olmuştur. Merkez siyasetin katı laiklik taraftarı muhalefet ile bazı İslamcı kesimler parti ile İslami kimlik arasında görünür ya da görünmez bağlar olduğunda ısrar etmişlerdir (Dağı, 2010: 128).

AK Parti’nin muhafazakâr demokrat kimliğine yönelik diğer bir eleştiri partinin kimliğinin İslamcı siyaset alanında yaratmaya çalıştığı dönüşüm üzerinden gelmiştir. Kaplan, “ılımlı İslam” projesi ile birlikte değerlendirdiği bu kavramı hem muğlak içeriği hem de bu kavramlaştırmaya yüklenen anlamlar bakımından bu girişimi kritik etmekte ve Batı’ya yönelik genel bir medeniyet okuması üzerinden yaptığı değerlendirmesini “İslam’ı protestanlaştırma’ya... sadece bireysel inanç meselesi haline getirerek laikleştirmeye ve İslam’ın entelektüel, siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel taleplerini iptal etmeye çalışmak” şeklinde tanımlamaktadır (Kaplan, 2004). Emre ise muhafazakâr demokrat kimliğin “ödünç alınmış mayınlı kavram” olarak ithal edildiği noktasında eleştirerek, bu kimliğin aslında yeni bir siyaset tarzı üretmek çok “merkez sağ tutuculuğuna” hizmet edeceğini belirterek AK

Parti'nin çevre partisi olamayacağını belirlediği siyasal kimlikle temsil ettiği kitlenin uyumsuzluğu üzerinden açıklamıştır (Emre, 2004: 10). Bulaç, muhafazakâr demokrat kimliğin dine vurgusu olmasından yola çıkarak hem İslamcı siyasetin kaynaklarından faydalanıp hem İslamcı bir parti olmamaya özen göstermenin bu kimliği havada bırakan bir teorik zemin eksikliği olarak görmektedir (Bulaç, 2010: 11-13). Bu durumun yaratacağı olumsuzluklara dikkat çeken Bulaç, "Teorik/kelami zemini sağlam olmayan bir hareket eninde sonunda tuzığa düşer; RP tecrübesi bunun en somut ve trajik örneği oldu." (Bulaç, 2010: 14)

AK Parti'nin muhafazakâr demokrat kimliğiyle siyaseti merkezileştirme tehlikesine dikkat çeken eleştirilere karşı Dursun'un alternatifsizlik ve mecburiyet yaklaşımına göre, "AK Parti'nin duruşunu, tercihlerini ve tasavvurlarını ifade edecek herkesin üzerinde uzlaştığı/uzlaşabildiği başka bir kavram var mıdır? Bu soruya tatminkâr bir cevap vermedikçe 'Muhafazakâr demokrasi' kavramını kullanmaktan başka çare de yoktur." (Dursun, 2004: 15). Aynı şekilde Aktay da Muhafazakâr demokrat kimliğini, "reel-politik şartlarda kendine anlayış, esirgenmemesi gereken mümkün ve meşru dili olarak" savunmaktadır (Aktay, 2008:51).

Muhafazakârlık ile değişim kavramlarının ilişkisinden hareketle değerlendirmelerde bulunan Çelik, muhafazakâr hareketleri analiz ederken "sosyo-kültürel muhafazakârlık ve siyasal muhafazakârlık" olarak ikiye ayırdıktan sonra, Türk siyasetine damga vurmuş muhafazakâr hareketlerin "sosyo-kültürel" düzeyde değişimden uzak düşmelerine karşın, "siyasal muhafazakârlık" söz konusu olduğunda, "muhafazakârlıktan uzak durarak belli oranda değişimi" (Çelik, 2004) desteklediklerine değinmiştir. Muhafazakârlık ile değişim arasındaki ilişkiye dair yapılan tartışmalara literatürde çok sık rastlanmaktadır. Zira muhafazakârlığın geleneklere ve tarihselliğe yaptığı vurgunun, değişim karşıtlığı şeklinde algılanması bazen söz konusu olmuştur. Ancak muhafazakâr yaklaşımda bizatihi karşı olunan değişim değil, tarihsel sürece yönelik devrimsel ve hızlı müdahalelere karşı duyulan bir güvensizliktir; buna mukabil "ılımlı, yavaş ve tedrici bir değişime evet denilir." (Güler, 2009: 136). Benzer şekilde Akdoğan, mevcudu bozmadan değişim diyerek, muhafazakârlık düşüncesinin geleneksel kurumlara yaptığı vurgunun, değişime karşı bir tutum olarak algılanmaması gerektiğini, aksine değişimin mevcut yapıların özüne zarar vermeden, devrimci bir savrulmaya uğramadan, "evrimci ve tedrici bir" şekilde

gerçekleşmesi gerektiği düşüncesinin muhafazakârlarca kabul edildiğini söyler (Akdoğan, 2003: 6). Bu çerçevede Muhafazakâr düşüncenin değişim konusundaki tavrı gayet nettir. Özcan ise bu değişim dinamiğinin muhafazakârlık açısından toplumun kendi doğası içerisinde doğal bir devinimle aşamalı olarak gerçekleşeceğini belirtmiştir (Özcan, 2022: 249). İrem göre ise “değişim, hayatın temel nitelikleri arasındadır... muhafazakârlığın tepki duyduğu, toplumsal değişimi bazı doktriner esaslar/modeller/projeler yoluyla yönlendirmeye çalışan kitabî ideolojilerdir” (İrem, 2004: 15).

AK Parti’nin muhafazakâr demokrat siyasi kimliğinin özgün olduğuna karşı dile getirilen değerlendirmelere bakıldığında, özgünlükten ziyade geleneksel sağın devamlılığına dönük bir güncelleme olduğuna yönelik açıklamalar bulunmaktadır. Mert’e göre, muhafazakâr demokrat kimlik aslında merkez sağa bulunmuş yeni bir isim olarak değerlendirilmiştir (Mert, 2007: 10). Ayrıca bu kimliğin İslamcılık ve milliyetçilik fonksiyonlarıyla merkez sağ ilişkilendirmesi yaparak, bu ilişkiyi “aynı kaynaktan doğmuştur, ayrıştıkları alan kadar örtüştükleri alan vardır, aralarındaki geçişkenlik zannedildiğinden fazladır” (Mert, 2004: 10) şeklinde açıklamıştır. Bu ilişkiyi devamlılık üzerinden tanımlayan Mert’in işaret ettiği diğer önemli bir nokta, merkez sağ geleneğin bir devamı olarak tanımladığı AK Parti’yi, bu geleneğin diğer partilerden ayıran en önemli özelliğinin, kurucu kadronun köken olarak ilk defa tümüyle; “toptan İslamcı bir geçmişten geliyor” olmasıdır (Mert, 2007: 36).

Siyasal merkez tarafından kabul gören bir siyasi kurumsallaşma arayışı bağlamında muhafazakâr demokrat kimliğin seçilmesinin tarihsel olarak anlaşılır bir karşılığı vardır. Zira çok partili dönemle birlikte kitlelerin farklı bir siyasi kimlik çatısı altında kendilerini ifade etme şansına kavuşmasına karşın, merkez siyasi elit tarafından yürütülmekte olan modernleşme projesi bakımından halk dönüştürülmesi gereken bir nesne olarak algılanmıştır. Aksi yönde oluşabilecek siyasi girişimler de askeri müdahalelerle engellenmiştir. Bu nedenle kurumsal siyasi merkezin modernleşme projesine karşı nispeten korunaklı bir siyasi ve sosyo-kültürel alan üretme gayreti içerisinde olan kesimler için “muhafazakâr” eğilimleri kullanmak, geleneksel değerleri korumanın meşru bir yolu olarak kabul edilmiştir. Böylece çok partili yaşamdan itibaren sosyo-ekonomik ve siyasi yapının değişmesinden yana olan ve daha çok kendisini sağ siyasi alanda konumlandıran kitleler, sivil ve asker iktidar

elitlerinin müdahalelerinden korunmak için “meşruiyet” krizini muhafazakârlık üzerinden aşmaya çalışmışlardır. Meşruiyet krizini aşmak üzere “değişim ve modernleşme olgusunu” teknik bir mesele olarak tanımlayan bu eğilim sahipleri, “modernleşmeci devletle” çatışmamak için “kalkınmacılığı, büyümeciliği bir meşruiyet ve varlık nedeni olarak” tanımlayarak, bunun üzerine de “kültürel bir muhafazakârlık” inşa etmişlerdi (Özcan, 2022).

3.2.1. AK Parti’nin Muhafazakârlık Yaklaşımı

AK Parti 3 Kasım 2002 seçimlerinde birinci parti olarak tek başına iktidara gelen ve kuruluşunun birinci yılında aynı zamanda iktidarının birinci yılına ulaşan dünyadaki nadir demokratik partilerden biridir. AK Parti tüzüğü üzerinden değerlendirildiğinde kendisini ‘muhafazakâr’ olarak gören bir partidir. Muhafazakâr demokrat kimlikle MGH geleneğindeki siyasi partilere vurgu yapmadan kendisini DP ve ANAP devamlılığını sağlayan bir parti olarak görmektedir.

28 Şubat 1997’de gerçekleşen ve ‘post-modern’ darbe olarak adlandırılan askeri darbesinin MGH’ ye yönelik sert uygulamalarının etkisini yaşayan ve bilen AK Parti lider kadrosu, yeni kurdukları partinin siyasal kimliğini MGH geleneğine atıfta bulunmayan bir kavramsallaştırma ile muhafazakâr demokrasi olarak belirlemişlerdir. Fedayi’ye göre, kuruluş aşamasında yapılan yeni kimlik tanımlaması geçmiş korkuların yaşanmaması adına içerisinden çıkılan siyasal çizgiye reddiye temelli olarak ortaya konulmuştur. Yetkili isimlerin kuruluş sürecinde yaptığı açıklamalarda, müşahhas bir tanım olarak muhafazakâr demokrasi ilan edilmiş olmasına karşın, yapılan açıklamalarda bu siyasal kimliğin ne olduğundan daha ziyade daha çok ne olmadığı izah edilmeye çalışılmıştır (Fedayi, 2004: 156).

Parti üst kademesinin siyasal alanda kendilerine meşru bir yer edinme arayışlarının bir yansıması olarak, yeni partinin siyasal kimliğine yönelik yapılan tartışmalarda, o dönemin güncel ve kısır siyasal tartışmalardan uzak durma korkusu ön plana çıkmıştır. Bu durumda ideoloji temelli açıklamalar yerine ideolojiler üstü siyaset yaklaşımı benimsenmiştir. Böylece, AK Parti’nin siyasal kimlik tanımlaması içerisinde yer alan muhafazakârlığa uyumluluk temelli yaklaşım öne çıkmıştır. “muhafazakârlık” referansının, ideolojik ve düşünce bazında bir bağlılıktan ziyade, bu kavramın mevcut iç ve dış siyasal ortamda büyük sermaye, asker sivil hakim bürokrasi

ve uluslararası hakim güçlerle çatışmadan uzak bir tutuma işaret eden işlevsel rolü ön plana çıkmıştır (Bulaç, 2010: 173). Bu durum Bulaç’a göre partinin siyasal kimlik seçimini, parti liderliğinin kendisini geçmişten kesin çizgilerle ayırıştırma gayreti olarak tanımlayan yaklaşıma göre, bu kimlik seçiminin altında üç temel faktörün etkili olduğunu belirtilmektedir; “(1) İç hukukun ön gördüğü yasaklar ve mevzuat zorlukları; (2) Küresel güçlerin İslam’a ve İslamcılara karşı başlattığı savaş; (3) Siyasette ilkeleri, ahlaki dürüstlüğü ve adil kriterleri öngören İslamcılık yerine muhafazakâr ideolojinin çok daha çabuk ve rahat iktidar imkanlarını sunması.” (Bulaç, 2010: 19).

Partinin siyasal kimliği olarak açıklanan “muhafazakâr demokrasi”, kimlik tasarımının içeriğinin tanımlamak yerine, önceliğin siyaset alanında kalıcı olmanın asgari koşullarını sağlamaya verildiği görülmektedir. Akdoğan, “AK Parti’nin muhafazakâr demokrasi kavramıyla yapmaya çalıştığı, demokrasiye yeni bir tanım veya tür getirmek değil, bu terkip altında kendisine yeni bir kulvar açmaktır.” (Akdoğan, 2010: 18) diyerek bu kimlikle önceliğin AK Parti’nin yaşam hakkının garanti altına alınmasını sağlamak olduğunu belirtmektedir. Çünkü Altun’a göre, sürekli partileri kapatılan MGH partilerinin temsil ettiği İslamcı siyaset geleneğinin devamı olarak algılanma korkusu AK Parti için isminde olduğu kadar siyasal kimliğinde de dönüşüme gitmesi anlaşılır bir durumdur. 12 Eylül askeri darbesi sonrasında oluşan siyasi atmosferde, keskin siyasi söylemlerin terk edildiği, askeri vesayet altında yapılan anayasanın siyaset alanını sınırlandıran içeriği ve yeni siyasi partiler kanunun gölgesi altında siyaset yapmanın güçlükleri tüm siyasi aktörleri etkilemiştir. Bu kısıtlayıcı gelişmeler altında siyaset yapmak durumunda kalan MGH’den ayrıışan AK Parti liderliği için muhafazakârlık, Türk siyasi yaşamında ön plana çıkan tüm siyasi geleneklerle ilişkisizliğinin bir göstergesi olarak ve bu anlamda herhangi bir olumsuz bakiyeye sahip olmamanın en kısa yolu olarak kullanılmıştır (Altun, 2016: 26).

AK Parti’nin siyasal kimlik tercihini, muhafazakârlığın Batı’daki gelişimi temelli eleştiren Bora’ya göre, AK Parti’nin bu kimliği, “Türkiye’deki yaygın anlamıyla dini, milli ve yerli değerlere bağlılık” içeriğine işaret ederek kullanmasına karşın, muhafazakârlığın siyasi bir ideoloji olarak Batı’daki karşılığının mevcut sosyal ağların korunmasında menfaati olan kapitalist çevrelerin sahiplendiği statükocu bir kavram olduğundan hareketle, orta ve küçük ölçekli iş çevrelerine dayanan, reformcu

ve sosyal adaletten yana bir partinin kendisini muhafazakâr demokrat olarak ifade etmesinin sorunlu bir yaklaşım olduğunu dile getiren eleştiriler söz konusu olmuştur (Bora, 2003).

Muhafazakâr demokrasi kimlik tasarımı düalist yapısı Fedayi'ye göre, Türkiye'de partilerin siyasi söylemlerinin seçmen kitlesinden daha ziyade merkez iktidar elitlerini önceleyerek kurgulandığını yaklaşıma uygun olarak ortaya çıktığını belirtmektedir. Yani siyasi partilerin siyasi söyleminin de "halkın tatmini (siyasal temsil) ile aydınlar ve devletin tatmini (resmi/siyasal meşruiyet)" (Fedayi, 2004: 155) şeklinde ikili yapısı vardır. Buradan hareketle devletin tatminini esas alan yaklaşıma uygun olarak, mevcut partilerden farklı olduğunu iddia eden bir hareket için hem geleneksel değerlerle barışık   ağırışımıyla seçmen kitlesi ile sıcak temas kurmayı sağlayacak hem de sivil ve askeri bürokratik elite karşı kabul edilebilir bir pozisyon sağlayacak kimlik tanımı ile yola çıkmak akla yatkın görünmektedir. Buradan hareketle AK Parti'nin "muhafazakâr demokrasi" tanımının, siyasal düşünce literatüründe ikili bir terkip olarak köklü bir tanımının olmaması ve "AKP'ye kavramın içeriğini kendisinin belirlemesi yönünde önemli bir fırsat sunuyor" olmasıyla, ulaşılmak istenen sonuçlar bakımından gayet işlevsel görülmüştür (Türk ve Beriş, 2004: 155).

AK Parti'nin düalist yapıdaki muhafazakâr demokrat kimliğini Osmanlı son dönemlerinde ortaya çıkan İslamcılık siyasal fikri üzerinden karşılaştırmalı olarak değerlendiren Duran, Osmanlı'nın son dönemlerinde İslamcılık siyasetinin temel fikri olan ilerlemenin İslam medeniyetinin değerlerini koruyarak olmasına dönük düalist yaklaşımla AK Parti muhafazakâr demokrat siyasal kimliği arasında benzerlik olduğunu ortaya koymaktadır. Avrupa karşısndaki gerileyişin önlenmesi için Batı medeniyetinin teknik kazanımların, İslam toplumlarının değerlerini koruyarak kazanılması gerektiğini vurgulayan görüşteki sentez üretme arayışı ile AK Parti'nin muhafazakâr demokrasi söylemindeki liberal kazanımlar ile geleneksel değerler arasında "yeni bir toplumsal uzlaş"   reterek yeni bir sentez kurma arayışının benzerliği dikkat çekmektedir (Duran, 2010: 337). Başka bir benzer yaklaşıma ise Batı'dan gelen tekniğin kültürel   ze zarar vermeden alınmasına yönelik yaklaşımdır. Bir medeniyetin   rettiklerini "maddi ve manevi varlıklar" ayırımına tabi tutarak kendi kültürel konumunu anlamlı kılma arayışı, "Batı'nın tekniğı ile medeniyetini almak

ama kültürünü ve değer yargılarını elemekten geçirme yaklaşımı” şeklinde Türkiye’deki muhafazakâr kesimlerce daima dile getirilen bir sav olmuştur (Akdoğan, 2010: 53).

Muhafazakâr demokrat siyasal kimliğin en önemli işlevsel özelliği olarak toplumun her kesimine ulaşabilecek, her kesimin kendinden bir şey bulabileceği bir yapısal özelliğe sahip olmasıdır. Çünkü daha önce hiçbir ideolojik ve siyasal tartışmanın içerisinde yer almamış bir siyasal kimliktir. Böylece keskin ve kuşku uyandırıcı kimlik taraftarlığından uzak bir siyasal kimlik inşa edilmiştir. Bu durum muhafazakâr demokrat kimliği toplumun tüm kesimlerinde işlevsel hale getirmiştir. Fedayi, AK Parti’nin siyasal söyleminin de bu gelenek içerisinde mütalaa edilebileceğini ve “muhafazakârlık gibi mahcup, mütevazî ve muğlak” bir siyasal kimlik tercihiyle, “mümkün mertebe her kesimi memnun edici, hiçbir kesimi ‘öteki’ konumuna düşürmeyen ve uzlaşmacı bir siyasal yol” (Fedayi, 2004: 152) izleyeceğinin söylemektedir. Tepe’ye göre bu işlevsel kimlik hem güncel tartışmalar bakımından hem de İslamcı siyasal geleneğin getirdiği tarihsel tartışmaların uzağına düşen bu kimlik tanımı parti liderliğine, içerideki iktidar elitleriyle geliştirilecek yeni ilişkide olduğu kadar, uluslararası alandaki aktörlerle de yeni ilişkiler kurmak bakımından gayet geniş bir alan açıyordu. Partinin Batı ile geliştireceği ilişkinin mahiyetinin ne olması gerektiğine ilişkin, kökleri Tanzimat’a kadar giden geleneksel ve karmaşık bir tartışmanın parçası olmadan uluslararası iktidar odaklarıyla yeni bir ilişki zemini kurmak mümkün olacaktı. Böylece, “muhafazakâr demokrat” kimliğinin hem iç hem de dış kamuoyuna verdiği çoklu mesaj ile ne Batı karşısında katı bir tutuma sahip geleneksel bir parti görüntüsü veriliyor, ne de Batı merkezli bir kabulün içselleştirilmesi anlamında tam anlamıyla modernist bir siyasal kimlik ortaya konuluyordu. Yani hem geleneksel olanın korunmasıyla muhafazakârlık hem modern bir kavram olan demokrasi vurgusuyla işlevsel bir belirsizlik oluşturulmuştur (Tepe, 2010: 158-162).

MGH geleneğinde siyaset yapan partilerin sürekli kapatılması deneyimini yaşayan AK Parti kurucu kadrosu yeni bir siyasal kimlikle siyaset alanına girmiştir. Parti kapatılma sürecini yaşamamak için kendisine yöneltilecek geçmiş köklerle bağlarına dönük olumsuzluklara karşı Batı temelli evrensel siyasal kavramlarla partinin kimliği oluşturulmuştur. Bundan hareketle AK Parti, kendisini hem geçmiş siyasal

bakiyeyle ilişkilendirmeden kurtulmuş hem kendisine yeni bir siyasi kulvar açmıştır. Böylece “muhafazakâr demokrat” parti kimliği ortaya çıkmıştır. Bu durum Bulaç’a göre, İslamcı siyaset geleneğinin taşıyıcısı olarak köklü bir Batı ve modernizm eleştirisine sahip olan MGH’den ayrışmanın net bir ifadesi olarak, aynı zamanda İslami değerlere sahip bir görüntüyle Türkiye’de siyaset yapmanın mümkün olmadığının anlaşılmasının bir yansıması olarak bu kimlik ortaya çıkmıştır (Bulaç, 2010: 20).

Muhafazakâr demokrat kimliğin oluşumunda önemli kişilerden olan Akdoğan’a göre bu kimlik tasarımı “Türk siyasal yaşamına mütevazı bir katkı” olarak açıklamıştır (Akdoğan, 2010: 125). Ayrıca bu kimliğin içeriğini şu şekilde açıklamıştır; “muhafazakâr demokratlık, devrimci değişim anlayışına karşı doğal bir süreç şeklinde işleyen tedrici ve aşamalı bir değişim anlayışına dayanır... Muhafazakâr demokratlığa göre siyaset alanı uzlaşılı kültüre dayanır... Toplumsal ve kültürel çeşitlilikler demokratik çoğulculuğun üretici tolerans ve hoşgörü zemininde siyasete bir renklilik olarak katılmalıdır... Muhafazakâr demokratlık, halk egemenliğine dayanan siyasal meşruiyet ile anayasallığa ve evrensel normlara dayalı hukuki meşruiyeti önemser... Muhafazakâr demokratlık, sınırlandırılmış ve tanımlanmış bir siyasal iktidardan yanadır... Devlet asli fonksiyonlarına çekilmiş, küçük ama dinamik ve etkili bir devlet olmalı; vatandaşını tanımlayan, biçimlendiren, ona tercihler dayatan değil; vatandaşın tanımladığı, denetlediği ve şekillendirdiği bir devlet olarak hizmet etmelidir.” (Akdoğan, 2010: 14-17). Akdoğan tarafından özellikler üzerinden bu yeni kimliği değerlendiren Özcan, “uzlaşılı kültürü, tolerans ve hoşgörü, meşruiyet, sınırlı iktidar, devletin değil insanın esas olması” gibi kavramların ön plana çıktığını, bu kavramların gündeme getirdiği çağrışımlar, Türk siyasal yaşamının geleneksel siyaset yapma şekillerinin ve bu siyasi kültürün referanslarının değiştirilmesine yönelik önemli bir iradeye işaret ettiğini ve her kesim tarafından kabul edilmesi beklenecek evrensel değerlere partinin yaptığı hususi vurgunun gerisinde, kurucuların siyasal geçmişlerine rağmen makul aktörler olarak kabul görme arayışı görülmektedir (Özcan, 2022: 256). AK Parti’nin, MGH geçmişi nedeniyle gerek iç gerek dış siyasette kabul görecektir, kaygıları giderecek bir kimlik tanımlaması zorunluluğu, AK Parti’nin ortaya koyacağı siyasal ve ideolojik kimliğin temel belirleyicilerindendir. Sarıbay, lider kadronun geçmişinin yeni partinin siyasal

kimliğini gölgelememesi için, “MNP-MSP-RP-FP çizgisi esas alındığında birçok ‘İslami’ denebilecek değer”in AK Parti tarafından geri plana itildiğini söylemektedir (Sarıbay, 2004: 88).

Türk’e göre, AK Parti kurucularının, içerisinden çıktığı partilerin sürekli laiklik karşıtı eylemler dolayısıyla kapatılmasını tecrübe etmiş olmaları nedeniyle, oluşturdıkları muhafazakâr demokrat kimliğinin iki yönlü mesaj içerdiğinden hareketle, “muhafazakârlık, içeriye halkın geleneksel değerlerinin savunucusu olduğu ‘dışarıya’ ise uyumlu, ne olduğu belli, ılımlı bir siyasetin izleyicisi olduğu mesajlarını verdiği” için sahiplenildiğini ifade etmektedir (Türk, 2006: 36).

Siyasal kimliğinin belirsizliği da teorik alt yapısının olmaması üzerinden tartışma konusu yapılan AK Parti’nin bu yeni kimliğin tartışmalara konu olan özelliğinin avantaja dönüştürüldüğünü ifade eden Keyman, siyasal alana yeni girmiş özgün bir kurum olarak kendisini konumlandıran bir partinin, belirsiz içeriğiyle tartışma konusu olan bir siyasal kimlikle kitlelerin karşısına çıkması ilk bakışta eleştirilebilecek bir konu olarak görünse de, “muhafazakâr demokrasi” kavramının her toplumsal grup için farklı bir anlama sahip olması, aynı anda çoklu amaçları gerçekleştirmek için parti liderliğine yeni bir imkan alanı sunmuştur. Siyasal merkezde kendisine yer açmak isteyen bir parti için, karşılaşılabilecek zorlukları bertaraf etmek bakımından, anlam içeriği net ve sınırlı bir siyasal söylem yerine, geniş çağrışımları bünyesinde barındıran ve muğlak bir kavramsallaştırma kesinlikle daha kullanışlı görülmüştür. Böylece “muhafazakâr demokrasi” kimliğiyle AK Parti *“hem kendisini merkez sağ bir parti olarak tanımlama olasılığını bulacak, hem de kuracağı siyasi merkeze demokrat ama muhafazakâr bir nitelik vererek, kendisinin toplum üzerindeki siyasi meşruiyetini sağlamış ve yaygınlaştırmış olacak”*tır (Keyman, 2004: 3).

Cumhuriyetin ilan edilmesinden bu yana meşru siyaset alanında meşruiyet krizi yaşayan muhafazakâr siyaset geleneği, MGH patileri ile daha şiddetli gerginliklerle karşılaşmıştır. Bu nedenle parti kimliğini modern siyasal kavramlarla üreten AK Parti, Millî Görüş geleneğinden miras kalan gerginlikten uzak, uzlaşmacı bir siyaset diline yaptıkları vurgunun yanında, aynı zamanda Cumhuriyet dönemi boyunca bu geleneğin temsilcilerinin üzerlerinde hissettikleri meşruiyet krizine bir çare olarak görülmüştür

(Dağı, 2010: 122). Gerginlikten uzak ve meşru siyaset alanında kalıcılığı amaçlayan bu siyasal kimlik tasarımı ve bununla uyumlu bir siyasal tutumun ön plana çıkarılması, sisteme sahip çıkmakla birlikte bazı kısmi değişimlerin kaçınılmaz olduğunun farkında olan ılımlı laik ve liberal kesimlerle AK Parti'nin karşılıklı etkileşim geliştirmesine yardımcı olmuştur (Dağı, 2010: 130).

AK Parti'nin muhafazakâr demokrat kimlik tasarımının muhafazakârlık ile liberalizmin bir araya gelmesine yönelik itirazlara bakıldığında; bu durumu AK Parti'nin geleneksel siyasetin dönüştürülmesinde liberal aktörler tarafından araçsallaştırılması olarak yorumlayanlara göre; *“AK Parti bu değişimin siyasi aktörü olsun. Fakat değişimin felsefi temelini ve fikrini liberaller belirlesin. Böylelikle beyni liberallerden, çalışan, amelelik yapan gövdesi dindarlardan, muhafazakârlardan müteşekkil bir bünye değişimin öncüsü oldu.”* (Bulaç, 2010: 450). Bu yeni kimliğin işlevsel yönünün dışına çıkarak, kimliğin özgünlüğü üzerinde değerlendirmelerde bulunan Mert'e göre, yeni bir siyasal kimlik olarak dillendirilen “muhafazakâr demokrasi” tanımını, tüm yeni çağrışımlarına karşın, aslında Türk siyasal yaşamında merkez sağ siyasetin yeniden etiketlenmesi olarak görmektedir (Mert, 2007). Aynı şekilde Bayramoğlu, muhafazakârlık ve reformculuğu sağ siyaset alanıyla karşılaştırarak, “muhafazakâr”lığın statükocu içeriği üzerinden, çevrede yer alan ve “reformcu” olarak tanımlanan büyük bir kitlenin desteğine sahip olan bir partinin, sağ siyasi gelenekle ilişkili statükocu bir görünümle siyasal pozisyonunu tanımlaması çelişkili bir siyasal duruşa denk geldiğini belirterek, AK Parti'nin hedeflediği evrensel değerlere bağlı “demokrasi” vurgusunun yanında, bu idealler ile örtüşmesi mümkün olmayan “muhafazakâr” bir tutumun aynı anda geçerli olamayacağını ifade eder; *“Devlet, sivilleşme, temsili yapı gibi makro konulardaki demokrat tavrı; çocuk, beden, kadın gibi mikro konulardaki demokrasi karşıtı muhafazakâr tavrı eklektik olarak aynı anda içinde barındırmaktadır.”* (Bayramoğlu, 2001).

AK Parti'nin kuruluşunu yeni kurumsalcı teori üzerinden değerlendiren Özcan, bu teoride yer alan unsurların AK Parti'nin kuruluşunda görüldüğünü söylemektedir. Osmanlıdan günümüze doğru bakıldığında, yaşanan kurumsal arayışların belirli unsurlar üzerinden gerçekleştiği görülmektedir. Bunlar, Meşruiyet bunalımına çözüm arayışı, klasik kurumları canlandırma, kurumsal baskılardan kaynaklanan entegrasyon ve katılım krizine bağlı yeni siyasal kurumsallaşma arayışlarıdır. AK Parti'nin

muhafazakâr demokrasi siyasal kimliğine yönelik olumlu olumsuz tüm yaklaşımlara karşın, yeni kurumsalcı teorinin siyasal kurumsallaşmayı açıklarken önemine işaret ettiği meşruiyet arayışı olgusunun AK Parti'nin kurumsallaşma çabalarında karşımıza çıkmaktadır. *“Geleneksel değerlerle barışık çağrışımla toplumsal kesimlerin teveccühünü kazanma arayışı ile evrensel kavramların kullanılmasıyla sivil ve askeri bürokrat elitlerden oluşan siyasal merkez karşısında kabul görme beklentisi, burada söz konusu olan meşruiyet arayışının hedeflediği iki temel kitleyi oluşturmaktadır. Böylece MGH'den AK Parti'ye yaşanan geçiş sürecinde söz konusu olan siyasal kurumsallaşma arayışının odaklandığı ilk unsuru meşruiyet bunalımını çözmek olmuştur.”* (Özcan, 2022: 259-260).

AK Parti'nin kurumsallaşmasını sağlayan kriz alanlarına bakıldığında, MGH siyasal geleneğindeki partilerin sürekli yaşanan gerginliklere karşı meşru kabul gören kapsayıcı bir siyasal kimlik üretememesi sonucunda partilerinin devamlı kapatılması öne çıkmaktadır. Bu krizin aşılmasında MGH geleneğinde siyaset yapmanın imkansızlığını görülmesi ve buna karşı önlem alınmaya dönük çalışmalara öncelik verilmesi AK Parti'nin en önemli kurumsallaşma adımı olarak ortaya çıkmıştır. MGH geleneğindeki siyasal çizginin manyetik alanından uzaklaşmayı kurumsallaşma adına temel motivasyon yapan AK Parti, yeni siyasal kimlik tasarımı ile MGH kökeniyle bağını kopardığını deklare etmiştir. Fakat MGH siyasal manyetizmasının hala etkilerinin devam ettiğinin göstergesi olarak partinin muhafazakâr demokrat siyasal kimliğinin her ne kadar modern evrensel Batıcı kavramlar üzerinden yükselse de parti tabanında siyasal İslamcı kesimlerin bulunması, partinin eylem, söylem ve politikalarında İslamcılık siyasetinin içeriklerinin yer alması, MGH geleneği siyasetinin etkisine örnek olarak gösterilebilir.

3.3. Siyasal Parti Tipolojilerine Göre AK Parti

Duvarger'in (1974) siyasal partilerin ortaya çıkış şekillerine göre yaptığı taksonomiye göre partiler iki kategoride değerlendirilir. Bu doğuş teorisine göre siyasal partilerin ortaya çıktığı kaynak temel olarak *parlamento içi* veya *parlamento dışı* olarak sınıflandırılır. Parlamento içinde doğan partiler mecliste seçimlerle temsil imkânı elde etmiş meclis içerisinden doğan partilerdir. Parlamento dışı partiler ise mecliste temsil olanağı olmayan sendika, kooperatif, kulüpler ve dernekler gibi

kuruluşlardır. Bu sınıflandırmaya göre AK Parti değerlendirildiğinde; partiyi kuran kurucu kadroların meclis içerisindeki başka bir parti tabanından gelmesi ve meclis içerisinde kurulmuş olması sebebiyle AK Parti Parlamento içerisinde doğmuş bir partidir.

Duvarger'in diğer bir sınıflamasının kaynağı partilerin üye sayı ve üyelerinin niteliği üzerinedir. Bu sınıflamada partiler *kitle* ve *kadro* partileridir. Kadro partileri daha çok toplumun sosyal ekonomik ve eğitim olarak üst tabakalarının siyasal iktidarı elde etmek ve sürdürmek için kurdukları partilerdir. Sadece seçimlerde aktif olan partilerdir. Üye sayısı artırma veya ülke genelinde teşkilatlanma kaygıları yoktur. Yani örgütlenme ağının gevşek olduğu partilerdir. Fakat zaman içerisinde sanayileşme, nüfus artışı, yeni toplumsal sınıfların ortaya çıkışı, oy vermenin genele yayılması gibi etkenlerle kitle partileri ortaya çıkmıştır. Kitle partileri genellikle belirli toplumsal sınıfların üyelik yoluyla siyasallaştığı partilerdir. Üye sayısı önemlidir. Ülke çapında örgütlenme ve üyelerinin siyasallaştırılması amacıyla eğitilmesi için çalışmalar yaparlar.

Kadro ve kitle (kütle) partileri arasındaki ayrımın keskin çizgileri olmadığını belirten Duvarger; bir partinin hem kadro hem kitle partisi özelliklerini taşıyabileceğini belirtmektedir. Ayrıca Kapani (2018), kadro partilerinin kitle partileri davranışları geliştirerek üye sayısını artırma yollarına başvurduğunu göstermektedir.

Türkiye'deki siyasal arenada yer alan partilere bakıldığında ise üye sayısının önemli olduğu, ülke genelinde örgütlenme yaptıkları ve bunların sonucunda yüksek oy alma eğilimleri oldukları görülmektedir. AK Parti açısından bakıldığında ise üye sayısının fazla olduğu (2023 yılı parti verilerine göre yaklaşık 11 milyon), üyelerinin eğitimi için siyaset akademileri oluşturması ve ülke genelinde merkezîyetçi bir şekilde teşkilatlanması açısından kitle partisi özellikleri göstermektedir. Fakat kitle partisi özellikleri içerisinde yer alan üyelerin hepsinin aidat ödeyip ödemediğinin bilinmemesi ve homojen bir siyasal düşünce yapısı yerine toplumun tüm kesimlerini kapsayacak esnek bir siyasal hareket olması Duvarge'nin sınıflamasına göre, AK Parti'nin ne tam olarak kitle partisi ne tam olarak kadro partisi olduğunu göstermektedir. Bu durum üzerine Duvarger "ara parti" isimli yeni bir sınıflama eklemiştir.

Tipolojideki başka bir sınıflandırma yaklaşımı Neuman (1956) tarafından geliştirilmiştir. Bu tipolojiye göre partiler “*bireysel temsil*” ve “*sosyal bütünleşme*” partileri olarak ayırma tabi tutulmuştur. Bireysel temsil partileri, Duvarge sınıflandırmasındaki kadro partilerine benzer şekilde, temel amacı seçim dönemlerinde aday göstererek aktif olan partilerdir. Gevşek örgütlenme yapısının olduğu bu partilerde üyelerin aktif katılımında söz edilemez. Kapani’ye (2018) göre bireysel temsil partileri, Amerikan siyasal sistemindeki iki partili yapıdaki, demokrat-cumhuriyetçi partilerin örgütlenmelerine benzemektedir. Sosyal bütünleşme partileri ise üyeliğin önemli olduğu ve üyelerin ideolojik eğitime tabi tutularak partiye bağlılıklarının arttırıldığı partilerdir. Sosyal bütünleşme partileri bu açıdan “*demokratik bütünleşme*” ve “*toptan bütünleşme*” partileri olarak iki alt kategoriye ayrılmıştır. Demokratik bütünleşme partilerinin en büyük özelliği esnek bir yapıda olması ve farklı sosyal sınıfları bütünleştirmeyi amaçlamasıdır. Toptan bütünleştirme partileri ise üyelerin yoğun bir eğitime tabi tutularak tek tipleştirmeyi arzulayan komünist ve faşist rejimlerde görülen totaliter partilerdir. AK Parti ise bu sınıflandırmaya göre, belirli bir ideolojik geleneğe sahip olmasına rağmen toplumun tüm kesimlerini bütünleştirme amacı taşıması dolayısıyla demokratik bütünleştirme partileri sınıfına girme özelliği taşımaktadır. Çünkü geleneksel ideolojideki esneme ve sosyal sınıfları partide bütünleştirme hedefleri AK Parti’nin bu sınıflandırma içerisinde yer almasını kuvvetlendirmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişmelerden yola çıkarak yeni bir sınıflandırma yapan Kirchheimer (1966), diğer sınıflamalarda yer alan parti üyeliğine yönelik baskın sınıflandırmanın artık dönüşerek seçmen temelli yaklaşıma dönüştüğünü öne sürerek “*hepsini yakala- catch all*” isimli bir tipoloji öne sürmüştür. Bu partilerin tipik özelliği amaçlarındaki oy oranını arttırmadır. Bu nedenle bu partiler oy potansiyelinin arttırılması veya daha çok seçmene hitap edebilmek için ideolojik olarak esneme davranışı göstermektedirler. Hepsini yakala tipi partiler belirli bir sosyal tabaka yerine tüm toplumsal tabakalardan oy alma amacındadırlar. AK Parti açısından değerlendirildiğinde, öncülü olan MNP, MSP, RP VE SP’ nin ideolojik olarak dar grubun temsilciliğini yapmıştır. Fakat AK Parti, kütle partisi özellikleri gösteren öncüllerinden farklı olarak toplumun tüm kesimlerini kucaklayan *hepsini yakala* partisi özelliklerini taşımaktadır.

AK Parti'nin hepsini yakala parti sınıflamasına dahil olmasını gerektirecek birçok örnek bulunmaktadır. Örneğin Türkiye siyasetinde solun önemli isimlerinden Ertuğrul Günay'ın AK Parti saflarına geçmesi ve bakanlık yapması; Yine Alevi-Bektaşî camianın tanınmış kişilerinden tarihçi-yazar Reha Çamuroğlu ve İbrahim Yiğit'in AK Parti'den milletvekili olmaları ve Alevi açılımı projesine öncülük etmeleri, AK Parti'nin sol partilere oy veren toplumsal tabakaları kazanma çabalarıdır. Ayrıca aynı ideolojik tabana yaslanan veya sağ siyasette yer alan diğer partilerin dayandığı seçmen tabakasını da kazanma girişimleri de bulunmaktadır. Örneğin yine Milli Görüş geleneğinden gelen Has Parti Başkanı Numan Kurtulmuş ve DYP Başkanı Süleyman Soylu'nun AK Parti'ye katılmasıdır.

Diğer bir parti tipolojisi Katz ve Mair (1995) tarafından geliştirilen “*kartel parti*” tipidir. Bu partiler devlete bağlı olarak faaliyet gösterebilen, siyaseti meslek olarak yapan, devlet yardımlarına bağlı ve sermaye odaklı partilerdir. Türkiye şartlarında düşünüldüğünde devlet yardımı kıstası üzerinden hareketle, %7 oy alan partilerin hazine yardımı alması sebebiyle, yardım alan tüm partiler bu kategoriye girmektedir.

Panebianco (1988) tarafından ortaya konan bir diğer sınıflandır “*seçimlere dönük profesyonel parti*” tipidir. İdeolojik sınırlamaları olmayıp profesyoneller tarafından yönetilen partilerdir. AK Parti açısından bakıldığında kısmen de olsa bu özellikleri gösterdiğine kanıtlar bulunmaktadır. Örneğin ekonomi yönetiminde Ali Babacan ve Mehmet Şimşek; ideolojik zeminin oluşturulmasında Yalçın Akdoğan gibi profesyonellerin hem partinin üst düzey konumlarına hem de bakanlık düzeyine getirilmesi bu tipolojik özelliklerin yansıması olarak görülebilir.

3.4. AK Parti İktidarında Yaşanan Siyasal Gelişmeler

AK Parti'nin kuruluşunun birinci yılında iktidarının birinci yılını dolduran dünyadaki nadir partilerden biridir. Partinin MGH hareketi içerisindeki kişiler tarafından, MGH siyasetine muhalefet eden kişilerce kurulmuş olması Türkiye siyasetine yeni giren bu parti hakkında belirli kesimler tarafından seslendirilen endişeleri beraberinde getirmiştir. Bu endişelere bakıldığında bu çıkışların yeni olmadığı geçmişten günümüze doğru DP, AP ve ANAP'ın da bu suçlamalara maruz kaldığı görülmektedir. Laiklik eksenli irtica suçlamaları üzerinden oluşan bu endişenin

Mardin tarafından tanımlanan ‘merkez-çevre’ dikotomisi içerisinde, merkezin çevresel güçlere yönelik rejim temelli çatışması olarak süreklilik arz ettiği görülmektedir.

MGH hareketinin ilk kez bölünme sonucu ayrışmasının ürünü olan AK Parti’nin seçim zaferinin ardından ilan ettiği muhafazakâr demokrat kimlik tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Tartışmaların temel odak noktası AK Parti’nin MGH siyasal kökeninden ne kadar farklılaştığı üzerinde yoğunlaşmıştır. Fakat AK Parti’nin ısrarlı bir şekilde “biz o gömleği çıkardık” ifadesiyle MGH ile bağlarının kalmadığını yeni bir parti ve yeni bir siyasal kimlikle siyaset arenasına girdiklerini belirtmişlerdir. Çünkü AK Parti kurucularının küreselleşmenin getireceği fırsatların farkında olması, sermaye ve piyasa aktörleri ile Kemalist laik siyaset merkeziyle gerginlik yaşamamak istemesi bir bakıma geleneksel MGH siyasetiyle devam edilmeyeceğinin ortaya çıkması anlamına gelmektedir. İdeolojik içeriklerden bilinçli olarak uzak durarak, geçmiş belediye deneyimlerinin olumlu hizmet performansının ve insanların günlük yaşamına dokunan hizmet anlayışının ülke genelinde yaygınlaştırılacağı yeni ve kabul gören bir siyasal kurumsallaşma arayışı, AK Parti’nin kuruluşunda ve kurumsallaşmasında temel motivasyonlardan biridir. MGH geleneğindeki siyasal partiler sosyal tabanıyla kurdukları ilişkide dini beklentileri merkeze koyarken, AK Parti dini içeriği merkeze alma yerine dini sosyal dayanışmanın temel bir motivasyonu olarak görmüştür.

Toprak tarafından yapılan değerlendirme de AK Parti’nin MGH partilerinden ayrıldığı noktalara değinmiştir. AK Parti’nin daha keskin bir tavırla modern ve evrensel kavramlarla siyaset üreterek yeni bir siyasal kimlik oluşturması en temel farklılıklardan biridir. Örneğin, maddi ve manevi kalkınma gibi MGH siyaseti temel kavramlarının yerine partinin programının merkezinde demokrasi ve insan haklarının alınması, uluslararası değerlerle uyumun gözetilmesi AK Parti’nin yeni ve farklı bir siyasal çizgide olduğunu göstermektedir. Bu yeni siyasal konum, muhafazakâr demokrasi söylemi ile tanımlanmış ve siyasi yelpazesinde Türk seçmenin her sarsıntılı dönemde temel tercihi olarak ön plana çıkan merkez bir parti kimliğinin hedeflendiğini göstermiştir (Toprak, 2013: 183).

Partilerin kökeniyle ilgili tarihsel kriz kuramı, partilerin kuruluşunda ve gelişimlerinde önemli belirleyicileri bize sunmaktadır. Siyasal sistemin yönetiminde

kimlerin iktidar olacağına dönük *meşruluk krizi*, siyasal siteme kimlerin dahil olacağı noktasındaki *katılma krizi*dir (Sarıbay, 2000: 122). Bu yaklaşım üzerinden değerlendirildiğinde, AK Parti'nin, kuruluşundan önce yaşanan 28 Şubat krizi ve akabinde yaşanan ağır sosyal ve ekonomik kriz döneminin arkasından kurulduğu görülmektedir. Her krizin hem tehlike hem fırsat barındırdığından hareketle AK Parti'nin krizi fırsata dönüştürdüğü ama bunu sadece kendi gayretiyle değil, toplumun kriz durumuna yönelik tepkisinin sonucunda diğer partileri ortadan kaldırmasının da göz ardı edilmemesi gereken bir gerçek olduğu görülmektedir.

Özcan ise AK Parti'nin MGH siyasetinden ayrıldığı tarafları ideolojik ve kurumsal özellikler açısından ortaya koymuştur. MGH geleneği siyasetinin ideolojik temelleri net bir siyasal söylem ile ülkenin sınırlarını aşan soyut bir gelecek ile otantik bir tarihsel milli miras referansı kullanmıştır. Aynı zamanda kendisinin açıkladığı siyasal anlamın işlevsel olup olmadığına bakmadan, bu söylemin seçmen kitlesinde ürettiği etkiyi çok fazla önemsememiştir. Verilmesi gereken mesajlar, muhatap kitlenin öncelikleri ya da beklerinden bağımsız olarak büyük bir düşüncenin ifadesi olarak düzenli ve ısrarlı bir şekilde tekrarlanmıştır. AK Parti ise siyasal başarısının yerel önceliklerden geçtiğini çok erken dönemlerde fark etmiş, büyük düşünceler ve ideolojik angajmanlardan bağımsız pratik ve pragmatik bir siyasal yaklaşım izlemiştir. Halkın gündelik hayatındaki ihtiyaçlar ile siyasete yönelttiği beklentileri çözümleyerek hareket etmiş, AK Parti siyasetini sosyal hizmetler başta olmak üzere kamuoyu beklentileri üzerine inşa etmiştir (Özcan, 2022: 262). Ekonomik anlamda bakıldığında ise, muhafazakâr iş çevrelerinin, AK Parti ile oluşan yeni siyasal yapıya eklemlendiği görülürken içerisinden çıkılan MGH'ye Necmettin Erbakan'dan dolayı saygılı ama siyaseten mesafeli bir duruş geliştirmiştir.

Sonuç olarak muhafazakârlığın ortaya çıkışındaki kriz ortamına benzer şekilde AK Parti de ülkenin yaşadığı siyasal, sosyal ve ekonomik kriz ortamında mevcut siyasal ortamın toplumsal, kültürel ve siyasal ihtiyaçlara cevap üretemeyerek meşruiyetini kaybettiği ortamda doğmuş ve girdiği ilk seçimlerde birinci parti olarak iktidar olmuş bir partidir. AK Parti iktidar olduktan sonra beyan ettiği muhafazakâr demokrat siyasal ve ideolojik kimliğiyle 22 yıldır aralıksız iktidarını sürdürmektedir. Bu yeni kimliğin bu süreç içerisindeki seyrini görmek, bu kimliğin yaşadığı değişim

ve dönüşümleri tespit edebilmek için partinin karşılaştığı önemli olayları ilk seçimden günümüze doğru analiz etmekte fayda vardır.

3.4.1. Kasım 2002 Genel Seçimleri

3 Kasım 2002 seçim sonuçlarının var olan siyasal sistemdeki dengeleri köklü bir şekilde değiştirmesinden dolayı karşılaştırmalı siyaset bilimi tabiriyle *kritik seçimlere* örnektir. 1999-2002 yılları arasında iktidarı elinde bulunduran DSP-ANAP ve MHP'den oluşan koalisyon hükümeti döneminde yaşanan siyasal, sosyal ve ekonomik krizler, üç partiye yönelik toplumsal tepkileri arttırmıştır. Bu tepkiler seçim sonuçlarına yansımış ve seçmenlerin siyasal dengeyi köklü bir şekilde değişime uğratacak tercih değişikliğine sahne olmuştur. Bu seçimlerden AK Parti, mecliste tek başına iktidar olmaya yetecek çoğunluğu kazanmayı başarmıştır.

AK Parti'nin kuruluşu ve seçimler arasındaki zaman dilindeki politika ve mesajlarına bakıldığında ülkenin içerisinde bulunduğu kriz ortamının özellikle ekonomik yönüne dönük çözüm odaklı hamleleri, siyasal alana dönük çatışma ve gerginlikten uzak ılımlı ve uyumluluk mesajları ve özellikle parti yöneticilerinin her iki kitleye verdiği mesajlarda ısrarlı bir şekilde, mevcut siyasal yapının aktörlerinin hassasiyetleri ile yaşanan sosyo-ekonomik dönüşümün gündeme getirdiği yeni aktörlerin ihtiyaç duyacağı politikaların öncelenerek sahiplenileceği vurgusu özellikle tekrarlanmıştır (Bedirhanoglu, 2009: 51). Ayrıca 2001 ekonomik krizinin yarattığı gelir gruplarını çok ciddi sarsan ekonomik ve sosyal bunalım Yıldırım'a göre, siyasal aktörlere karşı giderilmesi güç bir güvensizlik üretmiş, siyasetin sağ ve sol kanatlarının temsilcileri ile merkez aktörleri bir araya getiren koalisyon hükümeti ile merkez iktidarın en önemli temsilcisi durumundaki eski Anayasa Mahkemesi Başkanı ve dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer arasında yaşanan "anayasa kitapçığı fırlatma" kriziyle başlayan siyasal tartışmalar, Şubat 2001'de büyük bir mali krizi tetiklemiş ve Türk siyasi yaşamındaki en önemli siyasal boşluklardan birinin gündeme gelmesine neden olmuştur (Yıldırım, 2010: 104).

Kriz ortamının muhatabı olmayarak yeni kurulmuş bir parti olan AK Parti, bu kriz ortamından çıkışı sağlayacak çözüm adresi olmaya çalışmıştır. Altun'a göre bu ağır kriz ortamı, partiler için yönetmesi çok güç bir ortamın doğmasına ve iktidara talip olunma noktasında tereddütle yaklaşılacak bir konjonktür üretmiştir. Diğer partiler için

büyük bir sorun olmuş fakat bu durum AK Parti tarafından bir fırsata dönüştürülerek beklenenin çok üstünde bir oy oranıyla büyük bir seçim zaferi kazanmasına yardımcı olacaktır (Altun, 2016: 42).

2002 seçimleri öncesindeki kriz ortamını ekonomik açıdan liberal eleştiriler üzerinden değerlendiren Yıldırım üç temel eleştiriye odaklanmaktadır. İlk olarak, piyasa sektörü ile kamu sektörü arasındaki ayrımın belirginleştirilmesi; ikinci olarak, özel sektörün verimliliğine karşın kamu sektörünün verimsizliğinin yarattığı israf ekonomisin son bulması; son olarak da, iktisadi kaynakların dağıtım görevini üstelenen devletin, yandaşlık ilişkileri ve yanlış kaynak planlaması gibi nedenlerden dolayı ekonomiye müdahalesinin sınırlandırılması gerektiği düşüncesi yüksek sesle ifade ediliyordu (Yıldırım, 2010: 74) İstikrarsız bir görüntünün hakim olduğu bu ortamda sağ ya da sol eğilimli olmasına bakılmaksızın tüm siyasilere karşı toplum kesimlerinin tamamında ciddi bir güvensizlik söz konusuydu (Tepe, 2010: 151).

Bütün bu olumsuzluklar içinde 2002 seçimlerine gidilirken AK Parti kurmay aklı, kriz ortamından çıkmaya dönük stratejisiyle alternatif bir siyasal parti olarak toplumun karşısına çıkmıştır. Dağı'ya göre AK Parti, siyasal alana yönelik mevcut kamuoyu güvensizliğini gidermek için akıllıca bir strateji ile hareket etmiş hem MGH'ye hem merkez iktidar elitlerine güvenini yitiren geniş halk kitlesini hedefleyen mesajlar üretmiştir. Kurulduğu günden itibaren kendisine atfedilen İslami içerikli imalar ve Millî Görüş geleneğine nispet edilerek yapılan tanımlamalara karşı, parti yöneticileri gerçekçi bir politik yaklaşımla geniş kitlelere hitap eden kuşatıcı bir siyasi söylem kullanmaya özen göstermiştir. Büyük kentlerdeki merkez seçmen kitlesi tarafından şüphe edilen Millî Görüş kimliğinden kurtulmak için Erdoğan'ın kullandığı "Millî Görüş, gömleğinin çıkarıldığı" metaforu, partinin siyasal kimliği olarak kullanılan muhafazakâr demokrasi söylemi gibi birçok siyasi mesaj, seçmenin desteğini kazanmak için sürekli tekrarlanmıştır. Parti, Kasım 2002 seçimlerine giderken Anadolu merkezli tüccar sınıf, tarımsal nüfus, sanayici müteşebbisler, şehirlerin çevresindeki yoksul kesimler ile devlet otoritesini temsil eden siyasi aktörlere güvenini yitiren geniş seçmen kitlesinden oy olabilecek bir kabullenme seviyesi üretmeyi bilmiştir (Dağı, 2010: 127).

Seçimlere gidilirken, AK Parti kurucularının hem siyasi geçmişlerine dönük olumsuzluklardan uzak siyasal tavır alışları hem hizmet siyasetini ön plana çıkarması Partiyi 2002 seçimlerine avantajlı bir şekilde sokmuştur. Böylece seçmen kitlesinin güvenini tesis eden, halkın ihtiyaçlarını merkeze alan yeni siyasal vizyon ortaya konulmuştur. zcan'a göre, AK Parti'nin halkın beklentilerini karşılayacak, ihtiyaçlarını giderecek bir hizmet anlayışını yeni bir siyasal vizyon olarak ilan etmesi, güçlü bir siyasal destek bularak başarılı olmasını sağlamıştır (zcan, 2022:270). Dönemin şartlarında merkezi siyasal alana yönelik güvensizliğin oluşturduğu boşluk karşısında AK Parti, "yenilikçi, hizmet ehli, değişimden yana ve parti içi demokrasi" gibi kavramlar üzerinden ortaya koyduğu siyasal vizyon ile diğer siyasi partilerden ayırıtırarak seçmen kitlesinin desteğinin en güçlü adayı durumuna gelmiştir (ınar, 2010: 115). AK Parti tarafından ortaya konulan yeni siyasi vizyon ile muhafazakâr demokrasi kimliği, kavramsal olarak köklü fikri temellere sahip olup olmama ve köklü bir siyasal geleneği temsil edip etmediği hususunda tartışma konusu olmuştur (zcan, 2022: 271). Bu yeni siyasal anlayışın felsefi bir derinlikten ziyade, İşlamiclik geleneğinde karşılaşılan eklektik kimlik yaklaşımı ile Millî Görüş geleneğinde tevarüs eden pragmatik hareket etme refleksinin bir arada etkili olduğuna dair yorumlar yapılmıştır (niş, 2010: 272).

Kurulduğu andan itibaren gerek ideolojik tartışmaların dışında kalmaya zen gösteren AK Parti'nin ortaya koyduğu uzlaşmacı siyasal siyasal söylem, ülke dışındaki uluslararası aktörlerle iyi ilişkiler geliştirecek bir politik çizgi; ülke içerisinde ise çok ağır bir şekilde varlığını hissettiren sorunların çözümüne odaklanan teknik bir uyumlanma projesi önceliği, zorlayıcı koşulların etkisinin yanında çatışmalardan ve kısır siyasi kavgalardan yorgun düşmüş toplumsal kesimler için bu özellikler, güçlü bir destek vermek için yeterli görülmüştür (ınar, 2010: 124). Bu siyasal ortam içinde gerçekleştirilen 03 Kasım 2002 genel seçimlerinde AK Parti aldığı %34,3 oy oranı ve elde ettiği 363 milletvekiliyle kesin bir zafer kazanmıştır. Yüksek Seçim Kurulu, seçilmeye engel mahkumiyeti bulunduğu gerekçesiyle 20.09.2002 tarihinde verdiği 622 sayılı kararla Erdoğan'ın seçimlere katılmasına izin vermemiştir (Kanadoğlu, 2004: 248).

Erdoğan milletvekili seçilemediği için ilk AK Parti Hükümeti Abdullah Gül'n Başbakanlığında kurulmuş ve 28 Kasım 2002 tarihinde TBMM'de güvenoyu almıştır.

AK Parti'nin seçmen tabanına bakıldığında çok geniş bir sosyal tabandan destek bulmuş, geleneksel olarak sağ partilere oy veren grupların yanında şehirli sermaye grupları, merkez medyanın bazı temsilcileri hatta sınırlı da olsa sivil ve askeri bürokrasinin bir kısmından destek almıştır. Seçim sonuçlarında net bir şekilde ortaya çıkan millet iradesinin işaret ettiği temel eksen, ideolojik yaklaşımlar yerine halkın mevcut sorunlarını çözecek bir siyasal yetkinlik arandığı, yerel değerleri dışlamadan modern yaşamın kazanımlarına saygılı evrensel bir söylemin ve organik bir değişim anlayışının toplum nezdinde hala güçlü bir karşılığı olduğudur (Altun, 2006: 26).

Sonuç olarak 3 Kasım 2002 seçimleri halkın siyasal, sosyal ve ekonomik kriz ortamından çıkışa dönük tercihlerini yeni kurulmuş olan AK Parti'den yana kullanmaları aynı zamanda siyasal ortama duyulan güvenin yeniden tesis edilmesi amacıyla siyaset mekanizmasına bir fırsat sunması olarak görülmektedir. Dursun'a göre bu durum, 28 Şubat postmodern darbesiyle başlayan süreçte zayıflayan siyasal çevrenin ve güvenilirliğini yitiren siyasi aktörlerin yeniden güçlenmesi halkın sorunlarına çözüm üretme becerisi gösteremeyen merkez partilerin aynı zamanda yolsuzluklarla birlikte anılmaya başladığı bir dönemde, siyaset dışı güçler yerine halkın yine çözümü siyaset içerisinde araması anlamına gelen seçim sonuçları, hala kurumsal siyasal çevrenin geçerliliği bakımından çok önemli görülmüştür (Dursun, 2004: 337). Siyasi partilerin kendi aralarında bazı temel konularda ortak bir noktada buluşamamasına karşın, seçmen kitlesinin kendi ihtiyaçları ile beklentilerini karşılamak için bir partinin arkasında konsolide olma başarısını göstermesi, toplumsal olanın siyasal olanı belirlediği bir imkân olarak Türk siyaseti için yeni bir fırsat üretmiştir (Öniş, 2010: 81).

3.4.2. 27 Nisan E-Muhtırası ve Anayasa Mahkemesi'nin 367 Kararı

AK Parti'nin meclisteki sandalye sayısı Cumhurbaşkanını seçme yeterliliğine sahip olması tartışmalara neden olmuştur. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in görev süresinin 16 Mayıs 2007'de sona ermesine yakın 11. cumhurbaşkanı kimin olacağı konusu, Cumhurbaşkanlığı makamının devletin başı olarak sembolik anlamı nedeniyle sivil ve asker bürokrasi tarafından gündeme getirilmiştir (Uran, 2018: 1246). Özellikle cumhurbaşkanlığı seçimleri üzerinden oluşturulan toplumsal ve hukuki krize eklenen siyasal gerginlik ortamında 27 Nisan 2007'de, internet üzerinden e-muhtıra

verilmiştir. Türk demokratik siyasal geleneğini kesintiye uğratan askeri müdahaleler geleneğinden farklı olarak ordunun, önceki klasik muhtıralardan farklı olarak, metnin internet üzerinden yayınlaması E- Muhtıra olarak adlandırılmıştır. Bu muhtıraya arkasında yatan sebebi inceleyen Özcan'a göre, AK Parti iktidarının ilk dönemi ülkedeki tüm kesimlerle bir denge arayışı içerisinde geçmesine karşın askeri bürokrasinin 28 Şubat sürecinde siyaset üzerinde oluşturduğu etki hemen ortadan kalkmamıştır. İlk günden itibaren AK Parti hükümetine mesafeli bir tutum takınan merkez iktidar elitleri ile askeri çevrelerin olumsuz tavrı, 2007 yılında yapılacak olan Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde bir kez daha ön plana çıkmıştır. Parti liderliğinin insan hakları, demokrasi ve liberal ekonomi uygulamaları gibi yaklaşımların yanında Avrupa Birliği üyelik sürecini iç siyasi gerginliği dengeleyecek bir çıpa olarak kullanma gayretleri bir yere kadar etkili olmuştur. İktidar karşısında geleneksel muhalif yaklaşımlarını esnetmeyen sivil ve askeri bürokrasi karşısında AK Parti, meşru bir siyasal aktör olarak kabul görmek için biraz daha beklemek zorunda kalmıştır. Cumhurbaşkanlığı makamının devlet erki için temsil ettiği simgesel anlam bakımından seçilecek kişinin AK Parti iktidarı tarafından belirlenmesi fikri açık bir şekilde rahatsızlık sebebi olmuştur (Özcan, 2022: 277). Bu rahatsızlık ordunun en üst kademesinde yer alan Yaşar Büyükanıt tarafından dile getirilmiştir.

Büyükanıt'ın açıklamalarına bakıldığında, “*Cumhuriyetin temel değerlerine, devletin üniter yapısına, laik demokratik devlete sözde değil özde bağlı bir Cumhurbaşkanının seçileceğini umut ediyorum*” açıklamasıyla askeri ve sivil iktidar elitlerinin süreçten duydukları kaygıları dile getirmiştir (Şentürk, 2010: 530). AK Parti'nin mecliste cumhurbaşkanı seçme salt çoğunluğu yeterliliğine sahip olmasından hareketle kendi partisi içerisinde cumhurbaşkanı adayı gösterme iradesi gerilime sebep olmuştur. Özellikle, AK Parti lideri Erdoğan tarafından 24 Nisan 2007 tarihinde Meclis Grup Toplantısında AK Parti'nin Cumhurbaşkanlığı adayı olarak eşi başörtülü olan Abdullah Gül'ün adaylığının açıklanması iktidar seçkinleri ve ordunun partiyle karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur. Dursun'a göre, başta askeri bürokrasi olmak üzere rejime yönelik ortak kaygıları paylaşan tüm kesimlerin katılımıyla “ülkede bir cumhuriyetçi-laik” cephe oluşturmak üzere bazı sivil toplum örgütleri, siyasi partiler ve merkez medya başta olmak üzere bir karşı koalisyon cephesi üreterek AK Parti üzerinde baskı kurulmaya çalışılmıştır (Dursun, 2004: 343). AK Parti'nin ısrarlı

duruşu ve Cumhurbaşkanlığı sürecini yönetme iradesinde bir geri adım atmayan tavrına karşı gösterilen baskıyı arttırmak için Ankara'dan başlayıp daha sonra diğer illere yayılacak olan “Cumhuriyet Mitinglerinin” ilki bu açıklamadan iki gün sonra düzenlenmiştir (Şentürk, 2010: 530). Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, Atatürkçü Düşünce Derneği ve iktidar karşıtı diğer grupların desteklediği ve büyük şehirlerde çok geniş katılımı ile gerçekleştirilen “Cumhuriyeti’ne Sahip Çık” sloganıyla düzenlenen bu mitingler, AK Parti’ye karşı güçlü ve konsolide bir kamuoyu kitlesinin oluşmasına neden olmuştur (Yücel, 2016: 227). Özcan’a göre, Cumhurbaşkanı adayı olarak hangi ismin aday gösterileceği tartışmaları üzerinden başlayan sürecin iki çıktısı olmuştur. Öncelikle askeri çevreler başta olmak üzere hangi ismin aday gösterileceğinden bağımsız olarak bizzat AK Parti tarafından gösterilecek her adaya karşı çıkan bir yaklaşım söz konusu olmuştur. İkinci olarak, bu tartışmalar bir süredir yakın ilişkisi içerisinde bulunan liberal çevreler ile AK Parti arasındaki ilişkiyi olumsuz etkilemiş ve aralarında bir mesafenin oluşmasına neden olmuştur. Aday olarak gösterilecek ismin tespit edilmesi sürecinde Erdoğan’ın kendisine telkin edilen mesajları ciddiye almayan bir tutum sergilemesi, liberal çevreler ile arasının açılmasına neden olacaktır. Liberal çevrelerin belirlenecek ismin kuşatıcı olması ve ülkenin tüm kesimlerinin zorlanmadan sahipleneceği bir geleneği temsil etmesine yönelik baskılarına karşın, Erdoğan tarafından MGH’ni temsil eden Gül’ün aday gösterilmesi, parti ile liberal çevreler arasındaki ilişkinin net bir şekilde kesilmesine neden olmuştur (Özcan, 2022: 278-279).

Bu genel atmosfer içerisinde 27 Nisan 2007’de TBMM’de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Gül 357 oy almıştır (Yücel, 2016: 232). Cumhurbaşkanlığı seçiminin yarattığı gergin atmosferin birincil konu olduğu 2007 yılının Nisan ayında Büyükanıt’ın basın toplantısındaki, cumhurbaşkanında olması gereken nitelikleri sıralayan açıklamaları, seçim sürecini gergin bir ortama sokmuştur. 24 Nisan’da Abdullah Gül’ün adaylığının açıklanması, 367 krizinin ortaya çıkmasıyla daha da tırmanan gerilimin sonucunda 27 Nisan 2007 gecesi Genelkurmay Başkanı imzasıyla yayınlanan e-muhtıra, asker ve siyaset arasındaki ilişkiyi tırmandıran bir olay olmuştur. Ancak bu seçim sonucuna yönelik iki temel tepki ve müdahale söz konusu olmuştur. Bunun ilki, Genelkurmay Başkanlığının web sayfasında 27 Nisan gecesi yayınlanan ve Türk siyasi tarihine “e-muhtıra” olarak geçecek olan bildirinin

yayınlanmasıdır. Cumhurbaşkanlığı makamının sembolik anlamına ve laiklik vurgusuna işaret eden muhtıradaki açıklamalara bakıldığında ordunun siyasal tartışmalarda net olarak kendisini taraf ilan ettiği görülmektedir. Bildirinin ilk bölümünde örnekler üzerinden ülkede gerçekleşen olayların irticai tehdit unsuruyla algılandığı ve laiklik ilkesine ciddi tehditlere karşılık geldiğinin altı çizilmiştir. Bildirinin devamında ise siyasal iradeye karşı ordunun net taraf olduğu ortaya çıkmıştır:

“Son günlerde, Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde öne çıkan sorun, laikliğin tartışılması konusuna odaklanmış durumdadır. Bu durum, Türki Silahlı Kuvvetleri tarafından endişe ile izlenmektedir. Unutulmamalıdır ki, Türk Silahlı Kuvvetleri bu tartışmalarda taraftır ve laikliğin kesin savunucusudur. Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetleri yapılmakta olan tartışmaların ve olumsuz yöndeki yorumların kesin olarak karşısındadır, gerektiğinde tavrını ve davranışlarını açık ve net bir şekilde ortaya koyacaktır. Bundan kimsenin şüphesi olmaması gerekir. Özetle, Cumhuriyetimizin kurucusu Ulu Önder Atatürk’ün, ‘ne mutlu Türküm diyene!’ anlayışına karşı çıkan herkes Türkiye Cumhuriyeti’nin düşmanıdır ve öyle kalacaktır. Türk Silahlı Kuvvetleri, bu niteliklerin korunması için kendisine kanunlarla verilmiş olan açık görevleri eksiksiz yerine getirme konusundaki sarsılmaz kararlılığını muhafaza etmektedir ve bu kararlılığa olan bağlılığı ile inancı kesindir.”¹

Muhtıranın resmi internet sitesi üzerinde yayınlanasından hemen sonra hızlı bir şekilde medya organları üzerinden tüm kamuoyuna servis edilmiştir. Fakat geçmişte yaşanılmış siyasetin ordu müdahaleleri karşısındaki gerim adım atışının aksine bu sefer AK Parti hükümeti olağan üstü toplanarak aldığı kararla muhtıraya, askere, tepkisini dile getirerek net ifadelerle orduya olması gerektiği sınırları hatırlatılmıştır. Bu durum AK Parti’nin askeri kanattan gelen siyasal alan üzerindeki baskılara boyun eğmeyeceğini göstermesi açısından önemli bir değişimin yaşandığını göstermektedir. Şentürk’e göre, bu verilen yanıt göstermiştir ki, daha önce siyasete askeri kanattan gelen müdahaleler karşısında kabullenici geleneksel tutum terk edilmiş, milli iradeyi temsil ettiğini ve bunun kendisine büyük bir sorumluluk yüklediğini ifade eden AK Parti liderliği tarafından askeri müdahaleye net bir karşı duruş sergilenmiştir (Şentürk,

¹ Tam metni için Bkz: 27 Nisan Muhtırası”, (Çevrimiçi), <https://www.internethaber.com/27-nisan-muhtirasi-81969h.htm>, E.T.:16.10.2023.

2011: 531). Hükümet sözcüsü Çiçek tarafından yapılan açıklamaya bakıldığında hükümetin net duruşu ortaya çıkmaktadır. Muhtıranın içerik, zamanlama ve sonuçları açısından kabul edilmesinin mümkün olmadığı vurgulanmış, Genelkurmayın anayasa ve yasalarla belirlenmiş Başbakanlığa bağlı bir kurum olduğu belirtilmiş ve yaptığı eylemin demokratik hukuk devletinde görülmesi mümkün olmayan bir hareket olarak değerlendirilmiştir;

“Bu açıklama Hükümete karşı bir tutum olarak algılanmıştır. Kuşkusuz, demokratik bir düzende bunun düşünülmesi dahi yadırgatıcıdır... Genelkurmay Başkanlığı, Hükümetin emrinde, görevleri Anayasa ile ilgili yasalarla tayin edilmiş bir kurumdur. Anayasamıza göre, Genelkurmay Başkanı görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumludur... Öncelikle, devletimizin yüce makamı olan Cumhurbaşkanlığı’na 11.Cumhurbaşkanını seçme sürecinde böyle bir metnin, hem de gece yarısı ortaya çıkması son derece dikkat çekicidir... Güven ve istikrarı zedeleyen, ülkemizin ve milletimizin ali menfaatleri bakımından doğuracağı olumsuz sonuçların sorumluluğunu da yükleneceklerini bilmelidirler.” (Yücel, 2016: 327-328).

AK Parti’nin ordu üzerinden gelen müdahaleye karşı net ve sert tavrından sonra bu sefer yargı devreye girmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçim sürecine yargı müdahalesi cumhurbaşkanı seçilebilmek için meclis toplantı yeter sayısının 367 olması gerektiğine yönelik Anayasa Mahkemesi kararıdır. Böylece siyasi tarihimize 367 krizi olarak geçecek gelişme ortaya çıkmıştır.

Siyasi tarihimizde yeri olan tartışmalardan biri olan 367 toplantı yeter sayısının, AK Parti’nin cumhurbaşkanı belirleme sürecinin kendi yönetiminde olması gerektiği konusundaki ısrarlı iradesi üzerine tekrar gündeme gelmiştir. Bu sefer bu tartışmalar Eski Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu’nun 26 Aralık 2006 tarihinde Cumhuriyet Gazetesi’nde yayınladığı bir makalede Cumhurbaşkanlığı seçimi için toplanacak Meclis’te toplantı yeter sayısının 367 olması gerektiğinin söylemesiyle kamuoyunun gündemine gelmişti (Yücel, 2016: 278-222). Daha önce de tartışma konusu olmuş olan 367 konusu bu sefer CHP’nin Kanadoğlu’nun bu görüşünü esas alması nedeniyle, Kanadoğlu’na atfedilmiş ve CHP, Meclis’te Anayasa’nın 102. maddesinin birinci fıkrası kapsamında toplantı yeter sayısının 367 olması gerektiğinden hareketle bu sayıya ulaşılmasının tespiti için yoklama yapılmasını

istemiştir. AK Parti ise bu talebe yönelik Anayasa'nın 96. Maddesinde ısrar ederek karşılık vermiş, 184 milletvekilinin toplantı yeter sayısı için yeterli olacağına yönelik bir kararla seçimlere geçilmesini sağlamıştır. CHP bunun üzerine birinci tur seçimin iptali için Anayasa Mahkemesine ikinci tur seçimlerden önce Anayasa Mahkemesi CHP'nin başvurusunu haklı bulmuş, Cumhurbaşkanlığı seçiminde Meclis toplantı yeter sayısının 367 olması gerektiği gerekçesiyle ilk tur oylamayı 1 Mayıs 2007 tarihinde iptal etmiştir. AK Parti ise kararlılığını devam ettirmiş, yargısal vesayetten kurtulmak için anayasa değişikliği paketi hazırlamış ve bu paketle halka başvurmayı hedeflemiştir.

AK Parti, kendisi üzerinde baskı kurmaya çalışan sivil, askeri ve yargı bürokrasisine karşı geri atmayarak anayasa değişikliği çalışmaları başlatmıştır. Siyasete yapılan bu müdahaleye karşı geniş bir düzenlemeyle yanıt vermeyi hedefleyen bu Anayasa değişiklik teklifine göre genel seçimler dört yılda bir yapılacak, Cumhurbaşkanını halk seçecek, Meclisteki tüm oturumlar bakımından toplantı yeter sayısı 184 olacaktır. Meclis süreçleri AK Parti tarafından çok hızlı tamamlanan değişiklik teklifi Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in onayına sunulmuş ancak Sezer yasayı tekrar görüşülmek üzere Meclis'e iade etmiştir. Yine aynı kararlılık ve hızla Meclis'ten olduğu gibi geçirilen değişiklik teklifi yine Cumhurbaşkanlığı'na sunulmuştur (Özcan, 2022). Bunun sonucunda Sezer mecburen Anayasa değişiklik teklifini AK Parti'nin istediği gibi referanduma götürmek zorunda kalmıştır. Ak Parti'nin vesayet odaklarına karşı keskin ve net duruşuna halk desteği sağlamak ve süreçten daha güçlü çıkmak adına erken seçim kararı almıştır. Cumhurbaşkanlığı makamı başta olmak üzere ana muhalefet partisi, sivil ve askeri bürokrasi ve bazı sivil toplum örgütlerinin oluşturduğu laik Kemalist blok karşısında AK Parti siyasi kararlılığını net bir şekilde göstermiştir. Bu gergin atmosferde seçimlere gidilirken, AK Parti siyaset üzerinde kurulmaya çalışılan tüm vesayetlere son verme temasını kampanyasında işlemiş, buna karşılık ana muhalefet partisi CHP kampanyasını "Cumhuriyet kazanacak, Halk kazanacak, Atatürk kazanacak" temasıyla yürütmüştür. Bu seçim kampanyası sürecinde CHP öncülüğündeki geniş ittifak tarafından topluma sunulan laik-milliyetçi kimlik tanımına karşı, AK Parti tarafından "Türkiyelilik" temasıyla alternatif bir kimlik sunulmuştur (Yıldırım, 2010: 118). İlk defa bu seçim sürecinde kullanılan "*Tek Millet, Tek Devlet, Tek Bayrak, Tek*

Vatan” sloganıyla Türkiyelilik kimliği, tüm farklılıkları bir bütünlük anlayışı altında kuşatacak iddiasıyla AK Parti liderliği tarafından kamuoyuna sunulmuştur (Aslan, 2017: 98). Erken genel seçimde AK Parti, Demokrat Parti’den sonraki en yüksek oy oranı almış; seçmenin %47 desteğiyle Meclis’te 341 milletvekili sayısına ulaşarak seçimden zaferle çıkmıştır (Yücel, 2016: 235-236).

AK Parti’nin bu kararlı tutumunun bir devamı olarak seçimlerin ardından 28 Ağustos 2007’te Meclis’te yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin 3.turunda 339 vekilin oyunu alan Gül 11. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (Yücel, 2016:242). Hemen akabinde Cumhurbaşkanının halkın oyu ile seçilmesine yönelik anayasa değişikliği teklifi için 21 Ekim 2007’de referanduma gidilmiştir. “Toplam kayıtlı 42.665.149 seçmenin %67,5’inin geçerli oy kullandığı” referandum sonucunda ortaya çıkan %69 evet oyu ile bundan sonra Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi kararı alınmıştır. AK Parti, kurumsal siyaset alanın dışından kendisine karşı girişilen her türlü antidemokratik müdahale karşısında, gerek Türk siyasal yaşamındaki siyasi partilerin geleneksel tavrından ayrılmış, gerekse MGH geleneksel liderliğinin siyaset dışı müdahaleler karşısındaki kabullenici tavrından çok farklı bir tutum geliştirmiştir. Bu kapsamda her türlü dış müdahaleye karşısında yeni bir siyasi hamle geliştirerek kurumsal siyasetin manevra alanını müdahalecilere karşı korumaya çalışmıştır (Özcan, 2022).

3.5. AK Parti’nin Kuruluş Sürecinin Değerlendirilmesi

AK Parti, MGH siyasi partilerinin yaşadığı travmaları ve parti kapatmalarını deneyimlemiş kişiler tarafından kurulmuştur. MGH içerisindeki değişim rüzgarının da başlatıcı olan bu kişilerin, MGH’den ayrılarak Erdoğan önderliğinde AK Parti’yi kurdular. Uzun bir sürecin unsurlarını içerisinde barındıran bu ayrışmanın haklılığı AK Parti iktidarı ile kanıtlanmıştır. Çünkü bu ayrışma ile ortaya çıkan yeni bir parti olan AK Parti geniş bir sosyal tabana yayılmış temsiliyet alanıyla 22 yıldır aralıksız iktidarını sürdürmektedir. AK Parti’nin siyasal alanda kalıcılığın, örgütsel devamlılığın göstergesi olarak kabul edilen meşru bir siyasal aktör olmasının önündeki temel şart, üzerinde uzlaşmış değer ve kurallara uyum sağlayabilme kapasitesi ile ilgilidir. AK Parti için meşruiyet krizinin aşılmasının önündeki temel engel içerisinden çıkılan MGH siyasi geleneğinin izleridir. Bu nedenle AK Parti, Türk siyasal

yaşamında seçkin iktidar elitleri tarafından hiçbir zaman meşru bir siyasal aktör olarak görülmeyen MGH siyasetinin AK Parti üzerindeki etkisinin giderilmesi için yoğun bir çaba sarfetmiştir.

AK Parti'nin meşruiyet arayışında karşılaştığı baskılara karşı daha önceki partilerin yaptığı yanlışlara düşmeyerek demokrasi dışı müdahalelere itibar etmemiştir. Geçmişten kendisine meşru bir devamlılık alanı seçerek DP geleneğinde siyaseti kuruluş kodlarına eklemiştir. Bu amaçla DP mirasının devamlılığına önem vermiş, partinin kuruluş ilkelerinin bu esaslar üzerinden inşa etmiştir. Böylece AK Parti, geçmişten bugüne doğru detaylı bir siyaset okumasının tarihsel temellerini oluşturmuştur. Bu ilke ve esaslar üzerine oturtulan AK Parti'nin kuruluş ve kurumsal gelişimi seçmenlerin siyasi partiler arasında geçmişten günümüze doğru karşılaştırma yapabilmesine imkân verecek şekilde tasarlanmıştır. Özellikle kuruluşunun ilk dönemlerinde karşılaştığı vesayetçi baskılara ve direnç siyasetine karşı sürekli seçimlere giderek güçlenmesi, reform siyasetini öncelik yapması, gerektiğinde referanduma gidebilmesi, krizler karşısındaki akıllı çözüm siyaseti AK Parti'nin uzun süre iktidarının temel başarı kriterlerindendir.

Özcan'ın (2022) yeni kurumsalcı yaklaşım teorisi üzerinden yaptığı analize göre AK Parti'nin kuruluş öncesi tarihsel arka planda yer alan gelişmelerin etkisi öne çıkarılmıştır. Bu teoriye göre siyasal sitem kaynaklı değişim taleplerinin temel sorumluluğu örgüt liderine yüklenmektedir. MGH geleneğinde siyaset yapan partilere karşılaştırmalı bakıldığında, MNP ve MSP'ye ek olarak RP ve FP'nin de kapatılması, bir siyasal değişim talebi doğurmuş ama siyasal değişim bu partilerin liderliği tarafından pratiğe dökülememiş ve bir siyasal zemine yerleştirilememiştir. Böylece kapatılan parti yerine tekrar aynı siyasi anlayışla sürekli yeni partiler kurulması siyasal sistemin değişim taleplerini karşılamadan uzak kalmıştır. Bunun sonucunda meşru siyaset alanı üretemeyen MGH liderliği sorgulanmaya başlanmıştır. Parti liderliğinin sorgulandığı bu sürecin bir sonucu ise yeni bir siyasal çıkış formülü geliştirmek için parti içinde muhalif bir hareket ortaya çıkmış ve bu gelişmeler ekseninde yeni bir kurumsal arayış gelişmiştir. Siyasal partilerin oluşum süreçlerini açıklayan bunalım/kriz yaklaşımına göre meşruiyet ve katılma krizleri, ayrı birer etken olarak siyasi partilerin ortaya çıkış süreçlerini etkilemektedir (Özcan, 2002: 296-298). Bu sorgulamalar da lider üzerinden yapılmaya başlanmıştır.

FP içerisinde meydana sorgulamaları, parti içerisinde siyasal değişimi önceleyen muhalif kanadın oluşmasına neden olmuştur. Değişim taraftarlarının liderlik sorgulamasının engellenmesi parti içerisindeki bölünmeyi derinleştirmiştir. Yani lider değişim talepleri karşılanmayan yenilikçilerin partiden ayrışması derinleşmiştir. Böylece bu ayrışma sonucunda AK Parti kurulmuştur.

AK Parti gerek tüzüğünde gerek programlarında gerekse de söylemlerinde MGH siyasetinden gelen izleri silmeye gayret etmiş, evrensel değerlerle uyumlu meşru bir siyasal aktör olmak için yeni bir siyasal kimlik geliştirmiştir. Gelenek ve geçmişin birikimini modern kavramlar sentezleyen AK Parti muhafazakâr demokrat kimliğiyle siyasal alanda kabul görmüştür. MGH ile ayrıştığını özellikle belirten AK Parti'nin AB ve dünya gerçekleriyle uyumlu politikaları ile Cumhuriyetin modernleşme hedefiyle uyumlu bir politikayı sahiplenmesi siyasal sistemin değişim taleplerini karşıladığını göstermektedir.

MGH'nin çözüm bulamadığı meşruiyet krizini AK Parti, ortaya koyduğu yeni siyasal kimlik olan muhafazakâr demokrat kimlikle aşmıştır. Bu kimliğin daha önce hiçbir siyasal tartışmanın tarafı olmaması, keskin sınırları olan bir ideolojiye yaslanmaması hem geleneksel olanı sahiplenilen hem evrensel değerlere yaptığı atıfla kabul gören işlevselliği sayesinde AK Parti toplumun tüm kesimlerine ulaşabilme fırsatı elde etmiştir.

3.6. AK Parti'nin İdeolojilerinde Değişikliğe Neden Olan Olaylar ve Gelişmeler

AK Parti'de yaşanan söylem değişikliği, bugüne kadarki süreçte yaşanan olaylarla aşama aşama gerçekleşmiştir. Bu olaylar, ulusal ve uluslararası siyaset bağlamında iki farklı başlık altında değerlendirilecektir.

3.6.1. Uluslararası Siyasette Yaşananlar

Küresel siyasette yaşanan birtakım gelişmeler, özellikle AK Parti'nin ilk iktidar döneminde parti politikalarının ve siyasal söylemlerin iç siyasette zemin bulmasını sağlayacak olaylar olarak ön plana çıkmıştır. Ancak 2009'la birlikte peş peşe yaşanan bazı sarsıcı hadiseler, AK Parti'nin özellikle siyasal söyleminde yeni bir pencere açılmasına neden olmuştur. Aşağıda yer alan olay ve gelişmeler, bu süreçte işaret etmektedir.

3.6.1.1. 2009 Davos Zirvesi, Mavi Marmara ve İsrail’le Bozulan İlişkiler

AK Parti 2007 seçimleri sonucunda iktidarını pekiştirerek, dış politikaya yoğunluk vermeye başlamıştır. Dış politikada ve özellikle komşu ülkelerle olan ilişkilerde “Sıfır sorun” olarak adlandırılan yaklaşımını hedef olarak benimsemiştir. Dışişleri Bakanı olan Ahmet Davutoğlu’nun 2013’teki açıklamasında, Türkiye’nin dış siyasetinin dinamiklerini belirleyen ilkelerinden üzerinde en çok konuşulanan sıfır sorun politikası olduğunu söyleyerek, “komşularla sıfır sorunun” bir ideal anlamı olduğunu belirtmiştir. Bu dış politika ilkesinin idealizmiyle Türkiye’nin küresel siyasete entegrasyonda yaşadığı değişimin de bir göstergesidir. Komşularla sıfır sorunun aynı zamanda diğer dış politika yaklaşımlarının da daha tutarlı ve ilkeli şekilde gerçekleşeceğini ve bu hedef sayesinde Türkiye komşularıyla artık içinden çıkılmaz hale gelen sorunlarının dış politikadaki tavır ve tutumlara hükmetmesinin önüne geçmiştir (Davutoğlu, 2013).

Bu hedefe ulaşmak için gösterilen çabalar, İsrail ile yaşanan ciddi krizlere rağmen gerilimli havayı dağıtmış ve ilişkileri normalleştirmiştir. Fakat 2009 yılında gerçekleştirilmesi planlanan Türkiye- İsrail “Anadolu Kartalı” ortak askeri tatbikatının ertelenmesi, devlet televizyonu TRT’de yayınlanan bir dizide, İsrail’in Filistin’de yaptığı katliamları yayınlaması İsrail ile olan ilişkileri yeniden gergin bir atmosfere sokmuştur. İsrail’in bu gelişmelere yönelik sert açıklamalarına Türkiye’nin de aynı sertlikte cevap vermesi gerginliği arttırmıştır. Türkiye verdiği cevapta İsrailli yetkililerin açıklamaları kabul etmemiş ve İsrail’e sakin olma tavsiyesi vermiştir (“İsrail’le krizin adı one minute değil Heron”, 2009). Bu olayların ardından 29 Ocak 2009’da İsviçre’nin Davos kasabasında gerçekleştirilen Dünya Ekonomik Forumu’nda Gazze ile ilgili panelde meydana gelen gelişmeler Türkiye ile İsrail ilişkilerinde önemli kırılma anlarından birini oluşturmuştur. Panelde İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres Gazze işgalini bazı sebeplerle normalleştirmeye ve haklılaştırmaya çalışınca Başbakan Erdoğan bunu kabul etmemiş ve Peres’e sert şekilde cevap vererek ve İsrail’in insanları öldürmeyi iyi bildiğini ifade etmiştir. Panelin moderatörü Ignatius Erdoğan’a müdahale etmeye kalkınca da moderatöre, sonradan sloganlaşacak olan “one minute” sözünü kullanarak tepkisini ortaya koymuştur. Moderatörün tarafsızlığına

da tepki gösteren Başbakan Erdoğan, Davos’a bundan sonra katılmayacağını belirterek paneli terk etmiştir (“Moderatör ‘One Minute’ı anlattı”, 2009).

Davos’ta başlayan gerginlik İsraili yetkililerin diplomasi alanındaki tavırları ve eylemleriyle daha da yükselmiştir. Ulusal ve uluslararası basına da yansıyan gelişmelere bakıldığında; İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı Danny Ayalon, Türkiye’nin Tel-Aviv Büyükelçisi Oğuz Çelikkol’u İsrail Parlamentosu’ndaki çalışma ofisine çağırarak elini sıkıkmaması, diplomatik kurallara uymayacak şekilde odada bayrak bulundurmaması ve tüm bunları göstermek için basını ofisine çağırarak, Türkiye büyükelçisini kendi koltuğundan daha alçakta olan bir koltuğa oturtturarak basının objektiflerine sunması İsrail’in Davos sonrası diplomasiye uymayan davranışlarıdır. Görüşmede, İsrail’in Türkiye’de yayınlanan dizilerden hareketle Türkiye’yi anti-semitizmle ilişkilendirme yaklaşımına karşılık Büyükelçi Çelikkol, Yahudi düşmanlığı gibi bir durumun Türkiye’de asla söz konusu bile olamayacağını, tarihin de buna şahitlik edeceğini aktarmıştır. Ayalon, Büyükelçi oradayken gazetecilere odadaki oturuş düzenini ve sadece İsrail bayrağının bulunmasını işaret etmiştir (“İsrail’den Türkiye’ye ‘alçak koltuk’ ayıbı”, 2010).

İsrail ile olan gerginliği kriz ortamına sokan diğer bir gelişme ise 2010 yılında Türkiye’deki sivil toplum kuruluşlarının Gazze’ye insani yardım amaçlı olarak yola çıkardığı Mavi Marmara Gemisi’ne İsrail askerleri tarafından uluslararası kara sularında yapılan saldırıdır. Bu saldırı sonucunda insani yardım görevlisi olarak gemide bulunan 10 kişi hayatını kaybetmiştir. Böylece İsrail ile olan ilişkiler kriz durumuna dönüşmüştür. Türkiye bu olaydan sonra Büyükelçi Çelikkol’u geri çağırması ve olayı BM Güvenlik Konseyi’ne götürerek konuyu uluslararası alana taşımıştır (“Türkiye, İsrail Büyükelçisini geri çekti”, 2010).

AK Parti’nin, Davos’ta yaşananlar ve Mavi Marmara Gemisi’ne saldırı sonucunda İsrail ile ilişkilerin izlediği seyirden dolayı söylem değişikliğine gittiği görülmektedir. Başbakan Erdoğan açıklaması bu durumu göstermektedir; “31 Mayıs 2010 Mavi Marmara olayı, uluslararası sularda gerçekleşmiştir ve hiçbir uluslararası hukuk kuralına uygun değildir. Aslında bu bir savaş nedenidir. Fakat biz Türkiye’nin büyüklüğüne yakışanı yapalım diyerek, bunu sabırla karşıladık” demiştir (Erdoğan: “Mavi Marmara’ya saldırı savaş nedeni”, 2018).

İsrail ile olan gerginliğin içerideki ve dışarıdaki yansımalarından hareketle, AK Parti'nin bu olaylara verdiği tepkilerin Batı tarafından şaşkınlıkla karşılandığı fakat içeride muhalefet tarafında ise zaten hükümeti suçlama amaçlı olarak söylenen bir gizli ajandaya hükümetin ve Erdoğan'ın uygun olarak hareket ettiğine dönük tepkiler ortaya çıkmıştır. Bu durum hem içeride hem dışarda AK Parti'nin politik söylem ve eylemlerinde değişikliğe gitmesine yol açmıştır.

3.6.1.2. Arap Baharı ve Yakın Coğrafyadaki Krizler

Siyasal olarak demokrasi dışı yönetimlerin uzun süreli iktidarlarının bulunduğu, sosyolojik olarak dünyanın gerilime ve şiddete yatkın en kırılgan toplumsal yapılarının bulunduğu coğrafya Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dır. Otoriter rejimlerim hüküm sürdüğü coğrafyada toplumsal kırılmaların sıklıkla yaşanmasına neden olmuştur. Bu coğrafyada 2010 yılında başlayan ve otoriter rejimlerin yıkılmasına yol açan bu olaylara “Arap Baharı” denilmektedir. Tunus'ta başlayan olaylar kısa sürede yayılmış, Libya, Mısır, Suriye, Yemen ve Bahreyn'de kaotik ortamlara yol açmıştır. Bu olaylar sonucunda Suriye dışında diğer ülkelerde iktidar değişimleri yaşanmıştır. Suriye'de ise kalkışmalar iç savaşa dönüşerek etkisini hayli güçlü şekilde hissettirmiştir (“Tunus'ta başlayan Arap Baharı yayıldıkça kışa döndü”, 2018).

Tunus'ta işsizlik nedeniyle 2010 yılında bir üniversite mezununun kendisini yakmasıyla başlayan olaylar hükümet karşıtı gösterilere dönüşmüştür. Olaylar sonucunda ülkede yaşanan kaos, devlet başkanın koltuğunu bırakıp ülkeyi terk etmesiyle son bulmuştur. Böylece bu olaylara “Yasemin Devrimi” denilmiştir. (Koçak, 2012). Bu devrimin sonuçlarının bölgenin diğer ülkelerine sıçraması ise “Arap Baharı” olarak nitelendirilen zincirleme olayları başlatmıştır. Türkiye'nin yakın coğrafyasında gelişen bu olaylara karşı Türkiye de stratejiler geliştirmiştir.

Türkiye'nin bölgede başlayan olaylara muhatap olan ülkelerle tarihi ve kültürel ortak mirasa dayalı ilişkilerinin olması, geliştirilecek stratejileri etkilemesi açısından önemlidir. Dört aşamalı olarak ortaya konan bu stratejilerde ihtiyatlı davranma ön plandadır. Birinci aşama ölçülü ve ihtiyarlı olma yaklaşımıdır. İkinci aşama yatıştırma yaklaşımıdır. Üçüncüsü tamamıyla göstericilerle halkın yanında yer alan bir yaklaşım

ortaya koymaktır. Bu tavır Türkiye'nin kalkışma sürecini desteklediği şeklinde yorumlanmaktadır. Dördüncüsü ise olaylara son derece üst düzeyde bir katılım sağlama stratejisidir. Bu yaklaşımlar Suriye politikasında da kendisini net olarak göstermiştir. Türkiye, sürecin yaşandığı dönemde sert olarak nitelendirilebilecek bir dış siyaset çabasıyla Arap Baharının devamına yönelik bir siyaseti benimsemiş ve hadiselerle bakıştaki gayesi, tutumu ve misyonunu netleştirmiştir (Gözen, 2011).

Türki'nin Arap Baharına yönelik stratejisini eksen kayması olarak gören yaklaşımlar mevcuttur. Eksen kaymasının dış politikada ideolojik olarak İslamcı veya ümmetçi yöne doğru olduğunu, iç politikada güvenlikçi perspektif nedeniyle otoriterleşmeye doğru olduğunu söyleyen yorumlar ortaya çıkmıştır. Çünkü bölgede yaşanan krizler Türkiye'nin dış politika esası olan komşularla sıfır sorun politikasında revizyona gitmesini zorunlu kılmıştır. Ortadoğu'da yaşanan kriz ortamında en çok etkilenen ülkelere bakıldığında, demokratik meşruiyeti olmayan iktidarlara sahip olan ülkeler olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Batı demokratik rejimi, iktidarlarının halk meşruiyetinin yüksek olması olaylardan etkilenmeyi en aza indirmişdir. Fakat Türkiye'nin İsrail ve İran ile olan ilişkilerine yönelik Batı'dan gelen tepkiler eksen kayması yorumlarını derinleştirmiştir. Türkiye'nin İsrail'e veya İran'a yönelik siyasetinden memnun olmayan Amerika'daki bir kısım çevreler, kendi pozisyonlarını korumak ve kitleler üzerinde etkili olmak için bu tartışmaları kullanmaktadırlar (Duran, 2010). Türkiye'nin tavrı, uluslararası düzenin haksız yaklaşımını reddetmek şeklinde tezahür etmiştir. Türkiye, Batılı devletlerin politikasını eleştirmiş ve uluslararası alandaki adalet yoksunluğuna dikkat çekmiştir. Uzun süredir Türkiye'nin dış siyasetinin iç-dış tehdit algısı ve güvenlikleştirme çabası üzerine bina edildiğini aktaran Duran'a göre AK Parti söz konusu yeni çabayı da iş birliği gayreti üzerine yeniden kurgulamıştır (Duran, 2010).

Erdoğan 6 Kasım 2021'de Diyarbakır'da yaptığı konuşmada Türkiye'nin içeriden ve dışarıdan özellikle güvenlik ile ilgili tehdit altında kaldığına işaret etmiş ve "Çözüm süreci diye akıllarda kalan son bir hamle ile Türkiye'yi terör örgütünün tasallutundan tamamen kurtaracak bir adım daha attık. Amacımız artık bu meseleyi ülkenin gündeminden ebediyen çıkartıp, hep birlikte tüm enerjimizi ve vaktimizi asıl hedeflerimize yöneltmemizi sağlamaktır.

Arap Baharı ile başlayan süreçte Batı devletlerinin bölgedeki amaçlarının belirginleşmesi Türkiye'nin güvenlik endişelerini arttırmıştır. Özellikle Güney sınırlarımızda olası bir Kürt devleti kurma girişimleri Türkiye'nin hem iç hem dış politikalarını gözden geçirmeye itmiştir. Özellikle Çözüm Süreci olarak adlandırılan Millî Birlik ve Kardeşlik Projesinin sona erdirilmesinde Batı'nın rolünün olduğu Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından hatırlatılmıştır. *“Her türlü riski göze alarak, her türlü tenkidi göğüsleyerek başlattığımız bu samimi süreç, terör örgütünün silahı ve kan dökmeyi seçmesi sebebiyle sonuçsuz kaldı. Kısa süre önce bölücü örgütün elebaşları tarafından yapılan itiraflar bu gerçeği açıkça ortaya koyuyor. Bizzat terör örgütü yöneticileri Avrupa'daki bazı çevreler başta olmak üzere dışarıdan kendilerine çözümü reddetmeleri, çatışmayı yeniden başlatmaları konusunda yoğun baskılar yapıldığını söylediler. Terör örgütü hiçbir gerekçesi kalmadığı halde ısrarla şiddetli seçen tavrıyla, bu topraklarla yaşayan insanlarla aslında hiçbir bağının olmadığını ispatlamıştır. Parayı verenin dilediği gibi kullandığı, dilediği yere saldırttığı, dilediği şekilde yönlendirdiği bu örgüt, en çok benim Kürt kardeşlerimin kanını döktü, en büyük bedeli Kürt kardeşlerimize ödetti”* (“Erdoğan'dan ‘Çözüm Sürecini PKK Bozdu’ mesajı”, 2021). Diyerek sürecin dış politikadan yani bölgede gerçekleştirilmesi amaçlanan planlardan bağımsız olmadığını belirtmiştir. Sonuç olarak Arap Baharı olarak tüm bölgeyi kaosa sürükleyen olaylara dönük Türkiye'nin tavrı olayların sonuçlarının Türkiye'nin güvenliğine dönük olumsuzlukları giderme öncelikli olarak eyleme dökülmüştür.

3.6.2. Ulusal Siyasette Yaşanan Gelişmeler

Ulusal ve uluslararası siyasette yaşananlar, AK Parti'nin siyasal söylemlerinde belirgin şekilde değişikliğe neden olurken, iç politikada yaşanan bazı gelişmeler yine benzeri bir etki ortaya çıkarmış ve AK Parti güvenlik, “beka” gibi kavramları önceleyen bir siyaset dilini benimsemiştir. Bu bölümde, 2007'den başlamak üzere iç politikada meydana gelen bazı hadiseler üzerinden siyasal söylem düzeyindeki değişim tartışılacaktır.

3.6.2.1. 2007 Cumhurbaşkanlığı Seçimi Süreci

2007 Cumhurbaşkanlığı seçimine doğru yaklaşılrken tartışmalar artmaya başlamıştır. AK Parti'nin mecliste cumhurbaşkanlığı makamını kazanacak yeterliliğe

sahip olması seçimlere yaklaşan süreçte tartışmaların artmasına sebep olmuştur. Tartışmaların merkezinde AK Parti'nin kendi partisi içerisinde göstereceği adaya karşı olumsuz yaklaşım vardır. AK Parti'nin cumhurbaşkanını kendisinin belirleyebileceği meclis aritmetiğine dönük engelleme girişimleri hem yasama hem yargı üzerinden gerçekleşmiştir. Siyasal muhalefetten yükselen erken seçim istekleri de cumhurbaşkanlığı seçimine yönelik içerikle bağlantılıdır. CHP lideri Deniz Baykal başta olmak üzere diğer bazı muhalefet parti liderlerinin de cumhurbaşkanlığı seçimi öncesi bir erken seçim gündeme getirmeleri önemli bir göstergedir. Örneğin DYP lideri Mehmet Ağar; Türkiye'nin her ne olursa olsun oynanmayacak bazı değerlerinin bulunduğunu vurgulamış, bu değerlerin en önemlisinin Cumhuriyet olduğunu söyleyerek siyasette politika üretemeyenlerin topyekûn bir değer olan Cumhuriyeti asla zimmetlerine geçiremeyeceklerini aktarmış ve erken seçim istediklerinin altını çizmiştir ("Türkiye'nin değerleri oylanamaz", 2006).

Erken seçim tartışmalarının temel amacının AK Parti'nin cumhurbaşkanı adayını kendi örgütü içerisinde çıkarmasına duyulan endişedir. Tüm bu erken seçim baskılarına rağmen AK Parti geri adım atmayarak erken seçime sıcak bakmamış ve Anayasa doğrultusunda cumhurbaşkanlığı seçimlerinin gerçekleştirileceğini belirtmiştir. Erdoğan yaptığı açıklamayla erken seçime yönelik tutumunu açık bir şekilde belirtmiştir: *"Onlar hâlâ bu şekilde şartları zorlama gayreti içerisinde. Boşuna böyle bir gayret içine giriyorlar. Seçim zamanında yapılacaktır, iktidar olarak şu anda bizim gündemimizde böyle bir şey yok. Şu anda sağlıklı çalışan bir parlamento var ve bu parlamento da vakti saati geldiğinde Cumhurbaşkanı seçimini yapacaktır"* ("Seçim zamanında yapılacak", 2006). Erken seçim taleplerinin arkasında AK Parti'ye karşı oluşan bir blokta aynı zamanda merkez sağ partilerinin de bulunması tedirginliğe yol açmıştır. Bülent Arınç bu durumun farkında olduklarına yönelik olarak yaptığı açıklamada süreci komplo olarak değerlendirmiştir. Bülent Arınç, olası komplolara karşı teyakkuzda olunması gerektiğini söylemiştir ("Arınç: 'Komplocular Ortaya Çıkarılmıştır', 2006).

Merkez sağ partileri olan ANAP ve DYP'nin de erken seçim tarafında olması ve mecliste yapılacak olan oylamaya katılım noktasındaki belirsiz tavırları sürecin tartışmalı yapısını arttırmıştır. Tartışmaya siyaset alanının dışında sivil toplum örgütleri de dahil olmuştur. AK Parti'nin cumhurbaşkanı adayı belirlemesi ve

belirlediği adayı seçmek istemesinin cumhuriyetin temel özelliklerine tehdit olduğuna dönük kamuoyu oluşturma çabaları ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet Mitingleri adı altında organize edilen bu mitinglere DİSK, ÇYDD gibi sivil toplum örgütlerinin yanı sıra CHP ve İP de katılmıştır. 2007 Nisan ve mayıs aylarında gerçekleştirilen bu protestoların yoğunluğuna rağmen AK Parti kendi tavrını ortaya koyarak AK Parti'nin adayının Abdullah Gül olduğu 24 Nisan 2007'de bizzat Genel Başkan Erdoğan tarafından açıklanmıştır ("AK Parti'nin adayı Abdullah Gül", 2007).

AK Parti, kendisine yönelik bu vesayetçi engelleme girişimlerine daha demokratik bir yoldan karşılık vermiştir. Hem bu seçim krizinin aşılması hem demokratikleşme yolunda bir daha bu vesayetçi süreçlerin yaşanmaması adına cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini düzenleyen teklifi meclise sunmuştur. AK Parti Anayasa'da, seçim süreci başlayınca genel seçimlerin dört yılda bir yapılması; Meclis'teki tüm işlemlerde toplam milletvekili sayısının en az üçte birinin hazır bulunmasının zorunlu hale getirilmesi; Cumhurbaşkanı'nın Meclis tarafından değil, yapılacak halk oylamasıyla iki türlü bir seçimle seçilmesi; görev süresinin 5 yıla indirilmesi ve üst üste iki defa seçilebilmesini öngören bazı maddelerle değişiklik yapılmasını teklif etmiştir. Cumhurbaşkanı Sezer, bir kez reddettiği bu teklifleri yasa gereği imzalamak durumunda kalmıştır. Teklif, halkoylaması yapılması amacıyla kamuoyuyla paylaşılmıştır. 2007 yılının temmuz ayında yapılan genel seçimlerde AK Parti'nin elde ettiği başarı, 20 Ağustos 2007'deki Cumhurbaşkanlığı seçimleri için bir provaya dönüşmüş ve Abdullah Gül, ilk turda 341, ikinci turunda 337 oy aldığı seçimlerin üçüncü turunda 339 oyla Cumhurbaşkanı seçilmiştir. AK Parti'nin bu süreçlerden daha güçlenerek çıkmasının ardında, demokratikleşmeye dönük hamleler yaparak kendisine yönelik halk desteğini arttırması yatmaktadır. Bu durum demokratik istikrar adına olumlu gelişme olarak görülmektedir. Sonuç olarak, 21 Ekim 2007'de tarihinde referandum yapılmış ve Anayasa'da değişiklik yapılması teklifi yüzde 69,1 oyla kabul edilmiştir ("Halkın demokrasi dersi: 2007 anayasa Referandumu", 2007). Bu sürecin sonunda dikkat çeken bir nokta ise AK Parti'nin siyasal ve ideolojik kimlik olarak açıkladığı muhafazakâr demokrat söylemindeki vurguların azalmaya başlamış olmasıdır.

AK Parti'nin 2007 Genel Seçimleri için hazırlamış olduğu beyannamenin sunuş kısmına eklenen "Tek Millet, Tek Bayrak, Tek Vatan, Tek Devlet" sloganının

eklenmesi siyasal kimlikte yaşanan dönüşümü göstermesi açısından dikkat çekicidir (AK Parti 2007 Seçim Beyannamesi, 2015). Bundan sonraki seçimlerde de muhafazakâr demokrat kimlik vurgusu yerine bu sloganın ağırlığını hissettirmesi aslında 2007 Cumhurbaşkanlığı seçimleri, 16 Nisan 2017’de yapılan halk oylamasıyla Anayasa’daki 18 maddenin değiştirilmesi sonrası yürürlüğe giren başkanlık sistemine ve sonrasına oluşacak Cumhur İttifakı birlikteliğine de kapı aralamıştır. Buradan hareketle 2007 yılı Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde yaşananlar demokratikleşme yolunda önemli bir adım olan başkanlık sistemine geçişin de alt yapısını hazırlamıştır.

3.6.2.2. Çözüm Süreci

AK Parti Hükümeti tarafından Haziran 2009’da kamuoyunda daha çok “Kürt Açılımı” olarak bilinen “Demokratik Açılım” projesi başlatılmıştır. Sürecin, Kürt sorununu demokratikleşme temelinde ele alan bir içeriğe sahip olması ve dönemin İçişleri Bakanı Beşir Atalay’ın projeye koordinatör olarak görevlendirilmesi, devlet düzeyinde sahiplenildiğinin göstergesidir. Fakat 19 Ekim 2009’ da Habur Sınır Kapısı’nda PKK’lıların karşılanması sırasında yaşanan olaylar sonucunda açılım projesi büyük oranda rafa kaldırılmıştır.

Hükümetin sürece dair kararlılığı devam etmiştir. 2010 yılında Kürt Açılımı tanımlaması yerine “Milli Birlik ve Kardeşlik” projesi devreye sokulmuştur. Hatta AK Parti süreci kamuoyuna tanıtmak ve açıklamak için Ocak 2010’da *Sorularla ve Cevaplarıyla Demokratik Açılım Süreci: Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi* kitapçığını yayımlamış ve dağıtmıştır (AK Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı, 2010).

Yaşanan olaylar nedeniyle sürekli kavramsal değişim yaşayan sürecin adı “Çözüm Süreci”ne dönüşmüştür. Çözüm Süreci önceki dönemlerde ortaya konan çabaların son gayreti olarak AK Parti Hükümeti tarafından uygulamaya konulmuştur. Sürecin sürdürülmesi için Hükümet tarafından atılan adımlara bakıldığında; “Cezaevlerinde Kürtçe gibi farklı dil ve lehçelerde görüşme yapılmasına olanak tanınması, özel kanalların farklı dil ve lehçelerde 24 saat yayın yapmasına izin verilmesi, farklı dil ve lehçelerde enstitü, araştırma merkezi kurulması yönünde YÖK’ün karar alması, Yaşayan Diller Enstitüsünün kurulması, yol kontrollerinin azaltılması ve yayla yasaklarının asgari seviyeye indirilmesi” yönünde genelge gönderilmiştir (Başlangıçtan bugüne gün gün çözüm süreci, 2014).

Hükümetin terör sorununu demokratik yöntemlerle bitirme yönündeki kararlılığının son safhası olan Çözüm Süreci kapsamında attığı adımlara karşı terör örgütü PKK ve siyasi uzantılarından aynı karşılığın gelmemesi üzerine süreç sekteye uğramıştır. 7 Haziran 2015 seçimleri öncesi AK Parti Hükümeti'ne karşı PKK'nın söylem düzeyindeki saldırıları eyleme dönüşmüştür. Şanlıurfa'nın Ceylanpınar ilçesinde iki polis memurunun şehit edilmesi bu ciddi projeyi sona erdiren gelişme olmuştur.

Sonuç olarak bu açılım süreçlerinin AK Parti tarafından kararlılıkla yürütülmesine karşın ortaya çıkan sonuçların seçmen tabanında rahatsızlığa yol açtığı görülmüştür. Sürece AK Parti seçmenlerinin açıktan destek vermediği hatta süreç içerisinde milliyetçi hislerinin güçlendiği ve bundan hareketle sürece tepki olarak AK Parti oylarının MHP'ye kaydığı ortaya çıkmıştır (Alptekin ve Köse, 2018: 334).

3.6.2.3. Gezi Parkı Eylemleri

Gezi Parkı Eylemleri, 2013 yılında Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi'ni protesto etmek amacıyla Gezi Parkı'nda toplanan küçük bir grubun çevreci temalı olarak başlattığı eylemlerin daha sonra politik bir yapıya dönüşerek ülke geneline yayılan şiddet olaylarına dönüşmesidir. Gezi Parkı olayları AK Parti'nin siyasal ve ideolojik kimliğinde değişime neden olan önemli olaylardır.

Gezi Parkı olayları iki farklı bakış açısıyla değerlendirilmektedir. Birincisi olaylara eylemcilerin profili açısından bakıldığında olayların apolitik ve sadece çevreci nitelikte olduğudur. İkincisi eylemin yöneldiği hedef açısından bakıldığında, eylemlerin Erdoğan'ın şahsında AK Parti Hükümetine yönelik olması açısından olaylar politik nitelik taşımaktadır. AK Parti siyasal kimliğinde yarattığı değişim ve dönüşüm nedeniyle Gezi Parkı Eylemleri, politik içerik yaklaşımıyla ele alındığı olayların kaynağına inmek gerekmektedir

Yayla'nın aktarımına göre, Gezi Parkı, 1940'lı yıllarda yıkılan Topçu Kışlası alanının bir kısmı üzerine kurulmuştur. Bugüne kadar park olarak kullanılan alanın düzenlemeye tabi tutulmasını istemeyen çevreci olduklarını dile getiren bir kitlenin bölgeyi işgal ederek şiddet olayları başlatması ve olayların ülke geneline yayılması Türkiye'nin son dönemlerde karşı karşıya kaldığı küresel saldırıların ilkinin oluşturmaktadır. Yaklaşık olarak bir buçuk ay devam eden hadiseler, Türkiye'yi Orta

Çağ karanlığına geri götürmeye yönelik girişimler olarak yorumlanmıştır (Yayla, 2013:175). Eylemcilerin marjinalliği başta İstanbul olmak üzere Türkiye'nin pek çok yerinde sokakları karıştırmış, özellikle de dindar kitlelere yönelik taciz ve sataşma girişimleri yapılmıştır (Özkır, 2017).

Eylemlerin siyasi, toplumsal ekonomik boyutu ve eylemcilerin profili üzerinden değerlendirme yapan Altun'a göre, eylemlerin gelişim sürecinin tamamen şiddeti kutsallaştırma ve bir romantizme dönüştürüldüğünü belirtmektedir. Eylemci profili açısından gerçekleşen olaylar Türkiye'de siyasetin ötekileştirildiği marjinal girişimlerdir. Ekonomik açıdan ise eylemler, ekonomik olarak çok büyük tahribat yaratmıştır. Toplumsal açıdan bakıldığında ise bu eylemler ortak yaşam atmosferini dağıtmayı amaçlayan, planlı ve kasıtlı hadiselerdir. Siyasal açıdan eylemlere bakıldığında ise eylemler, Türkiye'nin uluslararası alanda imajını zedeleyen, ortak noktası Erdoğan düşmanlığı üzerinden Türkiye düşmanlığı olan olaylardır (Altun, 2016).

Gezi Parkı olaylarına ilişkin olarak Erdoğan; bu olayların gizli bir ajandaya sahip olduğunu, gösterilerin ise sadece bir görüntüden ibaret olduğunu ve olayların asıl hedefinin güçlenen Türkiye'yi durdurmaya yönelik küresel güçlerin bir oyunu olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu eylemlerin masum ve demokratik çevreci eylemler olarak yansıtılmasına karşı çıkarak, olayların asıl hedefinin Türkiye olduğunu söylemiştir ("Erdoğan: Gezi Parkı gösterileri kılıf", 2013).

Gezi Parkı eylemlerine yönelik AK Parti'nin ortaya koyduğu yaklaşım Altun'a göre son derece önemlidir. Çünkü bu olaylar Türkiye'de iktisadi, toplumsal, siyasal ve kültürel açıdan büyük kayıplara neden olmuştur. Türkiye dışarıdan gelebilecek olası müdahaleleri karşılayabilecek savunma mekanizmasından yoksun bırakılmıştır. Fakat aksi biçimde, Gezi olayları toplumun da siyasal alanda bilinçlenmesine de yol açmıştır. Erdoğan, karşı karşıya kaldığı tüm krizlerin çözümü için sırtını millete yaslamaya devam etmiş, Türkiye'de Gezi olayları sonrasında meydana gelen tüm krizlerin altından bu bilinç ve hissiyat sayesinde kalkılabilmektedir. Millet Gezi olaylarının peşinden yaşanan dönüşüm sürecinin bizzat öznesi haline gelmiştir (Altun, 2016).

Sonuç olarak Gezi Parkı eylemlerinin ülkeye yayılması üzerine AK Parti iktidarı güvenlikli perspektiften olayların üzerine gitmiştir. AK Parti, süreci hem

olayları sert bir şekilde bastırma hem seçmenini konsolide etme amaçlı olarak stratejik bir siyasal yol izlemiştir. Bu strateji başarıya ulaşmıştır. Böylece Gezi Parkı Eylemleri nedeniyle AK Parti'nin liberal çizgisinden daha muhafazakar ve milliyetçi çizgiye doğru salınım yaptığı görülmektedir.

3.6.2.4. 15 Temmuz Darbe Girişimi

Çok partili demokratik siyasal hayata geçişten günümüze birçok askeri darbe yaşayan Türk siyasal hayatı, 15 Temmuz 2016 darbe girişimi ile çok farklı bir kırılma yaşamıştır. Darbeye karşı pasif kalmayan bir hükümetin arkasına halk desteğini alarak darbeyi geri püskürtmesi hem darbeyi hem darbenin sonuçlarını benzersiz kılmıştır. 15 Temmuz'da meydana gelen olaylar, Türk tarihi açısından bir kırılma, Türk siyasal hayatı için ise köklü bir paradigma dönüşümüne yol açmıştır. 15 Temmuz toplumun ekseriyeti tarafından beklenmedik bir olay olarak tanımlanmış ve kısa sürede bertaraf edilmiştir (Yılmaz, 2016).

15 Temmuz, Türkiye'de pek çok kavrama ilişkin yeniden düşünmeyi mecbur kılmıştır. Yaşananlar sonrasında özellikle toplumsal anlamda yıllardır oluşturula gelen algılar yeniden gözden geçirilmiştir. 15 Temmuz'da sokağa çıkan ve darbe girişimine direnenlerin kimliği konusunun tartışmaya açılması gerekir. Sokağa çıkma, her ne kadar kendilerini devrimci olarak tanımlayan kişilere mahsus bir eylem olsa da 15 Temmuz'da milliyetçi-muhafazakâr kimliğe sahip kişilerce icra edilen bir eylem haline gelmiştir. Dolayısıyla toplumları kategorize etme kriterlerini yeniden sorgulamak gerekmektedir.

15 Temmuz'da gerçekleşen darbeyi diğer darbelerden ayıran en büyük özellik, darbeye pasif kalmayan bir hükümet ve en önemlisi darbeye karşı koymak için meydanlara inen halktır. Darbeye karşı meydanlara inen halkın bu davranışının militarizme bir başkaldırı olarak okunması gerekmektedir (Karaarslan, 2016). Halkın darbelere yönelik bu tutumu ve yaklaşımı "15 Temmuz kıyamı" olarak adlandırılmıştır (Altun, 2016). Bu sürecin ortaya çıkardığı en önemli sonuç, Türkiye'de uzun yıllardır darbeler ile iktidar ve halk odağını dağıtmış vesayet denetimini elinde bulunduranların artık her istediklerinde yahut fırsatı yakaladıklarında darbe girişiminde bulunamayacaklarını açıkça ortaya koymasıdır (Karaarslan, 2016).

15 Temmuz Darbe Girişimi'nin hükümet tarafından halk desteğiyle püskürtülmesi siyasal alanda da büyük dönüşümlerin gerçekleşmesine zemin hazırlamıştır. Halkın AK Parti iktidarının arkasında konumlanması sonucunda Hükümet yapacağı reformlara daha kararlı bir şekilde girişmiştir. Bu süreci açıklayan Erdoğan, 16 Nisan 2017 Referandumu ve 24 Haziran 2018 seçimleri ile birlikte Türkiye'de sistem değişikliğinin gerçekleştiğini aktarmıştır. 15 Temmuz'la birlikte Türkiye'de darbeci zihniyetin ve darbe girişimi ihtimallerinin bir daha geri dönmek üzere tarihin derinliğine gömüldüğünün belirten Erdoğan'a göre, Türkiye böylelikle Cumhuriyetin kuruluş döneminin temel misyonlarından biri olan muasır medeniyetler seviyesine ulaşma hatta onun da üzerine çıkma yolunda kendinden emin bir şekilde yürümeye devam edecektir (Turgut, 2018).

15 Temmuz darbe girişimi ve sonrasında yaşanan olaylarla başlayan Olağanüstü Hal ve Kamun Hükmünde Kararnameler süreci, Türkiye'de iç ve dış politika açısından güvenlikçi perspektifin öncelendiği yeni bir dönemin başlangıcı olması bakımından AK Parti'nin siyasal ve ideolojik kimliğinde yaşadığı değişim veya dönüşümün göstergesidir.

3.6.2.5. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçiş

Hükmetme hakkı ve bunun kullanılış şekli tarihten bugüne farklı coğrafyalarda farklı seyirler izlemiş, modern devletlerin özellikle de ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla pek çok mücadele ve tartışmaya konu olmuştur. Bu mücadele ve tartışmalar çeşitli hükümet sistemlerinin doğuşuna temel oluşturmuştur.

Günümüzde dünyanın farklı yerlerinde farklı hükümet sistemleri uygulanmakla birlikte demokratik olarak bakıldığında cari olan uygulamaların, parlamenter sistem, yarı başkanlık sistemi ve başkanlık sistemi olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Güler, hükümet sistemlerindeki bu farklılığın nedenini sorgulayarak; her coğrafyanın ve özelde her ülkenin tarihsel, siyasal, sosyal ve kültürel yapısındaki farklılıkların hangi yönetim sistemini benimseyeceklerini belirlemede son derece etkili olduğu dolayısıyla söz konusu farklılıkların dünya ülkelerinin tek bir yönetim sisteminde uzlaşmasını mümkün ve gerçekçi kılmadığı sonucuna ulaşmıştır. Fakat belirtilen hükümet sistemlerini uygulamaya geçiren ülkelerde, üç hükümet sistemi arasında geçişlerin de yaşanabileceğini belirterek; her ne kadar uygulanacak yönetim

sistemi tercihi ülkeler açısından doğal akışında uzun yılların bir birikimi olarak ortaya çıksa da yönetim sistemini değiştiren ülkelerde değişimin ağırlıklı olarak siyasal yapının etkisinde gerçekleştirildiği bir başka ifadeyle yönetim sistemini değiştirmeyi zorunlu/gerekli kılan faktörler arasında siyasal yapıdan kaynaklanan değişimlerin tarihsel, sosyal, kültürel ve ekonomik nedenlere göre daha baskın olduğu görülmektedir (Güler, 2021:1).

Bir ülkenin hükümet sistemi tercihinde veya var olan sistemin başka bir hükümet sistemine evrilmesinde tarihsel, sosyal, kültürel ve coğrafi arka planın yanında; mevcut siyasal şartların ve konjonktürel gelişmelerin de etkisi bulunmaktadır. Örneğin Fransa'da 3 ve 4. Cumhuriyet döneminde uygulanan parlamenter sistemde (bu sistem Fransa'da aynı zamanda meclis hükümeti sisteminin de hâkim özelliklerini barındırmıştır) sürekli hükümet ve kabine krizlerinin yaşandığı istikrarsız yıllar 1958'de yaşanan Cezayir olaylarının da etkisiyle ülkede yeni bir anayasayla birlikte (1958 Fransa Anayasası) yarı başkanlık sistemine geçişle sonuçlanmıştır. Yine sistem değişikliklerinde siyasal faktörlerin etkisiyle ilgili olarak Türkiye'de 2000'li yıllarda tek başına iktidara gelen güçlü bir siyasal iktidarın mevcut hükümet sisteminin (parlamenter sistem) sık sık siyasal istikrarsızlıklara neden olan yapısının ülkenin gücünü ve potansiyelini kullanmasına izin vermediği dolayısıyla ülkeye dar geldiği iddiasıyla başkanlık sistemine geçiş ile sonuçlanan bir süreci başlatarak süreci başarıyla yönettiği ve 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile sonuçlandığı görülmektedir (Güler, 2021:2).

Türkiye' de başkanlık sistemine geçişin tarihsel arka planında söz konusu hükümet sistemi tartışmalarının bir geçmişi olduğu ve bu tartışmaların siyasi istikrarsızlık dönemlerinde yoğun olduğu görülmektedir. Geçmişten bugüne doğru hükümet sistemlerine bakıldığında ise bugünkü Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne (CHS) geçiş süreci daha anlamlı hale gelecektir.

Türk siyasal hayatının demokratik hükümet sistemlerine geçiş sürecine bakıldığında, 1976 yılında ilan edilen ilk anayasamız olan Kanun-i Esasi'yi takip eden 1877 yılında parlamenter sistemle tanışmıştır. Meşrutiyet Dönemi olarak anılan bu dönemden sonra 1923 yılında Cumhuriyetin ilanı ile bir hükümet sistemi olan parlamenter sisteme geçilmiştir. 1960'lı yıllarda hükümet sisteminin sorgulanması

yeni arayışları da beraberinde getirmiştir. Hükümet sistemi üzerine yaşanan bu tartışmaların ortaya çıkmasına yol açan gelişme siyasi istikrarsızlık meydana gelmeye başlaması olarak görülmektedir. Akçakaya ve Özdemir'e göre, 1923-1946 yılları arasında tek partili dönemin ile 1946 yılı ile başlayan çok partili siyasal hayatta 1960 yılına kadar olan herhangi bir siyasal istikrarsızlığın yaşanmaması, hükümet sisteminin sorgulanması ihtiyacını da ortaya çıkarmamıştır. 1960 sonrasında Türkiye'de yaşanmaya başlayan siyasal istikrarsızlıklar, 1961 Anayasası'nın yürütmeyi etkisizleştirmesi ve devamında 12 Mart 1971 askeri müdahalesinin yaşanması gibi nedenler, 1980'li yıllarda hükümet sistemi ile ilgili yeni arayışları beraberinde getirmiştir (Akçakaya ve Özdemir, 2018:925).

Türkiye'de 2002 yılında iktidara gelen ve hala iktidarda bulunan AK Parti dönemi hükümet sistemi değişikliği tartışmalarının ayakları daha yere basan şekilde tartışıldığı dönem olmuştur. Güler'e göre, başkanlık sistemine giden süreç Cumhurbaşkanını halkın seçmesine yönelik anayasa değişikliğinin kabulü olan 2007 yılı temel alınarak başlatıldığında Türkiye, 10-15 yıl gibi kısa sayılabilecek bir sürede parlamenter sistemden (2014'e kadar) yarı başkanlık sistemine (2014'den itibaren) sonrasında da başkanlık sistemine (2018) geçerek her üç hükümet sistemini de tecrübe etmiştir. Özellikle 7 Haziran 2015 seçimleri sonrası hükümet kurulamaması krizi başkanlık sistemine geçişin tetikleyicisi olmuştur. Ancak fiili işleyiş temel alındığında 2014 yılı öncesi parlamenter sistem, 2014- 2018 yılları arası yarı başkanlık sistemi ve 2018 yılından itibaren ise başkanlık sisteminin yürürlükte olduğu dikkate alındığında Türkiye, beş yıllık bir zaman kesitinde üç hükümet sistemini uygulamış olan dünyadaki ender ülkelerden birisi olmuştur. Bugün gelinen nokta da 16 Nisan 2017'de yapılan referandumda kabul edilen anayasa değişikliğiyle anayasal altyapısı hazırlanan, Türkiye'ye özgü birtakım farklılıklar olmakla birlikte tipik bir başkanlık sistemi olan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi yürürlüktedir (Güler, 2021:3).

Başkanlık sistemine geçişle birlik ortaya çıkan ve yasal hale getirilen ittifak sisteminin AK Parti ve diğer partilerin siyasal ve ideolojik kimliklerinde değişim veya dönüşüm yaşatacağı ortaya çıkmıştır.

3.6.2.5.1. Cumhur İttifakı

16 Mart 2018 tarihinde Resmî Gazetede yayınlanmasının ardından yürürlüğe giren ve Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, Siyasi Partiler Kanunu, Milletvekili Seçimi Kanunu ve Mahalli İdareler ile ilgili Kanunda yapılan değişiklikler Türkiye'nin siyasi hayatında önemli dönüşümleri amaçlamıştır. Seçim sisteminin işleyişi, partilerin seçim öncesi ittifak kurma konusunda belirleyici rol oynadığı için Türkiye'nin yeni hükümet sistemine geçeceği ilk seçim öncesinde yapılan değişikliklerin yakından incelenmesi gerekmektedir. 26 kanun maddesinde yapılan düzenlemelerle birlikte siyasi partilerin seçim öncesi ittifak yapabilmeleri mümkün olmuştur. Getirilen düzenlemeyle seçim ittifakları hakkında seçim barajı uygulaması, aday listelerinin oluşturulması ve sandalye dağılımı konularında önemli değişiklikler sağlanmıştır.

24 Haziran 2018 seçimleri öncesinde ittifaklar hakkında yasal düzenlemenin yayınlanmasının hemen ardından siyasi partiler, ittifak kurma amacıyla görüşmelere başlamıştır. Oyunun kurallarını değiştiren ve yeni yapılanma ihtiyaçlarını ortaya çıkaran bu düzenlemeye siyasi partiler çok kısa bir sürede uyum sağladığı görülmüştür. Haziran 2018 milletvekili genel seçimleri öncesinde iki ittifak kurulmuştur: Cumhur İttifakı ve Millet İttifakı. Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) ile Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) kurduğu “Cumhur İttifakı” seçim öncesi ittifakların ilk örneği olmuştur. İttifaka, Büyük Birlik Partisi (BBP) de destek vermiştir. Cumhur İttifakı hem milletvekili genel seçimleri hem de cumhurbaşkanlığı seçimlerini kapsayacak şekilde kurulmuştur. İttifakın protokol metninde, bu ittifakın sadece seçim öncesi için geçerli bir ittifak olmadığı, sürdürülecek tarihi bir birliktelik olduğu belirtilmiştir. Bu ittifakın temel amacı, Türkiye'ye yönelik iç ve dış kaynaklı hasmane girişimler karşısında, bekayı esas alan ahlaki ve siyasi uzlaşma ortaya koymaktır (“Cumhur İttifakı” Protokolü'nün tam metni,” 2018). Seçimlerin ertesinde açıklama yapan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Cumhur İttifakı'nın seçim sonrası mecliste de devam edeceğini açıklamıştır (“Cumhurbaşkanı Erdoğan: Cumhur İttifakı'nı Meclis'te de devam ettireceğiz,” 2018). Böyle bir ittifakın sadece seçim odaklı olmadığı da görülmüştür.

Cumhur İttifakındaki çevrenin milliyetçi partileri bileşenlerinin baskınlığının AK Parti'nin siyasal ve ideolojik kimliğini etkilemesi güçlü bir etki olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu etkinin AK Parti'nin siyasal ve ideolojik kimliğini milliyetçi ideolojiye doğru kaydırmasının söz konusu olduğu görülmektedir.

3.6.2.6. Alevi Açılımı

AK Parti iktidarının 2007-2008 döneminde yaşadığı e-muhtıra ve anayasal krizleri aşması, iktidarını siyaset dışı aktörlerin saldırılarından koruması, onu demokratikleşme adımlarını atmada daha güçlü bir çaba içerisine sokmuştur. Bu demokratikleşme adımlarından en önemlisi 2009 yılında başlatılan adına “Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi” denilen Alevi Açılımıdır. 2009 yılında çalıştaylarla başlayan süreç, 2013 yılında başlayan iç siyasal olaylara bağlı olarak sekteye uğramış; fakat 2022 yılında tekrar başlatılmıştır.

Alevi açılım süreci 2009 yılında ilan edilen Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi adı altında temel hak ve özgürlüklerin standardını yükseltmeyi ve demokratikleşme alanını genişletmeyi amaçlamıştır ve her fırsatta bu projenin bir devlet projesi olduğu ifade edilmiştir (AK Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı, 2010). Bu amaçla AK Parti tarafından atılan adımlar Dressler'e göre, Alevilerin sorunlarına yönelik daha önce hiçbir hükümet bu kadar yoğun bir biçimde eğilmemiştir (Dressler 2013: 4). Alevi Açılımının ilk somut adımı Tuğsuz'a göre, Alevi kökenli İbrahim Yiğit ve Reha Çamuroğlu'nun 2007 yılında dönemin Başbakanı Erdoğan'ın davetiyle AK Parti'den milletvekili olmalarıdır. Alevi açılımının başlangıcında önemli rol oynamış bu kişiler aynı zamanda 2008 ve 2009 yıllarındaki Alevi iftarlarının düzenlenmesine öncülük etmişlerdir (Tuğsuz, 2018: 103).

Alevi Açılımının “Milli Birlik ve Kardeşlik” başlığı içerisinde bir devlet projesi olması nedeniyle devletin en üst makamlarının sürece bizzat dahil olduğunu göstermektedir. Örneğin 2009'da dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Tunceli ziyareti, yine aynı yıl içerisinde Devlet Bakanı Faruk Çelik'in ve diğer tüm aktörlerin katılımıyla Alevi çalıştayları düzenlenmesi sürecin ciddi adımlarla gerçekleştiğinin göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sadece proje olarak değil aynı zamanda hükümet programlarına da (64. Hükümet Programı) yansıyan Alevi Açılımı projesi, Tuğsuz'a göre, kamuoyunda hem Cumhuriyet tarihi açısından bir dönüm noktası hem

de toplumun demokratikleşmesi açısından geri dönülmez bir süreç olarak görülmüş fakat 2014 yılının olumlu siyasi havası kısa süre içinde değişmiş, bu yıl Türkiye gündemine umut edilen demokratik adımların atıldığı bir yıl olarak değil, hükümete karşı siyasi operasyonların yapıldığı, hükümetin de bu operasyonlarla mücadele ettiği, operasyonlara karşı politikalarını sertleştirdiği bir yıl olarak geçmiştir. 2013 yılının haziran ayındaki Gezi Olayları siyasi iktidar ve Alevi grupların arasını açan ve başlatılmış olan açılım girişimlerini olumsuz etkileyen olaylar serisinin başlangıcında yer almaktadır. Türkiye’de iç siyaset Gezi Olayları ile, sadece Alevi gruplar ve siyasi iktidar ilişkilerindeki değişim ile sınırlı olmayan yeni bir döneme girmiştir (Tuğsuz, 2018: 104). Böylelikle 2009 yılında başlatılan Alevi Açılımı süreci kesintiye uğramıştır. İç siyasal olay ve gelişmeler nedeniyle kesintiye uğrayan süreç AK Parti iktidarı tarafından 2022 yılında bizzat Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından yeniden başlatılmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde “Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevleri Başkanlığı” kurulacağı hedefiyle yeniden başlatılan süreçte Cemevlerinin statüsü üzerine yoğunlaşılacağı anlaşılmaktadır.

3.7. AK Partinin Değişen İdeolojisinde “Yerlilik ve Millilik” Sonrası Değişim

AK Parti’nin siyasal ve ideolojik kimliğinin tanımlanması noktasında ulusal ve uluslararası alanda çeşitli kategorizasyonlar yapılmıştır. AK Parti 2002 ile 2007 arasındaki iktidar döneminde kendi siyasal kimliğini güçlü bir şekilde muhafazakâr demokrat olarak tanımlamıştır. Fakat daha bu söylemin konuşulmaya başladığı ilk günlerden itibaren AK Parti’nin siyasi ideolojiler yelpazesindeki yeri tartışılmaya başlanmıştır. Burhanettin Duran, söz konusu tartışmaların ABD’nin Ortadoğu’da uygulamaya koymaya çalıştığı Büyük Ortadoğu Projesi üzerinden sürdürüldüğünü belirtmektedir. Taban tabana zıt görüşler tarafından siyasal kimliği ve ideolojisi tasnife tutulan AK Parti, Türkiye’nin ABD’nin Büyük Ortadoğu Projesi’nin Ortadoğu’daki temsilcisi olduğu, ulusal ve uluslararası bazı olaylar sonrasında takınılan tavra bakılarak Batı’yla köprüleri atan Türkiye’nin Avrasyacı şeklinde de tanımlandığı görülmektedir. Ayrıca siyasal sıfatlara da maruz kalan AK Parti, demokratik İslamcılık, dindar Kemalizm, otoriter İslamcılık ve karşı devrim gibi tanımlamaların muhatabı olmuştur. Özellikle AK Parti iktidarı dönemindeki Türkiye- İsrail ilişkilerinin kırılma anlarından olan 2009’daki Davos Zirvesi ve 2010’daki Mavi

Marmara Baskını'na yönelik duruşlar, AK Parti'ye yönelik İslamcılık iddiası gündeme getirmiştir. Ek olarak 2013'teki Gezi Parkı olaylarından başlamak üzere başlamak üzere Batı'da, AK Parti'nin İslamcı olduğu vurgusu sıkça dillendirilmiştir. İçeriden ya da dışarıdan AK Parti'ye ilişkin birtakım kategorizasyonlar yapılırken gözden kaçan husus onun kendisini nasıl tarif ettiği sorusudur (Duran, 2018: 47).

AK Parti'nin 2007 ile başlayıp 2016'ya kadar olan süreçteki iktidarı büyük kırılmaların yaşandığı dönemdir. Bu kritik dönemde büyük krizlerle karşılaşp, bu krizleri güçlenerek atlatan AK Parti aynı zamanda bu süreçlerin devamında hem kendisinin hem Türk siyasal hayatının önemli dönüşümlerine imza atmıştır. AK Parti'nin 2007'den 2016'ya kadarki zaman diliminde hayli büyük kaotik olaylarla karşı karşıya kalması yalnızca kendisin de değil, Türkiye'deki siyasal zeminin tamamında bazı dönüşümlerin meydana gelmesine neden olmuştur. AK Parti'nin kurulduğu 2001'den 2016'ya kadarki 15 yıllık zaman diliminde, sivil-asker ve din-siyaset ilişkileri başta olmak üzere pek çok noktada dönüşüme sebep olacak ve adeta bir literatür oluşturacak kadar çok hadise yaşanmıştır. Kurulduğu tarihten itibaren ilk 6 yıllık zaman zarfında muhafazakâr demokrasiyi kimlik olarak belirleyen AK Parti, şartlara ve ihtiyaçlara bağlı olarak iki farklı söylemi dillendirmeye başlamıştır: “Yerli ve Milli” ile “Bizim Medeniyetimiz.” Söz konusu iki yeni söylem güçlü ve karizmatik bir liderin ortaya koyduğu tepkilere binaen, bir meydan okuma gibi değerlendirilmelidir (Duran, 2018: 48).

AK Parti'nin yaşadığı her krizden güçlenerek çıkmasını sağlayan en büyük güç arkasında halk desteğidir. Bu açıdan bakıldığında AK Parti'nin ortaya koyduğu siyasal değişimler toplumsal talep ve beklentilerin karşılığı olarak gerçekleşmiştir. Söylemsel değişiklikler “tecdit” ifadesiyle tanımlanabilir. Bu ifade siyasette önemli bir değişim metodudur. Tecdit stratejisi toplumsal gerçekleri önceleyen bir siyaseti temsil eder. Çünkü politika üretilirken yahut siyaset pratize edilirken toplumun gerçekleri, beklentileri ve tepkileri dikkate alınmak zorundadır. Değişimler tepeden inmece yaklaşımlarla gerçekleşmez, dönüşümler dayatılmaz ve ideolojik yöntemlerle gerçekleştirilmez (Yıldırım, 2014). AK Parti siyasetinin “tecdit tezi” doğrultusunda hareket ettiği ortaya çıkmıştır. Buradan hareketle AK Parti'nin siyasal ve ideolojik kimliği ve buna bağlı olarak söylem, eylem ve stratejileri toplumun beklentilerine göre değişip şekillenebilmektedir. Muhafazakâr demokrat kimlik açısından

düşünüldüğünde kimlikte yaşanan değişim ve dönüşümler toplumsal beklentiler doğrultusunda aşamalı olarak gerçekleşmektedir. Her dönüşüm aynı zamanda bir önceki kimliğin izlerini silme gerektirdiğinden aynı zamanda bir meydan okuma anlamı da taşımaktadır. Böylece dönüşümlerin sancılı sürecini en aza indirmede aşamalı olarak değişimler gerçekleştirilir. Örneğin 2007'deki Cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde gerçekleştirilen Cumhuriyet Mitingleri, Gezi Parkı olayları ve devlet için her an tehdit unsuru haline gelebilecek paralel yapılanmalar böyle değerlendirilebilir (Yıldırım, 2014).

Muhafazakâr ideolojinin temel özelliklerinden olan tedrici değişim veya dönüşümün meydan okuduğu, hesaplaşmaya girdiği meydan okuma alanları bulunmaktadır. AK Parti'nin de üç önemli olayla hesaplaşmaya girdiği söylenebilir. Bunlar, AK parti kurucularının içerisinde çıktığı MGH, Cumhuriyeti kuran ideoloji Kemalizm ve 15 Temmuz Darbe Girişimi'dir (Duran, 2018: 49).

AK Parti, söylemlerinde önemli bir yer tutan “milli” kavramını her durumda referans alarak, bu kavramdan taviz vermeden değişip dönüşmüştür. AK Parti'nin siyasal kimlik vurgusu, iktidarının 2007 yılına kadar olan döneminde muhafazakâr demokrat kimlik vurgusu üzerinden liberal demokrat çizgide gelişmiştir. 2007 sonrası süreçte ise yaşanan iç ve dış olaylara karşı gösterilen tutuma göre şekillenen bir kimlik tanımlaması yapılmaya başlamıştır. Örneğin AB üyelik çabaları sürecinde liberal Batıcı, Arap Baharı sürecinde ümmetçi ve 15 Temmuz Darbe Girişimi'ni püskürtürken milliyetçi olarak tanımlanmıştır. AK Parti değişen konjonktür içerisinde mevcut şartlara uygun olarak, diğerinden vazgeçmeksizin kendisine ait olanı ön plana çıkaran bir söylem ortaya koymuştur. Buradan hareketle AK Parti, her durumda milli kavramını referans almış ve bu kavramdan asla taviz vermemiştir (Duran, 2018: 49). Tüm kimlik tanımlamalarının ortak paydası milli kavramı olmuştur.

2007 sonrası süreçte yaşananlar AK Parti'nin siyasal ve ideolojik kimliğinde değişim veya dönüşümlere neden olmuştur. 2007 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri sürecindeki AK Parti'yi engelleme girişimleri, 2009'da Erdoğan'ın Davos'taki tepkisi, 2010 Mavi Marmara Gemisi krizi, 17/25 Aralık 2013'ki AK Parti Hükümeti üyelerine yönelik operasyonlar ve 15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe girişimi

olaylarından sonra AK Parti'nin siyasal söyleminin merkezine yerli-milli kavramı oturmuştur.

2007 sonrası dönemde milli kavramının merkezde olduğu siyasal söylem değişiklikleri meydana gelmiştir. Siyasi coğrafya üzerinden tarihsel ve kültürel bağlar temelli siyasal söylemlere bakıldığında AK Parti'nin *gönül coğrafyamız* söylemi, içerisinde hem milliyetçiliği hem İslamcılığı hem de muhafazakarlığı bulunduran bir siyasal söylem değişikliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşanılan olaylar silsilesinin sonucu olarak söylemin coğrafi içeriğinde Balkanlar, Orta Doğu, Kuzey Afrika, Kafkasya'da yaşanan gelişmeler bulunmaktadır. Bu coğrafyalardan hareketle söylemin siyasal boyutuna bakıldığında gönül coğrafyası kavramı milliyetçi muhafazakâr ve İslamcı siyasal söylemde, ulus devlet hudutlarının ötesinde Türkiye'nin din yahut soy bağı ile bağlantılı olduğu ya da Osmanlı İmparatorluğu bakiyesi olan coğrafyayı tanımlamak için kullanılmaktadır (Bölükbaşı, 2021: 15). 2016 yılı Harp Akademileri'ndeki konuşmasıyla Erdoğan gönül coğrafyası söylemini açıklamaktadır. Türkiye'nin gönül bağının olduğu bölgelere kayıtsız kalmasının mümkün olmadığını, Balkanlar, Kafkasya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan gelişmeleri görmezden gelemeyeceğini belirtmiştir. Orta Asya, Afrika ve Güney Asya da bu düşüncenin içerisinde. Erdoğan gönül coğrafyasının tarihin Türkiye'nin sırtına yüklediği bir misyon olduğunu ve bu sorumluluğunun gereğini yerine getirmesi gerektiğini aktarmıştır (Erdoğan, "Gönül Bağımızın Olduğu Coğrafyaların Hiçbirine Kayıtsız Kalma Hakkına Sahip Değiliz", 2016). Böylece Erdoğan'ın bu konuşmasıyla, AK Parti'nin siyasal söyleminin muhafazakâr demokrasiden medeniyet kavramının merkezde olduğu bir değişime yöneldiği görülmektedir. Bu konuşmanın siyasal kimlikle istatistiğine bakıldığında siyasal kimlikte söylem düzeyinde bir değişimin başladığı ortaya çıkmıştır. Çünkü bu konuşmada, partisinin siyasal söylemini medeniyet kavramının merkeze alan bir noktaya çekmiştir. Bu konuşmanın tamamında Erdoğan muhafazakâr demokrasi ifadesini iki kere kullanmasına rağmen, medeniyet kelimesini 14 defa kullanmış; medeniyet ifadesiyle insanlığın ortak değerlerini, İslam dünyasıyla Ortadoğu'ya yönelik hissedilen aidiyet duygusunu kastetmiştir (Duran, 2018). Burada dikkat çeken nokta, milli ve yerli kavramları ülke sınırları içerisine hitap ederken gönül coğrafyamız kavramıyla sınırların ötesine taşınan bir medeniyet

tasavvuru anlatılmaktadır. Yerli ve milli kavramları içeriye dönük; gönül coğrafyamız kavramı ise dışarıya dönük hamle yapabilme avantajı sağlamaktadır.

Gönül coğrafyası ile ulaşılmak istenen medeniyet tasavvurunun Osmanlı geçmişi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin zorunlu birlikteliğinin bir yansıması olarak gören Davutoğlu'na göre, medeniyetin temelinde stratejik derinlik olarak adlandırılan kişilerin varoluşsal, siyasal ve tarihi anlayışlarının tutarlı birlikteliğidir. Bu birlikteliğin merkezini stratejik zihniyet oluşturur (Ardıç, 2014).

Siyasal olarak Osmanlı ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ortak noktada buluşmasının zorunluluğundan hareketle, bu durumun oluşmasına olayların ortam yaratacağı örnekler üzerinden belirtilmektedir. 1980 ve 1990 yılları arasında gelişmeler üzerinden bakıldığında; Bulgaristan'da yaşayan Müslümanların Türkiye'ye gelmek istemeleri, Nahcivan'ın ilhak olma isteği, Kuzey Irak Kürtlerinin zor zamanlarda Türkiye'ye sığınma arzuları, Balkanlar'da sorunlar gündeme geldiğinde müracaat noktasının Türkiye olması, etkisini bugün bile sürdüren Osmanlı kuşatıcılığı ve onun mirasıyla ilgilidir. AB' ye bakıldığında ise aynı zaruretin sonucunda oluşan bir birliktelik bir medeniyet tasavvurunun hayata geçirilmesi olduğu görülmektedir. Davutoğlu'na göre Osmanlı ise bütün milletlerin ortaklaşa şekil verdiği son medeniyettir. Doğal olarak bulunduğumuz coğrafyada Osmanlı kimliğini tamamen dışlayan tavırların tutması imkânsızdır. Üstelik Türkiye böyle bir yaklaşımı benimsese de Türkiye'yi “diğer” kategorisine sokan kitleler onu Osmanlı'nın mirasçısı ve devamı olarak görmeye devam edeceklerdir. Davutoğlu, ateist Türk'ün dahi Avrupa'da Osmanlı şeklinde tanımlandığını söyler. Avrupa Birliği bile böylesi bir tavrı açıkça takınmaktadır (Davutoğlu, 2012).

2012 yılında Erdoğan'ın Kahire Üniversitesi'nde Filistin'deki zulümler üzerine yaptığı sert konuşmada, gönül coğrafyamız söyleminin medeniyet söylemi olarak sınırların ötesine geçen bir birlikteliğe vurgu yapmaktadır: “*Mekke, Medine, Kahire, İskenderiye, Beyrut, Şam, Diyarbakır, İstanbul, Ankara nasıl birbirlerinin kardeşleriye tüm dünya bilsin ve anlasın ki Ramallah, Nablus, Eriha, Refah, Gazze ve Kudüs'te bu şehirlerin kardeşidir, bizim kardeşimizdir. Bu şehirlerde dökülen her damla kan bizim damarlarımızdaki kandır. Bu şehirlerde toprağa düşen her can bizim canımızdır. Her damla gözyaşı, bizim gözyaşımızdır. Hiç kimse bu coğrafyada yaklaşık*

100 yıldır devam eden sükutu farklı şekilde yorumlamasın. Herkes bilsin ki er ya da geç, bugün ya da yarın Gazze’de insanlık dışı yöntemlerle katledilen o masum yavrucağların hesabı mutlaka ama mutlaka sorulacaktır” (Erdoğan Mısır’dan çok sert çıktı, 2012).

Gönül coğrafyası söylemindeki medeniyet tasavvurunun Türkiye içerisindeki yansımalarına bakıldığında milli birlik, beraberlik ve kardeşlik temalarından hareket edildiği görülmektedir. Buradan hareketle AK Parti tarafından hayata geçirilen, Demokratik Açılım, Alevi Açılımı, Roman Açılımı projeleri bu çerçevede yer almaktadır. Bizim medeniyetimiz söyleminin Türkiye içerisindeki hedefi, aynı kültür ve geçmişten gelen insanların tüm farklılıklarına rağmen birlikteliğini sağlamaktır. Bunu sağlayacak olan da ortak geçmişin, ortak geleneğin bilgeliliğidir.

Demokratik Açılım veya yaygın adıyla Kürt Açılımı 2009’da başladığı andan 2015’te terör saldırılarının artması sonucunda bitene kadar olan süreçte, bizim medeniyetimiz söylemiyle milli birlik ve kardeşlik temalı olarak hayat geçirilmiştir. Aynı şekilde Alevi Açılımı kapsamında gösterilen çabalar yine bizim medeniyetimiz söylemi içerisinde şekillenmiştir. Bu açılımın sonucunda açıklanan çalıştay raporunda Erdoğan sürecin bizim medeniyetimiz söyleminin içerisinde olduğunun altını çizmektedir:

“Bizler bu topraklar üzerinde kadim bir medeniyetin mirasçıları olarak bulunuyoruz. Her bir vatandaşın derin hafızasına etki eden bu kadim medeniyet bir sevgi medeniyetidir ve özü de insandır. Bizim tarihimiz, kültürümüz ve dünyayı etkilemiş olan medeniyetimiz, insanı, yani canı kutsal bir varlık olarak görür. Can azizdir, mübarektir. Nitekim bu toprakların adeta dili olmuş Yunus Emre, Yaradılanı severiz Yaradan’dan ötürü diyerek, canın kutsallığını en özlü şekilde ifade etmiştir. İnsan, her şeyden önce insandır; can, her şeyden önce candır. Rengi, dili, dini, mezhebi, etnik kökeni, düşünceleri hiçbir insanı diğerine göre üstün ya da düşkün kılmaz, kılamaz. Bizim köklü medeniyetimizde insanın insana üstünlüğü, anne-babasından devraldığı biyolojik vasıfları değil; ilmidir, insani hasletleridir, insana ve insanlığa ürettiği değerlerdir” (Alevi Çalıştayları Nihai Rapor, 2010).

Sürecin devamlılığını sağlamak üzere Davutoğlu Başbakan sıfatıyla, Tunceli ve Hacıbektaş’ı ziyaret etmiştir. Bu adım da yeni bir açılım sürecinin başlangıcı

olmuştur. Açılım politikasının ilk amacı, Alevilerin toplum olarak dikkate alınması ve taleplerinin devlet tarafından ciddiyle dinlenildiğinin gösterilmesidir. İkinci amacı ise birincinin eksiklerini tamamlamak ve süreci işler hale getirmektir (Köse, 2014).

Davutoğlu Yeni Türkiye’de toplumdaki her bir ferdin değeriyle helalleşeceği ve ona kenetleneyeceği bir atmosfer oluşturmaya çabaladıklarını vurgulamıştır. Buradaki konuşmasında Tunceli isminin değiştirilmesi de dahil bazı yeniliklerin gündemde olduğunun altını çizen Davutoğlu, Alevi toplumunun dinlenerek taleplerinin gereğini yerine getirme konusunda çalışacaklarını aktarmıştır (Övür, 2014).

Bizim medeniyetimiz iddiası bağlamında değerlendirilecek başka bir adım da 2010 yılında başlatılan Roman açılımıdır. 2010’da konuya ilişkin açıklama yapan Erdoğan; Romanların da Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olduklarını, ancak buna rağmen yıllardır vatandaş olmalarının kendilerine sağladığı ayrıcalıklardan faydalanamadıklarını ve dolayısıyla şayet özür dilenmesi icap eden bir topluluk varsa bunun Romanlar olduğunu ifade etmiş ve onlardan özür dilemiştir (Bozan, 2014).

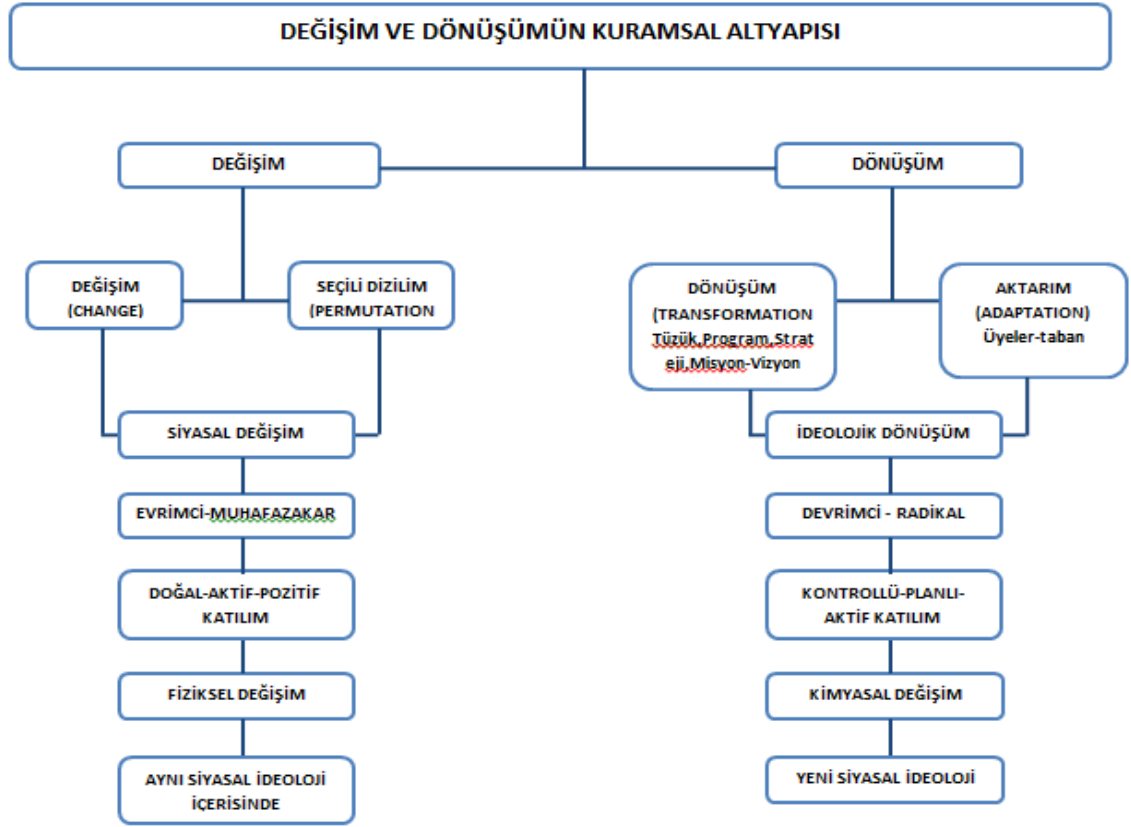
AK Parti’nin 2002-2007 yılları arasındaki siyasal ve ideolojik kimlik tanımlaması muhafakar demokrat kimliğe yöneliktir. 2007-2015 arası dönemin siyasal kimliği gerek içeriye gerek dışarıya yönelik olarak gönül coğrafyamız üzerinden şekillenen medeniyetçi yaklaşımdır. Bu siyasal söylemin içeriği, Davutoğlu’nun stratejik derinlik olarak belirttiği tarihsel geçmişin zorunlu birlikteliğine dayanır. Buradan hareketle, Selçuklu’dan Osmanlı’ya oradan Türkiye Cumhuriyeti’ne uzanan tarih medeniyet bütününün parçaları olarak değerlendirilir. AK Parti de Türkiye’nin 21. yüzyıldaki hedeflerini sıralarken Türkler açısından üç önemli tarihi; 2023’ü, 2053’ü ve 2071’i vurgulamış, geleceği geçmişle ilintilendirerek planlamıştır. AK Parti’nin tarihe referans vermesi yalnızca siyasal alanda değil, sosyolojik ve mimariye ilişkin alanlarda da kayda değer ölçüde kendini göstermektedir (Yaslıçimen, 2014).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMÜN TEORİK ÇERÇEVESİ

Sosyal bilimler alanındaki çoğu çalışmada sıklıkla birlikte kullanılan “Değişim ve Dönüşüm” kavramları; iç içe geçerek neyin değişim, neyin dönüşüm olduğu noktasında sınırları muğlaklaştırmıştır. Bu muğlaklık her siyasal gelişmede birbirinin yerine kullanılarak, gelişim süreçlerinin sınırlandırılarak incelenmesini zorlaştırmıştır.

Spinoza’nın deyimiyle, kuramın eylemden en çok farklılık gösterdiği bilim siyasettir (Spinoza, 2012). Bu nedenle bu çalışmada kuramla eylemin arasındaki farkı en aza indirmek amacıyla, değişim dönüşüm dinamikleri, doğa bilimlerinde olduğu gibi sınırları belirlenerek, sosyal bilimlere uyarlanarak, kullanılmaya çalışılmıştır. Toplumsal olanın dinamikliği göz önünde bulundurularak teorik bir temel oluşturulmuştur. Bu amaçla aşağıdaki şablon üzerinde ortaya çıkan süreçlerin “Siyasal Gelişme, Siyasal Değişim, Siyasal Dönüşüm” döngüsünde hangi aşamaya denk geldiği belirlenmeye çalışılmıştır.



Görsel 1. Değişim ve Dönüşümün Özellikleri

Tabloya göre siyasal alanda ortaya çıkan gelişmelerin değişim ve dönüşüm temel başlıkları altında, hangi süreçlere denk geldiği belirlenmiştir. Böylece “Değişim” başlığı, siyasal gelişme ve bu siyasal gelişmeye karşı pozisyon almayı ifade eden seçili dizilim alt başlıklarından oluşmaktadır. Burada, ortaya çıkan siyasal gelişmeye karşı partinin aldığı pozisyonlar, partinin ideolojisinin sınırları içerisinde hareket ederek; sadece önceliklerinin yer değiştirmesine sebep olmaktadır. Örneğin muhafazakâr bir ideolojiyi benimseyen bir partinin, ortaya çıkan bir siyasal gelişmeye yanıt olarak daha liberal temelli özellikleri öne çıkarır ya da daha geleneksel yöndeki özellikleri ön plana alarak siyasal bir değişim içerisine girebilir. Bu durumda siyasi partinin aynı ideoloji içerisindeki öncelik geçişleri, sürece kendini uydurmaları ve politikalarını aynı ideoloji içerisindeki varyanslara göre revize etmeleri siyasal değişim içerisinde olduklarını göstermektedir.

Dönüşüm kavramı ise siyasal partinin mevcut ideolojisinden başka bir ideolojiye doğru geçişini ortaya koyar. “Dönüşüm” ve “Aktarım” alt başlıklarından oluşan bu süreçte, siyasal parti ortaya çıkan siyasal gelişme ve siyasal değişimlerin

etkisinde farklı bir ideolojiye yönelik önceliklere doğru yönelim gösterir. Bunun için öncelikle kurumsal düzlemde yapısal değişiklikler yapar. Yani partinin resmî belgeleri ve yön haritaları olan tüzük, program ve stratejilerde değişikliklere gider; bu belgelerde eklemeler ve çıkarmalar yapar. Kurumsal-organizasyonel yapıda başlayan dönüşümün tamamlanabilmesi ise temsiliyet alanına bu dönüşümün aktarılması ile olabilmektedir. Böylelikle dönüşüme üyeler ve seçmen tabanı da dahil edilerek süreç tamamlanmaktadır. Bu dönüşüm süreci yukarıdan aşağıya olabileceği gibi aşağıdan yukarıya doğru da olabilmektedir.

Bu çalışmada ortaya konacak olan teorik temeller yukarıdaki şablon üzerinde çalıştırılacak olup ortaya çıkan bulguların şablon üzerinde değişim ve dönüşüm aşamalarından hangisine oturacağı belirlenmeye çalışılacaktır. Bu amaçla 6 farklı teorik temel kullanılmıştır. Bu teorik temellerden beşi Avrupa’da kullanılan ve siyasi partilerin ideolojik düzlemlerinin hala çok etkili olduğunu varsayan ve siyasi aktörlerin iç ve dış çevrelerinde meydana gelen gelişmelere, değişim ve dönüşümlere yönelik davranışlarının dinamik süreçler içerdiğini ortaya koyan, siyaset biliminde uygulamaya konulmuş 5 baskın modeldir (Niebylski, 2020):

- Seçim Sonucu Odaklı Model (Electoral Result Model),
- Siyasal Rekabet Ortamı Modeli (Competitive Environment Model),
- Sosyal Tercihler Modeli (Social Preferences Model),
- Neo-Liberal Yakınsama Modeli (Neo-Liberal Convergence Model),
- Organizasyon Yapısı Modeli (Organizational Structure Model).

Son teorik model olarak, Savut (2021), tarafından Türkçe literatürümüze dahil edilen “Yeni Parti Tipolojileri” içerisinde yer alan kategorilerin siyasi partilerin ideolojik yeri, değişim veya dönüşümleri üzerindeki etkisi değerlendirilecektir. Bu tipoloji içerisinde çalışmaya uyarlanacak kategoriler 4 başlık altında ele alınmıştır:

- Bölünme-Hizip Parti (Split Party)
- Birleşme Partisi (Merger Party)
- Devam- Halef Parti (Successor Party)
- Orijinal Yeni Parti (New Genuine Party)

Çalışmada kullanılan bu 6 kuramsal model, AK Parti örneği üzerinde değerlendirmeye tabi tutularak siyasi partilerde ideolojik zeminde yaşanan gelişmelerin, değişim veya dönüşüm dinamikleri içerisinde incelenmesini sağlayacak; siyasi partilerin hangi amaçlarla ideolojik değişim veya dönüşüme uğradığını; bu değişim ve dönüşümde hangi faktörlerin tetikleyici olduğunu ve son olarak da saha çalışmasıyla değişim ve dönüşüm dinamiğinin temsiliyet temelindeki yansımaları ile modellerin AK Parti örneği üzerinde çalışan ve çalışmayan tarafları ortaya konulacaktır.

4.1. Seçim Sonucu Odaklı Model (Electoral Result Model)

Partilerin seçim sonuçları doğrultusunda ideolojik değişim veya dönüşüm geçirdiklerini savunan Ian Budge tarafından ortaya konan bu teoriye göre; partilerin başarılı bir seçim sonucu elde etmeleri durumunda, ideolojik yapılarını son seçimde olduğu gibi aynı yönde devam ettirecekleri; başarısız bir sonuç almaları durumunda ise ideolojik konumlarında dönüşüm düzeyinde ciddi değişikliklere gidecekleri ön görülmektedir (Budge, 1994:450). Böylece teori, seçim sonuçlarını siyasi aktörler, elitler tarafından kullanılabilir bir bilgi kaynağı olarak değerlendirmektedir.

Uluslararası alanda bu teoriyi destekleyici çalışmalar bulunmaktadır. Zeynep Somer Topçu'nun bulgularına göre, seçimde kaybeden partilerin ideolojilerini, programlarını ve önceliklerini değiştirmeye ve aynı zamanda riskli stratejiler uygulamaya daha yatkın oldukları; seçim kazanan partilerin ise mevcut ideolojilerinin işe yaradığı sonucunu çıkararak ideolojilerinde, programlarında ve önceliklerinde herhangi bir değişikliğe gitmeyeceğini ortaya konulmuştur (Topçu, 2009:246).

Seçim sonuçlarının ideolojik değişimde etkili olduğunu ortaya koyan diğer bir çalışmada ise; seçim kaybının partilerde, parti ideolojisinin yeniden tanımlanması dahil, seçili düzeltici eylemlerin başlamasını tetikleyen en belirgin itici güçlerden biri olarak görülmektedir (Harmel ve Janda, 1994: 269).

İdeolojik değişimleri açıklamada seçim sonuçlarını ön plana çıkaran bu teoriyi yetersiz olarak gören çalışmalar da bulunmaktadır. Schumacher ve diğerlerine göre, partilerdeki ideolojik dönüşüme katkıda bulunan seçim sonuçları değil, parti örgütünün sonuçlara gösterdiği tepkidir (Schumacher vd., 2013: 475). Yani parti

dönüşümlerinde seçim sonuçlarının sadece etki kaynağı olduğu fakat parti merkezinde yer alan iç karar alma mekanizmalarının tepkisinin dönüşümde temel ağırlık noktası olduğu belirtilmektedir.

Deschouwer ise seçim kaybının partinin potansiyel hedeflerinin tek bir maddeye indirgenmesi yani seçim sonuçlarında partinin rakiplerini yenmesi durumunda değişim veya dönüşüm için bir teşvik olacağını öne sürmektedir (Deschouwer, 1992: 9). Seçim kaybeden partinin tüm önceliklerini rakiplerini yenmek üzere kurgulamasıyla ve bunu başarmasıyla ideolojik dönüşüm içerisine girmesinin daha yüksek olasılık olduğu değerlendirilmiştir.

Model, partilerin mevcut seçim tercihleri ve toplumda gelişen eğilimler hakkında güvenilir bilgi kaynağı olarak seçim sonuçlarının temel alınmasında, günümüz dünyasında bilgiye erişim konusunda iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeleri kapsam dışında tutmaktadır (Niebylski, 2020: 170). Oysa günümüz iletişim teknolojilerinde yaşanan baş döndürücü gelişmeler, partilerin seçim sonuçlarını beklmelerine gerek kalmadan pozisyon almalarını sağlayacak verileri seçim öncesinde elde etmelerini sağlamaktadır. Kaygısız'ın (2020) aktarımıyla “20. Yüzyılın kurguları artık 21. Yüzyılın realiteleridir”. Veriye dayalı enformasyon çağının algoritmik gelişimi artık veriyi kamusalıştırmaktadır (Kaygısız, 2020: 41-62). Bu nedenle, siyasi partiler güvenilir ve periyodik olarak güncellenen verilere ulaşmakta seçim sonuçlarını beklemek zorunda kalmamaktadırlar. Böylece seçim sonuçlarına bağlı kalmaksızın, elde ettikleri verilerle süreç içerisinde ideolojik ve program önceliklerinde revizyona gidebilmektedirler.

4.2. Siyasal Rekabet Ortamı Modeli (Competitive Environment Model)

Bu model iki önerme etrafında şekillenmektedir. Birinci önermeye göre, partilerde meydana gelen ideolojik dönüşümlerin temelinde ana rakiplerinin kendilerini siyaset sahnesinde yeniden konumlandırmasına yönelik bir tepki yatmaktadır. Bu varsayım hem partiler arası ilişkileri hem siyasi aktörlerin kendilerine ilişkin varsayımları da içermektedir (Niebylski, 2020: 170). Yani bu varsayım rekabet halindeki siyasi partilerin ideolojik konumlanışlarında birbirlerini etkileyecek düzeyde birbirlerine karşılıklı bağımlılık içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır. İkinci önerme ise partilerin ideolojik olarak kendilerini konumlandırırken rakiplerinin

konumunu dikkate aldığını ve onların gelecekteki hamlelerini ön gördüğünü varsayar (Laver, 2005: 266-274).

Adams ve Topçu'nun rekabet ortamının bir partinin ideolojik dönüşümüne etkisine yönelik elde ettiği deneysel bulgular, bu modeli destekler sonuçlar üretmiştir (Adams ve Topçu, 2009). Araştırmada Yirmi beş demokratik ülkeden İki yüze yakın partiyi kapsayan saha çalışmasında elde edilen verilerde iki düzenlilik tespit edilmiştir. Birinci düzenliliğe göre sol ve sağ kanat rakip partilerin merkeze doğru aynı yönelimi göstermeleridir. Bu durum Niebylski tarafından “Üçüncü Yol” eğilimine benzetilmektedir. Niebylski'ye göre bu yöntem sol kanatta yer alan Almanya'da Gerhard Schroeder döneminde SDP, İngiltere'de Tony Blair'in başbakan olduğu İşçi Partisi, Bill Clinton'un başkanlığı sırasında ABD'de Demokrat Parti tarafından uygulanmış ve seçim zaferleriyle sonuçlandırılmıştır. Bu zaferlere yanıt vermek için sağ kanatta yer alan, Almanya'da Helmut Kohl, İngiltere'de Margret Thatcher ve ABD'de Ronald Regan partilerinde ideolojik dönüşümler gerçekleştirerek zafer elde etmişlerdir (Niebylski, 2020).

İdeolojik konumlanış açısında bakıldığında, Üçüncü Yol sosyal demokrasinin ideolojik ve siyasi krizden kurtulmasını sağlayan liberal ideoloji ile sosyal demokrasiyi sentezleme girişimidir (Zuba, 2010: 196). Bu sentezlemenin başarıya ulaşması ve sol kanatta seçim zaferleri getirmesi, sağ kanat partilerin de dönüşümüne etki etmiştir. Çünkü solun, seçim başarısı getiren Üçüncü Yol konumlamasına karşılık olarak sağ kanat partiler de ideolojik dönüşüme giderek kendi üçüncü yollarını geliştirmişlerdir (McAnulla, 2010: 286). Sonuç olarak birinci düzenliliğin temelinde farklı ideolojik kanatlarda yer alan siyasi partilerin rekabetinde birbirlerinin ideolojik dönüşümlerine etki yapabildikleri ortaya konmuştur.

İkinci düzenliliğe bakıldığında ise bu sefer aynı ideolojik düzlemde yer alan rakip siyasi partilerin birbirlerinin ideolojik dönüşümlerine etki ettikleri gözlemlenmiştir. Yani sağ kanattaki siyasi partiler yine sağ kanattaki rakip partilerin dönüşümüne; sol kanattaki partiler de sol kanattaki rakip partilerin dönüşümüne tepki vermektedirler.

4.3. Sosyal Tercihler Modeli (Social Preferences Model)

Bu modelin temelini, siyasi partilerin ideolojik kimliklerinin şekillenmesinde toplumsal grupların etkin olması oluşturmaktadır. Yani partilerin ideolojileri belirli sosyal gruplara özgü görüşlerin yansıması olarak görülmektedir. Böylece bir siyasi partinin ideolojik profilinin oluşmasında ya da var olan ideolojik kimliğinin değişiminde etkili olan faktörün sosyal çevre olduğu belirtilmektedir. Bu modele yönelik araştırmalarda sosyal çevrede yaşanan iki dönüşüm üzerine odaklanılmaktadır. Bunlardan birincisi sosyal çevrenin siyasal tercihlerinde yaşan dönüşüm; ikincisi ise sosyal çevrenin değer sisteminde yaşanan dönüşümdür.

A.Downs'ın "Ekonomik Bir Demokrasi Teorisi" adlı eserinde **uyum yönelimi** (congruence orientation) olarak adlandırılan bu durum, partilerin ideolojik ve program öncelikleriyle, sosyal çevrede meydana gelen tercihler ve ruh halleri değişimleri arasındaki dinamik ilişkiye vurgu yapmaktadır (Downs, 1957). Yani seçmenlerin ideolojik kimlik yapılarında yapmış olduğu geçişler, partilerin de kendilerini konumlandıkları ideolojik kimliklerde geçişlere neden olmaktadır. İkinci olarak toplumsal alandaki değer sisteminde meydana gelen dönüşümün etkisi ön plana çıkarılmıştır. Daha çok etik ve estetik alanda yaşanan toplumsal dönüşümlere siyasal partilerin de ideolojik kimliklerinde yaptıkları revizyonlarla eşlik etmesi, uyum yönelimi içerisinde olması bu modelin önermelerindendir. Downs'a göre, siyasi partilerin temel hedefleri seçimleri kazanmaya odaklandığı için, partiler ideolojilerini toplumda hâkim olan görüşlere uyarlayarak, daha çok ılımlı seçmenlerin görüşlerini dikkate alacak değişim veya dönüşüm içerisine girmektedirler (Downs, 1957: 142). Buna göre toplumsal alanda yaşanan dönüşüm siyasi partilerde de belirli bir dönüşüme neden olmaktadır. Çünkü siyasal partilerin sosyal çevrede yaşanan tercih geçişlerine, değer sisteminde meydana gelen dönüşümlere herhangi bir tepki göstermemesi, seçmen görüşleriyle siyasi aktörlerin görüşleri arasında bir uyumsuzluk oluşturacak ve sonuç olarak bu durum siyasi partinin seçmen desteğinde azalmalar meydana getirecektir. Bu durumda siyasi partinin yapması gereken statik bir ideolojik duruş sergilemek yerine toplumsal alanda meydana gelen değişim veya dönüşümlere uyum amaçlı dinamik bir temsiliyet odaklı duruş sergilemektir.

Sosyal çevrede yaşanan tercih geçişlerinin bir partinin ideolojik dönüşümüne etkisine yönelik saha araştırmalarına bakıldığında teoriyi destekleyen sonuçlar ortaya çıkmıştır. Adams ve arkadaşlarının bulgularına göre, siyasi partilerin kamuoyundaki her gelişmeye tepki verme eğiliminden ziyade; toplumsal alanda meydana gelen değişimlerin sonuçlarının kendilerine olumsuz yansımaları durumunda dinamik olarak tepki verdiklerini ortaya çıkarmışlardır. Bu duruma örnek olarak; toplumdaki sol eğilimli ruh halinin baskısıyla sağ eğilimli oluşumların ideolojik düzeltmelere gittiklerini ya da sol oluşumların merkeze doğru geçiş yaptığı ve kamuoyunun sağa doğru evrilmesine yönelik ideolojik yapılarda radikal değişikliklere gidilmesi bu sosyal çevrenin tercihlerinin etkisinin ürünüdür (Adams vd., 2004: 590). Sonuç olarak siyasi partilerin toplumsal alanda meydana gelen tercih değişikliklerine yönelik uyum yönelimi içerisinde oldukları ortaya konmuştur.

Modelin ikinci varsayımı ise Toplumsal alana ait değer sisteminde meydana gelen dönüşümün siyasi partilerin ideolojik kimliklerinin değişiminde veya dönüşümünde temel belirleyici olduğudur. Inglehart'a göre, toplumsal değer sistemindeki dönüşüm siyasal alana etki ederek, siyasal kimlikler üzerinde baskı oluşturmakta veya siyasal sisteme yeni partilerin girmesine sebep olabilmektedir (Inglehart, 1965). Örneğin kamuoyunda ortaya çıkan, çevreye duyarlılık Yeşiller Partisi'nin doğuşuna; cinsiyet eşitliğine yönelik duyarlılık ise siyasi partileri önemli ideolojik düzenlemeler yapmasına neden olmuştur.

Sosyal çevrenin tercihlerindeki geçişler ile sosyal çevrenin değerler sisteminde meydana gelen dönüşümlerin siyasal partilerin ideolojik profillerinin de değişmesine veya dönüşmesine etki ettiği varsayımına dayanan bu teorinin yalnızca kamuoyundaki dalgalanmalara yönelik siyasi partilerin tepki vermedikleri; bu tepkinin partilerin üye yapısı, büyüklüğü, ideolojik olarak bulunduğu kanatlar vb. faktörlerin de etkisinin önemli derecede olduğu yönündeki eleştiriler de ortaya konulmuştur (Ezrow vd., 2011; Adams vd., 2009).

4.4. Neo-Liberal Yakınsama Modeli (Neo-Liberal Convergence Model)

Bu model, ekonominin küresel düzeyde organize olup kendini örgütlemesinin sonucunda, siyasal aktörlerin de bu sürece dahil olmak, uyum sağlamak zorunda olduğunu varsayan bir modelidir. Yani partilerin neo-liberal amaçlara, ideolojik

yapılarında düzenlemeler yaparak uyum sağlama eğilimi içerisinde oldukları öne sürülmektedir (Niebylski, 2020: 173).

Neo-liberal anlayışın temelinde sermayenin hareketliliği bulunmaktadır. Okçu'ya göre 1970'li yıllarla birlikte sermaye, teknoloji ve iletişim alanında yaşanan gelişmeleri de arkasına alarak kendisini küresel ölçekte örgütleyerek yeniden üretmeye başlamıştır (Okçu, 2012: 9). Bu durum aynı zamanda küreselleşme olgusunu oluşturmuştur. Gücünü ve etkisini ekonomik işleyişten alan küreselleşme olgusu, teknoloji ve iletişim alanında yaşanan gelişmelerin de desteğiyle dünya çapında ulusal sınırlardan bağımsız olarak iş görmeye başlamıştır; buradan hareketle küreselleşme, tüm dünyanın tek bir pazarda birleşmesini ve bütünleşmesini ifade etmektedir (Korkın, 2018: 162). Sermayenin karlılığı etkin (verimli) kaynak dağılımının sağlanmasının dolayısıyla ekonomik refahın artırılmasının, biricik koşuludur. Bu koşulun sağlanması ise ancak ve ancak tümüyle kuralsızlaştırılan “serbest” pazar ekonomisinden geçmektedir (Yeldan, 2013: 24).

Neo-liberal politikaların küresel düzeyde örgütlenmesi, sermayenin küresel ölçekte birbirilerine bağlanması sonucunda, devletlerin sosyal ve ekonomik politikalarına etki ederek, bu politikaların hem amaçlar hem de araçlar yönünden birbirlerine yakınlaşmasına neden olmaktadır. Neo-liberalizmin küreselleştirdiği uluslararası hale gelen ekonomik politikalar nedeniyle, seçimi kazanının sol veya sağ olmasının önemli olmadığı; hatta her iki tarafın da aynı para ve maliye politikalarını kopyaladığı bir sisteme zorunlu kaldığı ortaya konmuştur (Berger, 2000: 51). Katz ve Mair ise neo-liberalizmle birlikte ulusal düzeyde olan piyasa kontrolünün ulus ötesine veya ulus üstü kuruluşlara geçmesiyle ekonomik sistemlerinin birleştirildiğini ve böylece siyasi alan üzerinde baskı oluşturularak siyasi rekabet alanının sınırlandırıldığını ve böylece partiler arasındaki ideolojik ve program farklılıklarının azaltıldığını ve siyaset sahnesinde iş birlikçi davranışların arttığını ortaya koymuşlardır (Katz ve Mair, 2009: 754). Yani, makro ekonomik koşulların, siyasi partilerin ideolojik sahalarının homojenleşmesine neden olduğu belirtilmektedir.

Neo-liberalizmin küresel ölçekte, birbirleri bağlı sermaye hareketliliği oluşturması, siyaset sahnesinin ideolojik alanını da içine alarak homojenleştirici etkisi olduğuna dair iddialara itirazlar da bulunmaktadır. Haupt, siyasi aktörlerin

davranışlarında meydana gelen değişimleri analiz etmede yalnızca makro ekonomik faktörlerin determinizminin kullanılmasının yanlış olduğunu ortaya koymuştur (Haupt, 2009: 9). Ayrıca araştırma sonucunda ortaya çıkan verilere göre, sol ve sağ kanat ideolojilerin küresel ekonomik süreçlere çok farklı tepkiler geliştirdikleri için homojenleştirici bir süreçten bahsetmenin yanlış olduğu belirtilmiştir (Haupt, 2009: 19). Sonuç olarak neo-liberal yakınsama modeline yönelik tepkilerin odak noktasını, ideolojik değişim veya dönüşüm sürecini potansiyel olarak başlatabilecek diğer motivasyonların kapsam dışında tutulması oluşturmaktadır.

4.5. Organizasyon Yapısı Modeli (Organizational Structure Model)

Bu model, bir partinin örgütsel yapısıyla ideolojik program ve önceliklerinin tutarlılığına odaklanan bir modeldir. Siyasal partiler alanında geleneksel teoriler üzerine inşa edilmiştir. M. Duvarger; kadro ve kitle partisi ayrımı yaparak örgütsel profil ile parti ideolojileri arasındaki bağımlılığı göstermiştir (Duvarger, 1954). Bu ayrımdaki kadro partilerinin ayırt edici özelliği; kitlelere ideolojik liderlik sunmaya muktedir, genellikle yarı askeri bir disipline tabi ve siyasal anlamda aktif olan bir seçkinler grubuna bel bağlamalarıdır. Diğer taraftan kitle partileri, üyeliğin genişletilmesine ve geniş bir seçmen tabanı inşasına büyük bir önem vermektedirler (Heywood, 2021: 336-337). Diğer ayrım Neumann (1956) tarafından geliştirilmiştir. Bu ayrım, ne bulursan küfeye doldur stratejisini benimseyen ve pragmatizmi ilkelere önceleyen temsil (representative) partileri ile, reaktif yerine proaktif olan ve sadece kitlelerin taleplerine cevap vermek yerine onları seferber etmeye, eğitmeye ve uyandırmaya çalışan birleştirici (integrative) partileri arasındadır (Heywood, 2021: 304).

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, ideolojilerin ağırlığının azaldığını ve partilerin ideolojik profillerini esneterek tüm seçmen kitlesine yönelik çalışmalar yaptığını belirten Otto Kirchheimer' e göre (1966); partiler “herkesi-hepsini yakala” partilerine dönüşmüştür. Heywood'a göre modern partilerin çoğu Kirchheimer'in herkesi kucaklayan parti biçiminde açıkladığı kategoriye girmektedir. Bunlar mümkün olan en büyük sayıda seçmene hitap edebilmek için ideolojik bagajlarını keskin bir biçimde azaltan partilerdir (Heywood, 2021: 337). Katz ve Mair (1996) ise yine aynı doğrultuda, örgütsel yapı ile ideoloji ilişkisine vurgu yaparak; partilerin siyasi sistem

içerisindeki konumlarını korumayı daha çok önceleyerek “kartel partisi” ne dönüştüğünü ortaya koymuştur.

Örgütsel yapı ile ideolojik bağımlılık arasındaki ilişkiye vurgu yapan bu ayrımların, ideolojik değişim sürecini açıklamadan yoksun oldukları görülmüştür (Niebylski, 2020: 177). Schumacher ve arkadaşları, ideolojik dönüşüm sürecine ilişkin, partilerin ideolojisinin neden değiştiğini sorgulayarak, iki değişken öne sürmüşlerdir. Birinci değişkende, ideolojik dönüşümde güçlü parti liderliğinin etkisi vurgulanmış; ikinci değişken olarak parti yetkililerinin karar alma mekanizmasındaki etkinliği ortaya konulmuştur. Böylece ilk durumdaki partinin, sosyal tercihlerde yaşanan dalgalanmalara ya da iktidar partisi olma özelliğinin kaybedilmesi durumunda ideolojik dönüşüme daha yatkın oldukları öne sürülmüştür. İkinci durumda ise ideolojik değişim veya dönüşüm seçmen tabanında meydana gelen her dalgalanmaya değil, belirli değişimlere verilen tepkilerden oluşmaktadır (Schumacher vd., 2010: 23).

Diğer bir örgütsel ayrıma bakıldığında ise partilerin büyüklüğüne vurgu yapılmıştır. Ezrow ve diğerlerine göre, büyük ana akım partilerin küçük partilere göre, kamuoyundaki dalgalanmalara karşı, ideolojik konumlarını daha tutarlı bir şekilde koruma davranışı göstermişlerdir (Ezrow vd., 2011: 276). Harmel ve Janda ise dalgalanmanın güç merkezinde olması halinde yani örgütsel boyutta güç veya denge bozulduğunda ideolojik değişimin tetikleneceğini öne sürmüşlerdir (Harmel ve Janda, 1994: 266).

Örgütsel yapının parti ideolojisi üzerindeki etkisini temele alan bu modele yönelik eleştirilere bakıldığında; örgütsel faktörlerin önemli bir etkisi olduğu kabul edilirken; aynı zamanda bu faktörlerin tek başına yetersizliği ve başka diğer faktörlerle desteklenmesi gerektiği belirtilmiştir. Örneğin Schumacher ve arkadaşları, örgütsel yapının ideolojik dönüşümdeki etkisini dikkate alan bakış açısının eşit derecede gerekli ve yetersiz olduğuna vurgu yapmışlardır (Schumacher vd., 2010: 2). Yani modelin tek başına diğer dış faktörler dikkate alınmadan ideolojik değişim veya dönüşüm sürecini analiz etmede yetersiz kalacağı belirtilmektedir.

4.6. Yeni Parti Tipolojileri

Yeni parti kavramı, mevcut siyasi parti sistemine yeni girmiş olan tüm partileri kapsamaktadır. Buradaki temel ayrım var olan bir siyasi partinin yaşamış

olduğu değişim veya dönüşüm sonucu yenileşmesi değil; mevcut sisteme girmiş yeni parti olmasıdır. Harmel'e göre; buradaki yenilik, bir siyasal partinin sisteme dahil olurken, ülkenin siyasal sisteminin temel yapısının oluşmasında bir rolü olmamaları ve mevcut siyasal partilerden etkilenerak siyasal parti sistemine girmeleridir (Harmel, 1985: 405).

Sisteme yeni dahil olan partilerin kategorizasyonunda ise belirli ölçütlerin gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu ölçütlere göre sınıflandırma yapılarak yeni parti tipolojisi oluşturulmuştur. Yani yasal olarak kurulup sisteme dahil olan her yeni parti bu ölçütlere göre sınıflandırılmaktadır. Bu nedenle her yeni parti bu tipoloji içerisinde yer bulamamaktadır.

Savut'a göre; her ne kadar siyaset sahnesine yeni girmiş olsalar da, bu partilerin kuruluş nedenleri ve süreçlerinin birbirinden farklı olması, yeni partilerin de sınıflandırmaya tabi tutulmalarını zorunlu kılmaktadır (Savut, 2021: 176). Bu açıdan bakıldığında parti sistemine dahil olan yeni partiler; siyasal partilerin yeni bir isim altında birleşmesinden, faaliyetlerine son ver(ıl)mış bir partinin başka isimle yeniden sahneye çıkmasından, parti içi anlaşmazlıkların sonucunda mevcut partilerinden ayrılan grubun oluşturduğu yeni bir olarak oluşmasından veya tüm bu nedenlere ve süreçlere dayanmadan oluşan orijinal yeni parti olarak kategorize edilmiştir. Sonuç olarak yeni parti sınıflaması ile ortaya çıkan tipolojiye göre; Bölünme-Hizip Partileri, Devam-Halef Partileri, Birleşme Partileri ve Gerçek-Orijinal Partiler yeni parti türleridir.

Türkiye'de çok partili hayata geçişle birlikte doğal olarak siyasal arenaya birçok yeni parti dahil olmuştur. Türkiye siyasal hayatı, 1950 seçimlerinden günümüze kadar yapılan genel seçimlere bakıldığında, bizlere yeni parti türleri olarak zengin bir içerik sunmaktadır. Savut'un yeni parti tipolojisine göre Türk siyasal hayatına dahil olan yeni partiler üzerine yaptığı araştırma sonucunda elde ettiği bulgulara bakılarak aşağıdaki tablo oluşturulmuştur (2021: 183-196).

Tablo 1. Yeni Parti Tipolojilerine Göre Türk Siyasal Hayatındaki Yeni Partiler

SSEÇİM YILI	BÖLÜNME HİZİP PARTİ (SPLIT PARTY)	DEVAM-HALEF PARTİ (SUCCESSOR PARTY)	BİRLEŞME PARTİSİ (MERGER PARTY)	GERÇEK YENİ PARTİ (NEW GENUINE PARTY)
11950	Millet Partisi (DP)			
11954	Türkiye Köylü Partisi (DP)	Cumhuriyetçi Millet Partisi (Millet Partisi)		Demokrat İşçi Partisi
11957	Hürriyet Partisi (DP)			Vatan Partisi
11961		Adalet Partisi (DP) Yeni Türkiye Partisi (DP)	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CMP +Türkiye Köylü Partisi)	
11965	Millet Partisi (CKMP)			Türkiye İşçi Partisi
11969	Güven Partisi (CHP)			Birlik Partisi
11973	Demokratik Parti (AP)	Milli Selamet Partisi (MNP)		
11987		Doğru Yol Partisi (AP) Demokratik Sol Parti (CHP) Refah Partisi (MSP)		Islahatçı Demokrasi Partisi
11991				Sosyalist Parti
11995	Yeni Parti (ANAP)	Halkın Demokrasi Partisi (Demokrasi Partisi)		İşçi Partisi Yeni Demokrasi Hareketi
11999	Değişen Türkiye Partisi (DSP) Demokrat Türkiye Partisi (DYP) Büyük Birlik Partisi (MÇP)	Fazilet Partisi (RP)		Barış Partisi Demokrasi ve Barış Partisi Emek Partisi Liberal Demokrat Parti Özgürlük ve Dayanışma Partisi
22002	Adalet ve Kalkınma Parti (FP)	Saadet Partisi (FP)		Genç Parti Yurt Partisi Bağımsız Türkiye Partisi
22007	Aydınlık Türkiye Partisi (MHP)			Halkın Yükselişi Partisi
22011	Halkın Sesi Partisi (SP)			Doğru Yol Partisi Hak ve Eşitlik Partisi Milliyetçi Muhafazakâr Parti
22015-1	Anadolu Partisi (CHP)			Toplumsal Uz.Ref.ve Kalkınma Partisi Halkın Kurtuluş Partisi Hak ve Özgürlükler Partisi Hak ve Adalet Partisi. Halkın Demokrasi Partisi
22018	İYİ Parti (MHP)			Hür Dava Partisi

4.6.1. Bölünme-Hizip Parti (Split Party)

Siyasal partiler içerisindeki anlaşmazlıklara dayalı olarak ortaya çıkan yeni parti türüdür. Parti içerisindeki anlaşmazlık tarafları ise hizip olarak adlandırılmaktadır. Daha açık bir tanımlamayla; parti içerisinde ortak bir amaç veya kimlik etrafında toplanmış, birlikte hareket eden gruplardır (Zariski, 1960: 33). Bu hizipler parti içerisindeki bölünmenin kaynaklarıdır. Bu grupların, anlaşmazlığın sonucunda yeni bir partiye dönüşmeleri halinde hizip partileri meydana gelmektedir.

Başka bir tanımlamada ise hizip partileri kategorisindeki ölçüt parlamentoda temsil edilen partiler olarak görülmüştür. Chiru ve arkadaşlarına göre, parlamentoda temsil edilen bir partinin içerisinde çıkıp yeni bir partiye dönüşen partiler hizip partisi olarak değerlendirilmiştir (Chiru vd., 2020: 8).

Türkiye şartlarında hizip partilere bakıldığında yukarıdaki tabloya göre hizip partilerin neredeyse tüm genel seçimlerde ortaya çıktığı görülmektedir. Siyasal partiler içerisindeki anlaşmazlığa dayalı olarak ortaya çıkmaları; anlaşmazlık kaynaklarını ortaya koymayı zorunlu kılmaktadır. Örnekler üzerinden bakacak olursak; 1948 yılında DP'den ayrılanların kurduğu Millet Parti'sinin kuruluş gerekçesi DP'nin iktidardaki CHP'ye yeteri kadar muhalefet edememesidir. 1955 yılında kurulan Hürriyet Partisi ise DP'den atılanlar ve istifa edeneler tarafından kurulmuştur. 1965 seçimlerine katılan Millet Partisi, CKMP ile CHP arasındaki oluşacak koalisyon konusunda ideolojik olarak fikir ayrılığı yaşayanlar tarafından kurulmuştur. 1969 seçimlerine katılan Güven Partisi, CHP'nin yaşadığı ortanın solu ideolojik dönüşümüne tepki gösterenler tarafından kurulmuştur (Hatipoğlu, 2014). Bu örneklerden hareketle hizip partilerinin oluşumuna, diğer partilerle yaşanan siyasi rekabet, partilerin ideolojilerinde yaşanan değişim ve seçim sonuçlarının kaynaklık ettiği görülmektedir.

Savut'a göre, 2002 yılında yapılan seçimleri katılan yeni partilerden olan AK Parti, FP içerisindeki yenilikçi grubun gelenekçi grupla anlaşmazlığa düşmesi sonucu partiden ayrılan yenilikçi kanadın kurmuş olduğu bir hizip partisi kimliğine sahiptir (Savut, 2021: 193). Yenilikçilerin ortaya çıkışı sadece kapatılma korkusunun yarattığı siyasi boşluğu doldurma değil aynı zamanda bu boşluğun pratik ve ideolojik tarafının da doldurularak temsiliyet alanının genişletilmesiyle ilgilidir (Nebati, 2014: 196). AK

Parti'nin kurucu kadrosuna bakıldığında kurucularının önemli oranda Millî Görüş çizgisinden geldiği görülmektedir (Akdoğan, 2004: 104). Safi'ye göre; toplumda “ne zaman iktidara gelseler engellenecekler!” algısının yaratılması ve bu durumun siyasal İslamcılığın ideolojik yönünden kaynaklandığını düşünenler “yenilikçi” adıyla daha popüler bir örgütlenmeye giderek Erdoğan liderliğinde AK Parti'yi kurdular (Safi, 2007: 292). Bu açıdan bakıldığında liberal ideolojini özelliklerini önceleyen temeller ile yeni parti ideolojisinin şekillendiği görülmektedir. Duran ise AK Parti'nin ideolojik dönüşümüne sebep olarak üç kaynaktan bahsederek, bunlardan birinci sıraya partinin kurucularının büyük kısmının içinden geldiği “Millî Görüş” hareketini koymaktadır (Duran, 2018: 48-49). Ayrıca Akdoğan AK Parti'nin, RP çizgisinde siyaset yapanların Yenilikçi ve Erdemli Hareket olarak kendilerini dönüştürerek yeni bir siyasi yapılanmaya ve yeni bir siyasal kimlik etrafında toplanarak kurulduğunu belirtmektedir (Akdoğan, 2018: 106).

AK Parti'nin hizip parti olma özelliği, içerisinden çıktığı kaynak parti geleneğine yönelik ideolojik itirazı aynı zamanda yeni partinin ideolojik kimlik tanımlamasını da vermektedir. Burada ortaya çıkan ideolojik kimlik irdelendiğinde içerisinden çıkılan kaynak Partinin ideolojik temellerine karşı bir reddiye de yapılarak farklı bir ideolojik alana dönüşüm yaşanmıştır. Bu ideolojik dönüşüm içerisinde olanlar FP'den ayrılarak AK Parti'yi kurmuşlardır. Akdoğan'a göre, AK Parti'nin “Muhafazakâr Demokrat” bir ideolojik kimlikle kendini tanımlaması aynı zamanda “Millî Görüş” çizgisinin devamı olmadıklarının beyanı olarak görülmelidir (Akdoğan, 2004: 103-104). AK Parti'nin ideolojik kimliğinin kaynak partilerden gelenlerin dönüşümü ile oluştuğunu fakat muhafazakâr kimliğin terkinin kolay olmayacağını sadece yeni siyaset tarzında buluşmanın gerçekleştiğini belirtmektedir.

Sonuç olarak AK Parti'nin hizip parti olması bakımından, ideolojik kimliğinin özellikleri arasında, içerisinden görüş ayrılığı yaşayarak çıkmış olduğu, MNP, MSP, RP, FP ve son olarak SP'nin temsil ettiği siyasal İslamcı Millî Görüş geleneğinin etkisi bulunmaktadır.

4.6.2. Devam- Halef Parti (Successor Party)

Siyasal sisteme dahil olan yeni parti türlerinden olan halef partiler, daha önce ortadan kalkmış bir partinin boşalttığı alana yerleşmeyi amaçlayan yeni siyasal

partilerdir. Buradaki en temel dayanak ve ölçüt noktası, halef partinin dayandığı partinin ortadan kalkmış olmasıdır (Savut, 2021: 178). Halef partiler üzerine dikkat edilmesi gereken diğer nokta ise taktiksel veya başka nedenlerle, mevcut örgüt yapısını veya parlamento grubunu korumakla birlikte sadece isim değişikliğine giden, kaynak partinin sadece isminin ortadan kalkması, bu partilerin halef partisi kabul edilmesi mümkün değildir (Arter, 2012: 807-808).

Kaynak partinin boşalttığı alan doldurma amacı veya mirasa sahip çıkma arayışı tartışmalı olup, parlamentoda temsil ölçütünün de hesaba katılması gerekliliği vardır (Savut, 2021: 178). Yani seçimlere girmiş ama parlamentoda temsil gücüne ulaşamamış ve bu nedenle ortadan kalkmış bir partinin yerine kurulmuş olan yeni partinin halef parti olarak değerlendirilmemesi gerektiği ortaya konmaktadır.

Türkiye siyasal hayatında halef partilere tabloya göre bakıldığında, 1954 yılındaki seçimlere katılan CMP, Millet Partisi'nin; 1961 seçimlerine katılan AP ve YTP, DP'nin; 1973 seçimlerine katılan MSP, MNP'nin; 1987 seçimlerine katılan DYP, AP'nin; DSP, CHP'nin; RP, MSP'nin; 1995 seçimlerine katılan HADEP, Demokrasi Partisi'nin; 1999 seçimlerine katılan FP, RP'nin; 2002 seçimlerine katılan SP, FP'nin; DEHAP, HADEP'in boşalttığı siyasal alanı doldurma amacındaki halef partiler olarak görülmektedir.

AK Parti özelinde bakıldığında ise “Milletin Adamları” ve “Demokrasinin Yıldızları” metaforları kullanılarak özellikle lider boyutunda Recep Tayyip Erdoğan'ın, Adnan Menderes ve Turgut Özal ile aynı çerçevede resmedilip bu liderlerin ardılı bir lider olarak gösterilerek, bu partilerin devamı olan bir parti izlenimi verilmektedir. Böylelikle AK Parti, Cansever'in kavramsallaştırmasıyla “yöneten sağ”ın devamı ve mirasçısı olarak bir devam partisi iddiasıyla karşımıza çıkmaktadır.

4.6.3. Birleşme Partisi (Merger Party)

Yeni parti türlerinden olan birleşme partisi, iki veya daha çok partinin birleşerek tek bir parti çatısı altında oluşturduğu parti türüdür. Birleşme partilerinin yeni parti olarak değerlendirilebilmesi için farklı ölçütler literatürde kullanılmıştır. Bu ölçütlere bakıldığında, ortak bir noktada buluşan bir ölçüt tanımlaması söz konusu değildir. Özellikle seçim odaklı avantaj sağlama amaçlı yapılan birleşmelerin kalıcılıktan uzak olması nedeniyle birleşme partisi olarak değerlendirilemeyeceği

görüştür. Buradaki önemli nokta, mevcut partilerin mecliste daha çok sandalye kazanmak veya meclise girebilmek adına yeni bir isim altında seçime girmelerinden dolayı bu partilerin yeni parti türü olarak kabul edilemeyeceğidir (Bolin, 2014; Hug, 2001; Tavis, 2006). Ayrıca seçim ittifaklarının kalıcılıktan uzak sadece seçim özelinde olması ve bu ittifakları örgütsel anlamda bir birleşmeden yoksun olması bu tür partilerin birleşme partileri olarak değerlendirilmemesi gerekir (Savut, 2021; Ibenkas, 2016). Yani bu bakış açılarına göre birleşme partilerinin yeni parti statüsünde değerlendirilebilmesi için amaçların yapısal ve kalıcılık uygunluğuna bakılmaktadır. Diğer bir görüşe göre ise amaçlarına bakılmaksızın farklı siyasal partilerin birleşmesinden oluşan partilerin tümü yeni parti olarak kabul edilmektedir (Chiru, 2020).

Türkiye’deki siyasi hayata tabloya göre bakıldığında, teorideki ağırlıklı görüşe göre, TCKMP, Cumhuriyetçi Millet Partisi ile Türkiye Köylü Partisi’nin birleşmesiyle kurulmuş yeni bir partidir. Ancak Türkiye’de seçim sisteminin 2017 yılında yaşanan hükümet sistemi dönüşümüne uyarlanması sonucu partileri ittifak kurmak zorunda bırakmış ayrıca ittifakla seçime girmenin yasal uygunluğu da sağlanmıştır. Burada oluşan ittifak sistemlerinin parlamenter sistemde oluşan ittifak sistemlerinden ayrı olarak değerlendirilmesinde fayda vardır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine (CHS) geçişle birlikte seçim sisteminde yeni döneme uyum çalışmaları yapıldı. Seçim ittifaklarını yasaklayan düzenlemeler kaldırılarak seçim ittifakları yasal hale getirildi. Yüzde 10 baraj düzenlemesine dokunulmayarak partilerin kurumsal yapılarını koruyarak ittifakla seçimlere girmesinin önü açıldı. Yani herhangi bir parti kendi kurumsal yapısı ile seçime girmeyerek, kendi adaylarını başka bir partinin ya da partilerin listelerinden aday göstererek ittifakların içerisinde yer almasının önü açıldı ve böylece bir partinin seçime ittifaksız girmesi halinde milletvekili çıkaramayacağı seçim çevrelerinden, ittifak içerisindeki düşük oylara sahip “küçük partilerin” ortak oyları ile milletvekili çıkarması olanaklı hale gelmiştir (Miş, 2021).

Türkiye’nin başkanlık sistemine geçmesiyle birlikte yaşanan seçim sistemindeki değişiklikler, ittifak sistemlerinin de dönüşüme uğramasına neden olmuştur. Bu sayede, AK Parti, MHP ve BBP’den oluşan “Cumhur İttifakı”; CHP, İYİ

Parti, SAADET, DP, DEVA ve Gelecek Partisi’nden oluşan “Millet İttifakı” adı altında ittifak oluşumları meydana gelmiştir.

İki partili sisteme benzer bir yapılanması olan bu ittifaklar sistemi, birleşme partileri teorisinde yer alan baskın görüşlere göre yeni bir parti özelliği taşımadığı için bu kapsamda değerlendirilmemiştir. Çünkü teorideki amaçlara uygunluk açısından bakıldığında, sadece seçim özelinde oluşturulmuş süreklilik arz etmeyen; siyasi partilerin organizasyon yapısını korumaları ve yeni bir isim altında teşekkül eden bir partide birleşme meydana gelmemiştir. Sadece partilerin seçim özelinde sandalye sayılarını arttırma veya meclise girebilme amaçlı seçim sonrasına dayanmayan birlikteliklerdir. Fakat süreklilik kıstasına bakıldığında yeni sistemle birlikte ittifakların yeniden değerlendirilmesi zarureti ortaya çıkmaktadır.

AK Parti, MHP ve BBP ile Cumhur İttifakını oluşturarak ve bunu bir protokol haline getirerek kamuoyuna sunmuştur. Özellikle protokolün 3. Maddesi son paragrafında;

“Cumhur İttifakı sadece bir seçim ittifakı olmayıp, Türkiye’ye yönelik iç ve dış kaynaklı hasmane girişimler karşısında milli ve ahlaki bir duruş ve bu çerçevede sürdürülecek tarihi bir birlikteliktir.” denilmektedir.

MHP’ nin “Cumhur İttifakı Millet Aklı” başlığı ile yayınladığı bildirgede ise;

“Cumhur İttifakıyla sağlanan birliktelik, aynı ilkelerin muhafazasıyla seçim sonrasında da sürdürülecektir. Zira bu birlikte hareket etme kararı sadece kısa vadeli seçim stratejisi olmayıp uzun bir döneme hâkim olacak, milli bir tavrın, asil bir duruşun adıdır.” denilmektedir.

Teorideki kalıcılık vurgusundan hareketle seçim eksenli başlayıp, uzun vadeye dönüşen kalıcı bir ittifak sistemi oluşturulduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, amaçların ideolojik olarak uygunluğu (aynı ideolojik kanat), uzun vadeli, süreklilik arz eden, partilerin bir “unvan” altında birleşmeleri, yeni bir parti türü olmasa da bir “çatı parti” gibi hareket eden emarelerin ortaya çıkması teorisinin ittifak sistemlerindeki dönüşüme göre revize edilmesini gerektirebilir.

Bir birleşme partisi gibi hareket eden “Cumhur İttifakı” bileşenlerine ideolojik olarak bakıldığında AK Parti’nin merkez sağ, MHP ve BBP’nin sağ çizginin daha aşırı

kanatlarında yer aldığı görülmektedir. Merkez sağ kanatta yer alan bir parti olarak AK Parti'nin yine sağ kanadın daha sağında yer alan partilerle uzun vadeli, kalıcı bir uzlaşi zemini oluşturmalarının mevcut ideolojik konumunu etkilemesi normal bir durumdur. Çünkü uzlaşi zemini tarafların mevcut konumlarında feragat temelli değişimi veya dönüşümü beraberinde getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında AK Parti'nin Cumhur İttifakı çatısı altında ideolojik olarak değişim veya dönüşüm içerisine girmesi olağan bir durumdur. Bu durumda AK Parti'nin ideolojik olarak daha sağ kanatta yer alan ideolojilere ittifak kaynaklı olarak bir salınım hareketi gerçekleştirme ihtimali yüksek görülmektedir. Aynı durum ittifakın diğer bileşenleri açısından merkeze doğru bir ideolojik salınımı da meydana getirebilir.

4.6.4. Orijinal Yeni Parti (New Genuine Party)

Yeni parti sınıflamasındaki son parti sınıflaması türü Gerçek Yeni Partilerdir (GYP). Bu yeni parti sınıflamasında literatürde farklı ölçütler kullanılmıştır. Genellikle birleşme ve hizip partilerle kıyaslama yapılarak GYP tanımlamaları oluşturulmuştur. Örneğin bir tanımlamada birleşen partilerin bir önceki seçimlerde en az yüzde beş oy oranı alma koşulunu öne sürerek, birleşen partilerin ortak ağırlık noktasında olmasını GYP için temel şartlar arasına koymuştur (Powel ve Trucker, 2013: 129). Böylece birleşen partiler arasında baskın olan bir partinin olması durumunda ortaya çıkan yeni partinin GYP olmayacağı görüşü öne çıkmıştır. Başka bir tanımlamada ise yine birleşen partilerin isimlerinin önceki isimlerinden çok büyük oranda farklılık göstermesi halinde yeni partinin GYP olacağı ortaya konulmuştur (Birch, 2003:185). Yani ortaya çıkan birleşmelerin ya çok kapsamlı isim değişikliğine sahip olması; ya da önceki dönem seçimlerinde hemen hemen aynı ağırlıkta oy oranına sahip olmaları halinde GYP olacakları görüşleri öne sürülmüştür.

GYP'lerin oluşumunda hizip partiler ile yapılan kıyaslamaya göre ortaya sürülen görüşlere göre, bölünme sonrası oluşan partilerden büyük parça dışında kalan partilerin GYP olarak değerlendirilebileceğidir (Mainwaring vd., 2017: 624).

GYP'ler ile ilgili diğer bir tanımlamada ise çok farklı bir ölçüt kullanılarak, bir partinin hizip veya birleşme partisi olma durumunun GYP olarak görülmesine engel bir durum olarak görülür. Bu tanımlamaya göre, bir partinin GYP olabilmesi için, herhangi bir partinin örgütsel yapısına dayanmadan yeni bir organizasyon yapısına

ulaşması gerekmektedir (Emanuele ve Chiaramonte, 2016: 476-477). Hug ise meclise gönderilen adayların, ilk defa bu organa gelmiş kişiler olması halinde yeni partinin GYP olacağını savunur (Hug, 2001: 14).

Sonuç olarak GYP'ler ilgili literatürde iki görüşün hâkim olduğu görülmektedir. Birinci görüşe göre GYP'ler, daha önce parlamentoda yer almamış kişiler tarafından kurularak girdikleri ilk seçimlerde meclise girmiş partilerdir (Chiru vd., 2020:7). İkinci görüşe göre, bir partinin GYP olabilmesi için, devam veya hizip partisi olmayan, yeni bir adı olan, kurucuları veya önemli figürleri daha önce herhangi bir siyasal partiyle ilişkisi bulunmayan partiler GYP olarak kabul edilmektedir.

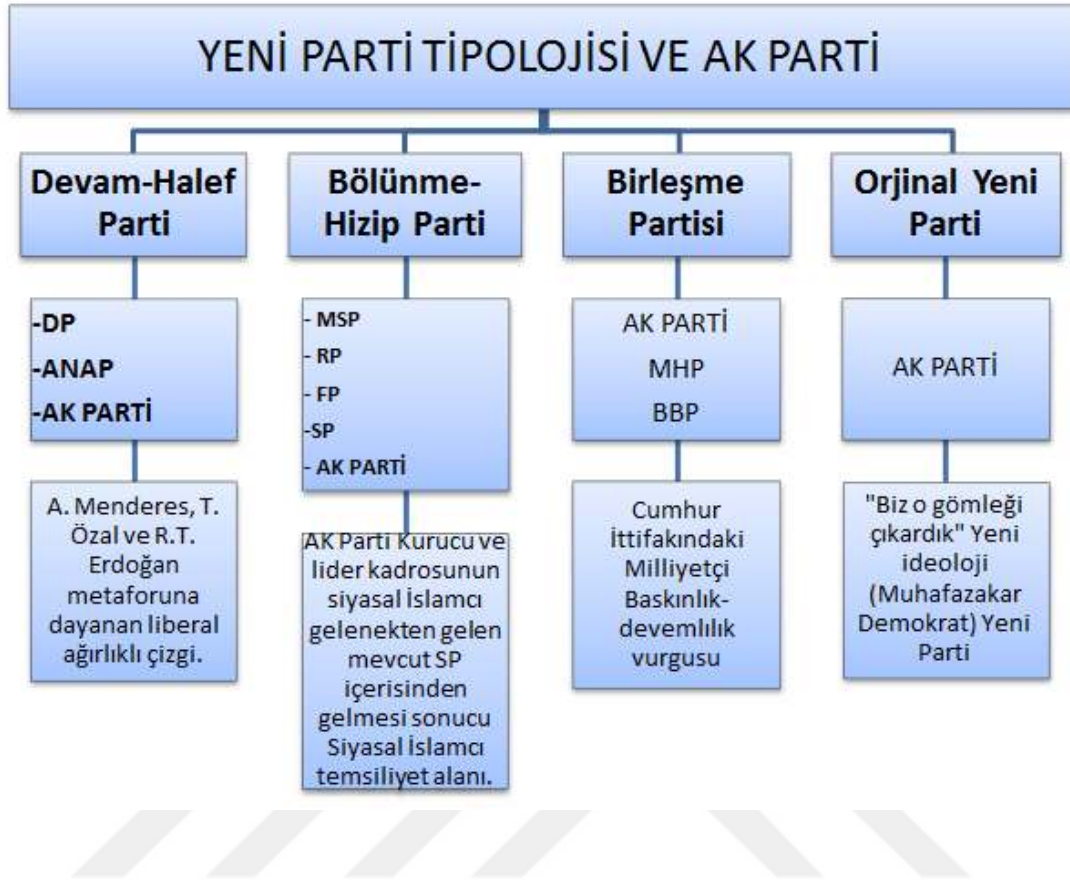
Türkiye siyasal hayatında, seçim sistemleri, seçim kanunları, seçim sonuçları ve siyasal olaylar nedeniyle yeni partilerin bolca ortaya çıktığı görülmektedir. Böylelikle yeni parti türü olan GYP'ler de hemen hemen her seçim döneminde ortaya çıktığı yukarıdaki tabloda da görülmektedir.

AK Parti teorideki görüşlere göre incelendiğinde, hizip partisi kıyaslamasına göre, bölünme sonrası oluşan partinin kaynak partiye göre daha küçük bir parçasını temsil etmesi nedeniyle GYP'dir. Ancak diğer görüşlere göre; kurucu ve önemli figürlerinin büyük çoğunluğunun diğer partilere dayanması sonucu GYP değildir.

AK Parti ideolojik kimliği açısından bakıldığında ise Akdoğan'ın (2004) deyimiyle, muhafazakârlığı Türkiye şartlarına göre uyarlamış “Muhafazakâr Demokrat” kimliğiyle AK Parti gerçek-orjinal bir yeni partidir. Yine Akdoğan'a göre, AK Parti Millî Görüş çizgisinin uzantısı bir parti olmak yerine farklı kulvarda hareket eden yepyeni bir siyasal hareketi tercih eden bir partidir (Akdoğan, 2004: 104). Ayrıca kapatma davasına yönelik iddianameye verilen cevapta (Esas No: 2008/1, SP kapatma, 30.4.2008):

“AK Parti 2001 yılında tamamen yeni bir parti olarak kurulmuş ve bunu sadece söylemleriyle değil, eylemleriyle de göstermiştir.” Denilerek AK Parti'nin kendisini herhangi bir partiye dayandırmadan orijinal yeni bir parti olduğu öne sürülmüştür.

Görsel 2. Yeni Parti Tipolojisine Göre AK Parti



BEŞİNCİ BÖLÜM

SİYASAL PARTİLERDE İDEOLOJİK KİMLİK ALGISINDA DEĞİŞİM: AK PARTİ ÖRNEĞİ

5.1. Yöntem

Araştırmanın bu kısmında araştırma amaçları ve kapsamı, evren ve örneklem, veri toplama araçlarının geliştirilme süreçleri, araştırma soruları, araştırma modeli ve araştırmada kullanılan istatistiksel analiz yöntemleri tanıtılmıştır. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 04.01.2023 tarih ve 2023/25 karar numaralı etik kurul onayı doğrultusunda saha verileri toplanmıştır.

5.1.1. Amaç ve Kapsam

Araştırmanın amacı siyasi partilere hâkim olan ideolojik kimliklerde yaşanan değişim ve dönüşümleri, süreklilikler, kopuşlar ve temsiliyet temelinde ortaya koymaktır. Bu bağlamda, AK Parti'de yaşanan ideolojik değişim ve dönüşüm dönemlerini saptamak, AK Parti'de yaşanan ideolojik değişim ve dönüşümün temsiliyet temelinde yansımalarını ortaya koymak ve AK Parti'de yaşanan dönüşümün ideolojik zemindeki yerini tespit etmek gibi amaçların yanı sıra parti üyelerinin dönüşüm algıları ve dönüşümün kaynağı olan süreçlere dair görüşlerinin cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi, gelir düzeyi ve partiye üyelik süreleri bakımından değişip değişmediğinin incelenmesi de araştırma kapsamında tutulmuştur.

5.1.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreninin 11241000 parti üyesi oluşturmaktadır. Evreni temsil bakımından örneklem sayısı hesabı için eşitlik 1'deki örnekleme formülü kullanılmaktadır.

$$n = \frac{N \cdot t^2 \cdot p \cdot q}{d^2 \cdot (N - 1) + t^2 \cdot p \cdot q} \quad (1)$$

Denklemden;

$d=0.05$ (Hata payı, göze alınan sapma oranı, güven aralığı %5)

$p=q=0.50$ (Bir olayın görölme olasılığı p , görölmemeye olasılığı $1-p=q$)

$t_{(0.05, \infty)} = 1.96$ ($\alpha=0.05$ (%95 Güven Düzeyi) ve $N>120$ için t tablo değeri)

N =Evrendeki birey sayısı

n = Gerekli minimum örneklem sayısı

%95 güven düzeyi ve %5 hata payı için evreni temsil edebilecek minimum örneklem sayısı 384 olarak hesaplanmıştır. Araştırmada ölçme aracı süreci iki aşamalı olarak gerçekleştirileceği için söz konusu örneklem sayısının iki katına ulaşılması amaçlanmıştır. Çevrim içi ortamda uygulanan anket çalışmasına 781 adet örneklemin katıldığı görölümüş ve örneklemin yeterli olduğuna kanaat getirilerek analiz aşamasına geçilmiştir.

5.1.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın bu kısmında araştırma amaçları doğrultusunda likert tipli ölçeklerin geliştirme aşamaları yer almaktadır. Araştırma kapsamında 5'li likert tipte toplamsak tek alt boyutlu 9 adet ölçme aracı oluşturulması amaçlanmaktadır.

Çalışmada kullanılacak ölçme aracının yapısal geçerliliğinin kanıtlanması amacıyla yapılacak Faktör Analizlerin uç değerlere oldukça duyarlı olduğu bilindiğinden veri seti sapkın (uç) değerler bakımından incelenmiştir. Uç değerlerin incelenmesi amacıyla değişken Z-Skor değerlerinden faydalanılarak 3.19'un üzerindeki Z-Skor değerine sahip gözlemler uç değer olarak tanımlanmıştır. 791 adet gözlemden 98 adetinin uç değer içerdiği görölümüş. Uç değer olarak tanımlanan gözlemler Ki-Kare testleri ile demografik ve tanımlayıcı değişkenler bakımından incelenmiş ve herhangi bir demografik ve tanımlayıcı grup için istatistiksel olarak anlamlı bir fark görölmemiştir. Söz konusu durum uç değerlerin herhangi bir demografik ve tanımlayıcı grubun aşırı tepkisi olmadığını gösterdiğinden manipölasyon endişesi olmaksızın çözümde uç değerlerin etkisinin giderilmesi amacıyla söz konusu gözlemler örneklem dışında bırakılarak 693 adet gözlem ile analizlere devam edilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013: 73).

Özgün bir ölçme aracı için iki aşamalı bir geçerlilik ve güvenilirlik süreci benimsenmiştir. İlk aşamada Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Cronbach's Alpha Güvenirlilik analizi, ikinci aşamada ise Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ve

Cronbach's Alpha Güvenirlilik analizleri tekrarlanmıştır. Açımlayıcı Faktör Analizi ve Doğrulayıcı Faktör Analizlerinin aynı örnekleme uygulanmasının doğru olmadığı bilindiğinden örneklem sayısının da yeterli olması sebebiyle mevcut örneklem rastsal olarak iki yarı örnekleme bölünerek ilk yarı örnekleme AFA, ikinci yarı örnekleme DFA uygulamaları gerçekleştirilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013: 197-198).

Açımlayıcı Faktör Analizi, araştırmacının tek bir veri setindeki hangi değişkenlerin bir diğerlerinden nispeten bağımsız olarak tutarlı alt kümeleri oluşturduğunu keşfetmeye ilgi duyduğunda kullandığı istatistiksel bir tekniktir. Birbiri ile ilişkili olan, fakat büyük ölçüde değişkenlerin diğer alt kümelerinden bağımsız olan değişkenler, faktörler olarak birleştirilirler. Faktörlerin değişkenler arasındaki korelasyonları oluşturan temel süreçleri yansıttıkları düşünülür (Tabachnick ve Fidell, 2013: 612-613).

Doğrulayıcı faktör analizi ise kaynaklardan yararlanılarak belirlenen faktör yapılarını, orijinal ölçeklerde önceden belirlenmiş genel kabul görmüş/tanımlanmış faktör yapılarını ya da öngörüselle olarak ileri sürülen faktör yapılarını denetlemek amacıyla yararlanılan bir irdeleme/denetleme ve test yöntemidir (Özdamar, 2016: 231).

Yapısal eşitlik modellerinin özel bir türü olan doğrulayıcı faktör analizi çalışmasında referans alınan model uyum indeksleri kaynakları ile birlikte tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 2. Yapısal Eşitlik Modeli Araştırmalarında Kullanılan Uyum İndekslerine İlişkin Mükemmel ve Kabul Edilebilir Uyum Ölçütleri Referans Değer Aralıkları

Uyum İndeksi	Mükemmel Uyum Referans Değer Aralığı	Kabul Edilebilir Uyum Referans Değer Aralığı
χ^2/SD	$0 \leq \chi^2/SD \leq 2$	$2 \leq \chi^2/SD \leq 5$
AGFI	$0.90 \leq AGFI \leq 1.00$	$0.80 \leq AGFI \leq 0.90$
GFI	$0.95 \leq GFI \leq 1.00$	$0.85 \leq GFI \leq 0.95$
NFI	$0.95 \leq NFI \leq 1.00$	$0.85 \leq NFI \leq 0.95$
RFI	$0.95 \leq RFI \leq 1.00$	$0.85 \leq RFI \leq 0.95$
CFI	$0.95 \leq CFI \leq 1.00$	$0.85 \leq CFI \leq 0.95$
IFI	$0.95 \leq IFI \leq 1.00$	$0.85 \leq IFI \leq 0.95$
RMSEA	$0.00 \leq RMSEA \leq 0.05$	$0.05 \leq RMSEA \leq 0.08$

Kaynak: (Kline R. , 2010)

Cronbach's Alpha bir ölçekteki soruların varyanslarının toplamı, genel varyansa bölünerek elde edilir. Alfa katsayısı ile bir ölçekteki soruların, belirli gruplar

halinde, türdeş bir yapıyı oluşturup oluşturmadıkları belirlenmeye çalışılır. 0 ile 1 arasında değer alır. Alfa değerinin negatif çıkması, güvenilirliğin bozulduğu anlamına gelir. Cronbach's Alpha katsayısı için sosyal bilimlerde genellikle tablo 2'deki aralıklar için karşılığındaki güvenilirlik düzeyi tanımlanabilir.

Tablo 3. Cronbach's Alpha Referans Değerleri

Aralık	Güven Düzeyi
$\alpha < 0.50$	Yetersiz Güvenirlilik Düzeyi
$0.50 < \alpha < 0.70$	Genel Kabul Gören Güvenirlilik Düzeyi
$0.70 < \alpha < 0.80$	İyi Derecede Güvenilir
$0.80 < \alpha < 0.90$	Çok İyi Derecede Güvenilir
$0.90 < \alpha$	Mükemmel Derecede Güvenilir

Kaynak: (Özdamar, Ölçek Ve Test Geliştirme, 2016, s. 114)

5.1.3.1. Dönüşüm Algısı Ölçeği

Ölçeğe uygulanan ilk faktör analizinde ölçeğin 3 faktör çıkardığı ve adet soru için ise uygun bir faktör dağılımının saptanmadığı görülmüştür. Ölçeğin tek faktörlü tasarlanması üzerine faktör sayısı 1'e zorlanarak Açıklayıcı Faktör Analizi tekrar edilmiştir. Tek faktörlü yapı incelendiğinde ise 5 adet maddeye ait faktör yüklerinin 0.4'ün altında olduğu görülmüştür. Açıklanan varyans oranları ile KMO ve Bartlett Küresellik Testi ve Cronbach's Alpha Güvenirlilik istatistikleri eş zamanlı olarak incelenerek söz konusu maddeler teker teker ölçek dışında bırakılarak AFA uygulaması tekrar edildiğinde ideal yapısal geçerlilik ve güvenilirlik istatistiklerine sahip faktör modelinin Tablo 4'teki gibi olduğu görülmüştür.

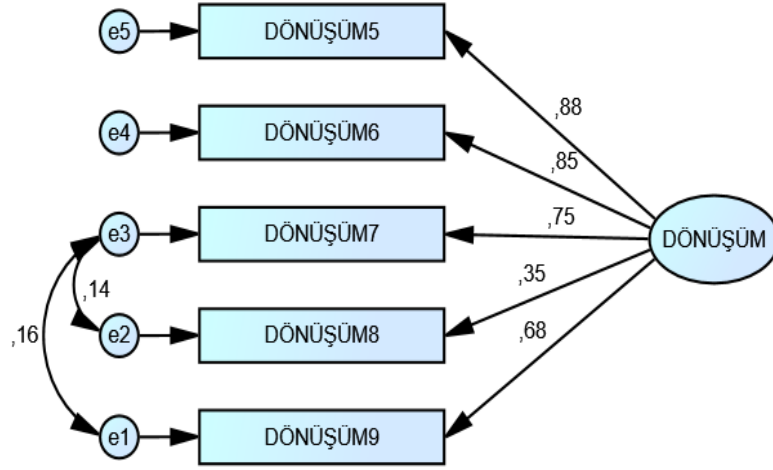
Tablo 4. Dönüşüm Algısı Ölçeği İlk Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizi Bulguları

Madde	Bileşen	Açıklanan Varyans	Cronbach's Alpha
	1		
DÖNÜŞÜM7	0.804	%56.149	0.804
DÖNÜŞÜM5	0.769		
DÖNÜŞÜM9	0.761		
DÖNÜŞÜM8	0.722		
DÖNÜŞÜM6	0.686		
Kaiser Meyer Olkin Örnekleme Yeterliliği Ölçütü			KMO=0.755
Bartlett Küresellik Testi		$\chi^2(10)\approx 594.085^*$	[0.000]

* (%5) Anlamlılık düzeyinde anlamlılığı simgeler, χ^2 : Ki-Kare Test İstatistiği, (parantez içleri test serbestlik derecesini içerir.), [köşeli parantez içleri test anlamlılık değerini içerir.], $\approx$ Değerin yaklaşık olarak hesaplandığını göstermektedir.

Tablo incelendiğinde Kaiser Meyer Olkin Örnekleme Yeterliliği Ölçütü yüksek derecede örnekleme yeterliliğini ($KMO > 0.7$), Bartlett Küresellik testi bulguları ise ölçek maddelerinin bir üst olguyu açıklamak üzere %5 anlamlılık düzeyinde yeterli ilişki düzeyinde olduğunu göstermektedir. ($\chi^2(10) \approx 594.085$, $p < 0.05$) Ölçekte yer alan tüm maddeler için hesaplanan faktör yüklerinin 0.4'ün üzerinde olduğu görülürken, ölçek tarafından açıklanan toplam varyans oranının ise %50'nin üzerinde olduğu görülmektedir. Söz konusu bulgular ölçek yapısal geçerliliği konusunda olumlu yorumlanırken ölçeğin ilk yarı örneklem güvenirlik düzeyi de çok iyi derecede güvenilir olarak hesaplanmıştır. ($0.8 < r < 0.9$)

Ölçeğe ikinci yarı örnekleme uygulanan DFA şeması Şekil 1'deki gibidir.



Şekil 1. Dönüşüm Algısı Ölçeği DFA Şeması

Ölçeğe ikinci yarı örnekleme uygulanan DFA ve Cronbach's Alpha analizlerine dair bulgular ise Tablo 5'teki gibidir.

Tablo 5. Dönüşüm Algısı Ölçeği İkinci Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlik Analizi Bulguları

Madde		Ölçek	β	Std. β	S.H	t	p	
DÖNÜŞÜM9	←	Dönüşüm Algısı Ölçeği	1.000	0.678	-	-	-	
DÖNÜŞÜM8			0.438	0.352	0.073	6.026*	0.000	
DÖNÜŞÜM7			1.123	0.748	0.084	13.419*	0.000	
DÖNÜŞÜM6			1.210	0.852	0.090	13.439*	0.000	
DÖNÜŞÜM5			1.349	0.880	0.099	13.591*	0.000	
χ ² (03)=4.985 [0.173]		GFI=0.994		RFI=0.978		NFI=0.994		CFI=0.997
χ ² /S.D=1.662		AGFI=0.971		IFI=0.997		TLI=0.991		RMSEA=0.044
Cronbach's Alpha=0.839								

* (%5) anlamlılık düzeyinde istatistiksel anlamlılığı simgeler, β : Yol katsayısı, Std. β : Standartlaştırılmış yol katsayısı, S.H: Standart hata, - her alt boyut için bir adet yol temel kabul edilmektedir, temel yola dair S.H, t ve p değerleri hesaplanmaz, temel yol değiştirilerek bulgular kontrol edilmiştir.

Tablo incelendiğinde evren kovaryansı ile örneklem kovaryansı eşitliğini öne süren Ki-Kare sıfır hipotezinin %5 anlamlılık düzeyinde reddedilemediği, diğer bir deyişle evren kovaryans kovaryansı ile evren kovaryansının uyumlu bir modele işaret ettiği görülmektedir. ($\chi^2(03)=4.985$, $p>0.05$) Benzer şekilde diğer model uyum indeksleri incelendiğinde ise tamamının mükemmel model uyumuna işaret ettiği görülmektedir. Madde yol katsayıları incelendiğinde tamamının %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve standartlaştırılmış yol katsayılarının tamamının 0.5'in üzerinde olduğu görülmektedir. ($p<0.05$, Std. $\beta>0.5$) İkinci yarı örneklem üzerinden yapılan Cronbach's Alpha güvenirlik analizi doğrultusunda ölçeğin ikinci yarı örneklem için de çok iyi derecede güvenilir bir ölçme aracı olduğu görülmüştür.

Birinci ve ikinci yarı örneklem üzerinden yapılan yapısal geçerlilik ve güvenirlik analizleri doğrultusunda dönüşüm algısı ölçeğinin tek boyut ve 5 madde ile yapısal olarak geçerli ve yüksek güvenirlik düzeyinde ölçüm yapabilecek bir ölçme aracı olduğu görülmüştür.

5.1.3.2 E-Muhtıra ve Dönüşüm

Ölçeğe uygulanan ilk faktör analizinde ölçeğin tek faktör çıkardığı fakat 3 maddenin yüklerinin 0.4'ün altında olduğu görülmüştür. Açıklanan varyans oranları ile KMO ve Bartlett Küresellik Testi ve Cronbach's Alpha Güvenirlik istatistikleri eş zamanlı olarak incelenerek söz konusu maddeler teker teker ölçek dışında bırakılarak AFA uygulaması tekrar edildiğinde ideal yapısal geçerlilik ve güvenirlik istatistiklerine sahip faktör modelinin Tablo 5'teki gibi olduğu görülmüştür.

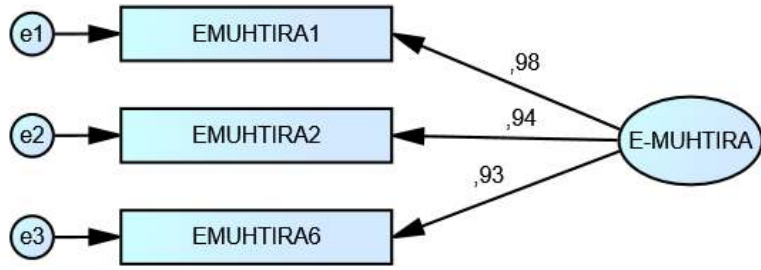
Tablo 6. E-Muhtıra ve Dönüşüm Ölçeği İlk Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlik Analizi Bulguları

Madde	Bileşen	Açıklanan Varyans	Cronbach's Alpha
	1		
E-MUHTIRA1	0.907	%78.212	0.860
E-MUHTIRA2	0.876		
E-MUHTIRA6	0.869		
Kaiser Meyer Olkin Örnekleme Yeterliliği Ölçütü			KMO=0.725
Bartlett Küresellik Testi		$\chi^2(03)\approx 484.631$ *	[0.000]

* (%5) Anlamlılık düzeyinde anlamlılığı simgeler, χ^2 : Ki-Kare Test İstatistiği, (parantez içleri test serbestlik derecesini içerir.), [köşeli parantez içleri test anlamlılık değerini içerir.], $\approx$ Değerin yaklaşık olarak hesaplandığını göstermektedir.

Kaiser Meyer Olkin Örnekleme Yeterliliği Ölçütü yüksek derecede örnekleme yeterliliğini ($KMO>0.7$), Bartlett Küresellik testi bulguları ise ölçek maddelerinin bir üst olguyu açıklamak üzere %5 anlamlılık düzeyinde yeterli ilişki düzeyinde olduğunu göstermektedir. ($\chi^2(03)\approx 484.631$, $p<0.05$) Ölçekte yer alan tüm maddeler için hesaplanan faktör yüklerinin 0.4'ün üzerinde olduğu görülürken, ölçek tarafından açıklanan toplam varyans oranının ise %50'nin üzerinde olduğu görülmektedir. AFA bulguları ölçek yapısal geçerliliği konusunda olumlu iken ölçeğin ilk yarı örneklem güvenirlik düzeyi de çok iyi derecede güvenilir olarak hesaplanmıştır. ($0.8<r<0.9$)

Ölçeğe ikinci yarı örnekleme uygulanan DFA şeması Şekil 2'deki gibidir.



Şekil 2. E-Muhtıra ve Dönüşüm Ölçeği DFA Şeması

Ölçeğe ikinci yarı örnekleme uygulanan DFA ve Cronbach's Alpha analizlerine dair bulgular ise Tablo 7'deki gibidir.

Tablo 7. E-Muhtıra ve Dönüşüm Ölçeği İkinci Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlik Analizi Bulguları

Madde		Ölçek	β	Std. β	S.H	t	p	
E-MUHTIRA6	←	E-Muhtıra Ve Dönüşüm	1.000	0.931	-	-	-	
E-MUHTIRA2			0.975	0.942	0.028	34.416*	[0.000]	
E-MUHTIRA1			0.987	0.973	0.025	39.450*	[0.000]	
χ ² (0)=-		GFI=0.999		RFI=0.999		NFI=0.999		CFI=0.999
χ ² /S.D=-		AGFI=0.999		IFI=0.999		TLI=0.999		RMSEA=0.014
Cronbach’s Alpha=0.965								

* (%5) anlamlılık düzeyinde istatistiksel anlamlılığı simgeler, β : Yol katsayısı, Std. β : Standartlaştırılmış yol katsayısı, S.H: Standart hata, - her alt boyut için bir adet yol temel kabul edilmektedir, temel yola dair S.H, t ve p değerleri hesaplanmaz, temel yol değiştirilerek bulgular kontrol edilmiştir.

Tablo incelendiğinde serbestlik derecesinin madde sayısının az olması dolayısıyla sıfır olduğu ve dolayısıyla Ki-Kare ve Ki-Kare Serbestlik derecesi oranlarının hesaplanamadığı görülür. Bu durumda model uyumu için diğer model uyum indekslerinin incelenmesi önerilmektedir (Kline, 2010:62-298). Model uyum indeksleri incelendiğinde ise tamamının mükemmel model uyumuna işaret ettiği görülmektedir. Madde yol katsayıları incelendiğinde tamamının %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ($p < 0.05$) ve standartlaştırılmış yol katsayılarının 0.5'ten oldukça büyük olduğu görülmektedir. ($\text{Std.}\beta > 0.5$) İkinci yarı örneklem üzerinden yapılan Cronbach's Alpha güvenilirlik analizi doğrultusunda ölçeğin ikinci yarı örneklem için mükemmel derecede güvenilir bir ölçme aracı olduğu görülmüştür.

Birinci ve ikinci yarı örneklem üzerinden yapılan yapısal geçerlilik ve güvenilirlik analizleri doğrultusunda dönüşüm algısı ölçeğinin tek boyut ve 3 madde ile yapısal olarak geçerli ve yüksek güvenilirlik düzeyinde ölçüm yapabilecek bir ölçme aracı olduğu görülmüştür.

5.1.3.3. Gezi ve Dönüşüm

Gezi ve Dönüşüm ölçeğine uygulanan ilk faktör analizinde ölçeğin tek faktör çıkardığı fakat 3 maddenin faktör yüklerinin 0.4'ün altında olduğu görülmüştür. Açıklanan varyans oranları ile KMO ve Bartlett Küresellik Testi ve Cronbach's Alpha Güvenirlik istatistikleri eş zamanlı olarak incelenerek söz konusu maddeler teker teker ölçek dışında bırakılarak AFA uygulaması tekrar edildiğinde ideal yapısal geçerlilik ve güvenilirlik istatistiklerine sahip faktör modelinin Tablo 8'deki gibi olduğu görülmüştür.

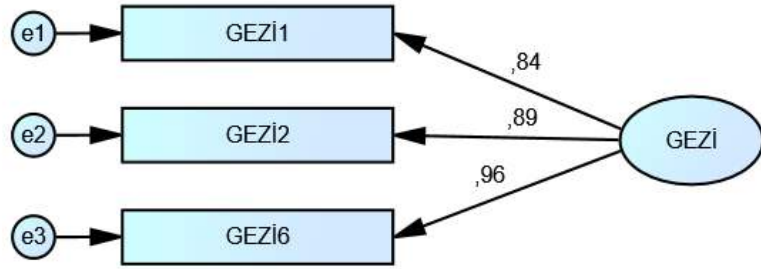
Tablo 8. Gezi ve Dönüşüm Ölçeği İlk Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlik Analizi Bulguları

Madde	Bileşen	Açıklanan Varyans	Cronbach's Alpha
	1		
GEZİ1	0.912	%73.667	0.817
GEZİ2	0.882		
GEZİ6	0.775		
Kaiser Meyer Olkin Örnekleme Yeterliliği Ölçütü			KMO=0.660
Bartlett Küresellik Testi		$\chi^2(03)\approx 427.671^*$	[0.000]

* (%5) Anlamlılık düzeyinde anlamlılığı simgeler, χ^2 : Ki-Kare Test İstatistiği, (parantez içleri test serbestlik derecesini içerir.), [köşeli parantez içleri test anlamlılık değerini içerir.], $\approx$ Değerin yaklaşık olarak hesaplandığını göstermektedir.

Kaiser Meyer Olkin Örnekleme Yeterliliği Ölçütü çok yüksek derecede örnekleme yeterliliğini ($KMO > 0.8$), Bartlett Küresellik testi bulguları ise ölçek maddelerinin bir üst olguyu açıklamak üzere %5 anlamlılık düzeyinde yeterli ilişki düzeyinde olduğunu göstermektedir. ($\chi^2(03) \approx 427.671$, $p < 0.05$) Ölçekte yer alan tüm maddeler için hesaplanan faktör yüklerinin 0.4'ün üzerinde olduğu görülürken, ölçek tarafından açıklanan toplam varyans oranının ise %50'nin üzerinde olduğu görülmektedir. AFA bulguları ölçek yapısal geçerliliği konusunda olumlu iken ölçeğin ilk yarı örneklem güvenirlik düzeyi de çok iyi derecede güvenilir olarak hesaplanmıştır. ($0.8 < r < 0.9$)

Ölçeğe ikinci yarı örnekleme uygulanan DFA şeması Şekil 3'teki gibidir.



Şekil 3. Gezi ve Dönüşüm Ölçeği DFA Şeması

Ölçeğe ikinci yarı örnekleme uygulanan DFA ve Cronbach's Alpha analizlerine dair bulgular ise Tablo 9'deki gibidir.

Tablo 9. Gezi ve Dönüşüm Ölçeği İkinci Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlik Analizi Bulguları

Madde		Ölçek	β	Std. β	S.H	t	p	
GEZİ6	←	Gezi Ve Dönüşüm	1.000	0.957	-	-	-	
GEZİ2			0.961	0.893	0.036	26.659*	[0.000]	
GEZİ1			0.842	0.842	0.036	23.441*	[0.000]	
χ ² (0)=-		GFI=0.999		RFI=0.999		NFI=0.999		CFI=0.999
χ ² /S.D=-		AGFI=0.999		IFI=0.999		TLI=0.999		RMSEA=0.014
Cronbach's Alpha=0.926								

* (%5) anlamlılık düzeyinde istatistiksel anlamlılığı simgeler, β : Yol katsayısı, Std. β : Standartlaştırılmış yol katsayısı, S.H: Standart hata, - her alt boyut için bir adet yol temel kabul edilmektedir, temel yola dair S.H, t ve p değerleri hesaplanmaz, temel yol değiştirilerek bulgular kontrol edilmiştir.

Tablo 9 incelendiğinde serbestlik derecesinin madde sayısının az olması dolayısıyla sıfır olduğu ve dolayısıyla Ki-Kare ve Ki-Kare Serbestlik derecesi oranlarının hesaplanamadığı görülür. Model uyumu için diğer model uyum indekslerinin incelenmiştir. Model uyum indeksleri incelendiğinde ise tamamının mükemmel model uyumuna işaret ettiği görülmektedir. Madde yol katsayıları incelendiğinde tamamının %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ($p<0.05$) ve standartlaştırılmış yol katsayılarının 0.5'ten oldukça büyük olduğu görülmektedir. (Std. $\beta>0.5$) İkinci yarı örneklem üzerinden yapılan Cronbach's Alpha güvenirlik analizi doğrultusunda ölçeğin ikinci yarı örneklem için mükemmel derecede güvenilir bir ölçme aracı olduğu görülmüştür.

Birinci ve ikinci yarı örneklem üzerinden yapılan yapısal geçerlilik ve güvenirlik analizleri doğrultusunda dönüşüm algısı ölçeğinin tek boyut ve 3 madde ile yapısal olarak geçerli ve yüksek güvenirlik düzeyinde ölçüm yapabilecek bir ölçme aracı olduğu görülmüştür.

5.1.3.4. 2015 Haziran Seçimleri ve Dönüşüm

Gezi ve Dönüşüm ölçeğine uygulanan ilk faktör analizinde ölçeğin tek faktör çıkardığı fakat 2 maddenin faktör yüklerinin 0.4'ün altında olduğu görülmüştür. Açıklanan varyans oranları ile KMO ve Bartlett Küresellik Testi ve Cronbach's Alpha Güvenirlik istatistikleri eş zamanlı olarak incelenerek söz konusu maddeler teker teker ölçek dışında bırakılarak AFA uygulaması tekrar edildiğinde ideal yapısal geçerlilik ve güvenirlik istatistiklerine sahip faktör modelinin Tablo 10'daki gibi olduğu görülmüştür.

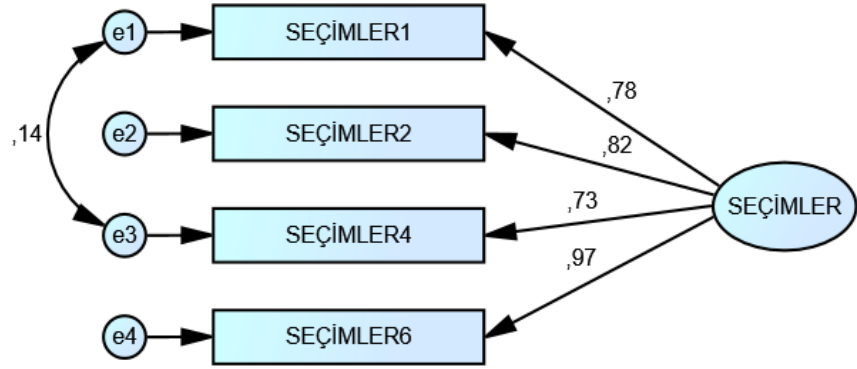
Tablo 10. Seçimler (2015) ve Dönüşüm Ölçeği İlk Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlik Analizi Bulguları

Madde	Bileşen	Açıklanan Varyans	Cronbach's Alpha
	1		
SEÇİMLER2	0.849	%56.910	0.736
SEÇİMLER1	0.803		
SEÇİMLER6	0.748		
SEÇİMLER4	0.593		
Kaiser Meyer Olkin Örnekleme Yeterliliği Ölçütü			KMO=0.667
Bartlett Küresellik Testi		$\chi^2(06)\approx 363.064^*$	[0.000]

* (%5) Anlamlılık düzeyinde anlamlılığı simgeler, χ^2 : Ki-Kare Test İstatistiği, (parantez içleri test serbestlik derecesini içerir.), [köşeli parantez içleri test anlamlılık değerini içerir.], $\approx$ Değerin yaklaşık olarak hesaplandığını göstermektedir.

KMO Ölçütü yeterli derecede örnekleme yeterliliğini ($KMO > 0.5$), Bartlett Küresellik testi bulguları ise ölçek maddelerinin bir üst olguyu açıklamak üzere %5 anlamlılık düzeyinde yeterli ilişki düzeyinde olduğunu göstermektedir. ($\chi^2(06) \approx 363.064$, $p < 0.05$) Ölçekte yer alan tüm maddeler için hesaplanan faktör yüklerinin 0.4'ün üzerinde olduğu görülürken, ölçek tarafından açıklanan toplam varyans oranının ise %50'nin üzerinde olduğu görülmektedir. AFA bulguları ölçek yapısal geçerliliği konusunda olumlu iken ölçeğin ilk yarı örneklem güvenirlilik düzeyi de iyi derecede güvenilir olarak hesaplanmıştır. ($0.7 < r < 0.8$)

Ölçeğe ikinci yarı örnekleme uygulanan DFA şeması Şekil 4'teki gibidir.



Şekil 4. 2015 Haziran Seçimleri ve Dönüşüm Ölçeği DFA Şeması

Ölçeğe ikinci yarı örnekleme uygulanan DFA ve Cronbach's Alpha analizlerine dair bulgular ise Tablo 11'deki gibidir.

Tablo 11. Seçimler (2015) ve Dönüşüm Ölçeği İkinci Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizi Bulguları

Madde		Ölçek	β	Std. β	S.H	t	p
SEÇİMLER6	←	Seçimler Ve Dönüşüm	1.325	0.970	0.070	18.982*	[0.000]
SEÇİMLER4			1.028	0.726	0.065	15.744*	[0.000]
SEÇİMLER2			1.126	0.820	0.066	16.967*	[0.000]
SEÇİMLER1			1.000	0.780	-	-	-
χ ² (01)=0.598 [0.439]		GFI=0.999		RFI=0.996		NFI=0.999	CFI=0.999
χ ² /S.D=0.598		AGFI=0.991		IFI=0.999		TLI=0.999	RMSEA=0.001
Cronbach's Alpha=0.897							

* (%5) anlamlılık düzeyinde istatistiksel anlamlılığı simgeler, β : Yol katsayısı, Std. β : Standartlaştırılmış yol katsayısı, S.H: Standart hata, - her alt boyut için bir adet yol temel kabul edilmektedir, temel yola dair S.H, t ve p değerleri hesaplanmaz, temel yol değiştirilerek bulgular kontrol edilmiştir.

Tablo 11 incelendiğinde evren kovaryansı ile örneklem kovaryansı eşitliğini öne süren Ki-Kare sıfır hipotezinin %5 anlamlılık düzeyinde reddedilemediği, diğer bir deyişle evren kovaryans kovaryansı ile evren kovaryansının uyumlu bir modele işaret ettiği görülmektedir. ($\chi^2(01)=0.598$, $p>0.05$) uyum indeksleri incelendiğinde ise tamamının mükemmel model uyumuna işaret ettiği görülmektedir. Madde yol katsayıları incelendiğinde tamamının %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ($p<0.05$) ve standartlaştırılmış yol katsayılarının 0.5'ten oldukça büyük olduğu görülmektedir. (Std. $\beta>0.5$) İkinci yarı örneklem üzerinden yapılan Cronbach's Alpha güvenirlik analizi doğrultusunda ölçeğin ikinci yarı örneklem için çok iyi derecede güvenilir bir ölçme aracı olduğu görülmüştür.

Birinci ve ikinci yarı örneklem üzerinden yapılan yapısal geçerlilik ve güvenirlik analizleri doğrultusunda dönüşüm algısı ölçeğinin tek boyut ve 4 madde ile yapısal olarak geçerli ve yüksek güvenirlik düzeyinde ölçüm yapabilecek bir ölçme aracı olduğu görülmüştür.

5.1.3.5. Açılım (Çözüm Süreci) ve Dönüşüm

Açılım ve Dönüşüm ölçeğine uygulanan ilk faktör analizinde ölçeğin tek faktör çıkardığı fakat 2 maddenin faktör yüklerinin 0.4'ün altında olduğu görülmüştür. Açıklanan varyans oranları ile KMO ve Bartlett Küresellik Testi ve Cronbach's Alpha Güvenirlik istatistikleri eş zamanlı olarak incelenerek söz konusu maddeler teker teker ölçek dışında bırakılarak AFA uygulaması tekrar edildiğinde ideal yapısal geçerlilik ve güvenirlik istatistiklerine sahip faktör modeli Tablo 12'deki gibi gibidir.

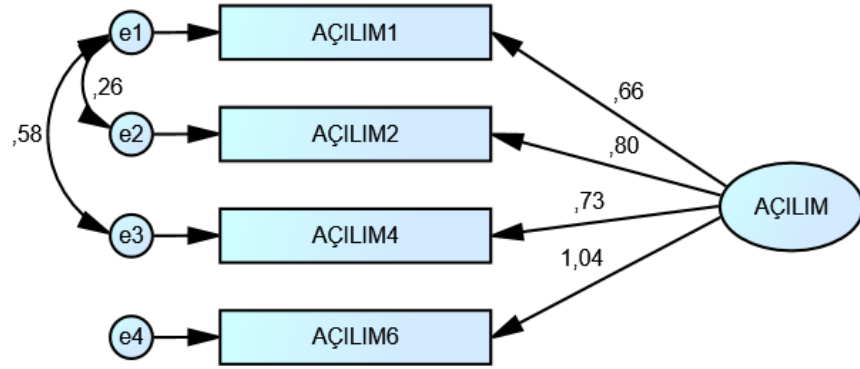
Tablo 12. Açılım ve Dönüşüm Ölçeği İlk Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlik Analizi Bulguları

Madde	Bileşen	Açıklanan Varyans	Cronbach's Alpha
	1		
AÇILIM6	0.790	%54.877	0.723
AÇILIM2	0.765		
AÇILIM1	0.731		
AÇILIM4	0.672		
Kaiser Meyer Olkin Örnekleme Yeterliliği Ölçütü			KMO=0.604
Bartlett Küresellik Testi		$\chi^2(06)\approx 376.881^*$	[0.000]

* (%5) Anlamlılık düzeyinde anlamlılığı simgeler, χ^2 : Ki-Kare Test İstatistiği, (parantez içleri test serbestlik derecesini içerir.), [köşeli parantez içleri test anlamlılık değerini içerir.], $\approx$ Değerin yaklaşık olarak hesaplandığını göstermektedir.

KMO Ölçütü yeterli derecede örnekleme yeterliliğini ($KMO > 0.5$), Bartlett Küresellik testi bulguları ise ölçek maddelerinin bir üst olguyu açıklamak üzere %5 anlamlılık düzeyinde yeterli ilişki düzeyinde olduğunu göstermektedir. ($\chi^2(06) \approx 376.881$, $p < 0.05$) Ölçekte yer alan tüm maddeler için hesaplanan faktör yüklerinin 0.4'ün üzerinde olduğu görülürken, ölçek tarafından açıklanan toplam varyans oranının ise %50'nin üzerinde olduğu görülmektedir. AFA bulguları ölçek yapısal geçerliliği konusunda olumlu iken ölçeğin ilk yarı örneklem güvenirlik düzeyi de iyi derecede güvenilir olarak hesaplanmıştır. ($0.7 < r < 0.8$)

Ölçeğe ikinci yarı örnekleme uygulanan DFA şeması Şekil 5'teki gibidir.



Şekil 5. Açılım ve Dönüşüm Ölçeği DFA Şeması

Ölçeğe ikinci yarı örnekleme uygulanan DFA ve Cronbach's Alpha analizlerine dair bulgular ise Tablo 13'deki gibidir.

Tablo 13. Açılım ve Dönüşüm Ölçeği İkinci Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlik Analizi Bulguları

Madde		Ölçek	β	Std. β	S.H	t	p
AÇILIM6	←	Açılım Ve Dönüşüm	1.701	0.936	0.118	14.425*	[0.000]
AÇILIM4			1.199	0.726	0.060	19.869*	[0.000]
AÇILIM2			1.281	0.795	0.079	16.193*	[0.000]
AÇILIM1			1.000	0.662	-	-	-
$\chi^2(0)=-$		GFI=0.999	RFI=0.996		NFI=0.999	CFI=0.999	
$\chi^2/S.D=-$		AGFI=0.991	IFI=0.999		TLI=0.999	RMSEA=0.007	
Cronbach's Alpha=0.907							

* (%5) anlamlılık düzeyinde istatistiksel anlamlılığı simgeler, β : Yol katsayısı, Std. β : Standartlaştırılmış yol katsayısı, S.H: Standart hata, - her alt boyut için bir adet yol temel kabul edilmektedir, temel yola dair S.H, t ve p değerleri hesaplanmaz, temel yol değiştirilerek bulgular kontrol edilmiştir.

Tablo 13 incelendiğinde serbestlik derecesinin madde sayısının az olması dolayısıyla sıfır olduğu ve dolayısıyla Ki-Kare ve Ki-Kare Serbestlik derecesi oranlarının hesaplanamadığı görülür. Model uyumu için diğer model uyum indekslerinin incelenmiştir. Model uyum indeksleri incelendiğinde ise tamamının mükemmel model uyumuna işaret ettiği görülmektedir. Madde yol katsayıları incelendiğinde tamamının %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ($p<0.05$) ve standartlaştırılmış yol katsayılarının 0.5'ten oldukça büyük olduğu görülmektedir. ($\text{Std.}\beta>0.5$) İkinci yarı örneklem üzerinden yapılan Cronbach's Alpha güvenirlik analizi doğrultusunda ölçeğin ikinci yarı örneklem için mükemmel derecede güvenilir bir ölçme aracı olduğu görülmüştür.

Birinci ve ikinci yarı örneklem üzerinden yapılan yapısal geçerlilik ve güvenirlik analizleri doğrultusunda dönüşüm algısı ölçeğinin tek boyut ve 4 madde ile yapısal olarak geçerli ve yüksek güvenirlik düzeyinde ölçüm yapabilecek bir ölçme aracı olduğu görülmüştür.

5.1.3.6. Darbe ve Dönüşüm

Darbe ve Dönüşüm ölçeğine uygulanan ilk faktör analizinde ölçeğin tek faktör çıkardığı fakat 3 maddenin faktör yüklerinin 0.4'ün altında olduğu görülmüştür. Açıklanan varyans oranları ile KMO ve Bartlett Küresellik Testi ve Cronbach's Alpha Güvenirlik istatistikleri eş zamanlı olarak incelenerek söz konusu maddeler teker teker ölçek dışında bırakılarak AFA uygulaması tekrar edildiğinde ideal yapısal geçerlilik ve güvenirlik istatistiklerine sahip faktör modeli Tablo 13'teki gibi gibidir.

Tablo 14. Darbe ve Dönüşüm Ölçeği İlk Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlik Analizi Bulguları

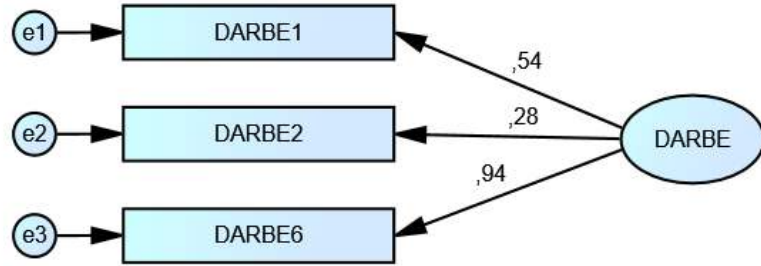
Madde	Bileşen	Açıklanan Varyans	Cronbach's Alpha
	1		
DARBE6	0.850	%54.992	0.884
DARBE1	0.798		
DARBE2	0.540		
Kaiser Meyer Olkin Örnekleme Yeterliliği Ölçütü			KMO=0.549
Bartlett Küresellik Testi		$\chi^2(03)\approx 129.594^*$	[0.000]

* (%5) Anlamlılık düzeyinde anlamlılığı simgeler, χ^2 : Ki-Kare Test İstatistiği, (parantez içleri test serbestlik derecesini içerir.), [köşeli parantez içleri test anlamlılık değerini içerir.], $\approx$ Değerin yaklaşık olarak hesaplandığını göstermektedir.

KMO Ölçütü yeterli derecede örnekleme yeterliliğini ($\text{KMO}>0.5$), Bartlett Küresellik testi bulguları ise ölçek maddelerinin bir üst olguyu açıklamak üzere %5

anlamlılık düzeyinde yeterli ilişki düzeyinde olduğunu göstermektedir. ($\chi^2(03) \approx 129.594$, $p < 0.05$) Ölçekte yer alan tüm maddeler için hesaplanan faktör yüklerinin 0.4'ün üzerinde olduğu görülürken, ölçek tarafından açıklanan toplam varyans oranının ise %50'nin üzerinde olduğu görülmektedir. AFA bulguları ölçek yapısal geçerliliği konusunda olumlu iken ölçeğin ilk yarı örneklem güvenirlilik düzeyi de çok iyi derecede güvenilir olarak hesaplanmıştır.

Ölçeğe ikinci yarı örnekleme uygulanan DFA şeması Şekil 6'daki gibidir.



Şekil 6. Darbe ve Dönüşüm Ölçeği DFA Şeması

Ölçeğe ikinci yarı örnekleme uygulanan DFA ve Cronbach's Alpha analizlerine dair bulgular ise Tablo 15'teki gibidir.

Tablo 15. Darbe ve Dönüşüm Ölçeği İkinci Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizi Bulguları

Madde		Ölçek	β	Std. β	S.H	t	p	
DARBE6	←	Darbe Ve Dönüşüm	1.000	0.938	-	-	-	
DARBE2			0.532	0.285	0.178	2.989*	[0.003]	
DARBE1			0.509	0.545	0.152	3.343*	[0.000]	
$\chi^2(0)=-$		GFI=0.999		RFI=0.999		NFI=0.999		CFI=0.999
$\chi^2/S.D=-$		AGFI=0.999		IFI=0.999		TLI=0.999		RMSEA=0.041
Cronbach's Alpha=0.850								

* (%5) anlamlılık düzeyinde istatistiksel anlamlılığı simgeler, β : Yol katsayısı, Std. β : Standartlaştırılmış yol katsayısı, S.H: Standart hata, - her alt boyut için bir adet yol temel kabul edilmektedir, temel yola dair S.H, t ve p değerleri hesaplanmaz, temel yol değiştirilerek bulgular kontrol edilmiştir.

Tablo 15 incelendiğinde serbestlik derecesinin madde sayısının az olması dolayısıyla sıfır olduğu ve dolayısıyla Ki-Kare ve Ki-Kare Serbestlik derecesi oranlarının hesaplanamadığı görülür. Model uyumu için diğer model uyum indekslerinin incelenmiştir. Model uyum indeksleri incelendiğinde ise tamamının mükemmel model uyumuna işaret ettiği görülmektedir. Madde yol katsayıları

incelendiğinde tamamının %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ($p<0.05$) fakat bir adet standartlaştırılmış yol katsayısının 0.5'ten küçük olduğu görülmüştür. Ölçek geliştirme literatüründe herhangi bir olgunun en az 3 madde ile ölçülmesi önerilmektedir (DeVellis, 2003, 73-114). Bu sebeple söz konusu madde ölçek dışında bırakılmadan önce model uyum indeksleri ve güvenilirlik istatistikleri gözden geçirildiğinde yeterli model uyumu ve güvenilirlik düzeyinin hesaplandığı görüldüğünden maddenin ölçekte yer almasına karar verilmiştir. Mevcut durumda incelenen Cronbach's Alpha katsayısı ölçeğin çok iyi derecede güvenilir bir ölçeğe aracı olduğunu göstermektedir.

Yapısal geçerlilik ve güvenilirlik analizleri doğrultusunda dönüşüm algısı ölçeğinin tek boyut ve 3 madde ile yapısal olarak geçerli ve yüksek güvenilirlik düzeyinde ölçüm yapabilecek bir ölçeğe aracı olduğu görülmüştür.

5.1.3.7. Başkanlık ve Dönüşüm

Başkanlık ve Dönüşüm ölçeğine uygulanan ilk faktör analizinde ölçeğin tek faktör çıkardığı fakat 3 maddenin faktör yüklerinin 0.4'ün altında olduğu görülmüştür. Açıklanan varyans oranları ile KMO ve Bartlett Küresellik Testi ve Cronbach's Alpha Güvenirlilik istatistikleri eş zamanlı olarak incelenerek söz konusu maddeler teker teker ölçek dışında bırakılarak AFA uygulaması tekrar edildiğinde ideal yapısal geçerlilik ve güvenilirlik istatistiklerine sahip faktör modeli Tablo 16'daki gibi gibidir.

Tablo 16. Başkanlık ve Dönüşüm Ölçeği İlk Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizi Bulguları

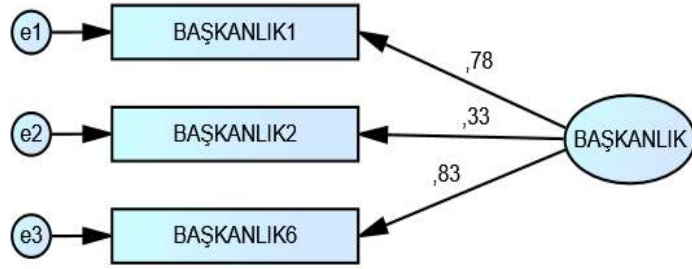
Madde	Bileşen	Açıklanan Varyans	Cronbach's Alpha
	1		
BAŞKANLIK6	0.869	%60.457	0.765
BAŞKANLIK1	0.864		
BALKANLIK2	0.559		
Kaiser Meyer Olkin Örnekleme Yeterliliği Ölçütü			KMO=0.571
Bartlett Küresellik Testi		$\chi^2(03)\approx 214.497^*$	[0.000]

* (%5) Anlamlılık düzeyinde anlamlılığı simgeler, χ^2 : Ki-Kare Test İstatistiği, (parantez içleri test serbestlik derecesini içerir.), [köşeli parantez içleri test anlamlılık değerini içerir.], $\approx$ Değerin yaklaşık olarak hesaplandığını göstermektedir.

KMO Ölçütü yeterli derecede örnekleme yeterliliğini ($KMO>0.5$), Bartlett Küresellik testi bulguları ise ölçek maddelerinin bir üst olguyu açıklamak üzere %5 anlamlılık düzeyinde yeterli ilişki düzeyinde olduğunu göstermektedir. ($\chi^2(03)\approx 214.497$, $p<0.05$) Ölçekte yer alan tüm maddeler için hesaplanan faktör

yüklerinin 0.4'ün üzerinde olduğu görülürken, ölçek tarafından açıklanan toplam varyans oranının ise %50'nin üzerinde olduğu görülmektedir. AFA bulguları ölçek yapısal geçerliliği konusunda olumlu iken ölçeğin ilk yarı örneklem güvenirlilik düzeyi de çok iyi derecede güvenilir olarak hesaplanmıştır.

Ölçeğe ikinci yarı örnekleme uygulanan DFA şeması Şekil 7'deki gibidir.



Şekil 7. Başkanlık ve Dönüşüm Ölçeği DFA Şeması

Ölçeğe ikinci yarı örnekleme uygulanan DFA ve Cronbach's Alpha analizlerine dair bulgular ise Tablo 17'deki gibidir.

Tablo 17. Başkanlık ve Dönüşüm Ölçeği İkinci Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizi Bulguları

Madde		Ölçek	β	Std. β	S.H	t	p
BAŞKANLIK6	←	Başkanlık Ve Dönüşüm	1.000	0.825	-	-	-
BAŞKANLIK2			0.665	0.326	0.136	4.876*	[0.000]
BAŞKANLIK1			0.823	0.781	0.143	5.762*	[0.000]
$\chi^2(0)=-$		GFI=0.999	RFI=0.999		NFI=0.999		CFI=0.999
$\chi^2/S.D=-$		AGFI=0.999	IFI=0.999		TLI=0.999		RMSEA=0.045
Cronbach's Alpha=0.746							

* (%5) anlamlılık düzeyinde istatistiksel anlamlılığı simgeler, β : Yol katsayısı, Std. β : Standartlaştırılmış yol katsayısı, S.H: Standart hata, - her alt boyut için bir adet yol temel kabul edilmektedir, temel yola dair S.H, t ve p değerleri hesaplanmaz, temel yol değiştirilerek bulgular kontrol edilmiştir.

Tablo incelendiğinde serbestlik derecesinin madde sayısının az olması dolayısıyla sıfır olduğu ve dolayısıyla Ki-Kare ve Ki-Kare Serbestlik derecesi oranlarının hesaplanamadığı görülür. Model uyumu için diğer model uyum indekslerinin incelenmiştir. Model uyum indeksleri incelendiğinde ise tamamının mükemmel model uyumuna işaret ettiği görülmektedir. Madde yol katsayıları incelendiğinde tamamının %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ($p<0.05$) fakat bir adet standartlaştırılmış yol katsayısının 0.5'ten küçük olduğu görülmüştür. Ölçeklerde her bir olgunun en az 3 madde ile ölçülmesi istendiğinden

model uyum indeksleri ve güvenilirlik istatistikleri gözden geçirildiğinde yeterli model uyumu ve güvenilirlik düzeyinin hesaplandığı görüldüğünden maddenin ölçekte yer almasına karar verilmiştir. Mevcut durumda incelenen Cronbach's Alpha katsayısı ölçeğin iyi derecede güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Yapısal geçerlilik ve güvenilirlik analizleri doğrultusunda dönüşüm algısı ölçeğinin tek boyut ve 3 madde ile yapısal olarak geçerli ve yüksek güvenilirlik düzeyinde ölçüm yapabilecek bir ölçme aracı olduğu görülmüştür.

5.1.3.8. İttifak (Cumhur) ve Dönüşüm

İttifak ve Dönüşüm ölçeğine uygulanan ilk faktör analizinde ölçeğin tek faktör çıkardığı fakat 3 maddenin faktör yüklerinin 0.4'ün altında olduğu görülmüştür. Açıklanan varyans oranları ile KMO ve Bartlett Küresellik Testi ve Cronbach's Alpha Güvenirlilik istatistikleri eş zamanlı olarak incelenerek söz konusu maddeler teker teker ölçek dışında bırakılarak AFA uygulaması tekrar edildiğinde ideal yapısal geçerlilik ve güvenilirlik istatistiklerine sahip faktör modeli Tablo 18'deki gibi gibidir.

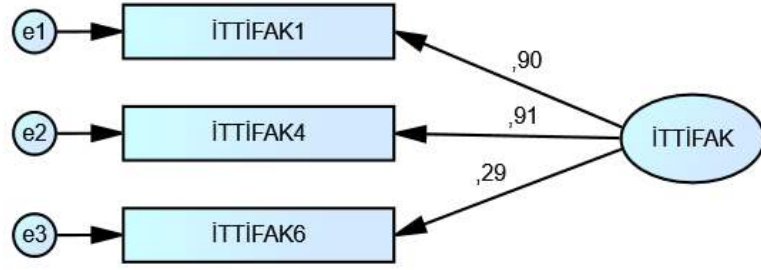
Tablo 18. İttifak ve Dönüşüm Ölçeği İlk Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizi Bulguları

Madde	Bileşen	Açıklanan Varyans	Cronbach's Alpha
	1		
İTTİFAK1	0.932	%60.218	0.867
İTTİFAK4	0.925		
İTTİFAK6	0.578		
Kaiser Meyer Olkin Örnekleme Yeterliliği Ölçütü			KMO=0.511
Bartlett Küresellik Testi		$\chi^2(03) \approx 313.034^*$	[0.000]

* (%5) Anlamlılık düzeyinde anlamlılığı simgeler, χ^2 : Ki-Kare Test İstatistiği, (parantez içleri test serbestlik derecesini içerir.), [köşeli parantez içleri test anlamlılık değerini içerir.], $\approx$ Değerin yaklaşık olarak hesaplandığını göstermektedir.

KMO Ölçütü yeterli derecede örnekleme yeterliliğini ($KMO > 0.5$), Bartlett Küresellik testi bulguları ise ölçek maddelerinin bir üst olguyu açıklamak üzere %5 anlamlılık düzeyinde yeterli ilişki düzeyinde olduğunu göstermektedir. ($\chi^2(03) \approx 313.034$, $p < 0.05$) Ölçekte yer alan tüm maddeler için hesaplanan faktör yüklerinin 0.4'ün üzerinde olduğu görülürken, ölçek tarafından açıklanan toplam varyans oranının ise %50'nin üzerinde olduğu görülmektedir. AFA bulguları ölçek yapısal geçerliliği konusunda olumlu iken ölçeğin ilk yarı örneklem güvenilirlik düzeyi de çok iyi derecede güvenilir olarak hesaplanmıştır.

Ölçeğe ikinci yarı örnekleme uygulanan DFA şeması Şekil 8’deki gibidir.



Şekil 8. İttifak ve Dönüşüm Ölçeği DFA Şeması

Ölçeğe ikinci yarı örnekleme uygulanan DFA ve Cronbach’s Alpha analizlerine dair bulgular ise Tablo 19’daki gibidir.

Tablo 19. İttifak ve Dönüşüm Ölçeği İkinci Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizi Bulguları

Madde		Ölçek	β	Std. β	S.H	t	p	
İTTİFAK6	←	İttifak Ve Dönüşüm	0.499	0.289	0.099	5.067*	[0.000]	
İTTİFAK4			1.120	0.912	0.136	8.232*	[0.000]	
İTTİFAK1			1.000	0.904	-	-	-	
$\chi^2(0)=-$		GFI=0.999		RFI=0.999		NFI=0.999		CFI=0.999
$\chi^2/S.D=-$		AGFI=0.999		IFI=0.999		TLI=0.999		RMSEA=0.063
Cronbach's Alpha=0.901								

* (%5) anlamlılık düzeyinde istatistiksel anlamlılığı simgeler, β : Yol katsayısı, Std. β : Standartlaştırılmış yol katsayısı, S.H: Standart hata, - her alt boyut için bir adet yol temel kabul edilmektedir, temel yola dair S.H, t ve p değerleri hesaplanmaz, temel yol değiştirilerek bulgular kontrol edilmiştir.

Tablo 19’da görüldüğü üzere serbestlik derecesinin madde sayısının az olması dolayısıyla sıfır olduğu ve dolayısıyla Ki-Kare ve Ki-Kare Serbestlik derecesi oranlarının hesaplanamamıştır. Model uyumu için diğer model uyum indekslerinin incelenmiştir. Model uyum indeksleri incelendiğinde ise tamamının mükemmel model uyumuna işaret ettiği görülmektedir. Madde yol katsayıları incelendiğinde tamamının %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ($p<0.05$) fakat bir adet standartlaştırılmış yol katsayısının 0.5’ten küçük olduğu görülmüştür. Ölçeklerde her bir olgunun en az 3 madde ile ölçülmesi istendiğinden model uyum indeksleri ve güvenilirlik istatistikleri gözden geçirildiğinde yeterli model uyumu ve güvenilirlik düzeyinin hesaplandığı görüldüğünden maddenin ölçekte yer almasına karar

verilmiştir. Mevcut durumda incelenen Cronbach's Alpha katsayısı ölçeğin mükemmel derecede güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Yapısal geçerlilik ve güvenilirlik analizleri doğrultusunda dönüşüm algısı ölçeğinin tek boyut ve 3 madde ile yapısal olarak geçerli ve yüksek güvenilirlik düzeyinde ölçüm yapabilecek bir ölçme aracı olduğu görülmüştür.

5.1.3.9. Alevi Açılımı ve Dönüşüm

Alevi Açılımı ve Dönüşüm ölçeğine uygulanan ilk faktör analizinde ölçeğin tek faktör çıkardığı fakat 2 maddenin faktör yüklerinin 0.4'ün altında olduğu görülmüştür. Açıklanan varyans oranları ile KMO ve Bartlett Küresellik Testi ve Cronbach's Alpha Güvenirlilik istatistikleri eş zamanlı olarak incelenerek söz konusu maddeler teker teker ölçek dışında bırakılarak AFA uygulaması tekrar edildiğinde ideal yapısal geçerlilik ve güvenilirlik istatistiklerine sahip faktör modeli Tablo 20'deki gibi gibidir.

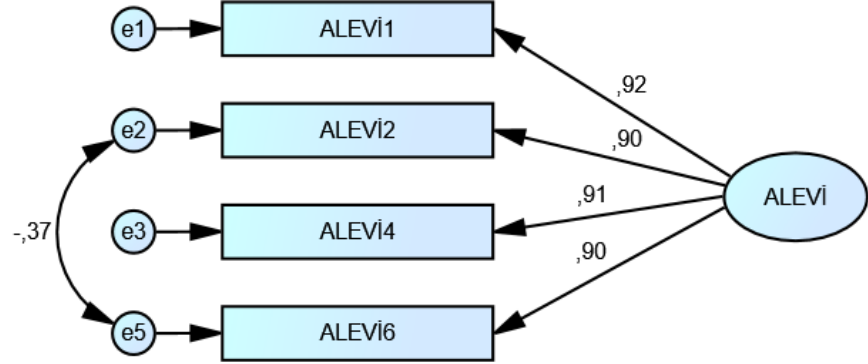
Tablo 20. Alevi Açılımı ve Dönüşüm Ölçeği İlk Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizi Bulguları

Madde	Bileşen	Açıklanan Varyans	Cronbach's Alpha
	1		
ALEVİ2	0.894	%64.274	0.804
ALEVİ1	0.852		
ALEVİ4	0.825		
ALEVİ6	0.604		
Kaiser Meyer Olkin Örnekleme Yeterliliği Ölçütü			KMO=0.728
Bartlett Küresellik Testi		$\chi^2(06)\approx 561.917^*$	[0.000]

* (%5) Anlamlılık düzeyinde anlamlılığı simgeler, χ^2 : Ki-Kare Test İstatistiği, (parantez içleri test serbestlik derecesini içerir.), [köşeli parantez içleri test anlamlılık değerini içerir.], $\approx$ Değerin yaklaşık olarak hesaplandığını göstermektedir.

KMO Ölçütü yeterli derecede örnekleme yeterliliğini ($KMO > 0.5$), Bartlett Küresellik testi bulguları ise ölçek maddelerinin bir üst olguyu açıklamak üzere %5 anlamlılık düzeyinde yeterli ilişki düzeyinde olduğunu göstermektedir. ($\chi^2(06)\approx 561.917$, $p < 0.05$) Ölçekte yer alan tüm maddeler için hesaplanan faktör yüklerinin 0.4'ün üzerinde olduğu görülürken, ölçek tarafından açıklanan toplam varyans oranının ise %50'nin üzerinde olduğu görülmektedir. AFA bulguları ölçek yapısal geçerliliği konusunda olumlu iken ölçeğin ilk yarı örneklem güvenilirlik düzeyi de çok iyi derecede güvenilir olarak hesaplanmıştır.

Ölçeğe ikinci yarı örnekleme uygulanan DFA şeması Şekil 9'daki gibidir.



Şekil 9. Alevi Açılımı ve Dönüşüm Ölçeği DFA Şeması

Ölçeğe ikinci yarı örnekleme uygulanan DFA ve Cronbach's Alpha analizlerine dair bulgular ise Tablo 21'deki gibidir.

Tablo 21. Alevi Açılımı ve Dönüşüm Ölçeği İkinci Yarı Örneklem Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizi Bulguları

Madde		Ölçek	β	Std. β	S.H	t	p	
ALEVİ6	←	Alevi Açılımı Ve Dönüşüm	1.000	0.901	-	-	-	
ALEVİ4			0.944	0.911	0.036	26.301*	[0.000]	
ALEVİ2			0.882	0.902	0.039	22.393*	[0.000]	
ALEVİ1			0.855	0.922	0.032	27.032*	[0.000]	
χ ² (01)=0.040 [0.841]		GFI=0.999		RFI=0.999		NFI=0.999		CFI=0.999
χ ² /S.D=0.040		AGFI=0.999		IFI=0.999		TLI=0.999		RMSEA=0.001
Cronbach's Alpha=0.944								

* (%5) anlamlılık düzeyinde istatistiksel anlamlılığı singeler, β : Yol katsayısı, Std. β : Standartlaştırılmış yol katsayısı, S.H: Standart hata, - her alt boyut için bir adet yol temel kabul edilmektedir, temel yola dair S.H, t ve p değerleri hesaplanmaz, temel yol değiştirilerek bulgular kontrol edilmiştir.

Tablo 20 incelendiğinde evren kovaryansı ile örneklem kovaryansı eşitliğini öne süren Ki-Kare sıfır hipotezinin %5 anlamlılık düzeyinde reddedilemediği, diğer bir deyişle evren kovaryans kovaryansı ile evren kovaryansının uyumlu bir modele işaret ettiği görülmektedir. ($\chi^2(01)=0.040$, $p>0.05$) uyum indeksleri incelendiğinde ise tamamının mükemmel model uyumuna işaret ettiği görülmektedir. Madde yol katsayıları incelendiğinde tamamının %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ($p<0.05$) ve standartlaştırılmış yol katsayılarının 0.5'ten oldukça büyük olduğu görülmektedir. (Std. $\beta>0.5$) İkinci yarı örneklem üzerinden yapılan Cronbach's Alpha güvenirlilik analizi doğrultusunda ölçeğin ikinci yarı örneklem için mükemmel derecede güvenilir bir ölçme aracı olduğu görülmüştür.

Birinci ve ikinci yarı örneklem üzerinden yapılan yapısal geçerlilik ve güvenilirlik analizleri doğrultusunda dönüşüm algısı ölçeğinin tek boyut ve 4 madde ile yapısal olarak geçerli ve yüksek güvenilirlik düzeyinde ölçüm yapabilecek bir ölçme aracı olduğu görülmüştür.

5.1.4. Araştırma Soruları ve Hipotezleri

Araştırma kapsamında cevaplanması istenen araştırma soruları şu şekildedir;

1. Siyasal Parti ve ideoloji arasındaki ilişkinin boyutları nelerdir?
2. Siyasal Partilerin ideolojik kimlikleri değişim ve dönüşüme açık mıdır?
3. Siyasal partilerin ideolojik değişim ve dönüşümleri, arka plana bağlı sürekli ve doğal bir gelişme midir?
4. Siyasi partilerin ideolojik değişim ve dönüşümleri dönemsel şartlara bağlı bir stratejik bir adım mıdır?
5. İdeolojik değişim ve dönüşümler siyasal partilerin üyeleri tarafından nasıl algılanmaktadır?
6. Siyasal partilerin ideolojik kimliklerinde yaşanan değişim ve dönüşümlerin ideolojik kimliğin içerisinde yeri var mıdır?

Söz konusu araştırma sorularının tamamı ölçeklerde yer alan maddelere dair frekans analizleri ve yapısal olarak geçerlilik ve güvenilirlik gösteren ölçek düzeylerinin (ortalamalarının) incelenmesini gerektirmektedir. Diğer yandan demografik ve tanımlayıcı gruplar arasındaki farkların hipotez testleri aracılığıyla incelenmesini gerektiren araştırma hipotezleri ise aşağıdaki gibidir.

H₁: AK Parti üyelerinde partiye yönelik dönüşüm algısı ve dönüşümün kaynaklarına dair algı cinsiyete bağlı olarak değişmektedir.

H₂: AK Parti üyelerinde partiye yönelik dönüşüm algısı ve dönüşümün kaynaklarına dair algı yaş gruplarına bağlı olarak değişmektedir.

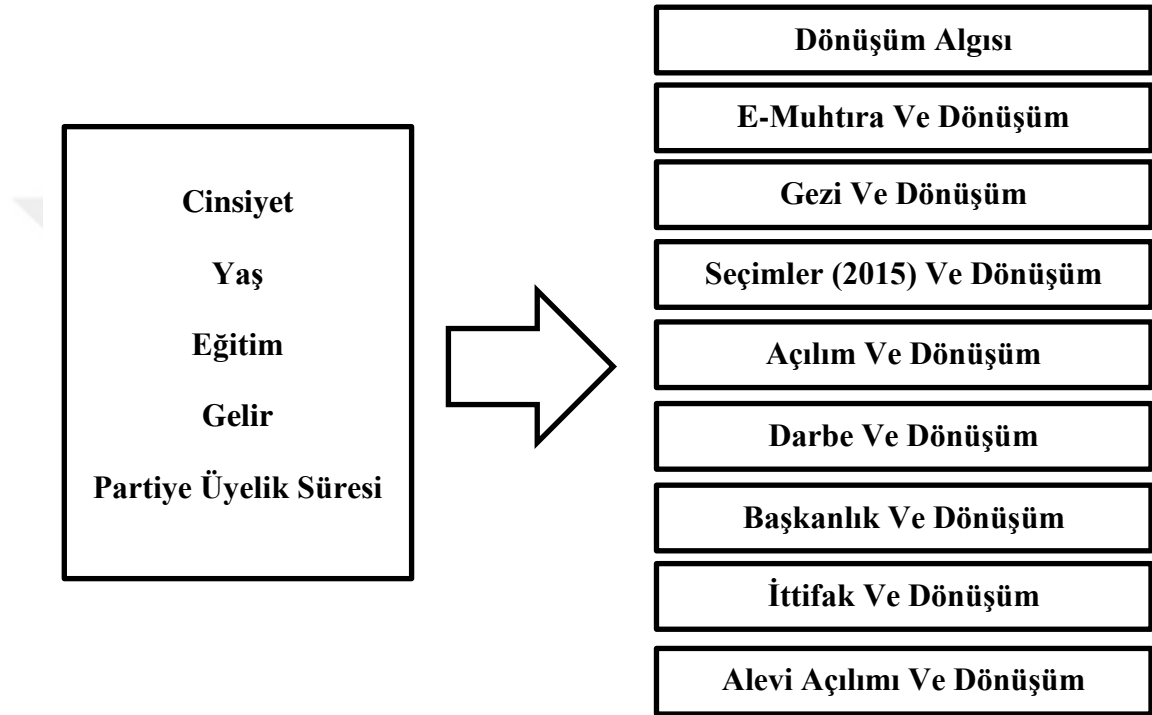
H₃: AK Parti üyelerinde partiye yönelik dönüşüm algısı ve dönüşümün kaynaklarına dair algı eğitim seviyesine bağlı olarak değişmektedir.

H₄: AK Parti üyelerinde partiye yönelik dönüşüm algısı ve dönüşümün kaynaklarına dair algı gelir seviyesine bağlı olarak değişmektedir.

H₅: AK Parti üyelerinde partiye yönelik dönüşüm algısı ve dönüşümün kaynaklarına dair algı partiye üye olma seviyesine bağlı olarak değişmektedir

5.1.5. Araştırma Modeli

İstatistiksel tarama modelinde gerçekleştirilen araştırma için araştırma hipotezleri çerçevesinde model Şekil 10'daki gibi görselleştirilebilir.



Şekil 10. Araştırma Modeli

5.1.6. Veri Analizi

Araştırma kapsamında çevrim içi ortamda toplanan veriler önce Microsoft Excel programına aktarılmış söz konusu paket programda gerekli sayısal kodlamalar yapıldıktan sonra istatistiksel analiz işlemlerine geçilmiştir.

Bulgular bölümünün ilk kısmında araştırmaya dahil edilen örnekleme dair demografik ve tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır. İkinci bölümde tüm ölçek sorularına dair frekans dağılımları ile ortalama ve standart sapma değerleri raporlanmıştır. Üçüncü bölümde yapısal geçerlilikleri ve güvenirlilikleri kanıtlanmış

ölçek değerleri için betimsel istatistikler ve normal dağılım testleri yer almaktadır. Dördüncü bölümde ise hipotez testleri raporlanmıştır.

İki grup arasındaki farkların incelenmesini gerektiren hipotezlerin sınanması amacıyla Bağımsız Örneklem T-Testi, ikiden fazla grup arasındaki farkların incelenmesini gerektiren hipotezlerin sınanması amacıyla ise Anova testinden faydalanılmıştır.

Bağımsız örneklem T-testi için sıfır ve alternatif hipotezler aşağıdaki gibidir.

$H_0: \mu_1 = \mu_2$ (İki grubun ortalamaları arasında istatistiksel olarak önemli bir fark yoktur.)

$H_1: \mu_1 \neq \mu_2$ (İki grubun ortalamaları arasında istatistiksel olarak önemli bir fark vardır.)

Bağımsız örneklem T-testi için varyans homojenliği ve heterojenliği durumları için farklı istatistikler hesaplanmaktadır. Bu sebeple hangi test istatistiğinin dikkate alınacağına karar vermek amacıyla Levene F varyans homojenliği testi sonuçları dikkate alınmalıdır. Eğer Levene F testi istatistiği anlamlılık değeri $\text{Sig.} > 0.05$ ise varyans eşitliği durumu için hesaplanan t-testi istatistiği, aksi durum için varyans eşitsizliği durumu için hesaplanan t-testi istatistiği dikkate alınmalıdır.

Varyans homojenliğine uygun olan durum için hesaplanan t-testi istatistiği (t) anlamlılık değeri (Sig.) seçilen anlamlılık düzeyleri (%5) ile karşılaştırıldığında $\text{Sig.} > 0.05$ durumunda H_0 hipotezi reddedilerek, H_1 hipotezi kabul edilirken, aksi durumda H_0 hipotezinin kabul edilmesi gerekir. Test sonucunda istatistiksel olarak önemli bir fark tespit edilmesi durumunda grup ortalamaları karşılaştırılarak hangi grup düzeyinin daha yüksek olduğuna karar verilebilir (Karagöz, 2016: 383-391).

Anova testi için sıfır ve alternatif hipotezler aşağıdaki gibidir.

$H_0: \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \dots = \mu_m$ (m adet grup ortalaması arasında istatistiksel olarak önemli bir fark yoktur.)

$H_1: \mu_1 \neq \mu_2 \neq \mu_3 \neq \dots \neq \mu_m$ (m adet grup ortalamasından en az biri diğerlerinden istatistiksel olarak önemli bir şekilde farklıdır.)

Bağımsız örneklem t-testi ile benzer şekilde hesaplanan Anova testi istatistiği (F) anlamlılık değeri (Sig.) seçilen anlamlılık düzeyi (%5) ile karşılaştırıldığında Sig.> 0.05 durumunda H_0 hipotezi reddedilerek, H_1 hipotezi kabul edilirken, aksi durumda H_0 hipotezinin kabul edilmesi gerekir (Karagöz, 2016: 419).

5.2. Bulgular

Araştırmanın bu kısmında anket analizleri sonucunda elde edilen bulgular yorumlanarak paylaşılmıştır.

5.2.1. Demografik ve Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmaya dahil edilen örneklemin demografik özelliklerine dair istatistikler Tablo 22'deki gibidir.

Tablo 22. Örneklem Demografik İstatistikleri

Özellik	Kategori	Frekans (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	179	25.8%
	Erkek	514	74.2%
	Toplam	693	100.0%
Yaş	18-29 Yaş Arası	78	11.3%
	30-40 Yaş Arası	240	34.6%
	41-50 Yaş Arası	251	36.2%
	51-60 Yaş Arası	84	12.1%
	60 Yaş Üzeri	40	5.8%
	Toplam	693	100.0%
Eğitim	İlköğretim	107	15.4%
	Lise	349	50.4%
	Ön Lisans	131	18.9%
	Lisans	98	14.1%
	Yüksek Lisans	6	0.9%
	Doktora	2	0.3%
	Toplam	693	100.0%
Meslek	İşçi	178	25.7%
	Emekli	84	12.1%
	Çiftçi	85	12.3%
	Esnaf	206	29.7%
	Üniversite Öğrencisi	34	4.9%
	Çalışmıyor	59	8.5%
	Diğer	47	6.8%
	Toplam	693	100.0%
Gelir	1,000-5,000 TL Arası	89	12.8%
	5,001-10,000 TL Arası	63	9.1%
	10,001-15,000 TL Arası	358	51.7%
	15,001-20,000 TL Arası	115	16.6%
	20,001 TL Ve Üzeri	68	9.8%
	Toplam	693	100.0%

Örneklemin cinsiyete göre dağılımı şu şekildedir; %25,8 kadın (n=179), %74,2 erkek (n=514). Örneklemin yaş gruplarına göre dağılımı şu şekildedir; %11,3 18 ile

29 yaş arası (n=78), %34,6 30 ile 40 yaş arası (n=240), %36,2 41 ile 50 yaş arası (n=251), %12,1 51 ile 60 yaş arası (n=84), %5,8 60 yaş üzeri (n=40). Örneklemin eğitim seviyesine göre dağılımı şu şekildedir; %15,4 ilköğretim (n=107), %50,4 lise (n=349), %18,9 ön lisans (n=131), %14,1 lisans (n=98), %0,9 yüksek lisans (n=6), %0,3 doktora (n=2). Örneklemin mesleklere göre dağılımı şu şekildedir; %25,7 işçi (n=178), %12,1 emekli (n=84), %12,3 çiftçi (n=85), %29,7 esnaf (n=206), %4,9 üniversite öğrencisi (n=34), %8,5 çalışmıyor (n=59), %6,8 diğer (n=47). Örneklemin gelir düzeyine göre dağılımı ise şu şekildedir; %12,8 1,000-5,000 TL Arası (n=89), %9,1 5,001-10,000 TL Arası (n=63), %51,7 10,001-15,000 TL Arası (n=358), %16,6 15,001-20,000 TL Arası (n=115), %9,8 20,001 TL Ve Üzeri (n=68).

Örneklemin üye olduğu parti ile ilgili istatistikler Tablo 23'deki gibidir.

Tablo 23. Siyasal Parti ile İlgili İstatistikler

Soru	Kategori	Frekans (n)	Yüzde (%)
AK Parti'ye Kaç Yıldır Üyesiniz?	1-5 Yıl Arası	173	25.0%
	6-10 Yıl Arası	343	49.5%
	11-15 Yıl Arası	150	21.6%
	16 Yıl Ve Üzeri	27	3.9%
	Toplam	693	100.0%
Kendinizi Hangi Siyasal Fikre Yakın Buluyorsunuz?	Sağ	602	86.9%
	Sol	0	0.0%
	Hiçbiri	91	13.1%
	Toplam	693	100.0%
AK Parti'yi Aşağıdakilerden Hangi Siyasal Çizginin Devamı Olarak Görüyorsunuz?	Demokrat Parti	30	4.5%
	Demokrat Parti + Anavatan Partisi	292	43.7%
	Millî Görüş (Millî Selamet Partisi-Refah Partisi -Fazilet Partisi)	253	37.9%
	Orijinal Yeni Bir Partidir.	86	12.9%
	Diğer	7	1.0%
	Toplam	668	100.0%
Kuruluşundan Bu Yana AK Parti'nin İdeolojik Kimliğinde Farklılaşma Olduğunu Düşünüyor musunuz?	Evet	481	69.4%
	Hayır	7	1.0%
	Kısmen	205	29.6%
	Toplam	693	100.0%
AK Parti'nin İdeolojik Kimliğinde Yaşanan Değişim veya Dönüşümün Partiye Katkısı Olmuş mudur?	Evet	540	77.9%
	Hayır	56	8.1%
	Kısmen	97	14.0%
	Toplam	693	100.0%

Örneklemin AK Partie üye oldukları süreye bağlı olarak dağılımı şu şekildedir; %25 1-5 yıl arası (n=173), %49,5 6-10 yıl arası (n=343), %21,6 11-15 yıl

arası (n=150), %3,9 16 yıl ve üzeri (n=27). Örneklemin kendini yakın gördüğü siyasal fikre göre dağılımı şu şekildedir; %86,9 Sağ (n=602), %13,1 Hiçbiri (n=91). Örneklemin AK Partinin hangi siyasal çizginin devamı olduğuna dair görüşleri şu şekildedir; %4,5 Demokrat Parti (n=30), %43,7 Demokrat Parti + Anavatan Partisi (n=292), %37,9 Millî Görüş (Milli Selamet Partisi-Refah Partisi -Fazilet Partisi) (n=253), %12,9 orijinal yeni bir partidir. (n=86), %1 diğer (n=7). Örneklemin “kuruluşundan bu yana AK Parti'nin ideolojik kimliğinde farklılaşma olduğunu düşünüyor musunuz?” Sorusuna verdiği cevapların dağılımı şu şekildedir; %69,4 evet (n=481), %1 hayır (n=7), %29,6 kısmen (n=205). Örneklemin AK Parti'nin ideolojik kimliğinde yaşanan değişim veya dönüşümün partiye katkısı olmuş mudur? Sorusuna verdikleri yanıtların dağılımı ise şu şekildedir; %77,9 evet (n=540), %8,1 hayır (n=56), %14 kısmen (n=97),.

Örneklemin kendini yakın gördüğü siyasal kimlik ile ilgili istatistikler Tablo 24'teki gibidir.

Tablo 24. Siyasal Kimlik İstatistikleri

Siyasal Kimlik	Frekans (n)	Yüzde (%)
Muhafazakâr Demokrat	351	50.6%
Siyasal İslam	109	15.7%
Müslüman Demokrat	88	12.7%
Sosyal Demokrat	2	0.3%
Liberal Demokrat	65	9.4%
Milliyetçi Muhafazakâr	330	47.6%
Millî Görüş	207	29.9%
Ülkücü	66	9.5%
Sosyalist	0	0.0%
Laik	14	2.0%
Kemalist	4	0.6%

Örneklemin kendini yakın gördüğü siyasal kimlik ile ilgili istatistikler şu şekildedir; %50,6 Muhafazakâr Demokrat (n=351), %15,7 Siyasal İslam (n=109), %12,7 Müslüman Demokrat (n=88), %0,3 Sosyal Demokrat (n=2), %9,4 Liberal Demokrat (n=65), %47,6 Milliyetçi Muhafazakâr (n=330), %29,9 Millî Görüş (n=207), %9,5 Ülkücü (n=66), %2 Laik (n=14), %0,6 Kemalist (n=4).

Örneklemin AK Partiyi yakın gördüğü İdeolojik kimlik ile ilgili istatistikler Tablo 25'teki gibidir.

Tablo 25. Parti İdeolojik Kimlik İstatistikleri

İdeolojik Kimlik	Frekans (n)	Yüzde (%)
Muhafazakâr Demokrat	573	82.7%
Liberal	91	13.1%
Milliyetçi	344	49.6%
Sosyal Demokrat	3	0.4%
Siyasal İslamcılık	23	3.3%

Örneklemin AK Partiyi yakın gördüğü İdeolojik kimlik ile ilgili istatistikler şu şekildedir; %82,7 Muhafazakâr Demokrat (n=573), %13,1 Liberal (n=91), %49,6 Milliyetçi (n=344), %0,4 Sosyal Demokrat (n=3), %3,3 Siyasal İslamcılık (n=23).

AK Parti'deki ideolojik değişim veya dönüşümde etkili olan olaylar ile ilgili görüşlere dair istatistikler Tablo 26'daki gibidir.

Tablo 26. Değişim veya Dönüşümde Etkili Olan Olaylara Dair İstatistikler

Değişim veya Dönüşümde Etkili Olan Olaylar	Frekans (n)	Yüzde (%)
2007 E Muhtıra ve Parti Kapatma Davası	155	22.4%
2013 Gezi Olayları	220	31.7%
2015-1. Seçimler- Meclis Çoğunluğunun Kaybedilmesi	66	9.5%
2015 Çözüm Sürecinin Sonlandırılması	266	38.4%
2016 FETÖ Darbe Girişimi	530	76.5%
Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçiş	547	78.9%
Cumhur İttifakı	619	89.3%
2022 Alevi Açılımı	34	4.9%
Diğer	2	0.3%

AK Parti'deki ideolojik değişim veya dönüşümde etkili olan olaylar ile ilgili görüşlere dair istatistikler şu şekildedir; %22,4 2007 E Muhtıra ve Parti Kapatma Davası (n=155), %31.7 2013 Gezi Olayları (n=220), %9,5 2015-1. Seçimler- Meclis Çoğunluğunun Kaybedilmesi (n=66), %38,4 2015 Çözüm Sürecinin Sonlandırılması (n=266), %76,5 2016 FETÖ Darbe Girişimi (n=530), %78,9 Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçiş (n=547), %89.3 Cumhur İttifakı (n=619), %4.9 2022 Alevi Açılımı (n=34), %0.3 diğer (n=2).

5.2.2. Frekans Analizleri

Araştırmanın bu kısmında likert tipteki ölçek sorularına verilen yanıtların frekans dağılımları ile madde ortalama ve standart sapma değerleri sunulmuştur.

Değişim ve dönüşüm algısı ölçeğinde yer alan maddeler için frekans analizi bulguları Tablo 27’deki gibidir.

Tablo 27. Değişim ve Dönüşüm Algısı Ölçeği Frekans Analizleri

Madde	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katlıyorum		Kesinlikle Katlıyorum		Ortalama	Standart Sapma
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
AK Parti Kuruluşundan Bu Yana İdeolojik olarak Değişime veya Dönüşüme Uğramıştır.	0	0.0	0	0.0	17	2.5	280	40.4	396	57.1	4.55	0.55
AK Parti’de Yaşanan Bu İdeolojik Değişim veya Dönüşümü Olumlu Buluyorum	11	1.6	34	4.9	93	13.4	252	36.4	303	43.7	4.16	0.94
AK Parti’de Yaşanan Bu İdeolojik Değişim veya Dönüşüm Seçmen Tabanının Değişimine Neden Olmuştur	42	6.1	54	7.8	96	13.9	306	44.2	195	28.1	3.81	1.11
AK Parti’de Yaşanan Bu İdeolojik Değişim veya Dönüşümü Parti Üst Yönetimi Lider Kadrosu Başlatmıştır.	0	0.0	5	0.7	27	3.9	275	39.7	386	55.7	4.50	0.61
AK Parti’de Yaşanan Bu İdeolojik Değişim veya Dönüşümü Diğer Partilerle Olan Rekabet Başlatmıştır.	52	7.5	106	15.3	171	24.7	292	42.1	72	10.4	3.33	1.09
AK Parti’de Yaşanan Bu İdeolojik Değişim veya Dönüşüme Seçim Sonuçları Neden Olmuştur.	28	4.0	84	12.1	178	25.7	333	48.1	70	10.1	3.48	0.97
AK Parti’de Yaşanan Bu İdeolojik Değişim veya Dönüşüme Küresel Piyasa Ekonomisine Entegrasyon Çabaları Neden Olmaktadır.	54	7.8	141	20.3	216	31.2	250	36.1	32	4.6	3.09	1.03
AK Parti’de Yaşanan Bu İdeolojik Değişim veya Dönüşüme Toplumsal Alanda Meydana Gelen Değişimler Neden Olmuştur.	35	5.1	71	10.2	171	24.7	384	55.4	32	4.6	3.44	0.92

AK Parti'de Yaşanan Bu İdeolojik Değişim veya Dönüşüm Ulusal ve Uluslararası Konjonktürel Olaylara Bağlı Geçici Gelişmelerdir.	66	9.5	219	31.6	211	30.4	186	26.8	11	1.6	2.79	0.99
AK Parti'de Yaşanan Bu İdeolojik Değişim veya Dönüşüm, Kendi İdeolojik Kimliğimi de Değiştirmiştir.	71	10.2	159	22.9	121	17.5	307	44.3	35	5.1	3.11	1.13

“AK Parti Kuruluşundan Bu Yana İdeolojik olarak Değişime veya Dönüşüme Uğramıştır.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %2,5 kararsızım (n=17), %40,4 katılıyorum (n=280), %57,1 kesinlikle katılıyorum (n=396). Madde ortalaması (4.55±0.55) incelendiğinde örneklem ortalamasının kesinlikle katılıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“AK Parti'de Yaşanan Bu İdeolojik Değişim veya Dönüşümü Olumlu Buluyorum.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %1,6 kesinlikle katılmıyorum (n=11), %4,9 katılmıyorum (n=34), %13,4 kararsızım (n=93), %36,4 katılıyorum (n=252), %43,7 kesinlikle katılıyorum (n=303). Madde ortalaması (4.16±0.94) incelendiğinde örneklem ortalamasının katılıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“AK Parti'de Yaşanan Bu İdeolojik Değişim veya Dönüşüm Seçmen Tabanının Değişimine Neden Olmuştur.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %6,1 kesinlikle katılmıyorum (n=42), %7,8 katılmıyorum (n=54), %13,9 kararsızım (n=96), %44,2 katılıyorum (n=306), %28,1 kesinlikle katılıyorum (n=195). Madde ortalaması (3.81±1.11) incelendiğinde örneklem ortalamasının katılıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“AK Parti'de Yaşanan Bu İdeolojik Değişim veya Dönüşümü Parti Üst Yönetimi Lider Kadrosu Başlatmıştır.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %0,7 katılmıyorum (n=5), %3,9 kararsızım (n=27), %39,7 katılıyorum (n=275), %55,7 kesinlikle katılıyorum (n=386). Madde ortalaması (4.5±0.61) incelendiğinde örneklem ortalamasının katılıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“AK Parti’de Yaşanan Bu İdeolojik Değişim veya Dönüşümü Diğer Partilerle Olan Rekabet Başlatmıştır.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %7,5 kesinlikle katılmıyorum (n=52), %15,3 katılmıyorum (n=106), %24,7 kararsızım (n=171), %42,1 katılıyorum (n=292), %10,4 kesinlikle katılıyorum (n=72). Madde ortalaması (3.33 ± 1.09) incelendiğinde örneklem ortalamasının kararsızım cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“AK Parti’de Yaşanan Bu İdeolojik Değişim veya Dönüşüme Seçim Sonuçları Neden Olmuştur.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %4 kesinlikle katılmıyorum (n=28), %12,1 katılmıyorum (n=84), %25,7 kararsızım (n=178), %48,1 katılıyorum (n=333), %10,1 kesinlikle katılıyorum (n=70). Madde ortalaması (3.48 ± 0.97) incelendiğinde örneklem ortalamasının kararsızım cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“AK Parti’de Yaşanan Bu İdeolojik Değişim veya Dönüşüme Küresel Piyasa Ekonomisine Entegrasyon Çabaları Neden Olmaktadır.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %7,8 kesinlikle katılmıyorum (n=54), %20,3 katılmıyorum (n=141), %31,2 kararsızım (n=216), %36,1 katılıyorum (n=250), %4,6 kesinlikle katılıyorum (n=32). Madde ortalaması (3.09 ± 1.03) incelendiğinde örneklem ortalamasının kararsızım cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“AK Parti’de Yaşanan Bu İdeolojik Değişim veya Dönüşüme Toplumsal Alanda Meydana Gelen Değişimler Neden Olmuştur.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %5,1 kesinlikle katılmıyorum (n=35), %10,2 katılmıyorum (n=71), %24,7 kararsızım (n=171), %55,4 katılıyorum (n=384), %4,6 kesinlikle katılıyorum (n=32). Madde ortalaması (3.44 ± 0.92) incelendiğinde örneklem ortalamasının kararsızım cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“AK Parti’de Yaşanan Bu İdeolojik Değişim veya Dönüşüm Ulusal ve Uluslararası Konjonktürel Olaylara Bağlı Geçici Gelişmelerdir.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %9,5 kesinlikle katılmıyorum (n=66), %31,6 katılmıyorum (n=219), %30,4 kararsızım (n=211), %26,8 katılıyorum (n=186), %1,6 kesinlikle katılıyorum (n=11). Madde ortalaması (2.79 ± 0.99) incelendiğinde örneklem ortalamasının kararsızım cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“AK Parti’de Yaşanan Bu İdeolojik Değişim veya Dönüşüm, Kendi İdeolojik Kimliğimi de Değiştirmiştir.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %10,2 kesinlikle katılmıyorum (n=71), %22,9 katılmıyorum (n=159), %17,5 kararsızım (n=121), %44,3 katılıyorum (n=307), %5,1 kesinlikle katılıyorum (n=35). Madde ortalaması (3.11±1.13) incelendiğinde örneklem ortalamasının kararsızım cevabına yakın olduğu görülmektedir.

E-Muhtıra ve Dönüşüm ölçeği maddeleri frekans analizi bulguları Tablo 28’deki gibidir.

Tablo 28. E-Muhtıra ve Dönüşüm Ölçeği Frekans Analizleri

Madde	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Ortalama	Standart Sapma
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
E-Muhtıra ve Ardından Gelen Parti Kapatma Davası AK Parti’nin İdeolojik Olarak Değişime veya Dönüşüme uğramasına neden olmuştur	68	9.8	19	2.7	280	40.4	267	38.5	59	8.5	3.33	1.02
Bu Olaylar AK Parti’nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Muhafazakârlaştırmıştır.	68	9.8	46	6.6	229	33.0	298	43.0	52	7.5	3.32	1.04
Bu Olaylar AK Parti’nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Liberalleştirmiştir.	95	13.7	83	12.0	292	42.1	212	30.6	11	1.6	2.94	1.02
Bu Olaylar AK Parti’nin İdeolojik Kimliğini Milliyetçiliğe Doğru Kaydırmıştır.	94	13.6	99	14.3	257	37.1	232	33.5	11	1.6	2.95	1.04
Bu Olaylar AK Parti’nin İdeolojik Kimliğini Sosyal Demokrasiye (Sol Kanat) Doğru Kaydırmıştır.	147	21.2	418	60.3	123	17.7	5	0.7	0	0.0	1.98	0.65
Bu ideolojik Değişimi veya Dönüşümü Olumlu Buluyorum	63	9.1	8	1.2	196	28.3	322	46.5	104	15.0	3.57	1.06

“E-Muhtıra ve Ardından Gelen Parti Kapatma Davası AK Parti’nin İdeolojik Olarak Değişime veya Dönüşüme uğramasına neden olmuştur.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %9,8 kesinlikle katılmıyorum (n=68), %2,7 katılmıyorum (n=19), %40,4 kararsızım (n=280), %38,5 katılıyorum (n=267),

%8,5 kesinlikle katılıyorum (n=59). Madde ortalaması (3.33±1.02) incelendiğinde örneklem ortalamasının kararsızım cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu Olaylar AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Muhafazakârlaştırmıştır.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %9,8 kesinlikle katılmıyorum (n=68), %6,6 katılmıyorum (n=46), %33 kararsızım (n=229), %43 katılıyorum (n=298), %7,5 kesinlikle katılıyorum (n=52). Madde ortalaması (3.32±1.04) incelendiğinde örneklem ortalamasının kararsızım cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu Olaylar AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Liberalleştirmiştir.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %13,7 kesinlikle katılmıyorum (n=95), %12 katılmıyorum (n=83), %42,1 kararsızım (n=292), %30,6 katılıyorum (n=212), %1,6 kesinlikle katılıyorum (n=11). Madde ortalaması (2.94±1.02) incelendiğinde örneklem ortalamasının kararsızım cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu Olaylar AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Milliyetçiliğe Doğru Kaydırmıştır.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %13,6 kesinlikle katılmıyorum (n=94), %14,3 katılmıyorum (n=99), %37,1 kararsızım (n=257), %33,5 katılıyorum (n=232), %1,6 kesinlikle katılıyorum (n=11). Madde ortalaması (2.95±1.04) incelendiğinde örneklem ortalamasının kararsızım cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu Olaylar AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Sosyal Demokrasiye (Sol Kanat) Doğru Kaydırmıştır.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %21,2 kesinlikle katılmıyorum (n=147), %60,3 katılmıyorum (n=418), %17,7 kararsızım (n=123), %0,7 katılıyorum (n=5). Madde ortalaması (1.98±0.65) incelendiğinde örneklem ortalamasının katılmıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu ideolojik Değişimi veya Dönüşümü Olumlu Buluyorum.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %9,1 kesinlikle katılmıyorum (n=63), %1,2 katılmıyorum (n=8), %28,3 kararsızım (n=196), %46,5 katılıyorum (n=322), %15 kesinlikle katılıyorum (n=104). Madde ortalaması (3.57±1.06)

incelendiğinde örneklem ortalamasının katılıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

Gezi ve dönüşüm ölçeği frekans analizi bulguları Tablo 29'daki gibidir.

Tablo 29. Gezi ve Dönüşüm Ölçeği Frekans Analizleri

Madde	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Ortalama	Standart Sapma
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
Gezi Olayları, AK Parti'nin İdeolojik Kimliğinde Değişim veya Dönüşüme Neden Olmuştur.	42	6.1	16	2.3	179	25.8	350	50.5	106	15.3	3.67	0.97
Bu Olaylar AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Muhafazakârlaştırmıştır.	59	8.5	26	3.8	134	19.3	389	56.1	85	12.3	3.60	1.04
Bu Olaylar AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Liberalleştirmiştir.	111	16.0	157	22.7	249	35.9	173	25.0	3	0.4	2.71	1.03
Bu Olaylar AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Milliyetçiliğe Doğru Kaydırmıştır.	77	11.1	83	12.0	134	19.3	366	52.8	33	4.8	3.28	1.10
Bu Olaylar AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Sosyal Demokrasiye (Sol Kanat) Doğru Kaydırmıştır.	170	24.5	481	69.4	42	6.1	0	0.0	0	0.0	1.82	0.52
Bu ideolojik Değişimi veya Dönüşümü Olumlu Buluyorum	48	6.9	25	3.6	104	15.0	394	56.9	122	17.6	3.75	1.02

“Gezi Olayları, AK Parti'nin İdeolojik Kimliğinde Değişim veya Dönüşüme Neden Olmuştur.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %6,1 kesinlikle katılmıyorum (n=42), %2,3 katılmıyorum (n=16), %25,8 kararsızım (n=179), %50,5 katılıyorum (n=350), %15,3 kesinlikle katılıyorum (n=106). Madde ortalaması (3.67±0.97) incelendiğinde örneklem ortalamasının katılıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu Olaylar AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Muhafazakârlaştırmıştır.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %8,5 kesinlikle katılmıyorum (n=59), %3,8 katılmıyorum (n=26), %19,3 kararsızım (n=134), %56,1 katılıyorum (n=389), %12,3 kesinlikle katılıyorum (n=85).

Madde ortalaması (3.6 ± 1.04) incelendiğinde örneklem ortalamasının katılıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu Olaylar AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Liberalleştirmiştir.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %16 kesinlikle katılmıyorum ($n=111$), %22,7 katılmıyorum ($n=157$), %35,9 kararsızım ($n=249$), %25 katılıyorum ($n=173$), %0,4 kesinlikle katılıyorum ($n=3$). Madde ortalaması (2.71 ± 1.03) incelendiğinde örneklem ortalamasının kararsızım cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu Olaylar AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Milliyetçiliğe Doğru Kaydırmıştır.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %11,1 kesinlikle katılmıyorum ($n=77$), %12 katılmıyorum ($n=83$), %19,3 kararsızım ($n=134$), %52,8 katılıyorum ($n=366$), %4,8 kesinlikle katılıyorum ($n=33$). Madde ortalaması (3.28 ± 1.1) incelendiğinde örneklem ortalamasının katılıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu Olaylar AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Sosyal Demokrasiye (Sol Kanat) Doğru Kaydırmıştır.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %24,5 kesinlikle katılmıyorum ($n=170$), %69,4 katılmıyorum ($n=481$), %6,1 kararsızım ($n=42$). Madde ortalaması (1.82 ± 0.52) incelendiğinde örneklem ortalamasının katılmıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu ideolojik Değişimi veya Dönüşümü Olumlu Buluyorum.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %6,9 kesinlikle katılmıyorum ($n=48$), %3,6 katılmıyorum ($n=25$), %15 kararsızım ($n=104$), %56,9 katılıyorum ($n=394$), %17,6 kesinlikle katılıyorum ($n=122$). Madde ortalaması (3.75 ± 1.02) incelendiğinde örneklem ortalamasının katılıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

2015 Haziran Seçimleri ve Dönüşüm ölçeği frekans analizi bulguları Tablo 30'daki gibidir.

Tablo 30. 2015 Haziran Seçimleri ve Dönüşüm Ölçeği Frekans Analizleri

Madde	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Ortalama	Standart Sapma
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
2015 Haziran Seçimleri Sonucunda Meclis Çoğunluğunun (Tek Başına İktidar Olma) Kaybedilmesi AK Parti'nin İdeolojik Kimliğinde Değişim veya Dönüşüme Neden Olmuştur.	48	6.9	23	3.3	347	50.1	226	32.6	49	7.1	3.30	0.91
Bu Sonuç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Muhafazakârlaştırmıştır.	73	10.5	57	8.2	295	42.6	240	34.6	28	4.0	3.13	1.00
Bu Sonuç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Liberalleştirmiştir.	88	12.7	119	17.2	343	49.5	138	19.9	5	0.7	2.79	0.93
Bu Sonuç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Milliyetçiliğe Doğru Kaydırmıştır.	69	10.0	39	5.6	254	36.7	286	41.3	45	6.5	3.29	1.02
Bu Sonuç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Sosyal Demokrasiye (Sol Kanat) Doğru Kaydırmıştır.	154	22.2	405	58.4	129	18.6	5	0.7	0	0.0	1.98	0.66
Bu ideolojik Değişimi veya Dönüşümü Olumlu Buluyorum	53	7.6	37	5.3	236	34.1	300	43.3	67	9.7	3.42	1.00

“2015 Haziran Seçimleri Sonucunda Meclis Çoğunluğunun (Tek Başına İktidar Olma) Kaybedilmesi AK Parti'nin İdeolojik Kimliğinde Değişim veya Dönüşüme Neden Olmuştur.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %6,9 kesinlikle katılmıyorum (n=48), %3,3 katılmıyorum (n=23), %50,1 kararsızım (n=347), %32,6 katılıyorum (n=226), %7,1 kesinlikle katılıyorum (n=49). Madde ortalaması (3.3±0.91) incelendiğinde örneklem ortalamasının kararsızım cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu Sonuç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Muhafazakârlaştırmıştır.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %10,5 kesinlikle katılmıyorum (n=73), %8,2 katılmıyorum (n=57), %42,6 kararsızım (n=295), %34,6 katılıyorum (n=240), %4 kesinlikle katılıyorum (n=28).

Madde ortalaması (3.13 ± 1) incelendiğinde örneklem ortalamasının kararsızım cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu Sonuç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Liberalleştirmiştir.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %12,7 kesinlikle katılmıyorum (n=88), %17,2 katılmıyorum (n=119), %49,5 kararsızım (n=343), %19,9 katılıyorum (n=138), %0,7 kesinlikle katılıyorum (n=5). Madde ortalaması (2.79 ± 0.93) incelendiğinde örneklem ortalamasının kararsızım cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu Sonuç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Milliyetçiliğe Doğru Kaydırmıştır.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %10 kesinlikle katılmıyorum (n=69), %5,6 katılmıyorum (n=39), %36,7 kararsızım (n=254), %41,3 katılıyorum (n=286), %6,5 kesinlikle katılıyorum (n=45). Madde ortalaması (3.29 ± 1.02) incelendiğinde örneklem ortalamasının kararsızım cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu Sonuç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Sosyal Demokrasiye (Sol Kanat) Doğru Kaydırmıştır.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %22,2 kesinlikle katılmıyorum (n=154), %58,4 katılmıyorum (n=405), %18,6 kararsızım (n=129), %0,7 katılıyorum (n=5). Madde ortalaması (1.98 ± 0.66) incelendiğinde örneklem ortalamasının katılmıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu ideolojik Değişimi veya Dönüşümü Olumlu Buluyorum.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %7,6 kesinlikle katılmıyorum (n=53), %5,3 katılmıyorum (n=37), %34,1 kararsızım (n=236), %43,3 katılıyorum (n=300), %9,7 kesinlikle katılıyorum (n=67). Madde ortalaması (3.42 ± 1) incelendiğinde örneklem ortalamasının kararsızım cevabına yakın olduğu görülmektedir.

Açılım ve Dönüşüm Ölçeği frekans analizleri Tablo 31'deki gibidir.

Tablo 31. Açılım ve Dönüşüm Ölçeği Frekans Analizleri

Madde	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Ortalama	Standart Sapma
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
Çözüm Sürecinin (Kürt Açılımının) Sonlandırılması AK Parti'nin İdeolojik Kimliğinde Değişim veya Dönüşüme Neden Olmuştur.	53	7.6	10	1.4	173	25.0	322	46.5	135	19.5	3.69	1.05
Bu Sonuç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Muhafazakârlaştırmıştır.	99	14.3	48	6.9	150	21.6	328	47.3	68	9.8	3.31	1.19
Bu Sonuç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Liberalleştirmiştir.	125	18.0	143	20.6	230	33.2	181	26.1	14	2.0	2.73	1.10
Bu Sonuç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Milliyetçiliğe Doğru Kaydırmıştır.	66	9.5	20	2.9	67	9.7	385	55.6	155	22.4	3.78	1.12
Bu Sonuç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Sosyal Demokrasiye (Sol Kanat) Doğru Kaydırmıştır.	225	32.5	408	58.9	51	7.4	9	1.3	0	0.0	1.77	0.63
Bu ideolojik Değişimi veya Dönüşümü Olumlu Buluyorum	70	10.1	43	6.2	90	13.0	346	49.9	144	20.8	3.65	1.17

“Çözüm Sürecinin (Kürt Açılımının) Sonlandırılması AK Parti'nin İdeolojik Kimliğinde Değişim veya Dönüşüme Neden Olmuştur.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %7,6 kesinlikle katılmıyorum (n=53), %1,4 katılmıyorum (n=10), %25 kararsızım (n=173), %46,5 katılıyorum (n=322), %19,5 kesinlikle katılıyorum (n=135). Madde ortalaması (3.69±1.05) incelendiğinde örneklem ortalamasının katılıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu Sonuç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Muhafazakârlaştırmıştır.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %14,3 kesinlikle katılmıyorum (n=99), %6,9 katılmıyorum (n=48), %21,6 kararsızım (n=150), %47,3 katılıyorum (n=328), %9,8 kesinlikle katılıyorum (n=68). Madde ortalaması (3.31±1.19) incelendiğinde örneklem ortalamasının kararsızım cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu Sonuç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Liberalleştirmiştir.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %18 kesinlikle katılmıyorum (n=125), %20,6 katılmıyorum (n=143), %33,2 kararsızım (n=230), %26,1 katılıyorum (n=181), %2 kesinlikle katılıyorum (n=14). Madde ortalaması (2.73 ± 1.1) incelendiğinde örneklem ortalamasının kararsızım cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu Sonuç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Milliyetçiliğe Doğru Kaydırmıştır.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %9,5 kesinlikle katılmıyorum (n=66), %2,9 katılmıyorum (n=20), %9,7 kararsızım (n=67), %55,6 katılıyorum (n=385), %22,4 kesinlikle katılıyorum (n=155). Madde ortalaması (3.78 ± 1.12) incelendiğinde örneklem ortalamasının katılıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu Sonuç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Sosyal Demokrasiye (Sol Kanat) Doğru Kaydırmıştır.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %32,5 kesinlikle katılmıyorum (n=225), %58,9 katılmıyorum (n=408), %7,4 kararsızım (n=51), %1,3 katılıyorum (n=9), %0 kesinlikle katılıyorum (n=0). Madde ortalaması (1.77 ± 0.63) incelendiğinde örneklem ortalamasının katılmıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu ideolojik Değişimi veya Dönüşümü Olumlu Buluyorum.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %10,1 kesinlikle katılmıyorum (n=70), %6,2 katılmıyorum (n=43), %13 kararsızım (n=90), %49,9 katılıyorum (n=346), %20,8 kesinlikle katılıyorum (n=144). Madde ortalaması (3.65 ± 1.17) incelendiğinde örneklem ortalamasının katılıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

Darbe ve dönüşüm ölçeği frekans analizleri Tablo 32'deki gibidir.

Tablo 32. Darbe ve Dönüşüm Ölçeği Frekans Analizleri

Madde	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Ortalama	Standart Sapma
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
FETÖ Askeri Darbe Girişimi AK Parti'nin İdeolojik Kimliğinde Değişim veya Dönüşüme Neden Olmuştur.	0	0.0	5	0.7	27	3.9	350	50.5	311	44.9	4.40	0.60
Bu Darbe Girişimi AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Muhafazakârlaştırmıştır.	88	12.7	66	9.5	86	12.4	315	45.5	138	19.9	3.50	1.27
Bu Darbe Girişimi AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Liberalleştirmiştir.	60	8.7	103	14.9	149	21.5	276	39.8	105	15.2	3.38	1.16
Bu Darbe Girişimi AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Milliyetçiliğe Doğru Kaydırmıştır.	45	6.5	60	8.7	50	7.2	364	52.5	174	25.1	3.81	1.10
Bu Darbe Girişimi AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Sosyal Demokrasiye (Sol Kanat) Doğru Kaydırmıştır.	249	35.9	401	57.9	34	4.9	9	1.3	0	0.0	1.72	0.62
Bu ideolojik Değişimi veya Dönüşümü Olumlu Buluyorum	0	0.0	21	3.0	47	6.8	362	52.2	263	38.0	4.25	0.71

“FETÖ Askeri Darbe Girişimi AK Parti'nin İdeolojik Kimliğinde Değişim veya Dönüşüme Neden Olmuştur.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %0,7 katılmıyorum (n=5), %3,9 kararsızım (n=27), %50,5 katılıyorum (n=350), %44,9 kesinlikle katılıyorum (n=311). Madde ortalaması (4.4±0.6) incelendiğinde örneklem ortalamasının katılıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu Darbe Girişimi AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Muhafazakârlaştırmıştır.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %12,7 kesinlikle katılmıyorum (n=88), %9,5 katılmıyorum (n=66), %12,4 kararsızım (n=86), %45,5 katılıyorum (n=315), %19,9 kesinlikle katılıyorum (n=138). Madde ortalaması (3.5±1.27) incelendiğinde örneklem ortalamasının katılıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu Darbe Girişimi AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Liberalleştirmiştir.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %8,7 kesinlikle katılmıyorum (n=60), %14,9 katılmıyorum (n=103), %21,5 kararsızım (n=149), %39,8 katılıyorum (n=276), %15,2 kesinlikle katılıyorum (n=105). Madde ortalaması (3.38±1.16) incelendiğinde örneklem ortalamasının kararsızım cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu Darbe Girişimi AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Milliyetçiliğe Doğru Kaydırmıştır.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %6,5 kesinlikle katılmıyorum (n=45), %8,7 katılmıyorum (n=60), %7,2 kararsızım (n=50), %52,5 katılıyorum (n=364), %25,1 kesinlikle katılıyorum (n=174). Madde ortalaması (3.81±1.1) incelendiğinde örneklem ortalamasının katılıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu Darbe Girişimi AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Sosyal Demokrasiye (Sol Kanat) Doğru Kaydırmıştır.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %35,9 kesinlikle katılmıyorum (n=249), %57,9 katılmıyorum (n=401), %4,9 kararsızım (n=34), %1,3 katılıyorum (n=9). Madde ortalaması (1.72±0.62) incelendiğinde örneklem ortalamasının katılmıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu ideolojik Değişimi veya Dönüşümü Olumlu Buluyorum.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %3 katılmıyorum (n=21), %6,8 kararsızım (n=47), %52,2 katılıyorum (n=362), %38 kesinlikle katılıyorum (n=263). Madde ortalaması (4.25±0.71) incelendiğinde örneklem ortalamasının katılıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

Başkanlık ve Dönüşüm ölçeği frekans analizleri Tablo 33'teki gibidir.

Tablo 33. Başkanlık ve Dönüşüm Ölçeği Frekans Analizleri

Madde	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Ortalama	Standart Sapma
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçilmesi AK Parti'nin İdeolojik Kimliğinde Değişim veya Dönüşüme Neden Olmuştur.	0	0.0	2	0.3	37	5.3	306	44.2	348	50.2	4.44	0.61
Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçilmesi AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Muhafazakârlaştırmıştır.	84	12.1	47	6.8	69	10.0	293	42.3	200	28.9	3.69	1.29
Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçilmesi, AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Liberalleştirmiştir	89	12.8	100	14.4	164	23.7	239	34.5	101	14.6	3.24	1.24
Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçilmesi, AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Milliyetçiliğe Doğru Kaydırmıştır.	55	7.9	52	7.5	85	12.3	318	45.9	183	26.4	3.75	1.16
Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçilmesi, AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Sosyal Demokrasiye (Sol Kanat) Doğru Kaydırmıştır.	289	41.7	378	54.5	26	3.8	0	0.0	0	0.0	1.62	0.56
Bu ideolojik Değişimi veya Dönüşümü Olumlu Buluyorum	0	0.0	16	2.3	46	6.6	337	48.6	294	42.4	4.31	0.70

“Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçilmesi AK Parti'nin İdeolojik Kimliğinde Değişim veya Dönüşüme Neden Olmuştur.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %0 kesinlikle katılmıyorum (n=0), %0,3 katılmıyorum (n=2), %5,3 kararsızım (n=37), %44,2 katılıyorum (n=306), %50,2 kesinlikle katılıyorum (n=348). Madde ortalaması (4.44±0.61) incelendiğinde örneklem ortalamasının katılıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçilmesi AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Muhafazakârlaştırmıştır.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %12,1 kesinlikle katılmıyorum (n=84), %6,8 katılmıyorum (n=47), %10 kararsızım (n=69), %42,3 katılıyorum (n=293), %28,9 kesinlikle katılıyorum (n=200). Madde ortalaması (3.69±1.29) incelendiğinde örneklem ortalamasının katılıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçilmesi, AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Liberalleştirmiştir.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %12,8 kesinlikle katılmıyorum (n=89), %14,4 katılmıyorum (n=100), %23,7 kararsızım (n=164), %34,5 katılıyorum (n=239), %14,6 kesinlikle katılıyorum (n=101). Madde ortalaması (3.24±1.24) incelendiğinde örneklem ortalamasının kararsızım cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçilmesi, AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Milliyetçiliğe Doğru Kaydırmıştır.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %7,9 kesinlikle katılmıyorum (n=55), %7,5 katılmıyorum (n=52), %12,3 kararsızım (n=85), %45,9 katılıyorum (n=318), %26,4 kesinlikle katılıyorum (n=183). Madde ortalaması (3.75±1.16) incelendiğinde örneklem ortalamasının katılıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçilmesi, AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Sosyal Demokrasiye (Sol Kanat) Doğru Kaydırmıştır.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %41.7 kesinlikle katılmıyorum (n=289), %54.5 katılmıyorum (n=378), %3.8 kararsızım (n=26). Madde ortalaması (1.62±0.56) incelendiğinde örneklem ortalamasının katılmıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu ideolojik Değişimi veya Dönüşümü Olumlu Buluyorum.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %0 kesinlikle katılmıyorum (n=0), %2,3 katılmıyorum (n=16), %6,6 kararsızım (n=46), %48,6 katılıyorum (n=337), %42,4 kesinlikle katılıyorum (n=294). Madde ortalaması (4.31±0.7) incelendiğinde örneklem ortalamasının katılıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

İttifak ve Dönüşüm ölçeği frekans analizleri Tablo 34'teki gibidir.

Tablo 34. İttifak ve Dönüşüm Ölçeği Frekans Analizleri

Madde	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Ortalama	Standart Sapma
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine (Başkanlık Sistemi) Geçilmesiyle Ortaya Çıkan Cumhur İttifakı, AK Parti'nin İdeolojik Kimliğinde Değişim veya Dönüşüme Neden Olmuştur.	0	0.0	0	0.0	35	5.1	245	35.4	413	59.6	4.55	0.59
Bu İttifak, AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Muhafazakârlaştırmıştır.	143	20.6	44	6.3	88	12.7	267	38.5	151	21.8	3.34	1.42
Bu İttifak AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Liberalleştirmiştir	130	18.8	104	15.0	155	22.4	210	30.3	94	13.6	3.05	1.32
Bu İttifak AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Milliyetçiliğe Doğru Kaydırmıştır.	0	0.0	7	1.0	40	5.8	270	39.0	376	54.3	4.46	0.65
Bu İttifak AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Sosyal Demokrasi'ye (Sol Kanat) Doğru Kaydırmıştır.	348	50.2	310	44.7	26	3.8	9	1.3	0	0.0	1.56	0.63
Bu ideolojik Değişimi veya Dönüşümü Olumlu Buluyorum	22	3.2	53	7.6	82	11.8	263	38.0	273	39.4	4.03	1.05

“Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine (Başkanlık Sistemi) Geçilmesiyle Ortaya Çıkan Cumhur İttifakı, AK Parti'nin İdeolojik Kimliğinde Değişim veya Dönüşüme Neden Olmuştur.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %0 kesinlikle katılmıyorum (n=0), %0 katılmıyorum (n=0), %5,1 kararsızım (n=35), %35,4 katılıyorum (n=245), %59,6 kesinlikle katılıyorum (n=413). Madde ortalaması (4.55±0.59) incelendiğinde örneklem ortalamasının kesinlikle katılıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu İttifak, AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Muhafazakârlaştırmıştır.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %20,6 kesinlikle katılmıyorum (n=143), %6,3 katılmıyorum (n=44), %12,7 kararsızım (n=88), %38,5 katılıyorum (n=267), %21,8 kesinlikle katılıyorum (n=151).

Madde ortalaması (3.34 ± 1.42) incelendiğinde örneklem ortalamasının kararsızım cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu İttifak AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Liberalleştirmiştir.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %18,8 kesinlikle katılmıyorum ($n=130$), %15 katılmıyorum ($n=104$), %22,4 kararsızım ($n=155$), %30,3 katılıyorum ($n=210$), %13,6 kesinlikle katılıyorum ($n=94$). Madde ortalaması (3.05 ± 1.32) incelendiğinde örneklem ortalamasının kararsızım cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu İttifak AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Milliyetçiliğe Doğru Kaydırmıştır.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %0 kesinlikle katılmıyorum ($n=0$), %1 katılmıyorum ($n=7$), %5,8 kararsızım ($n=40$), %39 katılıyorum ($n=270$), %54,3 kesinlikle katılıyorum ($n=376$). Madde ortalaması (4.46 ± 0.65) incelendiğinde örneklem ortalamasının katılıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu İttifak AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Sosyal Demokrasi'ye (Sol Kanat) Doğru Kaydırmıştır.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %50,2 kesinlikle katılmıyorum ($n=348$), %44,7 katılmıyorum ($n=310$), %3,8 kararsızım ($n=26$), %1,3 katılıyorum ($n=9$). Madde ortalaması (1.56 ± 0.63) incelendiğinde örneklem ortalamasının katılmıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu ideolojik Değişimi veya Dönüşümü Olumlu Buluyorum.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %3,2 kesinlikle katılmıyorum ($n=22$), %7,6 katılmıyorum ($n=53$), %11,8 kararsızım ($n=82$), %38 katılıyorum ($n=263$), %39,4 kesinlikle katılıyorum ($n=273$). Madde ortalaması (4.03 ± 1.05) incelendiğinde örneklem ortalamasının katılıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

Alevi Açılımı ve Dönüşüm ölçeği frekans analizleri Tablo 35'teki gibidir.

Tablo 35. Alevi Açılımı ve Dönüşüm Ölçeği Frekans Analizleri

Madde	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Ortalama	Standart Sapma
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
Alevi Açılımı Süreci AK Parti'nin İdeolojik Kimliğinde Değişim veya Dönüşüme Neden Olmuştur.	103	14.9	56	8.1	401	57.9	128	18.5	5	0.7	2.82	0.93
Bu Süreç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Muhafazakârlaştırmıştır.	110	15.9	133	19.2	329	47.5	119	17.2	2	0.3	2.67	0.95
Bu Süreç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Liberalleştirmiştir.	71	10.2	27	3.9	317	45.7	228	32.9	50	7.2	3.23	1.01
Bu Süreç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Milliyetçiliğe Doğru Kaydırmıştır.	102	14.7	93	13.4	318	45.9	176	25.4	4	0.6	2.84	0.99
Bu Süreç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Sosyal Demokrasiye (Sol Kanat) Doğru Kaydırmıştır.	106	15.3	381	55.0	169	24.4	37	5.3	0	0.0	2.20	0.76
Bu ideolojik Değişimi veya Dönüşümü Olumlu Buluyorum	70	10.1	40	5.8	204	29.4	330	47.6	49	7.1	3.36	1.05

“Alevi Açılımı Süreci AK Parti'nin İdeolojik Kimliğinde Değişim veya Dönüşüme Neden Olmuştur.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %14,9 kesinlikle katılmıyorum (n=103), %8,1 katılmıyorum (n=56), %57,9 kararsızım (n=401), %18,5 katılıyorum (n=128), %0,7 kesinlikle katılıyorum (n=5). Madde ortalaması (2.82±0.93) incelendiğinde örneklem ortalamasının kararsızım cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu Süreç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Muhafazakârlaştırmıştır.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %15,9 kesinlikle katılmıyorum (n=110), %19,2 katılmıyorum (n=133), %47,5 kararsızım (n=329), %17,2 katılıyorum (n=119), %0,3 kesinlikle katılıyorum (n=2). Madde ortalaması (2.67±0.95) incelendiğinde örneklem ortalamasının kararsızım cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu Süreç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Liberalleştirmiştir.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %10,2 kesinlikle katılmıyorum (n=71), %3,9 katılmıyorum (n=27), %45,7 kararsızım (n=317), %32,9 katılıyorum (n=228), %7,2 kesinlikle katılıyorum (n=50). Madde ortalaması

(3.23±1.01) incelendiğinde örneklem ortalamasının kararsızım cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu Süreç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Milliyetçiliğe Doğru Kaydırmıştır.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %14,7 kesinlikle katılmıyorum (n=102), %13,4 katılmıyorum (n=93), %45,9 kararsızım (n=318), %25,4 katılıyorum (n=176), %0,6 kesinlikle katılıyorum (n=4). Madde ortalaması (2.84±0.99) incelendiğinde örneklem ortalamasının kararsızım cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu Süreç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Sosyal Demokrasiye (Sol Kanat) Doğru Kaydırmıştır.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %15,3 kesinlikle katılmıyorum (n=106), %55 katılmıyorum (n=381), %24,4 kararsızım (n=169), %5,3 katılıyorum (n=37), %0 kesinlikle katılıyorum (n=0). Madde ortalaması (2.2±0.76) incelendiğinde örneklem ortalamasının katılmıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“Bu ideolojik Değişimi veya Dönüşümü Olumlu Buluyorum.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %10,1 kesinlikle katılmıyorum (n=70), %5,8 katılmıyorum (n=40), %29,4 kararsızım (n=204), %47,6 katılıyorum (n=330), %7,1 kesinlikle katılıyorum (n=49). Madde ortalaması (3.36±1.05) incelendiğinde örneklem ortalamasının kararsızım cevabına yakın olduğu görülmektedir.

5.2.3. Betimsel İstatistikler ve Normal Dağılım İstatistikleri

Araştırmanın bu kısmında ölçekler için uygulanan yapısal geçerlilik ve güvenirlik analizleri sonucunda ölçeklerin geçerlilik ve güvenirlik kriterlerini sağlamış olan formlarında yer alan madde toplamalarının ölçekteki soru sayılarına bölünmesi ile elde edilen ölçek değerleri için hesaplanan betimsel istatistikler ve normal dağılım istatistikleri yer almaktadır.

Değişken betimsel istatistikleri 36'teki gibidir.

Tablo 36. Değişken Betimsel İstatistikleri

Değişken	N	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
Dönüşüm Algısı	693	1.000	5.000	3.227	0.758
E-Muhtıra Ve Dönüşüm	693	1.000	5.000	3.407	0.970
Gezi Ve Dönüşüm	693	1.000	5.000	3.671	0.915
Seçimler (2015) Ve Dönüşüm	693	1.000	5.000	3.284	0.807
Açılım Ve Dönüşüm	693	1.000	5.000	3.609	0.938
Darbe Ve Dönüşüm	693	2.000	5.000	4.050	0.605
Başkanlık Ve Dönüşüm	693	2.000	5.000	4.148	0.630
İttifak Ve Dönüşüm	693	2.667	5.000	4.346	0.575
Alevi Açılımı Ve Dönüşüm	693	1.000	5.000	2.921	0.842

Dönüşüm algısı ölçeği 1 ile 5 değerleri arasında 3.227 ortalama etrafında 0.758 standart sapma değeri ile dağılmaktadır. E-muhtıra ve dönüşüm ölçeği 1 ile 5 değerleri arasında 3.407 ortalama etrafında 0.97 standart sapma değeri ile dağılmaktadır. Gezi ve dönüşüm ölçeği 1 ile 5 değerleri arasında 3.671 ortalama etrafında 0.915 standart sapma değeri ile dağılmaktadır. Seçimler (2015) ve dönüşüm ölçeği 1 ile 5 değerleri arasında 3.284 ortalama etrafında 0.807 standart sapma değeri ile dağılmaktadır. Açılım ve dönüşüm ölçeği 1 ile 5 değerleri arasında 3.609 ortalama etrafında 0.938 standart sapma değeri ile dağılmaktadır. Darbe ve dönüşüm ölçeği 2 ile 5 değerleri arasında 4.05 ortalama etrafında 0.605 standart sapma değeri ile dağılmaktadır. Başkanlık ve dönüşüm ölçeği 2 ile 5 değerleri arasında 4.148 ortalama etrafında 0.63 standart sapma değeri ile dağılmaktadır. İttifak ve dönüşüm ölçeği 2.667 ile 5 değerleri arasında 4.346 ortalama etrafında 0.575 standart sapma değeri ile dağılmaktadır. Alevi açılımı ve dönüşüm ölçeği 1 ile 5 değerleri arasında 2.921 ortalama etrafında 0.842 standart sapma değeri ile dağılmaktadır. Ortalamalar karşılaştırıldığında örnekleme göre en fazla dönüşümün ittifak sürecinde en az dönüşümün ise Alevi açılımı sürecinde gerçekleştiği söylenebilir. Dönüşümün kaynağı için tüm ortalamaların likert tipli ölçeğin orta noktası olan 3'ün üzerinde olduğu Alevi açılımı sürecinde için ise 3'ün altında olduğu görülmektedir. Örnekleme göre en yüksek dönüşümün gerçekleştiği vakalar İttifak sürecinden sonra şu şekilde sıralanabilir; Başkanlık, Darbe, Gezi, Açılım, E-Muhtıra, 2015 seçimleri ve Alevi açılımı.

Değişken normal dağılım istatistikleri ise Tablo 37'deki gibidir.

Tablo 37. Değişken Normal Dağılım Test İstatistikleri

Değişken	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk			S	K
	D	S.D	p	W	S.D	p		
Dönüşüm Algısı	0.113*	693	[0.000]	0.951*	693	[0.000]	-0.585	0.232
E-Muhtıra Ve Dönüşüm	0.215*	693	[0.000]	0.860*	693	[0.000]	-1.002	1.069
Gezi Ve Dönüşüm	0.213*	693	[0.000]	0.837*	693	[0.000]	-1.317	2.130
Seçimler (2015) Ve Dönüşüm	0.237*	693	[0.000]	0.860*	693	[0.000]	-1.147	1.905
Açılım Ve Dönüşüm	0.200*	693	[0.000]	0.830*	693	[0.000]	-1.387	2.020
Darbe Ve Dönüşüm	0.233*	693	[0.000]	0.904*	693	[0.000]	-0.127	0.072
Başkanlık Ve Dönüşüm	0.224*	693	[0.000]	0.892*	693	[0.000]	-0.163	-0.501
İttifak Ve Dönüşüm	0.227*	693	[0.000]	0.840*	693	[0.000]	-0.361	-0.549
Alevi Açılımı Ve Dönüşüm	0.223*	693	[0.000]	0.890*	693	[0.000]	-0.869	0.334

*(%5) anlamlılık düzeyinde anlamlılığı simgeler, [köşeli parantez içleri test anlamlılık [p] değerlerini içerir.] D: Kolmogorov- Smirnov test istatistiği, W: Shapiro-Wilk test istatistiği, S: Çarpıklık, K: Basıklık

Tablo 37 incelendiğinde değişkenler için hesaplanan normal dağılım test istatistikleri anlamlılık değerlerine göre değişkenler normal dağılıma uymadığı görülmektedir. ($p < 0.05$) Sosyal bilimler için ölçekler yardımıyla toplanan veriler ile yapılan normal dağılım testleri ile normal dağılım görülmesinin ender görülen ideal bir durum olduğu bilinmektedir. Literatürde bu tarz veriler için çarpıklık katsayılarının incelenmesini ve manidar bir çarpıklık olmaması durumunda normal dağılım varsayımının sağlandığını düşünmenin doğru olacağını önerilmektedir. (Tabachnick & Fidell, 2013). Araştırmada yer alan değişkenler çarpıklık katsayıları bakımından incelendiğinde tamamının mutlak değerce 1.5'ten küçük olduğu görülmüş ve değişkenlerin manidar bir çarpıklığa sahip olmadığına karar verilmiştir. ($|S| < 1.5$) (Hair, 2013). Veri yapısının manidar çarpıklık göstermemesi üzerine mevcut koşullarda daha güvenilir oldukları bilinen parametrik testlerin kullanılmasına karar verilmiştir.²

5.2.4. Hipotez Testleri

Araştırmanın bu kısmında dönüşüm algısı ve dönüşümün kaynağı için oluşturulan ölçek düzeylerinin Cinsiyet, Yaş, Eğitim, Gelir ve Partiye üyelik sürelerinin değişip değişmediğinin incelenmesi amacıyla Hipotez testleri gerçekleştirilmiştir.

² H_0 doğru olduğu halde araştırma sonucu H_1 hipotezinin doğru bulunması olarak tanımlanabilecek 1.tip hata olasılığı non-parametrik hipotez testlerinde daha yüksektir.

5.2.4.1. Hipotez 1

İlk araştırma hipotezi örneklemdeki dönüşüm algısının ve dönüşümün kaynağı hakkındaki görüşlerin cinsiyete göre değişip değişmediğinin incelenmesi amacıyla sınanacak olan H_1 olarak ifade edilen hipotezdir.

H_1 : AK Parti üyelerinde partiye yönelik dönüşüm algısı ve dönüşümün kaynaklarına dair algı cinsiyete bağlı olarak değişmektedir.

Hipotezin sınanması amacıyla yapılan Bağımsız Örneklem T-Testi bulguları Tablo 38'deki gibidir.

Tablo 38. Cinsiyete Bakımından Farkları Sınayan Bağımsız Örneklem T-Testi Bulguları

Değişken	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	S.S	Levene	T-Test
Dönüşüm Algısı	Kadın	179	3.314	0.711	$F(1, 691)=1.130$	$t(691)=1.777$
	Erkek	514	3.197	0.772	[0.288]	[0.076]
E-Muhtıra Ve Dönüşüm	Kadın	179	3.236	0.894	$F(1, 691)=2.748$	$t(691)=-2.741^*$
	Erkek	514	3.466	0.990	[0.098]	[0.006]
Gezi Ve Dönüşüm	Kadın	179	3.534	0.913	$F(1, 691)=0.208$	$t(691)=-2.317^*$
	Erkek	514	3.718	0.912	[0.649]	[0.021]
Seçimler (2015) Ve Dönüşüm	Kadın	179	3.180	0.817	$F(1, 691)=0.021$	$t(691)=-2.009^*$
	Erkek	514	3.321	0.801	[0.884]	[0.045]
Açılım Ve Dönüşüm	Kadın	179	3.406	0.936	$F(1, 691)=0.484$	$t(691)=-3.378^*$
	Erkek	514	3.679	0.930	[0.487]	[0.001]
Darbe Ve Dönüşüm	Kadın	179	3.953	0.558	$F(1, 691)=8.038^*$	$t(691)=-2.614^*$
	Erkek	514	4.084	0.617	[0.005]	[0.009]
Başkanlık Ve Dönüşüm	Kadın	179	4.088	0.551	$F(1, 691)=15.559^*$	$t(691)=-1.497$
	Erkek	514	4.169	0.654	[0.000]	[0.135]
İttifak Ve Dönüşüm	Kadın	179	4.236	0.580	$F(1, 691)=1.191$	$t(691)=-2.971^*$
	Erkek	514	4.384	0.569	[0.276]	[0.003]
Alevi Açılımı Ve Dönüşüm	Kadın	179	2.926	0.834	$F(1, 691)=0.619$	$t(691)=0.092$
	Erkek	514	2.919	0.846	[0.432]	[0.927]

* % (05) anlamlılık düzeyinde anlamlılığı simgeler, $\bar{X}$: Ortalama, S.S: Standart Sapma, F: F test istatistiği, t: t test istatistiği, (parantez içleri test serbestlik derecelerini içerir.) [köşeli parantez içleri test serbestlik derecelerini içerir.] t testi Levene homojenlik testi doğrultusunda seçilmiştir.

Dönüşüm algısı bakımından kadın (3.314 ± 0.711) ve erkek (3.197 ± 0.772) katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmamıştır. ($t(691)=1.777$, $p>0.05$).

E-muhtıra ve dönüşüm bakımından kadın (3.236 ± 0.894) ve erkek (3.466 ± 0.990) katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmıştır. ($t(691)=-2.741$, $p<0.05$). Ortalamalar incelendiğinde farkın erkek katılımcıların lehine olduğu görülmektedir. Daha açık bir ifade ile erkek parti üyelerine göre E-muhtıra sürecinin dönüşüm etkisi kadın parti üyelerine göre daha fazladır.

Gezi ve dönüşüm bakımından kadın (3.534 ± 0.913) ve erkek (3.718 ± 0.912) katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmıştır. ($t(691)=-2.317$, $p<0.05$). Ortalamalar incelendiğinde farkın erkek katılımcıların lehine olduğu görülmektedir. Daha açık bir ifade ile erkek parti üyelerine göre Gezi sürecinin dönüşüm etkisi kadın parti üyelerine göre daha fazladır.

Seçimler (2015) ve dönüşüm bakımından kadın (3.180 ± 0.817) ve erkek (3.321 ± 0.801) katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmıştır. ($t(691)=-2.009$, $p<0.05$). Ortalamalar incelendiğinde farkın erkek katılımcıların lehine olduğu görülmektedir. Daha açık bir ifade ile erkek parti üyelerine göre 2015 Seçimler sürecinin dönüşüm etkisi kadın parti üyelerine göre daha fazladır.

Açılım ve dönüşüm bakımından kadın (3.406 ± 0.936) ve erkek (3.679 ± 0.93) katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmıştır. ($t(691)=-3.378$, $p<0.05$). Ortalamalar incelendiğinde farkın erkek katılımcıların lehine olduğu görülmektedir. Daha açık bir ifade ile erkek parti üyelerine göre Açılım sürecinin dönüşüm etkisi kadın parti üyelerine göre daha fazladır.

Darbe ve dönüşüm bakımından kadın (3.953 ± 0.558) ve erkek (4.084 ± 0.617) katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmıştır. ($t(691)=-2.614$, $p<0.05$). Ortalamalar incelendiğinde farkın erkek katılımcıların lehine olduğu görülmektedir. Daha açık bir ifade ile erkek parti üyelerine göre Darbe sürecinin dönüşüm etkisi kadın parti üyelerine göre daha fazladır.

Başkanlık ve dönüşüm bakımından kadın (4.088 ± 0.551) ve erkek (4.169 ± 0.654) katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmamıştır. ($t(691) = -1.497$, $p > 0.05$).

İttifak ve dönüşüm bakımından kadın (4.236 ± 0.58) ve erkek (4.384 ± 0.569) katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmıştır. ($t(691) = -2.971$, $p < 0.05$). Ortalamalar incelendiğinde farkın erkek katılımcıların lehine olduğu görülmektedir. Daha açık bir ifade ile erkek parti üyelerine göre İttifak sürecinin dönüşüm etkisi kadın parti üyelerine göre daha fazladır.

Alevi açılımı ve dönüşüm bakımından kadın (2.926 ± 0.834) ve erkek (2.919 ± 0.846) katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmıştır. ($t(691) = 0.092$, $p > 0.05$).

5.2.4.2. Hipotez 2

İkinci araştırma hipotezi örneklemdaki dönüşüm algısının ve dönüşümün kaynağı hakkındaki görüşlerin yaş gruplarına göre değişip değişmediğinin incelenmesi amacıyla sınanacak olan H_2 olarak ifade edilen hipotezdir.

H_2 : AK Parti üyelerinde partiye yönelik dönüşüm algısı ve dönüşümün kaynaklarına dair algı yaş gruplarına bağlı olarak değişmektedir.

Hipotezin sınanması amacıyla yapılan Anova Testi bulguları Tablo 39'daki gibidir.

Tablo 39. Yaş Grupları Bakımından Farkları Sınayan Anova Testi Bulguları

Değişken	Yaş	N	$\bar{X}$	S.S	Levene	Anova	P.H
Dönüşüm Algısı	1)18-29	78	3.172	0.578	F(4, 688)=3.266*	F(4, 688)=2.042	-
	2)30-40	240	3.132	0.771			
	3)41-50	251	3.297	0.756			
	4)51-60	84	3.336	0.857	[0.011]	[0.087]	
	5)60 +	40	3.245	0.737			
E-Muhtıra Ve Dönüşüm	1)18-29	78	3.021	0.845	F(4, 688)=8.862*	F(4, 688)=9.462*	1, 2, 5 <3, 4
	2)30-40	240	3.303	0.881			
	3)41-50	251	3.632	0.890			
	4)51-60	84	3.560	1.139	[0.000]	[0.000]	
	5)60 +	40	3.050	1.356			
Gezi Ve Dönüşüm	1)18-29	78	3.402	0.937	F(4, 688)=13.116*	F(4, 688)=8.902*	5 <1, 2, 3, 4
	2)30-40	240	3.678	0.784			
	3)41-50	251	3.855	0.809			

	4)51-60	84	3.631	1.088	[0.000]	[0.000]	
	5)60 +	40	3.075	1.385			
Seçimler (2015) Ve Dönüşüm	1)18-29	78	3.083	0.805	F(4, 688)=6.435*	F(4, 688)=6.588*	1, 5 <4
	2)30-40	240	3.266	0.748			
	3)41-50	251	3.451	0.705			
	4)51-60	84	3.208	0.946	[0.000]	[0.000]	
	5)60 +	40	2.900	1.153			
Açılım Ve Dönüşüm	1)18-29	78	3.397	0.868	F(4, 688)=13.102*	F(4, 688)=8.084*	5 <1, 2, 4 < 3
	2)30-40	240	3.569	0.891			
	3)41-50	251	3.824	0.786			
	4)51-60	84	3.533	1.121	[0.000]	[0.000]	
	5)60 +	40	3.075	1.390			
Darbe Ve Dönüşüm	1)18-29	78	4.030	0.611	F(4, 688)=0.223	F(4, 688)=2.695*	5 <1, 2, 3, 4
	2)30-40	240	4.064	0.594			
	3)41-50	251	4.101	0.597			
	4)51-60	84	4.008	0.621	[0.926]	[0.030]	
	5)60 +	40	3.775	0.615			
Başkanlık Ve Dönüşüm	1)18-29	78	4.141	0.635	F(4, 688)=0.306	F(4, 688)=2.336	-
	2)30-40	240	4.203	0.613			
	3)41-50	251	4.162	0.638			
	4)51-60	84	4.075	0.628	[0.874]	[0.054]	
	5)60 +	40	3.900	0.628			
İttifak Ve Dönüşüm	1)18-29	78	4.444	0.623	F(4, 688)=0.577	F(4, 688)=1.741	-
	2)30-40	240	4.392	0.542			
	3)41-50	251	4.305	0.585			
	4)51-60	84	4.266	0.576	[0.680]	[0.139]	
	5)60 +	40	4.300	0.579			
Alevi Açılımı Ve Dönüşüm	1)18-29	78	2.958	0.802	F(4, 688)=8.953*	F(4, 688)=4.257*	5 <1, 2, 3, 4
	2)30-40	240	2.968	0.756			
	3)41-50	251	2.990	0.804			
	4)51-60	84	2.756	0.985	[0.000]	[0.002]	
	5)60 +	40	2.481	1.140			

* (%5) anlamlılık düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ifade eder, $\bar{X}$: Ortalama, S.S: Standart Sapma, F: F Test istatistiği, (parantez ileri test serbestlik derecelerini içerir.), [köşeli parantez ileri test anlamlılık değerlerini içerir], Post Hoc Testleri Levene Heterojenlik Testi bulguları doğrultusunda seçilmiştir. Homojen varyans için Tukey's heterojen varyans için Tamhane's T2 testi kullanılmıştır. – F testi sonucu fark bulunmayan değişkenler için Post Hoc karşılaştırmalarına ihtiyaç duyulmamıştır

Dönüşüm algısı bakımından 18 ile 29 yaş (3.172 ± 0.578), 30 ile 40 yaş (3.132 ± 0.771), 41 ile 50 yaş (3.297 ± 0.756), 51 ile 60 yaş (3.336 ± 0.857), 60 yaş ve üzeri (3.245 ± 0.737) katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli bir fark bulunmamaktadır. ($F(4, 688)=2.042$, $p>0.05$).

E-Muhtıra ve dönüşüm bakımından 18 ile 29 yaş (3.021 ± 0.845), 30 ile 40 yaş (3.303 ± 0.881), 41 ile 50 yaş (3.632 ± 0.89), 51 ile 60 yaş (3.56 ± 1.139), 60 yaş ve üzeri (3.05 ± 1.356) katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli fark veya farklar tespit edilmiştir. ($F(4, 688)=9.462, p<0.05$). Farkın kaynağı olan grup veya grupların tespiti için yapılan Tamhane's T2 testi bulguları ise şu şekildedir; 18 ile 29 yaş arasındaki katılımcılar, 30 ile 40 yaş arasındaki katılımcılar ve 60 yaş üzeri katılımcıların ortalaması 41-50 yaş arasındaki ve 51-60 yaş arasındaki katılımcılardan düşük düzeyde iken yapılan diğer karşılaştırmalarda anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Gezi ve dönüşüm bakımından 18 ile 29 yaş (3.402 ± 0.937), 30 ile 40 yaş (3.678 ± 0.784), 41 ile 50 yaş (3.855 ± 0.809), 51 ile 60 yaş (3.631 ± 1.088), 60 yaş ve üzeri (3.075 ± 1.385) katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli fark veya farklar tespit edilmiştir. ($F(4, 688)=8.902, p<0.05$). Farkın kaynağı olan grup veya grupların tespiti için yapılan Tamhane's T2 testi bulguları ise şu şekildedir; 60 yaş ve üzerindeki katılımcıların ortalaması diğer tüm katılımcılardan düşük iken diğer katılımcılar arasında bu bakımdan istatistiksel olarak önemli bir fark bulunmamaktadır.

Seçimler (2015) ve dönüşüm bakımından 18 ile 29 yaş (3.083 ± 0.805), 30 ile 40 yaş (3.266 ± 0.748), 41 ile 50 yaş (3.451 ± 0.705), 51 ile 60 yaş (3.208 ± 0.946), 60 yaş ve üzeri (2.900 ± 1.153) katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli fark veya farklar tespit edilmiştir. ($F(4, 688)=6.588, p<0.05$). Farkın kaynağı olan grup veya grupların tespiti için yapılan Tamhane's T2 testi bulguları ise şu şekildedir; 41 ile 50 yaş arasındaki katılımcıların ortalaması 18 ile 29 yaş arası katılımcılar ve 60 yaş üzeri katılımcılardan yüksek düzeyde iken diğer katılımcılar arasında bu bakımdan istatistiksel olarak önemli bir fark bulunmamaktadır.

Açılım ve dönüşüm bakımından 18 ile 29 yaş (3.397 ± 0.868), 30 ile 40 yaş (3.569 ± 0.891), 41 ile 50 yaş (3.824 ± 0.786), 51 ile 60 yaş (3.533 ± 1.121), 60 yaş ve üzeri (3.075 ± 1.39) katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli fark veya farklar tespit edilmiştir. ($F(4, 688)=8.084, p<0.05$). Farkın kaynağı olan grup veya grupların tespiti için yapılan Tamhane's T2 testi bulguları ise şu şekildedir; 60 yaş üzeri katılımcıların ortalamaları diğer tüm katılımcılardan düşük, 41 ile 50 yaş arasındaki katılımcıların ortalaması diğer tüm katılımcılardan yüksek iken

diğer katılımcılar arasında bu bakımdan istatistiksel olarak önemli bir fark bulunmamaktadır.

Darbe ve dönüşüm bakımından 18 ile 29 yaş (4.03 ± 0.611), 30 ile 40 yaş (4.064 ± 0.594), 41 ile 50 yaş (4.101 ± 0.597), 51 ile 60 yaş (4.008 ± 0.621), 60 yaş ve üzeri (3.775 ± 0.615) katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli fark veya farklar tespit edilmiştir. ($F(4, 688)=2.695, p<0.05$). Farkın kaynağı olan grup veya grupların tespiti için yapılan Tamhane's T2 testi bulguları ise şu şekildedir; 60 yaş üzeri katılımcıların ortalaması diğer tüm katılımcılardan düşük düzeyde iken diğer katılımcılar arasında bu bakımdan istatistiksel olarak önemli bir fark bulunmamaktadır.

Başkanlık ve dönüşüm bakımından 18 ile 29 yaş (4.141 ± 0.635), 30 ile 40 yaş (4.203 ± 0.613), 41 ile 50 yaş (4.162 ± 0.638), 51 ile 60 yaş (4.075 ± 0.628), 60 yaş ve üzeri (3.9 ± 0.628) katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli bir fark görülmemiştir. ($F(4, 688)=2.336, p>0.05$).

İttifak ve dönüşüm bakımından 18 ile 29 yaş (4.444 ± 0.623), 30 ile 40 yaş (4.392 ± 0.542), 41 ile 50 yaş (4.305 ± 0.585), 51 ile 60 yaş (4.266 ± 0.576), 60 yaş ve üzeri (4.3 ± 0.579) katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli bir fark saptanmamıştır. ($F(4, 688)=1.741, p>0.05$).

Alevi açılımı ve dönüşüm bakımından 18 ile 29 yaş (2.958 ± 0.802), 30 ile 40 yaş (2.968 ± 0.756), 41 ile 50 yaş (2.99 ± 0.804), 51 ile 60 yaş (2.756 ± 0.985), 60 yaş ve üzeri (2.481 ± 1.14) katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli fark veya farklar tespit edilmiştir. ($F(4, 688)=4.257, p<0.05$). Farkın kaynağı olan grup veya grupların tespiti için yapılan Tamhane's T2 testi bulguları ise şu şekildedir; 60 yaş üzeri katılımcıların ortalaması diğer tüm katılımcılardan düşük düzeyde iken diğer katılımcılar arasında bu bakımdan istatistiksel olarak önemli bir fark bulunmamaktadır.

5.2.4.3. Hipotez 3

Üçüncü araştırma hipotezi örneklemdaki dönüşüm algısının ve dönüşümün kaynağı hakkındaki görüşlerin eğitim seviyesine göre değişip değişmediğinin incelenmesi amacıyla sınanacak olan H_3 olarak ifade edilen hipotezdir.

H₃: AK Parti üyelerinde partiye yönelik dönüşüm algısı ve dönüşümün kaynaklarına dair algı eğitim seviyesine bağlı olarak değişmektedir.

Hipotezin sınanması esnasında Yüksek Lisans (n=6) ve Doktora (n=2) gruplarındaki üye sayılarının 30'un altında olduğu görüldüğünden testin güvenilirlik düzeyini artırmak için Lisans (n=98), Yüksek Lisans (n=6) ve Doktora (n=2) seviyesinde eğitime sahip örneklem birleştirilerek Lisans Ve Üzeri (n=106) seviyede eğitime sahip yeni bir kategori oluşturulmuştur.

Hipotezin sınanması amacıyla yapılan Anova Testi bulguları Tablo 40'daki gibidir.

Tablo 40. Eğitim Seviyesi Bakımından Farkları Sınayan Anova Testi Bulguları

Değişken	Eğitim	N	$\bar{X}$	S.S	Levene	Anova	P.H
Dönüşüm Algısı	1)İlköğretim	107	3.428	0.850	F(3, 689)=5.058* [0.002]	F(3, 689)=3.581* [0.014]	2<1
	2)Lise	349	3.158	0.789			
	3)Önlisans	131	3.226	0.665			
	4)Lisans Ve Üzeri	106	3.257	0.621			
E-Muhtıra Ve Dönüşüm	1)İlköğretim	107	3.720	0.873	F(3, 689)=2.504 [0.058]	F(3, 689)=9.811* [0.000]	2, 3, 4<1
	2)Lise	349	3.440	1.014			
	3)Önlisans	131	3.374	0.797			
	4)Lisans Ve Üzeri	106	3.022	0.996			
Gezi Ve Dönüşüm	1)İlköğretim	107	3.757	0.894	F(3, 689)=3.039* [0.028]	F(3, 689)=6.116* [0.000]	4<1, 2, 3
	2)Lise	349	3.697	0.966			
	3)Önlisans	131	3.799	0.702			
	4)Lisans Ve Üzeri	106	3.336	0.931			
Seçimler (2015) Ve Dönüşüm	1)İlköğretim	107	3.432	0.827	F(3, 689)=2.266 [0.080]	F(3, 689)=7.221* [0.000]	4<1, 2, 3
	2)Lise	349	3.328	0.824			
	3)Önlisans	131	3.303	0.657			
	4)Lisans Ve Üzeri	106	2.967	0.828			
Açılım Ve Dönüşüm	1)İlköğretim	107	3.729	0.887	F(3, 689)=2.772* [0.041]	F(3, 689)=5.918* [0.001]	4<1, 2, 3
	2)Lise	349	3.632	0.985			
	3)Önlisans	131	3.721	0.748			
	4)Lisans Ve Üzeri	106	3.274	0.976			
Darbe Ve Dönüşüm	1)İlköğretim	107	4.143	0.576	F(3, 689)=0.005 [0.999]	F(3, 689)=1.933 [0.123]	-
	2)Lise	349	4.042	0.619			
	3)Önlisans	131	4.076	0.607			
	4)Lisans Ve Üzeri	106	3.950	0.572			
Başkanlık Ve Dönüşüm	1)İlköğretim	107	4.209	0.587	F(3, 689)=0.488 [0.691]	F(3, 689)=1.300 [0.274]	-
	2)Lise	349	4.152	0.640			
	3)Önlisans	131	4.170	0.603			
	4)Lisans Ve Üzeri	106	4.047	0.666			
İttifak Ve Dönüşüm	1)İlköğretim	107	4.209	0.587	F(3, 689)=0.713 [0.545]	F(3, 689)=2.804* [0.039]	1<3
	2)Lise	349	4.351	0.557			
	3)Önlisans	131	4.410	0.596			

	4)Lisans Ve Üzeri	106	4.390	0.579			
Alevi Açılımı Ve Dönüşüm	1)İlköğretim	107	2.960	0.919	F(3, 689)=4.578*	F(3, 689)=3.887*	4<3
	2)Lise	349	2.926	0.863			
	3)Önlisans	131	3.059	0.668	[0.003]	[0.009]	
	4)Lisans Ve Üzeri	106	2.693	0.852			

* (%5) anlamlılık düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ifade eder, $\bar{X}$: Ortalama, S.S: Standart Sapma, F: F Test istatistiği, (parantez içleri test serbestlik derecelerini içerir.), [köşeli parantez içleri test anlamlılık değerlerini içerir], Post Hoc Testleri Levene Heterojenlik Testi bulguları doğrultusunda seçilmiştir. Homojen varyans için Tukey's heterojen varyans için Tamhane's T2 testi kullanılmıştır. – F testi sonucu fark bulunmayan değişkenler için Post Hoc karşılaştırmalarına ihtiyaç duyulmamıştır

Dönüşüm algısı bakımından ilköğretim (3.428 ± 0.850), lise (3.158 ± 0.789), önlisans (3.226 ± 0.665), lisans ve üzeri (3.257 ± 0.621) eğitim seviyelerine sahip katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı fark veya farklar bulunmaktadır. ($F(3, 689)=3.581$, $p<0.05$). Farkın kaynağı olan grup veya grupların tespiti için yapılan Tamhane's T2 Post Hoc testi bulguları şu şekildedir; lise mezunu katılımcıların ortalamaları ilköğretim mezunu katılımcıların ortalamalarından düşük iken diğer gruplar arasında bu bakımdan istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

E-Muhtıra ve dönüşüm bakımından ilköğretim (3.720 ± 0.873), lise (3.440 ± 1.014), önlisans (3.374 ± 0.797), lisans ve üzeri (3.022 ± 0.996) eğitim seviyelerine sahip katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı fark veya farklar bulunmaktadır. ($F(3, 689)=9.811$, $p<0.05$). Farkın kaynağı olan grup veya grupların tespiti için yapılan Tukey's Post Hoc testi bulguları şu şekildedir; ilköğretim mezunu katılımcıların ortalamaları diğer tüm katılımcılardan yüksek iken diğer gruplar arasında bu bakımdan istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Gezi ve dönüşüm bakımından ilköğretim (3.757 ± 0.894), lise (3.697 ± 0.966), önlisans (3.799 ± 0.702), lisans ve üzeri (3.336 ± 0.931) eğitim seviyelerine sahip katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı fark veya farklar bulunmaktadır. ($F(3, 689)=6.116$, $p<0.05$). Farkın kaynağı olan grup veya grupların tespiti için yapılan Tamhane's T2 Post Hoc testi bulguları şu şekildedir; lisans ve üzeri seviyede eğitime sahip katılımcıların ortalamaları diğer tüm katılımcılardan düşük iken diğer gruplar arasında bu bakımdan istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Seçimler (2015) ve dönüşüm bakımından ilköğretim (3.432 ± 0.827), lise (3.328 ± 0.824), önlisans (3.303 ± 0.657), lisans ve üzeri (2.967 ± 0.828) eğitim seviyelerine sahip katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı fark veya farklar bulunmaktadır. ($F(3, 689)=7.221, p<0.05$). Farkın kaynağı olan grup veya grupların tespiti için yapılan Tukey's Post Hoc testi bulguları şu şekildedir; lisans ve üzeri seviyede eğitime sahip katılımcıların ortalamaları diğerk tüm katılımcılardan düşük iken diğerk gruplar arasında bu bakımdan istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Açılım ve dönüşüm bakımından ilköğretim (3.729 ± 0.887), lise (3.632 ± 0.985), önlisans (3.721 ± 0.748), lisans ve üzeri (3.274 ± 0.976) eğitim seviyelerine sahip katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı fark veya farklar bulunmaktadır. ($F(3, 689)=5.918, p<0.05$). Farkın kaynağı olan grup veya grupların tespiti için yapılan Tamhane's T2 Post Hoc testi bulguları şu şekildedir; lisans ve üzeri seviyede eğitime sahip katılımcıların ortalamaları diğerk tüm katılımcılardan düşük iken diğerk gruplar arasında bu bakımdan istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Darbe ve dönüşüm bakımından ilköğretim (4.143 ± 0.576), lise (4.042 ± 0.619), önlisans (4.076 ± 0.607), lisans ve üzeri (3.95 ± 0.572) eğitim seviyelerine sahip katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır. ($F(3, 689)=1.933, p>0.05$).

Başkanlık ve dönüşüm bakımından ilköğretim (4.209 ± 0.587), lise (4.152 ± 0.64), önlisans (4.17 ± 0.603), lisans ve üzeri (4.047 ± 0.666) eğitim seviyelerine sahip katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır. ($F(3, 689)=1.300, p>0.05$).

İttifak ve dönüşüm bakımından ilköğretim (4.209 ± 0.587), lise (4.351 ± 0.557), önlisans (4.410 ± 0.596), lisans ve üzeri (4.390 ± 0.579) eğitim seviyelerine sahip katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı fark veya farklar bulunmaktadır. ($F(3, 689)=2.804, p<0.05$). Farkın kaynağı olan grup veya grupların tespiti için yapılan Tukey's Post Hoc testi bulguları şu şekildedir; ilköğretim seviyesinde eğitime sahip katılımcıların ortalamaları önlisans seviyesinde eğitime

sahip katılımcılardan düşük iken diğer gruplar arasında bu bakımdan istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Alevi açılımı ve dönüşüm bakımından ilköğretim (2.960 ± 0.919), lise (2.926 ± 0.863), önlisans (3.059 ± 0.668), lisans ve üzeri (2.693 ± 0.852) eğitim seviyelerine sahip katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı fark veya farklar bulunmaktadır. ($F(3, 689)=3.887$, $p<0.05$). Farkın kaynağı olan grup veya grupların tespiti için yapılan Tamhane's T2 Post Hoc testi bulguları şu şekildedir; lisans ve üzeri seviyede eğitime sahip katılımcıların ortalamaları ön lisans seviyesinde eğitime sahip katılımcılardan düşük iken diğer gruplar arasında bu bakımdan istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

5.2.4.4. Hipotez 4

Dördüncü araştırma hipotezi örneklemdaki dönüşüm algısının ve dönüşümün kaynağı hakkındaki görüşlerin gelir seviyesine göre değişip değişmediğinin incelenmesi amacıyla sınanacak olan H_4 olarak ifade edilen hipotezdir.

H_4 : AK Parti üyelerinde partiye yönelik dönüşüm algısı ve dönüşümün kaynaklarına dair algı gelir seviyesine bağlı olarak değişmektedir.

Hipotezin sınanması amacıyla yapılan Anova Testi bulguları Tablo 41'deki gibidir

Tablo 41. Gelir Seviyesi Bakımından Farkları Sınayan Anova Testi Bulguları

Değişken	Gelir	N	$\bar{X}$	S.S	Levene	Anova	P.H
Dönüşüm Algısı	1)1,000-5,000 TL	89	3.121	0.640	F(4, 688)=2.851*	F(4, 688)=3.906*	2<3, 4
	2)5,001-10,000 TL	63	2.924	0.927			
	3)10,001-15,000 TL	358	3.293	0.754			
	4)15,001-20,000 TL	115	3.223	0.737	[0.023]	[0.004]	
	5)20,001 TL Ve Üzeri	68	3.312	0.718			
E-Muhtıra Ve Dönüşüm	1)1,000-5,000 TL	89	3.045	0.888	F(4, 688)=4.862*	F(4, 688)=7.901*	1<2, 3
	2)5,001-10,000 TL	63	3.619	0.963			
	3)10,001-15,000 TL	358	3.551	0.863			
	4)15,001-20,000 TL	115	3.278	1.107	[0.001]	[0.000]	
	5)20,001 TL Ve Üzeri	68	3.142	1.161			
Gezi Ve Dönüşüm	1)1,000-5,000 TL	89	3.419	0.975	F(4, 688)=2.341	F(4, 688)=6.451*	1<2, 3
	2)5,001-10,000 TL	63	3.947	1.008			
	3)10,001-15,000 TL	358	3.772	0.816			
	4)15,001-20,000 TL	115	3.568	1.003	[0.054]	[0.000]	
	5)20,001 TL Ve Üzeri	68	3.382	0.947			
Seçimler (2015) Ve Dönüşüm	1)1,000-5,000 TL	89	3.008	0.866	F(4, 688)=1.076	F(4, 688)=6.018*	1<2, 3
	2)5,001-10,000 TL	63	3.397	0.869			
	3)10,001-15,000 TL	358	3.387	0.729			
	4)15,001-20,000 TL	115	3.257	0.863	[0.368]	[0.000]	

	5)20,001 TL Ve Üzeri	68	3.048	0.847			
Açılım Ve Dönüşüm	1)1,000-5,000 TL	89	3.281	0.939	F(4, 688)=5.199*	F(4, 688)=9.456*	1, 5<2, 3, 4
	2)5,001-10,000 TL	63	3.821	1.011			
	3)10,001-15,000 TL	358	3.766	0.814			
	4)15,001-20,000 TL	115	3.459	1.012	[0.000]	[0.000]	
	5)20,001 TL Ve Üzeri	68	3.268	1.113			
Darbe Ve Dönüşüm	1)1,000-5,000 TL	89	3.944	0.595	F(4, 688)=2.688*	F(4, 688)=3.878*	4<2
	2)5,001-10,000 TL	63	4.217	0.683			
	3)10,001-15,000 TL	358	4.089	0.604			
	4)15,001-20,000 TL	115	3.910	0.563	[0.030]	[0.004]	
	5)20,001 TL Ve Üzeri	68	4.064	0.559			
Başkanlık Ve Dönüşüm	1)1,000-5,000 TL	89	4.124	0.624	F(4, 688)=0.714	F(4, 688)=4.776*	4, 5<2
	2)5,001-10,000 TL	63	4.333	0.613			
	3)10,001-15,000 TL	358	4.199	0.612			
	4)15,001-20,000 TL	115	4.009	0.648	[0.582]	[0.001]	
	5)20,001 TL Ve Üzeri	68	3.975	0.645			
İttifak Ve Dönüşüm	1)1,000-5,000 TL	89	4.345	0.631	F(4, 688)=1.674	F(4, 688)=1.228	-
	2)5,001-10,000 TL	63	4.471	0.621			
	3)10,001-15,000 TL	358	4.350	0.560			
	4)15,001-20,000 TL	115	4.272	0.577	[0.154]	[0.298]	
	5)20,001 TL Ve Üzeri	68	4.333	0.525			
Alevi Açılımı Ve Dönüşüm	1)1,000-5,000 TL	89	2.848	0.818	F(4, 688)=5.399*	F(4, 688)=2.291	-
	2)5,001-10,000 TL	63	2.774	0.895			
	3)10,001-15,000 TL	358	3.011	0.767			
	4)15,001-20,000 TL	115	2.857	0.935	[0.000]	[0.058]	
	5)20,001 TL Ve Üzeri	68	2.787	0.994			

* (%5) anlamlılık düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ifade eder, $\bar{X}$: Ortalama, S.S: Standart Sapma, F: F Test istatistiği, (parantez içleri test serbestlik derecelerini içerir.), [köşeli parantez içleri test anlamlılık değerlerini içerir], Post Hoc Testleri Levene Heterojenlik Testi bulguları doğrultusunda seçilmiştir. Homojen varyans için Tukey's heterojen varyans için Tamhane's T2 testi kullanılmıştır. – F testi sonucu fark bulunmayan değişkenler için Post Hoc karşılaştırmalarına ihtiyaç duyulmamıştır

Dönüşüm algısı bakımından 1,000 ile 5,000 TL arası (3.121 ± 0.640), 5,001 ile 10,000 TL arası (2.924 ± 0.927), 10,001 ile 15,000 TL arası (3.293 ± 0.754), 15,001 ile 20,000 TL arası (3.223 ± 0.737), 20,001 TL üzeri (3.312 ± 0.718) gelire sahip katılımcılar arasında %5 anlamlılık bakımından istatistiksel olarak önemli fark veya farklar bulunmaktadır. ($F(4, 688)=3.906$, $p<0.05$). Farkın kaynağı olan gelir grubu veya gruplarının tespiti için yapılan Tamhane's T2 Post Hoc testi bulguları şu şekildedir; 5,000 ile 10,001 TL gelire sahip katılımcıların ortalamaları 10,001 ile 15,000 TL arası gelire sahip katılımcılar ve 20,001 TL üzeri gelire sahip katılımcılardan daha düşük iken diğer katılımcılar arasında bu bakımdan istatistiksel olarak önemli bir fark bulunmamaktadır.

E-Muhtıra ve dönüşüm bakımından 1,000 ile 5,000 TL arası (3.045 ± 0.888), 5,001 ile 10,000 TL arası (3.619 ± 0.963), 10,001 ile 15,000 TL arası (3.551 ± 0.863), 15,001 ile 20,000 TL arası (3.278 ± 1.107), 20,001 TL üzeri (3.142 ± 1.161) gelire sahip

katılımcılar arasında %5 anlamlılık bakımından istatistiksel olarak önemli fark veya farklar bulunmaktadır. ($F(4, 688)=7.901^*$, $p<0.05$). Farkın kaynağı olan gelir grubu veya gruplarının tespiti için yapılan Tamhane's T2 Post Hoc testi bulguları şu şekildedir; 1,000 ile 5,000 TL arasındaki katılımcıların ortalamaları 5,001 ile 10,001 TL arası gelire sahip ve 10,001 ile 15,001 TL gelire sahip katılımcılardan daha düşük iken diğer katılımcılar arasında bu bakımdan istatistiksel olarak önemli bir fark bulunmamaktadır.

Gezi ve dönüşüm bakımından 1,000 ile 5,000 TL arası (3.419 ± 0.975), 5,001 ile 10,000 TL arası (3.947 ± 1.008), 10,001 ile 15,000 TL arası (3.772 ± 0.816), 15,001 ile 20,000 TL arası (3.568 ± 1.003), 20,001 TL üzeri (3.382 ± 0.947) gelire sahip katılımcılar arasında %5 anlamlılık bakımından istatistiksel olarak önemli fark veya farklar bulunmaktadır. ($F(4, 688)=6.451$, $p<0.05$). Farkın kaynağı olan gelir grubu veya gruplarının tespiti için yapılan Tukey's Post Hoc testi bulguları şu şekildedir; 1,000 ile 5,000 TL arasındaki katılımcıların ortalamaları 5,001 ile 10,001 TL arası gelire sahip ve 10,001 ile 15,001 TL gelire sahip katılımcılardan daha düşük iken diğer katılımcılar arasında bu bakımdan istatistiksel olarak önemli bir fark bulunmamaktadır.

Seçimler (2015) ve dönüşüm bakımından 1,000 ile 5,000 TL arası (3.008 ± 0.866), 5,001 ile 10,000 TL arası (3.397 ± 0.869), 10,001 ile 15,000 TL arası (3.387 ± 0.729), 15,001 ile 20,000 TL arası (3.257 ± 0.863), 20,001 TL üzeri (3.048 ± 0.847) gelire sahip katılımcılar arasında %5 anlamlılık bakımından istatistiksel olarak önemli fark veya farklar bulunmaktadır. ($F(4, 688)=6.018$, $p<0.05$). Farkın kaynağı olan gelir grubu veya gruplarının tespiti için yapılan Tukey's Post Hoc testi bulguları şu şekildedir; 1,000 ile 5,000 TL arasındaki katılımcıların ortalamaları 5,001 ile 10,001 TL arası gelire sahip ve 10,001 ile 15,001 TL gelire sahip katılımcılardan daha düşük iken diğer katılımcılar arasında bu bakımdan istatistiksel olarak önemli bir fark bulunmamaktadır.

Açılım ve dönüşüm bakımından 1,000 ile 5,000 TL arası (3.281 ± 0.939), 5,001 ile 10,000 TL arası (3.821 ± 1.011), 10,001 ile 15,000 TL arası (3.766 ± 0.814), 15,001 ile 20,000 TL arası (3.459 ± 1.012), 20,001 TL üzeri (3.268 ± 1.113) gelire sahip katılımcılar arasında %5 anlamlılık bakımından istatistiksel olarak önemli fark veya

farklar bulunmaktadır. ($F(4, 688)=9.456, p<0.05$). Farkın kaynağı olan gelir grubu veya gruplarının tespiti için yapılan Tamhane's T2 Post Hoc testi bulguları şu şekildedir; 1,000 ile 5,000 TL arası gelire sahip katılımcılar ile 20,001 TL üzeri gelire sahip katılımcıların ortalamaları 5,001 ile 10,000 TL arası gelire sahip katılımcılar, 10,001 ile 15,000 TL arası gelire sahip katılımcılar ve 15,001 ile 20,000 arası gelire sahip katılımcılardan düşük iken diğer katılımcılar arasında bu bakımdan istatistiksel olarak önemli bir fark bulunmamaktadır.

Darbe ve dönüşüm bakımından 1,000 ile 5,000 TL arası (3.944 ± 0.595), 5,001 ile 10,000 TL arası (4.217 ± 0.683), 10,001 ile 15,000 TL arası (4.089 ± 0.604), 15,001 ile 20,000 TL arası (3.910 ± 0.563), 20,001 TL üzeri (4.064 ± 0.559) gelire sahip katılımcılar arasında %5 anlamlılık bakımından istatistiksel olarak önemli bir fark veya farklar bulunmaktadır. ($F(4, 688)=3.878, p<0.05$). Farkın kaynağı olan gelir grubu veya gruplarının tespiti için yapılan Tamhane's T2 Post Hoc testi bulguları şu şekildedir; 15,001 ile 20,000 TL arası gelire sahip katılımcıların ortalamaları 5,001 ile 10,000 TL gelire sahip katılımcılardan düşük iken diğer katılımcılar arasında bu bakımdan istatistiksel olarak önemli bir fark bulunmamaktadır.

Başkanlık ve dönüşüm bakımından 1,000 ile 5,000 TL arası (4.124 ± 0.624), 5,001 ile 10,000 TL arası (4.333 ± 0.613), 10,001 ile 15,000 TL arası (4.199 ± 0.612), 15,001 ile 20,000 TL arası (4.009 ± 0.648), 20,001 TL üzeri (3.975 ± 0.645) gelire sahip katılımcılar arasında %5 anlamlılık bakımından istatistiksel olarak önemli fark veya farklar bulunmaktadır. ($F(4, 688)=4.776, p<0.05$). Farkın kaynağı olan gelir grubu veya gruplarının tespiti için yapılan Tukey's Post Hoc testi bulguları şu şekildedir; 5,001 ile 10,000 TL arası gelire sahip katılımcıların ortalamaları 15,001 ile 20,000 TL arası gelire sahip ve 20,001 TL üzeri gelire sahip katılımcılardan düşük düzeyde iken diğer katılımcılar arasında bu bakımdan istatistiksel olarak önemli bir fark bulunmamaktadır.

İttifak ve dönüşüm bakımından 1,000 ile 5,000 TL arası (4.345 ± 0.631), 5,001 ile 10,000 TL arası (4.471 ± 0.621), 10,001 ile 15,000 TL arası (4.350 ± 0.560), 15,001 ile 20,000 TL arası (4.272 ± 0.577), 20,001 TL üzeri (4.333 ± 0.525) gelire sahip katılımcılar arasında %5 anlamlılık bakımından istatistiksel olarak önemli fark bulunmamaktadır. ($F(4, 688)=1.228, p>0.05$).

Alevi açılımı ve dönüşüm bakımından 1,000 ile 5,000 TL arası (2.848 ± 0.818), 5,001 ile 10,000 TL arası (2.774 ± 0.895), 10,001 ile 15,000 TL arası (3.011 ± 0.767), 15,001 ile 20,000 TL arası (2.857 ± 0.935), 20,001 TL üzeri (2.787 ± 0.994) gelire sahip katılımcılar arasında %5 anlamlılık bakımından istatistiksel olarak önemli fark bulunmamaktadır. ($F(4, 688)=2.291, p>0.05$).

5.2.4.5. Hipotez 5

Beşinci araştırma hipotezi örneklemdaki dönüşüm algısının ve dönüşümün kaynağı hakkındaki görüşlerin partiye üye olma sürelerine göre değişip değişmediğinin incelenmesi amacıyla sınanacak olan H_5 olarak ifade edilen hipotezdir.

H_5 : AK Parti üyelerinde partiye yönelik dönüşüm algısı ve dönüşümün kaynaklarına dair algı partiye üye olma seviyesine bağlı olarak değişmektedir.

Hipotezin sınanması esnasında 16 yıl ve üzeri süredir partiye üye olan grupta 27 kişi olduğu görülmüş ve test güvenirliğini artırmak amacıyla 11-15 Yıl arası ($n=150$) ve 16 yıl üzeri ($n=27$) süredir partiye üye olan gruplar birleştirilerek 11 yıl ve üzeri ($n=177$) şekline yeni bir grup oluşturulmuştur.

Hipotezin sınanması amacıyla yapılan Anova Testi bulguları Tablo 42'deki gibidir

Tablo 42. Partiye Üye Olma Süreleri Bakımından Farkları Sınayan Anova Testi Bulguları

Değişken	Süre	N	$\bar{X}$	S.S	Levene	Anova	P.H
Dönüşüm Algısı	1)1-5 Yıl	173	3.394	0.665	$F(2, 690)=1.885$	$F(2, 690)=9.363^*$	$3<1, 2$
	2)6-10 Yıl	343	3.236	0.773			
	3)11 Yıl Üzeri	177	3.049	0.778	[0.153]	[0.000]	
E-Muhtıra Ve Dönüşüm	1)1-5 Yıl	173	3.141	0.960	$F(2, 690)=0.157$	$F(2, 690)=21.542^*$	$1<2<3$
	2)6-10 Yıl	343	3.348	0.908			
	3)11 Yıl Üzeri	177	3.782	0.992	[0.855]	[0.000]	
Gezi Ve Dönüşüm	1)1-5 Yıl	173	3.401	0.949	$F(2, 690)=3.923$	$F(2, 690)=14.098^*$	$1<2<3$
	2)6-10 Yıl	343	3.683	0.809			
	3)11 Yıl Üzeri	177	3.910	1.007	[0.020]	[0.000]	
Seçimler (2015) Ve Dönüşüm	1)1-5 Yıl	173	3.139	0.867	$F(2, 690)=1.179$	$F(2, 690)=3.837^*$	$1<2, 3$
	2)6-10 Yıl	343	3.341	0.738			
	3)11 Yıl Üzeri	177	3.316	0.860	[0.308]	[0.022]	
Açılım Ve Dönüşüm	1)1-5 Yıl	173	3.382	0.984	$F(2, 690)=1.771$	$F(2, 690)=8.079^*$	$1<2, 3$
	2)6-10 Yıl	343	3.640	0.876			
	3)11 Yıl Üzeri	177	3.771	0.972	[0.171]	[0.000]	

Darbe Ve Dönüşüm	1)1-5 Yıl	173	3.950	0.579	F(2, 690)=11.421* [0.000]	F(2, 690)=3.698* [0.025]	1<3
	2)6-10 Yıl	343	4.064	0.565			
	3)11 Yıl Üzeri	177	4.121	0.689			
Başkanlık Ve Dönüşüm	1)1-5 Yıl	173	4.013	0.634	F(2, 690)=6.729* [0.001]	F(2, 690)=10.234* [0.000]	1<2, 3
	2)6-10 Yıl	343	4.132	0.592			
	3)11 Yıl Üzeri	177	4.311	0.662			
İttifak Ve Dönüşüm	1)1-5 Yıl	173	4.303	0.588	F(2, 690)=0.279 [0.757]	F(2, 690)=8.440* [0.000]	1, 2<3
	2)6-10 Yıl	343	4.290	0.575			
	3)11 Yıl Üzeri	177	4.497	0.537			
Alevi Açılımı Ve Dönüşüm	1)1-5 Yıl	173	2.941	0.909	F(2, 690)=3.084* [0.046]	F(2, 690)=11.218* [0.000]	3<1, 2
	2)6-10 Yıl	343	3.038	0.797			
	3)11 Yıl Üzeri	177	2.675	0.812			

* (%5) anlamlılık düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ifade eder, $\bar{X}$: Ortalama, S.S: Standart Sapma, F: F Test istatistiği, (parantez içleri test serbestlik derecelerini içerir.), [köşeli parantez içleri test anlamlılık değerlerini içerir], Post Hoc Testleri Levene Heterojenlik Testi bulguları doğrultusunda seçilmiştir. Homojen varyans için Tukey's heterojen varyans için Tamhane's T2 testi kullanılmıştır. – F testi sonucu fark bulunmayan değişkenler için Post Hoc karşılaştırmalarına ihtiyaç duyulmamıştır

Dönüşüm algısı bakımından 1 ile 5 yıldır (3.394 ± 0.665), 6 ile 10 yıldır (3.236 ± 0.773), 11 yıl ve üzeri (3.049 ± 0.778) süredir parti üyesi olan katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı fark veya farklar saptanmıştır. ($F(2, 690)=9.363$, $p<0.05$). Farkın kaynağı olan grup veya grupların tespit edilmesi amacıyla yapılan Tukey's Post Hoc testi bulguları şu şekildedir; 11 yıl ve üzeri süredir parti üyesi olan katılımcıların ortalamaları 1-10 yıl arası üyelerden düşük iken diğer katılımcılar arasında bu bakımdan istatistiksel olarak önemli bir fark bulunmamaktadır.

E-Muhtıra ve dönüşüm bakımından 1 ile 5 yıldır (3.141 ± 0.96), 6 ile 10 yıldır (3.348 ± 0.908), 11 yıl ve üzeri (3.782 ± 0.992) süredir parti üyesi olan katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı fark veya farklar saptanmıştır. ($F(2, 690)=21.542$, $p<0.05$). Farkın kaynağı olan grup veya grupların tespit edilmesi amacıyla yapılan Tukey's Post Hoc testi bulguları şu şekildedir; 1 ile 5 yıl arasında parti üyesi olan katılımcıların ortalamaları 6 ile 10 yıl süredir parti üyesi olan katılımcılardan, 6 ile 10 yıl süredir parti üyesi olan katılımcıların ortalaması ise 11 yıl ve üzeri süredir parti üyesi olan katılımcılardan düşük düzeydedir.

Gezi ve dönüşüm bakımından 1 ile 5 yıldır (3.401 ± 0.949), 6 ile 10 yıldır (3.683 ± 0.809), 11 yıl ve üzeri (3.91 ± 1.007) süredir parti üyesi olan katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı fark veya farklar

saptanmıştır. ($F(2, 690)=14.098, p<0.05$). Farkın kaynağı olan grup veya grupların tespit edilmesi amacıyla yapılan Tamhane's T2 Post Hoc testi bulguları şu şekildedir; 1 ile 5 yıl arasında parti üyesi olan katılımcıların ortalamaları 6 ile 10 yıl süredir parti üyesi olan katılımcılardan, 6 ile 10 yıl süredir parti üyesi olan katılımcıların ortalaması ise 11 yıl ve üzeri süredir parti üyesi olan katılımcılardan düşük düzeydedir.

Seçimler (2015) ve dönüşüm bakımından 1 ile 5 yıldır (3.139 ± 0.867), 6 ile 10 yıldır (3.341 ± 0.738), 11 yıl ve üzeri (3.316 ± 0.86) süredir parti üyesi olan katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı fark veya farklar saptanmıştır. ($F(2, 690)=3.837, p<0.05$). Farkın kaynağı olan grup veya grupların tespit edilmesi amacıyla yapılan Tukey's Post Hoc testi bulguları şu şekildedir; 1 ile 5 yıldır parti üyesi olan katılımcıların ortalamaları 6 ile 10 yıldır parti üyesi olan ve 11 yıl ve üzeri parti üyesi olan katılımcılardan daha düşük düzeyde iken diğer katılımcılar arasında bu bakımdan istatistiksel olarak önemli bir fark bulunmamaktadır.

Açılım ve dönüşüm bakımından 1 ile 5 yıldır (3.382 ± 0.984), 6 ile 10 yıldır (3.64 ± 0.876), 11 yıl ve üzeri (3.771 ± 0.972) süredir parti üyesi olan katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı fark veya farklar saptanmıştır. ($F(2, 690)=8.079, p<0.05$). Farkın kaynağı olan grup veya grupların tespit edilmesi amacıyla yapılan Tukey's Post Hoc testi bulguları şu şekildedir; 1 ile 5 yıldır parti üyesi olan katılımcıların ortalamaları 6 ile 10 yıldır parti üyesi olan ve 11 yıl ve üzeri parti üyesi olan katılımcılardan daha düşük düzeyde iken diğer katılımcılar arasında bu bakımdan istatistiksel olarak önemli bir fark bulunmamaktadır.

Darbe ve dönüşüm bakımından 1 ile 5 yıldır (3.950 ± 0.579), 6 ile 10 yıldır (4.064 ± 0.565), 11 yıl ve üzeri (4.121 ± 0.689) süredir parti üyesi olan katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı fark veya farklar saptanmıştır. ($F(2, 690)=3.698, p<0.05$). Farkın kaynağı olan grup veya grupların tespit edilmesi amacıyla yapılan Tukey's Post Hoc testi bulguları şu şekildedir; 1 ile 5 yıl arasında süredir parti üyesi olan katılımcıların ortalamaları 11 yıl ve üzeri süredir parti üyesi olan katılımcılardan daha düşük düzeyde iken diğer katılımcılar arasında bu bakımdan istatistiksel olarak önemli bir fark bulunmamaktadır.

Başkanlık ve dönüşüm bakımından 1 ile 5 yıldır (4.013 ± 0.634), 6 ile 10 yıldır (4.132 ± 0.592), 11 yıl ve üzeri (4.311 ± 0.662) süredir parti üyesi olan katılımcılar

arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı fark veya farklar saptanmıştır. ($F(2, 690)=10.234, p<0.05$). Farkın kaynağı olan grup veya grupların tespit edilmesi amacıyla yapılan Tamhane's T2 Post Hoc testi bulguları şu şekildedir; 1 ile 5 yıldır parti üyesi olan katılımcıların ortalamaları 6 ile 10 yıldır parti üyesi olan ve 11 yıl ve üzeri parti üyesi olan katılımcılardan daha düşük düzeyde iken diğer katılımcılar arasında bu bakımdan istatistiksel olarak önemli bir fark bulunmamaktadır.

İttifak ve dönüşüm bakımından 1 ile 5 yıldır (4.303 ± 0.588), 6 ile 10 yıldır (4.290 ± 0.575), 11 yıl ve üzeri (4.497 ± 0.537) süredir parti üyesi olan katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı fark veya farklar saptanmıştır. ($F(2, 690)=8.440, p<0.05$). Farkın kaynağı olan grup veya grupların tespit edilmesi amacıyla yapılan Tukey's Hoc testi bulguları şu şekildedir; 1 ile 5 yıldır parti üyesi olan katılımcıların ortalamaları 6 ile 10 yıldır parti üyesi olan ve 11 yıl ve üzeri parti üyesi olan katılımcılardan daha düşük düzeyde iken diğer katılımcılar arasında bu bakımdan istatistiksel olarak önemli bir fark bulunmamaktadır.

Alevi açılımı ve dönüşüm bakımından 1 ile 5 yıldır (2.941 ± 0.909), 6 ile 10 yıldır (3.038 ± 0.797), 11 yıl ve üzeri (2.675 ± 0.812) süredir parti üyesi olan katılımcılar arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı fark veya farklar saptanmıştır. ($F(2, 690)=11.218, p<0.05$). Farkın kaynağı olan grup veya grupların tespit edilmesi amacıyla yapılan Tamhane's T2 Post Hoc testi bulguları şu şekildedir; 11 yıl ve üzeri süredir parti üyesi olan katılımcıların ortalamaları diğer tüm katılımcılardan düşük düzeyde iken diğer katılımcılar arasında bu bakımdan istatistiksel olarak önemli bir fark bulunmamaktadır.

5.3. Bulguların Değerlendirilmesi

Araştırmanın amacı siyasi partilere hâkim olan ideolojik kimliklerde yaşanan değişim ve dönüşümleri, süreklilikler, kopuşlar ve temsiliyet temelinde ortaya koymaktır. Bu bağlamda, AK Parti'de yaşanan ideolojik değişim ve dönüşüm dönemlerini saptamak, AK Parti'de yaşanan ideolojik değişim ve dönüşümün temsiliyet temelinde yansımalarını ortaya koymak ve AK Parti'de yaşanan dönüşümün ideolojik zemindeki yerini tespit etmek gibi amaçların yanı sıra parti üyelerinin dönüşüm algıları ve dönüşümün kaynağı olan süreçlere dair görüşlerinin cinsiyet, yaş,

eğitim seviyesi, gelir düzeyi ve partiye üyelik süreleri bakımından değişip değişmediğinin incelenmesi de araştırma kapsamında tutulmuştur.

Bu amaç doğrultusunda hazırlanan çalışmaya ait araştırma soruları ve hipotezler aşağıdaki gibidir.

Araştırma Soruları:

- 1. Siyasal Parti ve ideoloji arasındaki ilişkinin boyutları nelerdir?*
- 2. Siyasal Partilerin ideolojik kimlikleri değişim ve dönüşüme açık mıdır?*
- 3. Siyasal partilerin ideolojik değişim ve dönüşümleri, arka plana bağlı sürekli ve doğal bir gelişme midir?*
- 4. Siyasi partilerin ideolojik değişim ve dönüşümleri konjonktüre bağlı bir esneme veya taktiksel bir gelişme midir?*
- 5. İdeolojik değişim ve dönüşümler siyasal partilerin üyeleri tarafından nasıl algılanmaktadır?*
- 6. Siyasal partilerin ideolojik kimliklerinde yaşanan değişim ve dönüşümlerin ideolojik kimliğin içerisinde yeri var mıdır?*

Söz konusu araştırma sorularının tamamı ölçeklerde yer alan maddelere dair frekans analizleri ve yapısal olarak geçerlilik ve güvenilirlik gösteren ölçek düzeylerinin (ortalamalarının) incelenmesini gerektirmektedir. Diğer yandan demografik ve tanımlayıcı gruplar arasındaki farkların hipotez testleri aracılığıyla incelenmesini gerektiren araştırma hipotezleri ise aşağıdaki gibidir.

Araştırma Hipotezleri:

H₁: AK Parti üyelerinde partiye yönelik dönüşüm algısı ve dönüşümün kaynaklarına dair algı cinsiyete bağlı olarak değişmektedir.

H₂: AK Parti üyelerinde partiye yönelik dönüşüm algısı ve dönüşümün kaynaklarına dair algı yaş gruplarına bağlı olarak değişmektedir.

H₃: AK Parti üyelerinde partiye yönelik dönüşüm algısı ve dönüşümün kaynaklarına dair algı eğitim seviyesine bağlı olarak değişmektedir.

H4: AK Parti üyelerinde partiye yönelik dönüşüm algısı ve dönüşümün kaynaklarına dair algı gelir seviyesine bağlı olarak değişmektedir.

H5: AK Parti üyelerinde partiye yönelik dönüşüm algısı ve dönüşümün kaynaklarına dair algı partiye üye olma seviyesine bağlı olarak değişmektedir

Bu kapsamda saha analizi sonucu elde edilen bulgular, araştırma soruları ve hipotezler ile birlikte değerlendirildiğinde AK Parti ile ilgili elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibidir.

1. Siyasal Parti ve ideoloji arasındaki ilişkinin boyutları nelerdir?

İdeolojiler toplumsal bir taban üzerinde sistematik bir şekilde örgütlenirken aynı zamanda siyasal kimlik üzerinden siyasal partileri de etkilerler. İdeolojiler siyasal partilerin temel eylem ve söylemlerinin merkezinde yer almaktadır. Bu açıdan bakıldığında, AK Parti'nin siyasal kimlik olarak deklare ettiği “muhafazakâr demokrasi” kavramı ile partinin kendisini konumlamak istediği eksenin ideolojik hareket noktası muhafazakârlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat muhafazakâr siyasetin Türk siyasal hayatındaki gelişim sürecinde, siyasal bir netlik kazanmasında yaşanan sıkıntılar, saf bir muhafazakâr ideolojinin gelişimini engellemiştir. Tarihsel süreçte yaşanan problemleri göz önünde bulunduran AK Parti kuruluşunda muhafazakâr siyaset üzerinden bir kimlik tanımlaması yapamamış ama iktidar olduktan sonra ise yine saf bir muhafazakârlık tanımı yerine “muhafazakâr demokrasi” kavramıyla siyasal ve ideolojik yönelimini belirlemiştir. Böylece AK Parti’de literatüre uygun bir şekilde eylem ve söylemlerinin merkezine ideolojik hareket noktasını düalist bir kavramla “muhafazakâr demokrasi” olarak belirlemiştir.

AK Parti üyelerinden elde edilen saha verilerine bakıldığında;

AK Parti üyeleri, kendilerini, siyasal ve ideolojik kimlik olarak, %50,6 Muhafazakâr Demokrat (n=351), %47,6 Milliyetçi Muhafazakâr (n=330) tanımlamışlardır.

AK Parti üyeleri, kendi partilerini ise siyasal ve ideolojik kimlik olarak, %82,7 Muhafazakâr Demokrat (n=573), %49,6 Milliyetçi (n=344) tanımlamışlardır.

Sonuç olarak sahadan elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, siyasi partiler ile ideoloji arasında bir ilişki olduğu, AK Parti üyelerinin hem kendi siyasal kimlik ve

ideoloji tanımlamaları, hem AK Parti'yi tanımladıkları siyasal kimlik ve ideolojinin hem de AK Parti'nin kendisini tanımladığı siyasal kimlik ve ideolojinin birbirleriyle örtüşmesinden anlaşılmaktadır. Bu da doğal olarak siyasi partilerin ideolojik düzlemlerinin hala etkisini devam ettirdiğini göstermiştir. Fakat saha verilerinde de görüldüğü üzere “milliyetçi muhafazakâr” düalist siyasal ve ideolojik kimliğin, AK Parti'nin muhafazakâr siyasetin ana damarı olarak yaygınlaştırmaya çalıştığı “muhafazakâr demokrat” kimlikle aynı oranlara yaklaşması değişim ve dönüşüm açısından önemli bir göstergedir.

2. Siyasal Partilerin ideolojik kimlikleri değişim ve dönüşüme açık mıdır?

İdeolojiler toplumsal bir taban üzerinde sistematik bir şekilde örgütlenirken aynı zamanda siyasal kimlik üzerinden siyasal partileri de etkilerler. İdeolojiler aynı zamanda siyasal değişime neden ihtiyaç olduğu ve bu değişimin nasıl olacağı konusunda gerekli çerçeveyi çizerler (Heywood, 2021). Böylece siyasal partiler de kimliklerinin meşruiyetini sağlamak için kitlelere kendilerini tanımlarken farklı ideolojilerden beslenir ve yararlanırlar (Hloušek ve Kopecek, 2010).

Her toplumda farklı siyasal tercihler bulunmaktadır. Dolayısıyla ülke vatandaşlarının talepleri siyasi partilerin ideolojik kimliklerine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Dolayısıyla birçok siyasi partinin hem ulusal hem de uluslararası alanda, kendilerine siyasi bir alan açabilmek için, ideolojik kimliklerinde değişimler yaşanabilmekte ve bu değişimler temsiliyet temelinde yansımalara sebep olabilmektedir.

AK Parti üyelerinden elde edilen saha verilerine bakıldığında;

AK Parti'nin ideolojik kimliğinde farklılaşma olduğunu düşünüyor musunuz?” Sorusuna verdiği cevapların dağılımı şu şekildedir; %69,4 evet (n=481), %29,6 kısmen (n=205).

“AK Parti Kuruluşundan Bu Yana İdeolojik olarak Değişime veya Dönüşüme Uğramıştır.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları %40,4 katılıyorum (n=280), %57,1 kesinlikle katılıyorum (n=396).

AK Parti'nin siyasal ve ideolojik kimlik olarak beyan ettiği muhafazakâr demokrasi kavramının düalist yapısı bulunmaktadır. Bu kimlik üzerine parti yetkilileri

tarafından açıklamalara bakıldığında, bilinçli bir şekilde siyasal ve ideolojik kimlik seçimi yapıldığı görülmektedir. Örneğin sadece demokrasi kavramının liberal atıflarına yönelik siyasal kaçınma ile sadece muhafazakâr kavramının geçmişte yaşanmışmış travmalarına yaptığı atıftan kaçınma göz önünde bulundurulmuştur. Bir tarafıyla gelenekselliğe sahip çıkan, bir tarafıyla ilerlemeye, değişime ve dönüşüme açık kapı bırakan bu muhafazakâr demokrat kimlik bu özellikleriyle esnek bir yapıya sahiptir. Sonuç olarak sahadan elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, AK Parti'nin de literatür ışığında görüldüğü üzere ideolojik kimliğinin değişimlere dönüşümlere açık olduğu görülmektedir.

3. ve 4. Siyasal partilerin ideolojik değişim ve dönüşümleri, arka plana bağlı sürekli ve doğal bir gelişme midir? veya siyasal partilerin ideolojik değişim ve dönüşümleri konjonktüre bağlı bir esneme veya taktiksel bir gelişme midir?

AK Parti'nin, yeni muhafazakârlık yorumu olarak tanımlayıp seçtiği muhafazakâr demokrasi kimliği, ilk izlenim olarak liberalizm ve muhafazakârlığın ikili terkibi olarak görünmektedir. Tek başına liberalizmi, özellikle atomize birey yaklaşımını fazla serbest bulan; tek başına muhafazakâr ideolojiyi, MGH geçmişindeki travmaları yaşamamak amacıyla, radikal bulan bir kimlik tasarımıdır. Bu ideolojik kimliğin daha önce hiç kullanılmamış ve daha önce herhangi bir siyasal tartışmanın tarafı olmamış olması hem arka plana bağlı gelişmelerin hem iç ve dış çevrelerin hesaplanarak, planlanarak bir siyasal ve ideolojik kimlik oluşturulduğunu göstermektedir. Böylece ortaya, gerek arka plana bağlı süreklilik arz eden değişim ve dönüşümlere; gerek konjonktüre bağlı esneme ve taktiksel değişim ve dönüşümlere izin veren muğlak bir ideolojik kimlik tasarımı ortaya konulmuştur.

AK Parti'deki ideolojik değişim veya dönüşümde etkili olan olaylar ile ilgili görüşlere dair en yüksek frekans ve yüzdeye sahip istatistikler şu şekildedir;

%76,5 2016 FETÖ Darbe Girişimi (n=530), %78,9 Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçiş (n=547), %89,3 Cumhuriyet İttifakı (n=619).

AK Parti'nin yaşanan olaylar karşısında ideolojik kimliğinde meydana gelen değişimlerin, sadece olaylar odaklı geçici değişimler olduğuna yönelik soruya karşı verilen cevaplara bakıldığında ortaya çıkan frekans ve yüzdeler aşağıdaki gibidir.

%9,5 kesinlikle katılmıyorum (n=66), %31,6 katılmıyorum (n=219), %30,4 kararsızım (n=211), %26,8 katılıyorum (n=186), %1,6 kesinlikle katılıyorum (n=11).

Muhafazakâr demokrasi kavramının ideolojik muğlaklığını avantaja çeviren AK Parti gerek arka plana dayalı gelişmelere gerek iç ve dış kaynaklı olaylara dönük olarak ideolojik geçişkenlik avantajı elde etmiştir. Fakat başka ideolojilere doğru her geçişkenlik veya düalist salınımlar aynı zamanda yeni siyasal kimlikler oluşturduğu için, kimlik çeşitlenmesine yol açmaktadır. Bu kimlik çeşitliliğinin üyeler nezdinde kimlik karmaşasına yol açtığı saha çalışmaları sonucunda elden edilen verilerden anlaşılmaktadır. Kimliklerin çeşitlenmesi sonucunda artan kimlik karmaşası ise kimliğe duyulan aidiyeti zayıflatmaktadır. Sonuç olarak bulgular değerlendirildiğinde, AK Parti'nin ideolojik değişiminde, meydana gelen olayların etkisinin yüksek olduğu; fakat olaylara dönük ideolojik değişim ve dönüşümün süreklilik mi yoksa geçici taktiksel bir değişiklik mi olduğu yönünde sahadan alınan verilerde kararsızlığın ön plana çıktığı görülmektedir.

5. İdeolojik değişim ve dönüşümler siyasal partilerin üyeleri tarafından nasıl algılanmaktadır?

AK Parti'nin muhafazakâr demokrat kimliğinin, kuramsal çerçeve yer alan tipolojik çözümlemesinde, bu kimliğin yeni bir ideolojik kulvar-şerit olmaktan ziyade, çok kulvarlı-şeritli bir yol olarak; taktiksel, konjonktürel ve arka plana bağlı geçici ve sürekli değişimleri içerebilen, esnek, muğlak bir muhafazakâr kimlik olduğu görülmüştür. Kuramsal çerçevede yer alan, partilerin ideolojik değişim ve dönüşümlerinin kaynağına yönelik teoriler ışığında, AK Parti'deki ideolojik değişim ve dönüşümün öncelikle organizasyon yapısındaki lider-üst yönetim kadrosu tarafından başlatılarak tabana doğru benimsetildiği saha verilerinden anlaşılmaktadır. Değişim ve dönüşümün teorik kaynaklarında yer alan, seçim sonuçları, siyasal rekabet, toplumsal gelişmeler ve küresel- neo liberal etkiler, değişim ve dönüşümün kaynağı noktasında, teorideki organizasyon yapısının-liderliğin gerisinde kalmıştır.

AK Parti'nin ideolojik kimliğinde farklılaşma olduğunu düşünüyor musunuz?" Sorusuna verdiği cevapların dağılımı şu şekildedir; %69,4 evet (n=481), %1 hayır (n=7), %29,6 kısmen (n=205).

Örneklemin AK Parti'nin ideolojik kimliğinde yaşanan değişim veya dönüşümün partiye katkısı olmuş mudur? Sorusuna verdikleri yanıtların dağılımı ise şu şekildedir; %77,9 evet (n=540), %8,1 hayır (n=56), %14 kısmen (n=97).

AK Parti'deki ideolojik değişim veya dönüşümde etkili olan olaylar ve değişim ve dönüşümün kaynağına ilişkin ile ilgili görüşlere dair en yüksek frekans ve yüzdeye sahip istatistikler şu şekildedir;

%76,5 2016 FETÖ Darbe Girişimi (n=530), %78,9 Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçiş (n=547), %89,3 Cumhur İttifakı (n=619).

Değişim ve dönüşümün kaynağına yönelik elde edilen bulgulara bakıldığında; değişim ve dönüşümün üst yönetim ve lider kadrosu tarafından başlatılmıştır diyenlerin oranı %95; toplumsal alanda meydana gelen gelişmeler %60; seçim sonuçları %58,2; siyasi rekabet %52,5 ve küresel piyasa ekonomisine entegrasyon %40,7'dir.

“AK Parti'de Yaşanan Bu İdeolojik Değişim veya Dönüşümü Olumlu Buluyorum.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir;

%36,4 katılıyorum (n=252), %43,7 kesinlikle katılıyorum (n=303). Madde ortalaması (4.16±0.94) incelendiğinde örneklem ortalamasının katılıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“AK Parti'de Yaşanan Bu İdeolojik Değişim veya Dönüşüm, Kendi İdeolojik Kimliğimi de Değiştirmiştir.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir; %10,2 kesinlikle katılmıyorum (n=71), %22,9 katılmıyorum (n=159), %17,5 kararsızım (n=121), %44,3 katılıyorum (n=307), %5,1 kesinlikle katılıyorum (n=35). Madde ortalaması (3.11±1.13) incelendiğinde örneklem ortalamasının kararsızım cevabına yakın olduğu görülmektedir.

“AK Parti'de Yaşanan Bu İdeolojik Değişim veya Dönüşüm Seçmen Tabanının Değişimine Neden Olmuştur.” maddesine verilen yanıtların frekans dağılımları şu şekildedir;

%44,2 katılıyorum (n=306), %28,1 kesinlikle katılıyorum (n=195). Madde ortalaması (3.81±1.11) incelendiğinde örneklem ortalamasının katılıyorum cevabına yakın olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak veriler değerlendirildiğinde, AK Parti üyelerinin büyük çoğunluğu partinin ideolojik kimliğinde farklılaşma olduğunu belirtmekte ve bu farklılaşmanın kaynağı olarak en çok FETÖ Darbe Girişimi, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Cumhur İttifakı gelişmelerini görmektedirler. Yaşanan ideolojik değişim ise partiye katkısı olduğu gerekçesiyle olumlu algılanmıştır. Ortaya çıkan ideolojik farklılaşmanın üyelere yansımaları, seçmen tabanında değişim olarak kendisini göstermiştir. Ayrıca değişim ve dönüşümün kaynağına yönelik olarak üyeler öncelikle AK Parti lider ve üst yönetim kadrosunu değişim ve dönüşümün temel başlatıcısı olarak görmektedir. Aynı zamanda bu sonuçlar, AK Parti'deki ideolojik kimlik değişimi ve dönüşümünün lider odaklı olduğu (%95) ve lider kaynaklı bu değişim ve dönüşüme büyük oranda (%85) katıldıkları görülmüştür. Bu durum lidere olan bağlılığın (%85), ideolojik kimliğe olan bağlılığın (%51) önünde olduğu varsayımını da beraberinde getirmektedir. Bu varsayım, CHS birlikte düşünüldüğünde, AK Parti lideri ile partinin kurumsal kimliği arasında makas açıklığı oluştuğunu göstermiştir. Üyeler tarafından partinin siyasal ve ideolojik kimliğinde yaşanan değişim ve dönüşümün kendi siyasal kimlik ve ideolojilerinde de değişim ve dönüşüm meydana getirdiği konusunda olumsuz görmemekle birlikte kararsıza yakın bir tavır ortaya koymuşlardır. Bu kararsızlığın kaynağı olarak hem literatüre hem saha verilerine göre, siyasal ve ideolojik kimlik çeşitlenmesine dönük adaptasyonda yaşanan sıkıntılar gösterilebilir.

6. Siyasal partilerin ideolojik kimliklerinde yaşanan değişim ve dönüşümlerin ideolojik kimliğin içerisinde yeri var mıdır?

Siyasal partiler dolaylı demokrasi mekanizmalarının işleyişi için hayati öneme sahiptir. İdeolojiler ise siyasal partiler tarafından benimsenerek; seçmen tabakasına aktarılıp ideolojik kimliğe dönüştürülerek, yüksek dereceli genelliğe ve görece kalıcılığa ulaşırlar. Yani siyasal partiler kendi ideolojik kimlikleriyle paralel bir siyasal ve ideolojik kimliğe sahip bir seçmen kitlesi meydana getirirler. Siyasal partiler, belirli sosyal, ekonomik ve politik durumlara-sorunlara karşı, ideolojik ve siyasal kimliklerinde değişim ve dönüşüm içerisine girebilmektedirler. Bu durumda gerçekleşen gelişmeler, ideolojiler arasında geçiş veya aynı ideoloji içerisindeki öncelik değişimlerini içeren dinamik bir süreçtir. Yani siyasal partilerin ideolojik ve

siyasal kimliklerini, dinamik olarak değişen sosyal, politik ve ekonomik koşullara uyarlaması, baskın bir davranış olarak karşımıza çıkmaktadır.

Muhafazakâr ideolojinin Türk siyasal hayatında izlediği seyir, saf bir Muhafazakâr ideoloji olarak siyasal alanda görünür olmaktan çok, zorunlu olarak kültürel alanda varlığını, baskınlığını ortaya koymuştur. Çok partili hayata geçiş ve ardından DP iktidarı ile birlikte siyasal alanda görünür hale gelen muhafazakârlık yine de yanlış kavramsallaştırmalar sonucu muğlak ikilemler adı altında gelişimini sürdürmüştür.

AK Parti, muhafazakâr demokrat kimliğini, muhafazakâr ideolojinin Türkiye şartlarına uygun orijinal bir yorumu olarak beyan etmiştir. Tipolojik inceleme sonucunda ise AK Parti'nin Muhafazakâr demokrat ideolojik kimliğinin, muhafazakârlık, liberalizm, milliyetçilik ve siyasal İslamcılık ideolojilerine vurgusu olduğu, bu ideolojilerin ikili terkiplerine ve bu ideolojiler arası geçişkenliğe izin veren esnek bir yapısı olduğu ortaya çıkmıştır. Bu esnek yapının ideolojik eksenindeki geçişkenliği, AK Parti tarafından toplumun tüm kesimlerine hitap edebilme, seçmen tabanını toplumun tüm katmanlarına yayabilme avantajına dönüştürüldüğü, AK Parti'nin uzunca bir süredir tek başına iktidarda olmasından anlaşılmaktadır. Saha verileri de bu durumu destekler sonuçlar vermiştir. AK Parti'deki değişim ve dönüşümün ideolojik eksen üzerinde olduğu görülmüştür.

AK Parti üyelerinden elde edilen saha verilerine bakıldığında şu sonuçlar ortaya çıkmıştır:

Örneklemin ağırlıklı olarak kendini yakın gördüğü siyasal kimlikler sırasıyla; %50,6 Muhafazakâr Demokrat (n=351), %47,6 Milliyetçi Muhafazakâr (n=330).

Örneklemin AK Parti'yi ağırlıklı olarak yakın gördüğü ideolojik kimlik ise; %82,7 Muhafazakâr Demokrat (n=573), %49,6 Milliyetçi (n=344).

Örneklemin AK Parti'nin ideolojik değişim ve dönüşümüne etkin eden olaylar ile bu ideolojik değişim ve dönüşümün yönü hakkındaki görüşlerine yönelik bulgular ise;

Gezi Olayları, %68,4 AK Parti daha çok muhafazakârlaşmıştır; %57,6 AK Parti Milliyetçiliğe doğru kaymıştır.

Çözüm Süreci, %78 AK Parti Milliyetçiliğe doğru kaymıştır.

Fetö Darbe Girişimi, %65,4 AK Parti daha çok muhafazakârlaşmıştır; %77,6 AK Parti Milliyetçiliğe doğru kaymıştır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, %71,2 AK Parti daha çok Muhafazakârlaşmıştır; %72,3 AK Parti Milliyetçiliğe doğru kaymıştır.

Cumhur İttifakı, %93,3 AK Parti Milliyetçiliğe doğru kaymıştır.

Sonuç olarak veriler değerlendirildiğinde, AK Parti üyeleri kendilerini milliyetçi muhafazakâr bir ideoloji içerisinde tanımlamalarına paralel olarak AK Parti'yi de milliyetçi özellikleri ön plan çıkarmış muhafazakâr bir parti olarak görmektedirler. AK Parti'nin ideolojik değişim ve dönüşümüne etkin eden olaylar ile bu ideolojik değişim ve dönüşümün yönü hakkında ise Gezi olayları, Fetö Darbesi ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçilmesi gelişmelerinin partinin ideolojik kimliğinin hem daha muhafazakârlaştığını hem de milliyetçi ideolojiye doğru kayma gösterdiğini; Çözüm Süreci ve Cumhur İttifakı gelişmelerinin partinin ideolojisinde milliyetçiliğe doğru dönüşüme yol açtığını ortaya koymuşlardır.

H₁: AK Parti üyelerinde partiye yönelik dönüşüm algısı ve dönüşümün kaynaklarına dair algı cinsiyete bağlı olarak değişmektedir.

İlk araştırma hipotezi örneklemdeki dönüşüm algısının ve dönüşümün kaynağı hakkındaki görüşlerin cinsiyete göre değişip değişmediğinin incelenmesi amacıyla sınanacak olan H₁ olarak ifade edilen hipotezdir.

Cinsiyet, siyasal katılımı geçmişten bugüne kadar tartışmaları devam eden en önemli faktörlerden biridir. Araştırma kapsamında ortaya çıkan bulgular değerlendirildiğinde, erkek üyelerin değişim ve dönüşüm yaşandığına yönelik algıları kadınlardan daha yüksek olmuştur. Bu durumun oluşmasında erkek üyelerin siyasal aktivizminin yüksek olmasından dolayı değişim ve dönüşüme yönelik algılarının daha hassas olması neden olmuştur. Çünkü ortaya çıkan anlamlı farklar erkekler lehine algının yüksek olduğunu göstermiştir. Bu anlamlı farklılıklar hipotezinin doğruluğunu kanıtlamıştır. Ayrıca CHS'ye geçişin yarattığı değişim ve dönüşümün hem erkek hem kadın üyeler tarafından ortak algı oluşturması yani aralarında anlamlı bir fark

olmaması, CHS'ye geçişin AK Parti'nin siyasal ve ideolojik kimliğinde değişim veya dönüşüme neden olduğu kritik bir olay olarak ortaya çıkmıştır.

H₂: AK Parti üyelerinde partiye yönelik dönüşüm algısı ve dönüşümün kaynaklarına dair algı yaş gruplarına bağlı olarak değişmektedir.

İkinci araştırma hipotezi örneklemdaki dönüşüm algısının ve dönüşümün kaynağı hakkındaki görüşlerin yaş gruplarına göre değişip değişmediğinin incelenmesi amacıyla sınanacak olan H₂ olarak ifade edilen hipotezdir.

Yaş gruplarına yönelik algı ölçümlerinde belirli yaş aralıklarında kategorizasyon yapılmaktadır. Araştırmada da beş farklı yaş kategorizasyonu yapılmıştır. Bu çalışmadaki yaş kategorizasyonu aynı zamanda kolektif hafızaların da kategorize edilmiş hali olarak düşünülmüştür. Çünkü benzer zamanlarda birbirine yakın kritik olayları yaşamalarından dolayı birbirine yakın etkilenme düzeyleri daha yüksektir. Yani her yaş kategorizasyonunun aynı olayları aynı dönemde yaşamış olmaları, ortak hafızaya da sahip olduklarını göstermektedir. Böylece farklılaşan yaş grubunun algılarının ortaya çıkması değişim ve dönüşüm dinamiklerinin tespitinde önemli verileri sunmuştur.

Bu örneklem gruplarımızın hepsi dönüşüme yönelik algıları olumlu anlamda ortak veya benzer algıya sahiptirler. Fakat dönüşümün kaynaklarına yönelik algılarda Cumhur İttifakı dışında anlamlı farklılıklar bulunmaktadır.

Örneklem içerisindeki bu beş yaş grubunun dönüşüm kaynaklarına yönelik algılarına bakıldığında ise; Cumhur İttifakı ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçiş konularında aralarında anlamlı bir fark olmadığı ortaya çıkmıştır. Fakat E-Muhtıra, Gezi Olayları, 2015 Haziran Seçim Sonuçları, Çözüm Sürecinin Sonlandırılması, Fetö Darbesi ve Alevi Açılımı konularında anlamlı bir fark saptanmıştır. Bu farkın kaynağına bakıldığında ise 41-60 yaş arası katılımcıların dönüşüm algısının diğer katılımcılara göre daha yüksek düzeyde olduğu; 60 yaş üzeri katılımcıların ise daha düşük düzeyde dönüşüm algısına sahip oldukları görülmektedir. Yaş grubuna dönük olarak 41-60 yaş arası üyelerin daha aktif bir siyasal katılıma, 60 yaş üzeri üyelerin ise daha pasif bir aktivizme sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Yaş grubu ve partiye üyelik süresi çaprazlama olarak ele alındığında ise; yaşın artması ile üyelik süresinin artması siyasal aktivizmi ve değişim ve dönüşümlere dönük hassasiyeti

arttırmıştır. Fakat burada doğru orantı kurulamayacağı saha verilerinden anlaşılmıştır. Çünkü verilere göre 60 yaş üzeri ve üyelik süresine göre 15 yıl üzeri katılımcılardaki siyasal aktivizmin ve diğer kategorilerin gerisinde kalmıştır. Sonuç olarak yaş grupları arasındaki anlamlı farklılıklar bu hipotezi doğrularken; Cumhur İttifakı ve CHS' ye geçiş siyasal ve ideolojik değişimin-dönüşümün kritik evreleri olmuşlardır.

H₃: AK Parti üyelerinde partiye yönelik dönüşüm algısı ve dönüşümün kaynaklarına dair algı eğitim seviyesine bağlı olarak değişmektedir.

Üçüncü araştırma hipotezi örneklemdeki dönüşüm algısının ve dönüşümün kaynağı hakkındaki görüşlerin eğitim seviyesine göre değişip değişmediğinin incelenmesi amacıyla sınanacak olan H₃ olarak ifade edilen hipotezdir.

Örneklemin eğitim başlığı altında; İlköğretim 107 kişi, lise 349 kişi, Ön Lisans 131 kişi, Lisans 98 kişi, Yüksek Lisans 6 kişi ve Doktora 2 kişiden oluşmaktadır. Fakat hipotezin sınanması esnasında Yüksek Lisans (n=6) ve Doktora (n=2) gruplarındaki üye sayılarının 30'un altında olduğu görüldüğünden testin güvenilirlik düzeyini artırmak için Lisans (n=98), Yüksek Lisans (n=6) ve Doktora (n=2) seviyesinde eğitime sahip örneklem birleştirilerek Lisans ve Üzeri (n=106) seviyede eğitime sahip yeni bir kategori oluşturulmuştur.

Siyasal bir eylemde bulunabilmenin temel koşullarında birisi, bireyin sahip olduğu bilgi düzeyidir. Bilgi düzeyinin temel belirleyicisi eğitim düzeyidir. Çünkü eğitimle birlikte gelişen bilişsel bilgi düzeyi kişiye, olgu ve olayları değerlendirme ve bunlar arasında mantıksal ilişkiler kurma yoluyla yorumlama yetisini kazandırmaktadır. Bu araştırmada ise bu durumu kanıtlayan verilere ulaşılmıştır. Üniversite mezunu olan üyelerin, siyasal ve ideolojik kimliğe dönük bilgi düzeylerinin yüksek olmasından kaynaklı olarak siyasal ve ideolojik kimliğe dönük değişim ve dönüşüme yönelik değerlendirme ve yorumlarında seçici olmalarını sağlamış ve bu durum saha verilerine yansımıştır. Saha verilerine bakıldığında ise eğitim düzeyi yüksek olan üyelerin sadece Fetö Darbesi ve CHS'ye geçişin siyasal ve ideolojik kimlikte değişim ve dönüşümün kaynağı olduğuna dönük algıları diğer eğitim düzeyine sahip üyelerle aynı iken, diğer kaynak olaylara dönük algıları ise çok düşük düzeyde kalmıştır. Bu açıdan bakıldığında sonuç olarak, Fetö Darbesi ve CHS'ye geçiş AK Parti'nin siyasal ve ideolojik kimliğinin değişim ve dönüşümü noktasında kritik

öneme sahip gelişmelerdir. Ek olarak saha verilerimizde ortaya çıkan eğitim düzeyi lisans ve sonrasında ait üye sayısındaki azalış; eğitim seviyesinin artmasıyla siyasal partiye üye olma davranışının ve siyasal aktivizmin belirlenmesinde ayrıca tespit edilmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmıştır.

H₄: AK Parti üyelerinde partiye yönelik dönüşüm algısı ve dönüşümün kaynaklarına dair algı gelir seviyesine bağlı olarak değişmektedir.

Dördüncü araştırma hipotezi örneklemdaki dönüşüm algısının ve dönüşümün kaynağı hakkındaki görüşlerin gelir seviyesine göre değişip değişmediğinin incelenmesi amacıyla sınanacak olan H₄ olarak ifade edilen hipotezdir. Çalışmanın yapıldığı zamandaki asgari ücret tutarı, 11.402, 32 TL'dir.

Örneklemin gelir seviyesi başlığı altında; 1.000-5.000 TL 89 kişi, 5.001-10.000 TL 63 kişi, 10.001- 15.000 TL 358 kişi, 15.001-20.000 TL 115 kişi, 20.001 TL üzeri 68 kişiden oluşmaktadır. Örneklemin büyük çoğunluğu asgari ücret seviyesi etrafında kümelenmiştir.

Örneklemin içerisindeki bu beş gelir seviyesi grubunun dönüşüm kaynaklarına yönelik algılarına bakıldığında ortaya çıkan anlamlı farklılıklar bu hipotezi doğrularken; Sadece Cumhuriyet İttifakı üzerinde tüm gelir gruplarının ortak algıya sahip oldukları görülmüştür. AK Parti'nin Cumhuriyet İttifakı adı altında MHP ve BBP ile uzun soluklu birlikteliği AK Parti'nin siyasal ve ideolojik kimliğinde değişim ve dönüşüm başlattığı görülmüştür.

H₅: AK Parti üyelerinde partiye yönelik dönüşüm algısı ve dönüşümün kaynaklarına dair algı partiye üye olma sürelerine bağlı olarak değişmektedir.

Beşinci araştırma hipotezi örneklemdaki dönüşüm algısının ve dönüşümün kaynağı hakkındaki görüşlerin partiye üye olma sürelerine göre değişip değişmediğinin incelenmesi amacıyla sınanacak olan H₅ olarak ifade edilen hipotezdir.

Bir partiye üye olmanın temelinde, o partinin siyasal ve ideolojik kimliği bulunmaktadır. AK Parti kendisini Muhafazakâr demokrat kimliğe sahip bir kitle partisi olarak tanımlaması nedeniyle, parti üyeliğini önemli bir siyasal aktivizm olarak görmektedir. Bu nedenle AK Parti üyelerinin üyelik sayısı ve süresi arttıkça partiye ve partinin siyasal ideolojik kimliğe olan bağlılıklarının artacağı düşünülmektedir.

Araştırmada AK Parti üyelerinin, üyelik süresine bağlı olarak, partinin siyasal ve ideolojik kimliğinde yaşanan değişim ya da dönüşüme ve bunun kaynaklarına dönük algıları bizlere son derece önemli, geçerli ve güvenilir sonuçlar sunmuştur. Çünkü üyelik süresi fazla olan kategorideki üyelerimizin değişim ve dönüşüme ve bunun kaynaklarına dönük algıları birbirine benzer sonuçlar üreterek diğer üyelik süresi kategorilerinden ayrılmıştır. Yani, yaş ile çaprazlama da hesaba katıldığında; 11 yıl ve üzeri AK Parti üyelerinin değişim ve dönüşümün tüm kaynaklarına dönük algı skorlarının diğer kategorilerden yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Ayrıca 1-5 yıl arası yani yeni üye olanların algı skorları da en düşük düzeydedir. Bu durumun oluşmasında üyelik süresi fazla olan üyelerin aynı zamanda yaşadıkları siyasal, sosyal ve ekonomik olaylara dönük ortak hafızaya ve bu olaylardan benzer etkilenme düzeyine sahip olmaları etkili olmuştur.

Örneklemin içerisindeki bu üç üyelik süresi grubunun dönüşüm kaynaklarına yönelik algılarına bakıldığında, tüm konularda katılımcı gruplar arasında anlamlı bir fark saptanmıştır. Üyelik süresine göre AK Parti'nin siyasal ve ideolojik kimliğindeki değişim ve dönüşüme dönük, üzerinde ortak algı oluşan bir gelişme meydana gelmemiştir. Böylelikle H_5 hipotezi doğrulanmıştır.

Tanımlayıcı istatistiklere göre, katılımcılarımızın büyük çoğunluğu kendilerini sağ siyasal fikre yakın bulurken; sol siyasal fikre sahip hiçbir katılımcı olmamıştır. AK Parti'nin siyasal geleneğinin DP ve ANAP çizgisinin devamı olarak görenler baskın olmasına rağmen, Millî Görüş çizgisi olarak görenler de önemli bir düzeydedir. Bu durum AK Parti'nin hem liberal hem İslamcı kesimleri de seçmen kitlesi içerisinde yer bulduğunun göstergesi olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu iki siyasi geleneğin baskınlığı yanında AK Parti'yi hiçbir siyasal parti çizgisinin devamı olarak görmeyip orijinal yeni bir parti olarak görenlerin de yer almaya başlaması önemli bir veri olarak görülmüştür. Katılımcılarımız, AK Parti'nin ideolojik kimliğinde değişim ve dönüşüm olduğunu ortalamaların üstünde kabul ederek, bu değişim ve dönüşümün partiye olumlu etki ettiğini ortaya koymuşlardır. Örneklem grubun kendi siyasal ve ideolojik kimliğini ağırlıklı olarak muhafazakâr ve milliyetçi muhafazakâr; partilerini ise buna paralel bir şekilde hem Muhafazakâr hem milliyetçi olarak tanımlamışlardır. M-Muhafazakârlığın yanında milliyetçiliğin yükselişe geçmesinin kaynağı olarak

sırasıyla Cumhuriyet İttifakı, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçiş ve Fetö Darbe Girişimi olaylarını etken olarak görmüşlerdir.

Frekans analizleri incelendiğinde ortaya çıkan frekans ve yüzdelerin tanımlayıcı istatistiklerle örtüştüğü görülmektedir. Örneğin katılımcıların siyasal ve ideolojik olarak ağırlıklı olarak kendi ve partilerini gördükleri Muhafazakâr ve milliyetçi kimliğin partinin değişim ve dönüşümün yönü noktasında da aynı düzlemde bir değişim ve dönüşüm olduğu algısı öne çıkmaktadır. Yine aynı şekilde hiçbir katılımcı kendisini sol siyasal fikre yakın hissetmezken, frekans analizleri sonucunda partideki değişim ve dönüşümün yönü noktasında sol veya sosyal demokrasiye dönük bir kabul algısı ortaya çıkmamıştır. Katılımcılarımız frekans ve yüzde olarak AK Parti'nin siyasal ve ideolojik kimliğinde değişim ve dönüşümün olduğunu kabul ederek bunu olumlu bulmuşlardır. Partinin lider ve üst yönetim kadrosu başta olmak üzere, ardından toplumsal olaylar, seçim sonuçları ve siyasal rekabeti AK Parti'deki değişimin ve dönüşümün tetikleyicileri noktasında en önemli etkenler olarak orta çıkmıştır. AK Parti'nin ideolojik değişim ve dönüşümüne etki eden olaylar ile bu ideolojik değişim ve dönüşümün yönü hakkında ise Gezi olayları, Fetö Darbesi ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçilmesi gelişmelerinin partinin ideolojik kimliğinin hem daha muhafazakârlaştığını hem de milliyetçi ideolojiye doğru kayma gösterdiğini; Çözüm Sürecinin Sonlandırılması ve Cumhuriyet İttifakı gelişmelerinin ise partinin ideolojisinde milliyetçiliğe doğru dönüşüme yol açtığı görülmektedir.

Betimsel ve normal dağılım istatistikleri de frekans ve tanımlayıcı istatistikleri destekleyici sonuçlar ortaya koymuştur. Betimsel ve normal dağılım ortalamaları karşılaştırıldığında örnekleme göre en fazla dönüşümün Cumhuriyet İttifakı sürecinde en az dönüşümün ise Alevi açılımı sürecinde gerçekleştiği görülmektedir. Dönüşümün kaynağı için Alevi Açılımı süreci değişim ve dönüşüm noktasında etken olabilecek ortalamaların altında kalmıştır. Örnekleme göre en yüksek dönüşümün gerçekleştiği vakalar Cumhuriyet İttifakı sürecinden sonra şu şekilde sıralanmıştır; Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçilmesi, Fetö Darbe Girişimi, Gezi Olayları, Açılım Sürecinin Sonlandırılması, E-Muhtıra, 2015 Haziran Seçimleri ve Alevi Açılımı.

Çalışmaya daha ileri düzeyde istatistik tekniklerinin dahil edildiği hipotez testleri değerlendirildiğinde ise örneklem grubun cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi, gelir

düzeyi ve partiye üyelik süresine göre, AK Parti'deki dönüşüme ve dönüşümün kaynaklarına yönelik algı düzeylerinin değiştiği doğrulanmıştır. Özellikle partiye üyelik süresinin arttıkça dönüşüm algısı ortalamalarının da artış göstermesi ayrı bir incelemeye tabi tutulması gereken önemli bir veri olarak karşımıza çıkmıştır.



SONUÇ

Türkiye’de muhafazakârlığın gelişiminde milliyetçiliğin yanında İslamcılık da bu gelişim sürecinde yer almıştır. Daha çok kültürel alanda gelişim gösteren Muhafazakârlık, DP iktidarı ile birlikte siyaset alanına girmiştir. 1950-1960 arası dönemde Muhafazakârlık, tek parti dönemindeki Muhafazakârlığın milliyetçi baskınlığı yerine, saf Muhafazakârlığın temel özellikleri üzerinden yükselmiştir. 1960-1970 arası dönemde muhafazakârlığın milliyetçilik ve İslamcılık vurguları arasında ayrışmanın koşullarının olduğu görülmektedir. Bu dönemde milliyetçi baskınlık ön plandadır. 1961 Anayasası’nın sağladığı koşullar dahilinde İslamcı ve milliyetçi siyaseti temele alan partiler siyaset sahnesine dahil olmuştur. 1970’lerde ise İslamcılık siyasi anlayışı muhafazakâr siyaset arenasında daha görünür hale gelmiştir. 1980 darbesi ile birlikte tüm siyaset alanının şekillendirilmesi sonucunda yeniden oluşturulan siyasi alanın hâkim muhafazakâr ideolojisinin temel köşe taşları hem İslamcı öğeleri hem milliyetçi öğeleri baskın olan bir Türk-İslam sentezi ile oluşturulmuştur. ANAP iktidarı ile başlayan bu dönemde muhafazakârlık, merkez sağın liberal, İslamcı, milliyetçi öğelerle harmanlandığı bir dönem olmuştur. 1990’larla birlikte iktidar alanını kaybederek etkinliğini yitiren bu tarz muhafazakâr siyaset, 2000’li yıllarda AK Parti iktidarı ile devamlılığını ve etkinliğini geri kazanmıştır. AK Parti “muhafazakâr demokrat” ideolojik kimliğiyle merkez sağın tüm kesimlerine ulaşmıştır. Bu yeni muhafazakâr ideolojik ve siyasal kimliğin tanımlanmasında 22 yıllık aralıksız iktidar döneminde bu kimliğin izlediği seyir, ideolojik ve siyasal kimliğin aydınlatılması noktasında yeterli zaman aralığını bizlere vermektedir. Muhafazakâr demokrat ideolojik kimliği, muhafazakârlığın demokratik yorumu mu yoksa demokrasinin muhafazakâr yorumu mu olduğu noktasında oluşturduğu belirsizlikler, bu yeni kimliğin yeni bir ideoloji olup olmadığı tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.

AK Parti, MGH’nin o dönemdeki son devam partisi olan FP içerisindeki “yenilikçiler” adındaki grubun, FP’nin kapatılması üzerine kurduğu bir partidir. Recep Tayyip Erdoğan liderliğinde 2001 yılında kurulan parti, girdiği ilk seçim olan 2002 seçimlerinden bu yana tek başına iktidarını sürdürmektedir. Kurulduğu anda herhangi bir siyasal ve ideolojik kimlik tanımlaması yapılmamış ve kazandığı ilk seçim zaferinden sonra partinin siyasal ve ideolojik kimliği 2004 yılında “Muhafazakâr

Demokrasi” olarak deklare edilmiştir. Bu kimlik tanımlamasında net bir siyasal ve ideolojik duruş anlatımından ziyade daha çok geçmişten ve içerisinden çıktıkları siyasal İslamcı geleneğin etiketinden kurtulma, bu etiketin terkedildiği anlatılmaya çalışılmıştır. Yani siyasal ve ideolojik kimlik olarak ne olunduğunu değil ne olunmadığının tanımlaması üzerinde durulmuştur. Bu nedenle AK Parti, içerisinden çıktıkları MGH’nin yaşadığı siyasal travmaları, yeni partilerinde yaşamamak adına kendilerine yeni siyasal alan açmışlardır. Bu hareket alanı içerisinde öncelikle dönemin siyasal ve ekonomik kriz ortamında beklenen, istenen (makbul) bir parti olunmaya çalışılmıştır. Bu açılan çok şeritli yoldan ilerleyen AK Parti girdiği ilk seçimde tek başına iktidar olmayı başarmıştır. Makbul-beklenen bir parti olmayı başaran AK Parti; iktidarını pekiştirmek için, makul- akla yatkın bir parti olduğunu iç, dış ve entelektüel çevrelere kanıtlamak amacıyla daha önce hiç kullanılmamış yeni bir siyasal ve ideolojik kimlikle kendisini tanıtmıştır.

AK Parti, Türk muhafazakâr siyaset geleneğinde daha önce hiç kullanılmamış; daha önce herhangi bir siyasal ve ideolojik tartışmanın tarafı olmamış “Muhafazakâr Demokrasi” kavramını, kendi siyasal ve ideolojik kimliği olarak ortaya koymuştur. Bu kimlik tasarımı, teoriden pratiğe değil; pratikten teoriye doğru seyir izleyerek AK Parti ile özdeşleştirilmeye çalışılmıştır. Önce makbul olma (pratik), sonra makul olma (teori) yöntemi izlenerek; önce iktidar olunmuş sonra siyasal ve ideolojik kimlik belirlenmiştir.

“Muhafazakâr Demokrat” siyasal ve ideolojik kimliği AK Parti’nin yeni muhafazakârlık yorumudur. Bu kimliğin, tartışmalı olan ve netliği olmayan yapısı, AK Parti’nin merkez sağ bir parti olarak, toplumun tüm kesimlerine hitap edebilme ve dolayısıyla partiye, seçmen tabanını toplumun tümüne yaymasına olanak verecek avantajı da sağlamıştır. Bu düalist kimlikle hem geleneğe sahip çıkan hem ilerlemeye açık olan hem de geçmiş siyasal etiketlerle arasına set çekmiş bir parti olduğu anlayışı ortaya konulmuştur.

AK Parti’nin uzun süreli iktidarı boyunca bu yeni ideolojik kimliğin izlediği seyrirde yaşanan değişim ve dönüşümler saha bulguları, literatür ve kuramsal çerçeveye ile birlikte değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmıştır:

- AK Parti'nin “muhafazakâr demokrat” kimliğinin siyasal ve ideolojik zeminini netleştirmek amacıyla kuramsal değişim ve dönüşüm şablonu üzerinden bakıldığında, AK Parti'nin MGH içerisindeki yenilikçi bir hareket tarafından kurulması, içerisinde çıkarılan ideolojik kimliğin reddedilmesi, hızlı, planlı, aktif ve eylemsel olarak dönüşümün taraflarını harekete geçiren ve en önemlisi yeni bir siyasal ve ideolojik kimlik ortaya koyan bir dönüşüm partisidir. Dönüşüm, partinin tüzük, program, strateji, misyon ve vizyon belgelerinde yer almış ve önceki kimliğin izleri silinmiştir.

- AK Parti kurucularının daha önce MGH partileri içerisinde aktif siyaset yapanlardan oluşması ve MGH'nin mevcut bir partisi (FP-SP) olması dolayısıyla bir hizip-bölünme partisi olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum AK Parti'ye siyasal İslamcı-MGH seçmen tabanını da kendi partisinde konsolide etme avantajı sağlamıştır. Böylece siyasal İslamcı ideolojik gelenek AK Parti üzerinden, bölünme partisi olması açısından etkisini devam ettirmiştir.

- “Milletin adamları”, “demokrasinin yıldızları” metaforuyla, Recep Tayyip Erdoğan'ın Adnan Menderes ve Turgut Özal ile birlikte resmedilerek; AK Parti'nin, DP ve ANAP'ın devam (halef) partisi olduğunun ortaya konması, AK Parti'nin siyasal ve ideolojik kimlik olarak ortaya koymuş olduğu “muhafazakâr demokrat” kimliği liberal muhafazakârlığa denk düşürmüştür.

- CHS'ye geçişle birlikte kurulan ve varlığını hala devam ettiren “Cumhur İttifakı” oluşumunun, sadece seçim odaklı, milletvekili sayısını artırma veya bakanlık paylaşımı amaçlı, kısa süreli bir birleşme olmayıp, uzun dönemli, tarihi ve milli duruşu önceleyen bir amaca dönük olması ve tüm bunların protokol metni olarak imza altına alınması, bu ittifaka bir çatı veya şemsiye parti görünümü vermiştir. Bu çatı altında MHP ve BBP ile birlikte yer alan AK Parti, ittifak sistemi içerisindeki *milliyetçi* ideolojinin baskınlığından etkilenecek, *milliyetçi muhafazakâr* bir kimliğe doğru salınım gerçekleştirdiği, parti tüzüğünde yaptığı değişikliklerle (Tek Devlet, Tek Millet, Tek bayrak, Tek Vatan) görülmüştür.

- AK Parti kendisini orijinal yeni bir parti olarak göstermesi ve buna kanıt olarak muhafazakâr demokrat kimliği yeni bir siyasal ve ideolojik kimlik olarak öne sürmesinden hareketle, “biz o gömleği çıkardık” söylemiyle hizip-bölünme partisi ya

da MGH'nin devamı olan bir parti olmadığını ısrarla vurgulayarak, orijinal yeni bir parti olduğunu partinin üst politika belgelerine de yansıtmıştır. Ayrıca muhafazakâr demokrat kimliği bu hizip ve devamlılığa kaynak olarak gösterilen partilerden yani siyasal İslamcı bir gelenekten kopuşu temsil eden bir orijinallik olarak sunmuştur. Gerek üst politika belgelerinde, gerek 2008 yılında AK Parti'nin, kapatma davasına yönelik iddianameye verdiği cevaba bakıldığında kendisinin orijinal bir yeni parti olduğu, bu orijinallığın muhafazakâr demokrat kimlikle kanıtlanmaya çalışıldığı görülmüştür.

- AK Parti'nin muhafazakâr demokrat kimliğinin 4 farklı siyasal ve ideolojik kimliği içerisinde barındıran bir kombinasyon olduğu ortaya çıkmıştır. Bu ideolojiler, muhafazakârlık, liberalizm, milliyetçilik, siyasal İslamcılık ve bunların düalist birleşimleridir. Muhafazakâr demokrat kimlik, bu ideolojilerin düalist birleşimlerine, kimi zaman sıralama öncelikli (permütasyon), kimi zaman ise seçme öncelikli (kombinasyon), yapılmasına izin veren bir yapıya sahiptir.

- AK Parti'nin, muhafazakâr demokrat kimliği üyelerine benimsettiği, parti üyelerinin hem kendilerini hem AK Parti'yi tanımladıkları siyasal ve ideolojik kimliğin partinin deklare ettiği siyasal ve ideolojik kimlikle örtüşmesinden anlaşılmıştır.

- AK Parti'nin muhafazakâr demokrat ideolojik kimliğinin değişim ve dönüşüme açık bir yapısı olduğu, bu esnek yapının bilinçli bir tercih olarak seçildiği literatürden anlaşılmış ve saha verileriyle desteklenmiştir.

- AK Parti'nin tercihen oluşturduğu muhafazakâr demokrat kimliğin geçişken yapısı siyasal ve ideolojik kimliğinde çeşitlenmelere olanak tanımış; milliyetçi muhafazakâr kimliğin muhafazakâr demokrat ana kimliği oranlarına yaklaşmasına yol açmıştır. Böylece MGH çizgisinin ideolojik kimliği olan muhafazakâr İslamcılığın yerini milliyetçi muhafazakârlık almıştır. Bu durum çevrenin temsilcisi bir sağ parti olarak AK Parti'nin merkez sağ bir partiye dönüşümüne de örnek olarak görülmüştür.

- AK Parti'nin muhafazakâr demokrat ideolojik kimliğin içerisindeki değişim ve dönüşüm, bu kimliğin içerisinde çevre boyutunda yer alan İslamcı muhafazakârların MGH siyasi çizgisindeki partilere geri dönüşüne; milliyetçi seçmenin de merkeze taşınmasına yol açmıştır. 31 Mart 2024 yerel seçimlerinde AK

Parti'nin yaşadığı %7 oy kaybına karşın MGH partilerinin %7 oyu bu durumu desteklemiştir.

- Cumhur İttifakı, CHS ve FETÖ Darbe Girişimi AK Parti'nin siyasal ve ideolojik kimliğinde yaşanan değişim ve dönüşümün temel kaynaklarıdır. Gezi olayları, FETÖ Darbe Girişimi ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçilmesi gelişmeleri, partinin ideolojik kimliğini hem daha muhafazakârlığa hem milliyetçi ideolojiye doğru kaydırmıştır. Çözüm Sürecinin Sonlandırılması ve Cumhur İttifakı gelişmeleri ise partinin ideolojisinde milliyetçiliğe doğru dönüşüme yol açmıştır.

- AK Parti'nin ideolojik kimliğinde başlayan değişim ve dönüşümlerin temel başlatıcısı partinin lider kadrosudur. AK Parti'de lider odaklı olarak başlatılan değişim ve dönüşüme güven ve onay oranının partinin deklare ettiği ideolojik kimliği kabullenme oranının çok üzerinde olması CHS ile birlikte düşünüldüğünde; AK Parti lideri ile partinin kurumsal siyasi kimliği arasındaki makas açıklığını ortaya koymuştur.

- AK Parti'de, ideolojik kimlikte yaşanan değişim ve dönüşümler, ortaya çıkan olgu ve olaylara partinin organizasyon yapısındaki üst yönetimin verdiği tepkilere göre yukarıdan aşağıya veya lider kadrodan tabana doğru olmuştur.

Sonuç olarak siyasetteki hikayesine muhafazakâr demokrat kimliğiyle başlayan AK Parti, yıllar içinde, iç ve dış dinamiklerin de etkisiyle, söylem ve politika değişikliğine gitmiştir. Bu değişimi, hâlâ kendisini muhafazakâr demokrat olarak tanımlasa da devletçi muhafazakâr veya milliyetçi noktasına geldiği şeklinde veriler olduğu gibi, muhafazakâr demokrat ideolojik kimliğin içerisinde hareket ederek gelişmelere adapte olduğuna yönelik veriler de bulunmaktadır. Bu durum, kuramsal çerçevede yer alan değişim ve dönüşüm şablonu üzerinde değerlendirildiğinde AK Parti'nin muhafazakâr demokrat ideolojik kimliğin sınırları içerisinde yer alan öncelikler arasında geçiş yapmasından dolayı söylem ve politikalarda yaşanan bu gelişmeleri bir siyasal değişim olarak adlandırmak mümkündür. Fakat saha verilerine bakıldığında; üyelerin hem kendilerini hem de partilerini muhafazakâr demokratlığın yanında önemli bir oranda milliyetçi muhafazakâr olarak algılamaları ve Parti tüzüğünde yapılan değişimler AK Parti'nin milliyetçi ideolojiye doğru salınımını ve ideolojik dönüşüm içerisinde olduğunu göstermektedir. AK Parti'nin siyasal söylem

bağlamında geçirdiği dönüşümü üç farklı döneme ayırmak mümkündür. İlki, kurulduğu yıllarda kendisini tanımlamak için muhafazakâr demokrasi iddiasını ortaya attığı dönemdir. Ardından, medeniyetçi perspektifin ön plana çıkarıldığı ikinci bir dönem başlamıştır. Üçüncü dönemde ise yerli ve milli duruş sıkça dillendirilmiştir. Siyasal söylem bağlamındaki dönüşüm, kitlelerin söylemlerini, algılamalarını ve hatta davranışlarını da dönüştürmüştür. Ancak, AK Parti'nin 22 yıllık kesintisiz iktidarının çeşitli dönemlerinde farklılık arz eden; muhafazakâr demokrasi ile başlayıp, “tek vatan, tek bayrak, tek devlet, tek millet” çizgisine gelen siyasal söylem ve politikadaki değişikliğin ideolojik bir değişim ve dönüşüm olduğu ortaya çıkmıştır.



KAYNAKÇA

- AK Parti Tanıtım Medya Başkanlığı. (2015, 11). *Soruları ve Cevaplarıyla Demokratik Açılım Projesi*. 07 06, 2023 tarihinde serdargunes.files.wordpress.com/2015/08/acilim220110.pdf: serdargunes.files.wordpress.com/2015/08/acilim220110.pdf adresinden alındı
- Adams, J., & Topcu, Z. S. (2009, 10 1). Policy Adjustment by Parties in Response to Rival Parties' Policy Shifts: Spatial Theory and the Dynamics of Party Competition in Twenty-Five Post-War Democracies. *British Journal of Political Science*, 39(4), s. 825-846.
- AK Parti Tanıtım Ve Medya Başkanlığı. (2015, Ocak). *2007 Genel Seçimleri Beyannamesi*. 08 15, 2023 tarihinde www.akparti.org.tr:https://www.akparti.org.tr/media/o0omydr3/22-temmuz-2007-genel-secimleri-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf adresinden alındı
- AK Parti Tüzüğü. (2023, 01 15). <https://www.akparti.org.tr>. 09 16, 2023 tarihinde <https://www.akparti.org.tr>: <https://www.akparti.org.tr/parti/parti-tuzugu/kongre-yonetmeligi/> adresinden alındı
- Akçakaya, M., & Özdemir, A. (2018). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Siyasal İstikrar. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 53(3), s. 922-944.
- Akdoğan, Y. (2003, 08 16). Bize Müslüman demokrat demesinler. (A. B, Röportaj Yapan) Sabah Gazetesi.
- Akdoğan, Y. (2003). *Muhafazakar Demokrasi*. Ankara: AK Parti Yayınları.
- Akdoğan, Y. (2004). *Muhafazakar Demokrasi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Akdoğan, Y. (2010). Muhafazakâr-Demokrat Siyasal Kimliğin Önemi ve Siyasal İslamcılıktan Farkı. H. Yavuz içinde, *Ak Parti* (s. 50-70). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Akıncı, M. (2009, 01 31). Muhafazakârlık ve Değişim: Değişime Direniş mi Yoksa İhtiyatlı Değişimi Savunmak mı? *Aksaray Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), s. 133-148.
- Akıncı, M. (2012). *Türk Muhafazakarlığı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Akıncı, M. (2018). *Türk Muhafazakâr Düşüncesinde Ana Temalar: 1946-1980 Dönemi*. Hacettepe Üniversitesi, Siyaset Bilimi. Ankara: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akkaş, H. H. (2000). *İngiliz muhafazakar siyasal düşüncesi ve Edmund Burke*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Siyasal Bilimler. İzmir: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akşin, S. (2000). *Türkiye Tarihi 5: Bugünkü Türkiye*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Aktay, Y. (2005, 01 01). İkrar ile İnkâr arasında AKP'nin Kimliği. *Anlayış Dergisi*, s. 52-54.
- Aktay, Y. (2008, 01 01). Bu olmazsa Başka Merkez. *Anlayış Dergisi*(60), s. 52-54.
- Aktifhaber. (2016, 28 03). *Gönül Bağımızın Olduğu Coğrafyaların Hiçbirine Kayıtsız Kalma Hakkına Sahip Değiliz*. 08 15, 2023 tarihinde www.akifhaber.com: <https://www.akifhaber.com/gonul-bagimizin-oldugu-cografyalarin-hicbirine-kayitsiz-kalma-hakkina-sahip-degiliz/> adresinden alındı
- Almanyahaber. (2021, 11 06). *Erdoğan'dan 'Çözüm Sürecini PKK Bozdu' Mesajı*. 08 15, 2023 tarihinde www.ha-ber.com: <https://www.ha-ber.com/erdogandan-cozum-surecini-pkk-bozdu-mesaji/238288/> adresinden alındı
- Alpkaya, F. (2004). Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Muhafazakarlık. Kolektif içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Muhafazakarlık* (s. 40-55). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alptekin, H. & Köse, T. (2018). AK Parti'nin Kürt Politikası. N. Miş, A. Aslan, N. Miş, & A. Aslan (Dü) içinde, *Kuruluşundan Bugüne AK Parti içinde*. İstanbul: SETA Vakfı.
- Altun, F. (2006, 01 01). AK Parti'nin topuğu. *Anlayış Dergisi*(32), s. 26-28.
- Altun, F. (2016, 06 02). Gezi Endüstrisinde Son Durum.
- Altuntaş, N. (2013). Feminizm. Ö. Çaha, B. Şahin, Ö. Çaha, & B. Şahin (Dü) içinde, *Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler* (s. 343-391). Ankara: Orion Kitabevi.

- Anadolujansı. (2018, 01 14). *Tunus'ta başlayan Arap Baharı yayıldıkça kışa döndü*. 08 16, 2023 tarihinde [www.aa.com.tr: https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tunusta-baslayan-arap-bahari-yayildikca-kisa-dondu/1030616](https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tunusta-baslayan-arap-bahari-yayildikca-kisa-dondu/1030616) adresinden alındı
- Aras, B. (2002, 12 3). Türkiye'de Siyasal İslam Üzerine Dört Eleştirel Varsayım. *Bilgi ve Düşünce*, 3, s. 17-30.
- Ardıç, N. (2014). Modernite, Kimlik, Siyaset: Ahmet Davutoğlu'nun Medeniyet Söylemi. T. Köse, A. Okumuş, & B. Duran (Dü) içinde, *Stratejik Zihniyet: Kuramdan Eyleme Ahmet Davutoğlu ve Stratejik Derinlik* (s. 47-87). İstanbul: Küre Yayınları.
- Arter, D. (2012, 07 05). Analysing 'Successor Parties': The Case of the True Finns. *West European Politics*, 35(4), s. 803-825.
- Aslan, A. (2017). Yerli ve Milli Siyaset. A. Aslan, & İ. Çağlar içinde, *Kuruluşundan Bugüne AK Parti: Toplum* (s. 77-104). İstanbul: Seta Yayınları.
- Aslantürk, O. (2021). Türkiye'de Siyasal İdeolojiler. Kolektif, & İ. Dursunoğlu (Dü.) içinde, *Türkiye'de Demokrasi Süreç Yapı Tartışmala* (s. 163-238). İstanbul: Efe Akademi Yayınevi.
- Atatürk, M. K. (2017). *Nutuk*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Auerbach, M. M. (1959). *A The Conservative Illusion*. New York: Columbia University Press. 09 12, 2023 tarihinde <https://archive.org/details/conservativeillu0000auer/page/n9/mode/2up> adresinden alındı
- Aydın, S., & Taşkın, Y. (2017). *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Baradat, L. P. (2012). *Siyasal İdeolojiler*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Bayramoğlu, A. (2001). *28 Şubat Bir Müdahalenin Güncesi*. İstanbul: Birey Yayınları.
- BBC News Türkçe. (2013, 06 11). *Erdoğan: Gezi Parkı gösterileri kılıf*. 08 16, 2023 tarihinde [www.bbc.com: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/06/130611_erdogan_gezi_konusmasi](https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/06/130611_erdogan_gezi_konusmasi) adresinden alındı

- Bedirhanoglu, T. P. (2009). Türkiye’de neoliberal otoriter devletin AKP’li yuzu. İ. Uzel, & B. Duru (Dü) içinde, *AKP kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu* (s. 40-65). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Belge, M. (2003). Muhafazakârlık Üzerine. T. Bor, & M. G. (Dü) içinde, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Muhafazakarlık* (Cilt 5, s. 92-100). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Beneton, P. (2016). *Muhafazakarlık*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berger, S. (2000, 06). Globalization and Politics. *Annual Review of Political Science*, 3, s. 43-62.
- Beriş, H. E. (2013). Faşizm. Ö. Çaha, B. Şahin, Ö. Çaha, & B. Şahin (Dü) içinde, *Dünyada Ve Türkiye’de Siyasal İdeolojiler* (s. 287-340). Ankara: Orion Kitabevi.
- Beriş, H. E., & Türk, H. B. (2004). Yeni Sağ ve Muhafazakâr Demokrasi Arasında AKP. *Birikim*(109), s. 100-104.
- Bilgin, N. (2007). *Kimlik İnşası*. Ankara: Aşina Kitaplar.
- Birch, S. (2003). *Electoral systems and political transformation in post-communist Europe*. New York: Palgrave Macmillan.
- Bolin, N. (2014, 07). New party parliamentary entry in Western Europe, 1960-2010. *European Journal of Government and Economics*, 3(1), s. 5-23.
- Bora, T. (1997). Muhafazakarlığın Değişimi ve Türk Muhafazakarlığında Bazı Yol İzleri. *Toplum ve Bilim*(74), s. 6-31.
- Bora, T. (2018). *Türk Sağının Üç Hali*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bozan, İ. (2014, 04 08). *Roman Açılımı’nın neresindeyiz?* 06 15, 2023 tarihinde [www.aljazeera.com.tr: https://www.aljazeera.com.tr/blog/roman-aciliminin-neresindeyiz](http://www.aljazeera.com.tr: https://www.aljazeera.com.tr/blog/roman-aciliminin-neresindeyiz adresinden alındı) adresinden alındı
- Bölükbaşı, A. (2021). “Gönül Coğrafyamız”a Dönüş mü? Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi’nde Coğrafya ve Kimlik İlişkisinin Yeniden Tanımlanması. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 7(14), s. 14-42.
- Braudel, F. (1995). *A History of Civilizations*. (R. Mayne, Çev.) Newyork: Penguin.

- Budge, I. (1994). A New Theory of Party Competition: Uncertainty, Ideology and Policy Equilibria Viewed Comparatively and Temporally. *British Journal of Political Science*, 24,(24), s. 443–467.
- Bulaç, A. (2010). *Göçün ve Kentin İktidarı Milli Görüş'ten Muhafazakar Demokrasi'ye Ak Parti*. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Bülbül, K. (2021). *Siyaset Bilimi Sözlüğü*. İzmir: Adres Yayınları.
- Cansever, N., & Kiriş, H. M. (2019, 12 31). Osmanlı Devleti'nde Son Dönem Siyasal Hareketler, Partileşme ve İdeolojik Arka Plan. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(35), s. 29-51.
- Cansever, N., & Kiriş, H. M. (2021). *Yöneten Sağda Rekabet Ve Dönüşüm 1990'lar Siyasetinde Anavatan Ve Doğru Yol Partileri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Castells, M. (2008). *Kimliğin Gücü Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*. (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chen, Y., & Li, S. X. (2009, 03). Group Identity and Social Preferences. *The American Economic Review*, 99(1), s. 431-457.
- Chiru, M., Popescu, M., & Székely, I. G. (2020, 08 12). Political opportunity structures and the parliamentary entry of splinter, merger, and genuinely new parties. *Political Studies*, 41(3), s. 1-18.
- CNNTürk. (2006, 12 27). "Köşk'e 354 yetmez" tepkisi. 08 15, 2023 tarihinde [www.cnnturk.com: https://www.cnnturk.com/turkiye/koske-354-yetmez-tepkisi-186584](https://www.cnnturk.com/turkiye/koske-354-yetmez-tepkisi-186584) adresinden alındı
- CNNTürk. (2006, 11 20). Seçim zamanında yapılacak. 08 15, 2023 tarihinde [www.cnnturk.com: https://www.cnnturk.com/turkiye/secim-zamaninda-yapilacak-187204](https://www.cnnturk.com/turkiye/secim-zamaninda-yapilacak-187204) adresinden alındı
- CNNTürk. (2007, 04 24). AK Parti'nin adayı Abdullah Gül. 09 16, 2023 tarihinde [www.cnnturk.com: https://www.cnnturk.com/turkiye/ak-partinin-adayi-abdullah-gul-184522](https://www.cnnturk.com/turkiye/ak-partinin-adayi-abdullah-gul-184522) adresinden alındı

- CNNTürk. (2011, 09 11). *Erdoğan: "Mavi Marmara'ya saldırı savaş nedeni"*. 09 11, 2023 tarihinde [www.cnnturk.com](https://www.cnnturk.com/turkiye/erdogan-mavi-marmaraya-saldiri-savas-nedeni-95890): <https://www.cnnturk.com/turkiye/erdogan-mavi-marmaraya-saldiri-savas-nedeni-95890> adresinden alındı
- CNNTürk. (2012, 11 17). *Erdoğan: "Erdoğan Mısır'dan çok sert çıktı"*. 09 11, 2023 tarihinde [www.cnnturk.com](https://www.cnnturk.com/dunya/erdogan-misirdan-cok-sert-cikti-337264): <https://www.cnnturk.com/dunya/erdogan-misirdan-cok-sert-cikti-337264> adresinden alındı
- CNNTürk. (2014, 12 01). *Başlangıçtan bugüne gün gün çözüm süreci"*. 09 11, 2023 tarihinde [www.cnnturk.com](https://www.cnnturk.com/turkiye/baslangictan-bugune-gun-gun-cozum-sureci-438484?page=1): <https://www.cnnturk.com/turkiye/baslangictan-bugune-gun-gun-cozum-sureci-438484?page=1> adresinden alındı
- Connolly, W. E. (1995). *Kimlik ve Farklılık*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çaha, Ö. (2004). Muhafazakâr Düşüncede Toplum. *Uluslararası Muhafazakarlık ve Demokrasi Sempozyumu* (s. 15-24). Ankara: AK Parti Yayınları.
- Çaha, Ö. (2005). Ana Temalarıyla 1980 Sonrası İslami Uyanış. Y. Aktay (Dü.) içinde, *Modern Türkiye'de İslamcılık* (s. 476-492). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çaha, Ö. (2006). Muhafazakâr Düşüncede Toplum. *Liberal Düşünce Dergisi*(34), s. 15-24.
- Çaha, Ö. (2012). *Dört Akım Dört Siyaset*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Çavuşoğlu, H. (2009). Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizginin Tarihi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), s. 265-278.
- Çelebi, O. (2021, 05). "Siyasi Üslup Meselesi Bağlamında Renklerin Savaşı (6 Eylül 1987 Referandumu)". *Tarihçi*, 2, s. 54-78.
- Çelik, F., Fidan, S., & Şahin, K. (2011). Aydınlanma'nın Fransız Düşüncesi İçinde "Katı Liberal Değerler" Bağlamında Ele. *AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ*(23), s. 1-19.
- Çetin, B. (2003). *Türk Siyasetinde Bir Kasımpaşalı Tayyip Erdoğan*. İstanbul: Gündem Yayınları.
- Çınar, M. (2010). AKP ve İslami Hareketler: Defansif ve Dağıtıcı İktidar Kardeşliği", *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*. İ. Uzgel, & B. Duru (Dü.) içinde, *AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu*. Ankara: Phoenix Yayınları.

- Çolak, M. (2009). *Merkez Çevreyi Yeniden Düşünmek: 1923-1980, Yüksek Lisans*. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kocaeli Üniversitesi.
- Çölaşan, E. (1989). *Turgut Nereden Koşuyor*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Dağı, D. İ. (2010). Adalet ve Kalkınma Partisi: Güvenlik ve Meşruiyet Arayışında Kimlik, Siyaset ve İnsan Hakları Söylemi. M. H. Yavuz (Dü.) içinde, *AK Parti: Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Davutoğlu, A. (2012). *Küresel Bunalım*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Deschouwer, K. (1992). The Survival of the Fittest: Measuring and Explaining Adaptation and Change of Political Parties. *Paper Presented at the Workshop on Democracies and the Organization of Political Parties*. Limerick, Ireland.: European Consortium for Political Research.
- DeVellis, R. F. (2003). *Scale Development: Theory and Applications*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications.
- Downs, A. (1957). *An Economic Theory of Democracy*. Newyork: Harper Collins Publishers.
- Dressler, M. (2013). *Writing Religion: The Making of Turkish Alevi Islam*. Oxford University Press.
- Duman, F. (2013). Sosyalizm. Ö. Çaha, & B. Şahin (Dü) içinde, *Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İdeolojiler İçinde* (s. 115-173). Ankara: Orion Kitabevi.
- Duran, B. (2010). AKP ve Dönüşümün Aracı Olarak Politika. H. Yavuz, & H. Yavuz (Dü.) içinde, *Ak Parti Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Duran, B. (2018). AK Parti'nin İdeolojik Dönüşümünün Kodları. N. Miş, A. Aslan, N. Miş, & A. Aslan (Dü) içinde, *Kuruluşundan Bugüne AK Parti içinde*. İstanbul: SETA Vakfı.
- Dursun, D. (2004). Muhafazakârlık ve Türk Muhafazakârlığının Sorun Alanları. *Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu* (s. 177-198). Ankara: AK Parti.
- Duverger, M. (1993). *Siyasi Partiler*. (E. Özbudun, Çev.) Ankara: Bilgi Yayınları.

- Emanuele, V., & Chiaramonte, A. (2016). A Growing Impact Of New Parties: Myth Or Reality? Party System Innovation In Western Europe After 1945. *Party Politics*, 24(5), s. 475-487.
- Emre, A. (2004). “Toplum mühendisliği” projesi olarak muhafazakârlık. *Anlayış*, 9, s. 26-28.
- Erdoğan, M. (2004). Muhafazakârlık: Ana Temalar. *Liberal Düşünce*(34), s. 5-9.
- Ergil, D. (1986). Muhafazakâr Düşüncenin Temelleri. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*(41), s. 269-293.
- Ezrow, L., DeVries, C., & Edwards, E. (2010). Mean Voter Representation and Partisan Constituency Representation: Do Parties Respond To The Mean Voter Position or To Their Supporters? *Party Politics*, 17(3), s. 275–301.
- Fedayi, C. (1999). Liberalizm ve Türkiye’de Liberalizm. *Yeni Türkiye Dergisi*(25), s. 462-472.
- Fedayi, C. (2004). AKP’nin Siyasal Kimliği Üzerine: Kimlik Arkadan Gelsin. *Muhafazakâr Düşünce*, 1, s. 149-163.
- Friedman, J. (1992, 05). Myth, History, and Political Identity. *Cultural Anthropology*, 7(2), s. 194-210.
- Genç, E., & Coşkun, T. (2015). Muhafazakârlık ve Türkiye Muhafazakârlıklarının Bazı Halleri Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Sayı: 8(1), 27-40. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), s. 27-40.
- Göka, E. (2006). *İnsan Kısım Kısım: Toplumlar, Zihniyetler, Kimlikler*. Ankara: Aşina Kitaplar.
- Göka, E., Göral, F. S., & Güney, Ç. (2003). Bir Hayat İnsanı olarak Türk Muhafazakârları ve Kaygan Siyasal Tercihi. A. Çiğdem (Dü.) içinde, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce - Muhafazakarlık-* (Cilt 5). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Gökmen, Ö. (2003). Tek Parti Dönemi Cumhuriyet Halk Fırkası'nda Muhafazakâr Yönelimler. A. Çiğdem (Dü.) içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce - Muhafazakarlık-* (Cilt 5). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Göze, A. (2015). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Gözen, R. (2011, 12 1). Türkiye ve Arap Baharı: Değişimi Açıklamak ve Anlamak. *ADAM Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), s. 1-24.
- Graham, P., & Hoffman, J. (2022). *Introduction to Political Theory*. London: Routledge.
- Guida, M., & Çaha, Ö. (2013). İslamcılık. Ö. Çaha, & B. Şahin (Dü.) içinde, *Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler İçinde* (s. 563-620). Ankara: Orion Kitabevi.
- Güler, E. Z. (2009). Muhafazakârlık: Kadim Geleneğin Savunmasından Faydacılığa. B. Örs (Dü.) içinde, *Modern Siyasal İdeolojiler içinde*. İstanbul: İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Güler, H. (2015). *Türk Muhafazakârlığında Medeniyet Algısı: Necip Fazıl Kısakürek*. Çankaya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Çankaya Üniversitesi.
- Güler, T. (2021). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Tarihsel Arka Planı. Kolektif, T. Güler, & A. Yılmaz (Dü.) içinde, *Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi*. Ankara: Ekin Yayınları.
- Gürkan, A. (2011). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Muhafazakâr Demokrat Kimliğinin Oluşumunda Sosyal Politikanın Etkileri. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 1(1), s. 204-218.
- Gürlek, M. (2021, 01 26). Kurumsal Baskıların Çevresel Uygulamalar ve Firma Performansı Üzerindeki Etkileri: Bir Yeni Kurumsal Kuram Perspektifi. *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 5(1), s. 393-418.
- Güvenç, B. (2010). *Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları*. İstanbul: Boyut Kitap.
- Haber7. (2007, 04 24). *AK Parti'nin adayı Abdullah Gül*. 08 15, 2023 tarihinde [www.haber7.com: https://www.haber7.com/siyaset/haber/236506-ak-partinin-adayi-abdullah-gu](https://www.haber7.com/siyaset/haber/236506-ak-partinin-adayi-abdullah-gu) adresinden alındı

- Haber7. (2009, 10 14). *İsrail'le krizin adı one minute değil Heron*. 07 16, 2023 tarihinde [www.haber7.com: https://www.haber7.com/guncel/haber/444524-israille-krizin-adi-one-minute-degil-heron](https://www.haber7.com/guncel/haber/444524-israille-krizin-adi-one-minute-degil-heron) adresinden alındı
- Haber7. (2010, 05 31). *Türkiye, İsrail Büyükelçisini geri çekti*. 09 16, 2023 tarihinde [www.haber7.com: https://www.haber7.com/siyaset/haber/541373-turkiye-israil-buyukelcisini-geri-cekti](https://www.haber7.com/siyaset/haber/541373-turkiye-israil-buyukelcisini-geri-cekti) adresinden alındı
- HaberTürk. (2006, 12 12). *Arınç: Komplocular ortaya çıkarılmıştır*. 08 15, 2023 tarihinde [www.haberturk: https://www.haberturk.com/haber/haber/8913-arinc-komplocularortaya-cikarilmistir](https://www.haberturk.com/haber/haber/8913-arinc-komplocularortaya-cikarilmistir) adresinden alındı
- Habertürk. (2006, 12 26). *Baykal: Başörtüsü eşlerin ayıbını örtmez*. 08 15, 2023 tarihinde [www.haberturk.com: https://www.haberturk.com/gundem/haber/10365-baykal-basortusu-eslerin-ayibini-ortmez](https://www.haberturk.com/gundem/haber/10365-baykal-basortusu-eslerin-ayibini-ortmez) adresinden alındı
- Habertürk. (2017, 05 27). *FETÖ'nün Gerçekleştirdiği, Kullandığı veya Manipüle Ettiği Olaylar*. 08 16, 2023 tarihinde [www.haberturk.com: https://www.haberturk.com/gundem/haber/1509054-fetonun-gerceklestirdigi-kullandigi-veya-manipule-ettigi-olaylar](https://www.haberturk.com/gundem/haber/1509054-fetonun-gerceklestirdigi-kullandigi-veya-manipule-ettigi-olaylar) adresinden alındı
- Hair, J. F. (2013). *Multivariate Data Analysis* . Pearson Education Limited.
- Harmel, R., & Janda, K. (1994). An Integrated Theory of Party Goals and Party Change. *Journal of Theoretical Politics*, 6(3), s. 259-287.
- Harries, O. (2004). Muhafazakarlığın Anlamı. *Liberal Düşünce Dergisi*(34), s. 91-101.
- Heywood, A. (2021). *Siyaset*. (F. Bakırcı, Çev.) Ankara: Felix Kitap.
- Heywood, A. (2021). *Siyasi İdeolojiler*. (L. Köker, Çev.) Ankara: Felix Kitap.
- Hloušek, V., & Kopecek, L. (2010). *Origin, Ideology and Transformation of Political Parties*. London,: Routledge.
- Hobhouse, L. (1964). *Liberalism*. New York: Oxford University Press.
- Hug, S. (2001). *Altering Party Systems: Strategic Behavior and the Emergence of New Political Parties in Western Democracies*. Michigan: University of Michigan Press.

- Huntington, S. P. (1957, 06). Conservatism as an Ideology. *The American Political Science Review*, 51(2), s. 454-473.
- Hürriyet. (2006, 12 29). *Baykal: 1. Tur biter Anayasa Mahkemesi'ne gideriz*. 08 16, 2023 tarihinde www.hurriyet.com.tr:https://www.hurriyet.com.tr/gundem/baykal-1-tur-biter-anayasa-mahkemesine-gideriz-5695737 adresinden alındı
- Hürriyet. (2006, 11 17). *Cumhuriyet oylanamaz*. 08 16, 2023 tarihinde www.hurriyet.com.tr:https://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhuriyet-oylanamaz-5453872 adresinden alındı
- Hürriyet. (2006, 05 16). *Gerekirse sine-i millete döneriz*. 08 16, 2023 tarihinde www.hurriyet.com.tr:https://www.hurriyet.com.tr/gundem/gerekirse-sine-i-millete-doneriz-4420156 adresinden alındı
- Hürriyet. (2007, 04 03). *Baykal'dan Erdoğan'a: Ağzını yıka, dışını fırçala*. 08 16, 2023 tarihinde www.hurriyet.com.tr:https://www.hurriyet.com.tr/gundem/baykaldan-erdogana-agzini-yika-disini-fircala6262250 adresinden alındı
- Hürriyet. (2007, 05 02). *Erdoğan'ın konuşmasının tam metni*. 08 16, 2023 tarihinde www.hurriyet.com.tr:https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdoganin-konusmasinin-tam-metni-6445382 adresinden alındı
- Hürriyet. (2009, 04 22). *Moderatör 'One Minute'ı anlattı*. 08 16, 2023 tarihinde www.hurriyet.com.tr:https://www.hurriyet.com.tr/dunya/moderator-one-minutei-anlatti-11478979 adresinden alındı
- Hürriyet. (2013, 03 22). *Davutoğlu: 'Sıfır sorun' politikası başarılı*. 08 16, 2023 tarihinde www.hurriyet.com.tr:https://www.hurriyet.com.tr/gundem/davutoglu-sifir-sorun-politikasi-basarili-22873019 adresinden alındı
- Ibenskas, R. (2016, 04). Marriages of Convenience: Explaining Party Mergers in Europe. https://www.researchgate.net/journal/The-Journal-of-Politics-1468-2508?_tp=eyJjb250ZXh0Ijp7ImZpcnN0UGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIiwicGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIn19, 78(2), s. 343-356.

- İnat, K. (2017, 10 14). “Our boys”, “our people”: Amerika’nın Türkiye politikasının kirli araçları. 09 16, 2023 tarihinde www.turkiyegazetesi.com.tr:https://www.turkiyegazetesi.com.tr/kose-yazilari/prof-dr-kemal-inat/our-boys-our-people-amerikanin-turkiye-politikasinin-kirli-araclari-598850 adresinden alındı
- Inglehart, R. (1965). The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post Industrial Societies. *The American Political Science Review*(65), s. 991–1017.
- İnsel, A. (2004, Ağustos-Eylül). AKP’nin Piyasa Toplumu Hedefi. *Birikim*, s. 19-28.
- İrem, C. N. (1997). Kemalist Modernizm ve Türk Gelenekçi Muhafazakârlılığının Kökenleri. *Toplum ve Bilim*(74), s. 52-101.
- Kapani, M. (2018). *Politika Bilimine Giriş*. İstanbul: Serbest Akademi Yayınları.
- Kaplan, Y. (2004, 01 14). *Muhafazakâr Demokrasi mi?*”, *Yeni Şafak*, 14.01.2004. 08 15, 2023 tarihinde www.yenisafak.com:https://www.yenisafak.com/yazarlar/yusuf-kaplan adresinden alındı
- Karaarslan, F. (2016). 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Muhafazakârlılığın Türkiye Bağlamı. *Muhafazakar Düşünce*(49), s. 21-35.
- Karagöz, Y. (2016). *SPSS - AMOS - META Uygulamalı İstatistiksel Analizler*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Karatepe, Ş. (2014). *Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Karpat, K. (2006). Aydınlar ve Kimlik: Tarihsel Bir Bakış. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Karpat, K. (2011). *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. (2017). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Katz, R., & Mair, P. (2009, 12). The Cartel Party Thesis: A Restatement. *Perspectives on Politics*, 7(4), s. 753-766.
- Kaygısız, Ü. (2020). *Siyasette Güncel Paradigmalar*. Ankara: Orion Kitapevi.
- Keyman, F. (2004, 01 25). AKP ve Muhafazakâr Demokrasi. *Radikal İki*.

- Kirchheimer, O. (1966). The Transformation of the Western European Party System. J. Lapolombara, & M. Weiner (Dü) içinde, *Political Parties and Political Development* (s. 177–201). Princeton-New Jersey: Princeton University Press.
- Kirk, R. (2008). Muhafazakârlığın On Prensibi. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 4(16-17), s. 243-250.
- Kirk, R. (2019). *Muhafazakâr Anlayış: Burke'ten Eliot'a*. (O. Aslan, Çev.) Ankara: Kadim Yayınları.
- Kışlalı, A. T. (2016). *Siyaset Bilimi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kline, R. B. (2010). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. New York: The Guilford Press.
- Koçak, C. (2012). *Türkiye'de İki Partili Siyasal Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950), İktidar ve Demokratlar* (Cilt 2). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2016). *Tek Parti, Cumhuriyet ve Şefler*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Komsuoğlu, A., & Eskişar, G. K. (2009). *Siyasal İslamın Farklı Yüzleri*. İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Konda Araştırma ve Danışmanlık. (2010). Siyasal Kimlikler. *Konda Barometresi Temalar*. 07 02, 2023 tarihinde <https://Konda.Com.Tr/Tr/Rapor/Siyasal-Kimlikler/> adresinden alındı
- Kongar, E. (2006). *Tarihimizle Yüzleşmek*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kor, Z. T. (2004, 10). Terakkiperver'den Akp'ye Çevrenin Hamleleri. *Anlayış Dergisi*(17), s. 48-50.
- Korkın, E. (2018). Küreselleşme Olgusunun Kamu Yönetimine Etkileri: Eğitimde Yerinden Yönetim Politikalarının Uygulanabilirliği. *Gençlerle 360 Derece IV. Uluslararası Öğrenci Kongresi*, (s. 161-168). Manisa.
- Korkın, E. (2020). Merkez-Çevre Ayrımından Beyaz-Zenci Türk Ayrımına Türk Siyasal Hayatında Sosyal Bölünme. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 5(2), s. 250-265.
- Köker, L. (2004). *Liberal Muhafazakârlık ve Türkiye, Muhafazakârlık* (Cilt 5). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Köse, T. (2014, 11 29). *Psikolojik Eşikleri Aşmak*. 07 05, 2023 tarihinde www.sabah.com.tr:
<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/talhakose/2014/11/29/psikolojik-esikleri-asmak-adresinden-alindi>
- Laver, M. (2005, 06 08). Policy and the Dynamics of Political Competition. *American Political Science Review*(99), s. 266–274.
- Lewis, B. (1991). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (M. Kırıatlı, Çev.) Ankara: TTK Yayınları.
- Lipset, S. M., & Rokkan, S. (1967). *Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction*, in *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives* . (S. M. Lipset, & S. Rokka, Dü) New York: The Free Pres.
- Mainwaring, S., Gervasoni, C., & Annabella, E.-N. (2016, 01). Extra- and within-system electoral volatility. *Party Politics*, 23(6), s. 623-635.
- Mardin, Ş. (2006). Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri. M. Türköne, & T. Önder (Dü) içinde, *Bir Türkiye'de Toplum ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2008). *Türk Modernleşmesi Makaleler*. (M. Türköne, & T. Önder, Dü) İstanbul,: İletişim Yayınları.
- Maza, S. (2003). *The Myth of the French Bourgeoisie: An Essay on the Social Imaginary, 1750–1850*. London: Harvard University Press.
- McAnulla, S. (2010, 09). Heirs to Blair's Third Way? David Cameron's Triangulating Conservatism. *British Politics*, 5(3), s. 286-314.
- Melucci, A. (2013). *Oyuncu Benlik*. (B. Kıcı, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Menderes, A., & Akyol, T. (2011). *Demokrasiden Darbeye Babam Adnan Menderes*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Mert, N. (2007). *Merkez Sağın Kısa Tarihi*. İstanbul: Selis Yayınları.
- Milliyet. (2006, 01 05). *Dülger: Ordu bildiri çıkarır*. 08 15, 2023 tarihinde <http://www.milliyet.com.tr/dulger--ordu->

bildiricikarir/siyaset/haberdetayarsiv/05.01.2006/141086/default.htm
adresinden alındı

Miş, N. (2017, 12 28). *İç Savaş Maddesi, Öyle Mi?* 08 15, 2023 tarihinde
www.setav.org: <https://www.setav.org/yorum/ic-savas-maddesi-oyle-mi>
adresinden alındı

Mollaer, F. (2009). *Muhafazakârlığın İki Yüzü*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Nebati, N. (2014). *Milli Görüşten Muhafazakâr Demokrasiye*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Niebylski, M. (2020, 12 31). The Issue of Ideological Changes in the Context of the Polish Political Parties - Theoretical Models and Their Exemplifications. *Polish Political Science Yearbook*, 49(4), s. 166-182.

Nisbet, R. (2014). *Muhafazakârlık Düş ve Gerçek*. (K. Bülbül, Dü.) Ankara: Kadim Yayınları.

Oakeshott, M. (2004, 06 15). Muhafazakâr Olmak Üzerine. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 1(1), s. 55-78.

Okçu, M. (2012). Değişen Dünyayı Anlamak İçin Önemli Bir Kavram: Yönetişim. F. N. Genç (Dü.) içinde, *Yönetişim ve Yönetim Ekseninde Kamu Yönetimi* (s. 9-29). Bursa: Ekin Yayınları.

Önder, T. (2013). Ekolojizm. Ö. Çaha, & B. Şahin (Dü) içinde, *Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İdeolojiler İçinde* (s. 491-507). Ankara: Orion Kitabevi.

Öniş, Z. (2010). Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Ekonomi-Politiği. M. H. Yavuz (Dü.) içinde, *AK Parti: Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Örmeci, O. (2008). *İttihat ve Terakki'den AKP'ye Türk Siyasal Tarihi*. İstanbul: Güncel Yayıncılık.

Örs, B. (2009, 03). Postmodern Dünyada İdeolojinin Dönüşümü. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*(40), s. 1-12.

Örs, İ. (1984). *Türk Basınında Cumhuriyetin 60 Yılı*. . İstanbul: Karacan Yayınları.

- Övür, M. (2014, 11 15). *Dersimlilerin Davutoğlu'ndan Talepleri*. 08 15, 2023 tarihinde www.sabah.com.tr:
<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/ovur/2014/11/15/dersimlilerin-davutoglundan-talepleri> adresinden alındı
- Özcan, O. (2022). *Milli Görüşten AK Parti'ye Türkiye'de İslamcı Siyasetin Dönüşümü*. İstanbul Üniversitesi , Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul Üniversitesi .
- Özdamar, K. (2016). *Ölçek Ve Test Geliştirme Yapısal Eşitlik Modellemesi, IBM SPSS, IBM AMOS ve MINITAB Uygulamalı*. Eskişehir: Nisan Yayın Evi.
- Özipek, B. B. (2005). *Muhafazakârlık: Akıl, Toplum, Siyaset*. Ankara: Kadim Yayınları. .
- Özkır, Y. (2017, 06 04). *Bir Akıl Tutulması Olarak Gezi*. 07 15, 2023 tarihinde www.setav.org: <https://www.setav.org/yorum/bir-akil-tutulmasi-olarak-gezi> adresinden alındı
- Pamuk, M. (2001). *Yasaklı Umut Recep Tayyip Erdoğan*. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Sabah. (2006, 11 17). *'Türkiye'nin değerleri oylanamaz'*. 08 15, 2023 tarihinde arsiv.sabah.com.tr: <https://arsiv.sabah.com.tr/2006/11/17/siy109.html> adresinden alındı
- Sabah. (2010, 01 13). *İsrail'den Türkiye'ye 'alçak koltuk' ayıbı...* 08 15, 2023 tarihinde www.sabah.com.tr:
https://www.sabah.com.tr/gundem/2010/01/13/israilden_turkiyeye_alcak_koltuk_ayibi adresinden alındı
- Safi, İ. (2007). *Türkiye'de Muhafazakâr Siyaset ve Yeni Arayışlar*. Ankara: Lotus Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (2000). *Siyasal Sosyoloji*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (2004). *Global Toplumda Din ve Türkiye*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Savut, E. (2021). Türkiye Siyasetinde Yeni Partilerin Seçim Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(21), s. 173 – 202.

- Schumacher, G., de Vries, C., & Vis, B. (2013, 4). Why Political Parties Change Their Positions: Environmental Incentives & Party Organization. *The Journal of Politics*, 75(2), s. 464-477.
- Sezik, M. (2013). Muhafazakâr Siyaset İdeolojisi ve Türkiye'de Muhafazakârlık . Ü. Güneş (Dü.), II. *Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-II*. içinde (s. 7-20.). İstanbul: Limit Ofset Reklam Tanıtım ve Tasarım Hizmetler.
- Smith, A. D. (2010). *Milli Kimlik*. (B. S. Şener, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Spinoza, B. (2012). *Politik İnceleme*. Ankara: Dost Yayınları.
- Subaşı, N. (2012, 9 2). *Türkiye'de İslamcılığın seyr-ü seferi*. 08 16, 2023 tarihinde [www.star.com.tr: https://www.star.com.tr/acik-gorus/turkiyede-islamciligin-seyru-seferi--haber-685459/](https://www.star.com.tr/https://www.star.com.tr/acik-gorus/turkiyede-islamciligin-seyru-seferi--haber-685459/) adresinden alındı
- Şen, S. (2004). *Parti programlarında milli görüş : AKP milli görüşçü mü?* İstanbul: Nokta Kitap.
- Şentürk, H. (2011). *İslamcılık: Türkiye'de İslami Oluşumlar ve Siyaset*, . İstanbul: Çıra Yayınları.
- Şeyhanlıoğlu, H. (2009). *Demokrat Parti ve Siyasal Muhafazakârlık*. Isparta.: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şeyhanlıoğlu, H. (2011). *Türk Muhafazakârlığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti*. İstanbul: Kadim Yayınları.
- T24. (2015, 06 01). *Erdoğan, Cumhuriyet'in yayınladığı silah görüntüleriyle ilgili konuştu*. 07 15, 2023 tarihinde [t24.com.tr: https://t24.com.tr/haber/cumhurbaskanindan-can-dundara-bu-haberi-yapan-kisi-bunun-bedelini-agir-odeyecek-oy-le-birakmam-onu,298368](https://t24.com.tr/https://t24.com.tr/haber/cumhurbaskanindan-can-dundara-bu-haberi-yapan-kisi-bunun-bedelini-agir-odeyecek-oy-le-birakmam-onu,298368) adresinden alındı
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics* . California: Pearson.
- Tanıyıcı, Ş., & Kahraman, S. (2017, 12 20). II. Abdülhamit'in Dış Politikasında İslamcılık ve İngiliz Şeyhülislam Abdullah Quilliam. *Medeniyet Ve Toplum Dergisi*, 1(2), s. 7-31.

- Taşkın, Y. (2021). *Anti-Komünizmden Küreselleşme Karşıtlığına Milliyetçi Muhafazakâr Entelijansiya*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekin, Ü. (2004). *AK Parti'nin Muhafazakâr Demokrat Kimliği*. Ankara: Orient Yayınları.
- Tepe, S. (2010). İslami Eğilimli Bir Parti Olarak Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Değişim Vaatleri, Çelişkileri ve Sınırları. M. H. Yavuz (Dü.) içinde, *AK Parti: Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Tezel, Y. S. (2006). Tanzimat Sonrası İmparatorluk ve Cumhuriyet Türkiye'sinde "Muhafazakârlık" Sorunsalı: Devamlılıklar, Değişmeler ve Kırımlar. A. Çiğdem (Dü.) içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Muhafazakârlık* (Cilt 5). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Topçu, Z. S. (2009). Timely Decisions: The Effects of Past National Elections on Party Policy Change. *The Journal of Politics*(71), s. 238–248.
- Toprak, B. (2013). *Dinci sağ", Geçiş Sürecinde Türkiye*. (I. C. Schink, & E. Ahmet Tonak, Dü) İstanbul: Belge Yayınları.
- Tuğal, C. (2006, 4). AKP İktidarı: Sermayenin Pasif Devrimi. *Birikim*(204), s. 26-30.
- Tuğal, C. (2010). *Pasif Devrim: İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi*. İstanbul: İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları.
- Tuğsuz, N. (2018, 06 29). Gülen Hareketinin Alevi Açılımına Etkisi. *Adam Akademi*, 8(1), s. 95-118.
- Tunaya, T. Z. (2015). *Türkiye'de Siyasal Partiler: İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turgut, S. (2018, 09 25). *Türkiye'nin 'Gönül Coğrafyası'nın lideri: Cumhurbaşkanı Erdoğan*. 08 15, 2023 tarihinde www.haberturk.com: <https://www.haberturk.com/yazarlar/serdar-turgut-2025/2154628-turkiyenin-gonul-cografyasinin-lideri-cumhurbaskani-erdogan> adresinden alındı
- Türk, B. H. (2003). İdeoloji. T. Mümtazer (Dü.) içinde, *Siyaset* (s. 122-125). Ankara: Lotus Yayınları.
- Türk, D. (2006). Üçüncü Yol Kurgu ve AKP. *Birikim*(204), s. 32-39.

- Vergin, N. (2007). Merkeze Talip Bir Çevre Partisinin Önlenemez Yükselişi. *Türkiye Günlüğü*, (90), s. 66-76.
- Vincent, A. (2010). *Modern Political Ideologies*. West Sussex, UK: Wiley-Blackwell Publication.
- Vural, M. (2003, 11). Gelenek ve Dinlerin Aşkın Birliği,, Ankara: Elis Yayınları. *Doğu-Batı Dergisi*, s. 161-174.
- Yaslıçimen, F. (2014, 08 17). *Erdoğan'ın Söyleminde Medeniyet Mirası*. 08 15, 2023 tarihinde www.setav.org: <https://www.setav.org/yorum/erdoganin-soyleminde-medeniyet-mirasi> adresinden alındı
- Yavuz, H. (2005). *Modernleşen Müslümanlar: Nurcular, Nakşiler, Milli Görüş ve AK Parti*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yayla, A. (2013, 06 01). Gezi Üzerine Analizler. *Liberal Düşünce*(71), s. 171-180.
- Yenişafak. (2007). *Halkın demokrasi dersi: 2007 anayasa Referandumu*. 08 15, 2023 tarihinde www.yenisafak.com: <https://www.yenisafak.com/secim-referandum-2007> adresinden alındı
- Yıldırım, D. (2010). AKP ve Neoliberal Popülizm. İ. Uzel, & B. Duru (Dü) içinde, *AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Yıldırım, E. (2014, 11 30). *Muhafazakâr demokrasi ve milliyetçi muhafazakârlık*. 08 16, 2023 tarihinde www.yenisafak.com: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ergun-yildirim/muhafazakr-demokrasi-ve-milliyetci-muhafazakrlik-2006264> adresinden alındı
- Yıldırım, S. (2003). Muhafazakârlık, Türk Muhafazakârlığı ve Peyami Safa Üzerine. *Journal of Historical Studies*, 1(9), s. 9-18.
- Yılmaz, A. (2016, 12 15). 15 Temmuz Sivil Direnişi: Demokrasiyi Yeniden Kurmak. *Muhafazakâr Düşünce*, 13(49), s. 57-71.
- Yücel, M. S. (2016). *Çankaya 'dan Beştepe 'ye Türkiye 'de Cumhurbaşkanı Seçimleri*. İstanbul: Ülke Siyaset.
- Zariski, R. (1960). Party Factions and Comparative Politics: Some Preliminary Observations. *Midwest Journal of Political Science*, 4(1), s. 27-51.

Zürcher, E. J. (2006). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Siyasal Muhafazakârlık. T. Bora, & M. Gültekingil (Dü) içinde, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Muhafazakârlık* (Cilt 5). İstanbul: İletişim Yayınları.

Zürcher, E. J. (2016). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* . İstanbul: İletişim Yayıncılık.



EKLER

ANKET FORMU

SİYASAL PARTİLERDE İDEOLOJİK KİMLİK VE TEMSİLİYET DEĞİŞİMLERİ: AK PARTİ ÖRNEĞİ

Bu anket AK Parti üyeleri için hazırlanmış olup, anket sonuçları sadece bilimsel çalışmalarda kullanılacaktır. Tarafınıza ait özel bilgiler istenmeyecektir ve hiçbir şekilde bireysel anket sonuçları üçüncü kişilerle paylaşılmayacaktır. Anketi Doldurmak için göstermiş olduğunuz özveriden dolayı şimdiden teşekkür ederiz.

Bana, yukarıda konusu ve amacı belirtilen araştırma ile ilgili yazılı ve sözlü açıklama aşağıda adı belirtilen araştırmacı tarafından yapıldı. Araştırmaya gönüllü olarak katıldığımı, istediğim zaman gerekçeli veya gerekçesiz olarak araştırmadan ayrılabilceğimi biliyorum.

Söz konusu araştırmaya, hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın kendi rızamla katılmayı kabul ediyorum.

Sunmuş olduğum verilerin;

- Yukarıda bahsi geçen araştırmada kullanılmasına izin veriyorum.
- İleride yapılması planlanan tüm araştırmalarda kullanılmasına izin veriyorum.
- Hiçbir koşulda kullanılmasına izin vermiyorum.

BÖLÜM 1 DEMOGRAFİ-SİYASİ PROFİL

1- Yaşınız?

- 18-29
- 30-40
- 41-50
- 51-60
- 61 ve üzeri

2- Mesleğiniz?

- İşçi

- Emekli
- Çiftçi
- Esnaf
- Üniversite Öğrencisi
- Çalışmıyor
- Diğer

3- Gelir Durumunuz?

- 1.000-5.000 TL
- 5.001-10.000 TL
- 10.001- 15.000 TL
- 15.001-20.000 TL
- 20.001 TL ve üzeri

4- Cinsiyetiniz?

- Erkek
- Kadın

5- Yaşadığınız Şehrin Plaka Kodu?

6- Eğitim Durumunuz?

- İlköğretim
- Lise
- Üniversite-Ön Lisans
- Üniversite- Lisans
- Yüksek Lisans
- Doktora

7- AK Parti'ye Kaç Yıldır Üyesiniz?

- 1-5 Yıl
- 6-10 Yıl
- 11- 15 Yıl
- 16 Yıl ve Üzeri

8- Kendinizi Hangi Siyasal Fikre Yakın Buluyorsunuz?

- Sağ
- Sol
- Hiçbiri

9- Kendinizi Aşağıdaki Siyasal Kimliklerden Hangilerine Daha Yakın Hissediyorsunuz? Lütfen 2 (iki) Tanesini İşaretleyiniz.

- Muhafazakâr Demokrat
- Siyasal İslam
- Müslüman Demokrat
- Sosyal Demokrat
- Liberal Demokrat
- Milliyetçi Muhafazakâr
- Milli Görüş
- Ülkücü
- Sosyalist
- Laik
- Kemalist
- Diğer

10- AK Parti'yi Hangi Temel İdeolojik Kimliğe Yakın Görüyorsunuz? Lütfen 2 (iki) Tanesini İşaretleyiniz.

- Muhafazakâr Demokrat
- Liberal
- Milliyetçi
- Sosyal Demokrat
- Siyasal İslamcılık
- Diğer

11- AK Parti'yi Aşağıdakilerden Hangi Siyasal Çizginin Devamı Olarak Görüyorsunuz?

- Demokrat Parti
- Demokrat Parti + Anavatan Partisi
- Milli Görüş (Milli Selamet Partisi-Refah Partisi -Fazilet Partisi)
- Orijinal Yeni Bir Partidir.
- Diğer

12- Kuruluşundan Bu Yana AK Parti'nin İdeolojik Kimliğinde Farklılaşma Olduğunu Düşünüyor musunuz?

- Evet
- Hayır
- Kısmen

13- AK Parti'deki İdeolojik Değişim veya Dönüşümde Hangi Olaylar Etkili Olmuştur? (Birden çok işaretleme yapılabilir.)

- 2007 E Muhtıra ve Parti Kapatma Davası
- 2013 Gezi Olayları
- 2015-1. Seçimler- Meclis Çoğunluğunun Kaybedilmesi
- 2015 Çözüm Sürecinin Sonlandırılması
- 2016 FETÖ Darbe Girişimi
- Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçiş
- Cumhur İttifakı
- 2022 Alevi Açılımı
- Diğer

14- AK Parti'de Yaşanan Değişim veya Dönüşümün Hangi İdeolojiye Doğru Yöneldiğini Düşünüyorsunuz? (En Fazla İki Seçenek işaretlenebilir)

- Muhafazakârlık
- Liberalizm
- Milliyetçilik
- İslamcılık
- Sosyal Demokrasi
- Diğer

15- AK Parti'nin İdeolojik Kimliğinde Yaşanan Değişim veya Dönüşümün Partiye Katkısı Olmuş mudur?

- Evet
- Hayır
- Kararsızım

16- AK Parti'nin İdeolojik Kimliğinde Yaşanan Değişim veya Dönüşümden Memnun musunuz?

- Evet
- Hayır
- Kararsızım

Bölüm 2 DEĞİŞİM- DÖNÜŞÜM

1- AK Parti Kuruluşundan Bu Yana İdeolojik olarak Değişime veya Dönüşüme Uğramıştır.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

2- AK Parti'de Yaşanan Bu İdeolojik Değişim veya Dönüşümü Olumlu Buluyorum.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

3- AK Parti'de Yaşanan Bu İdeolojik Değişim veya Dönüşüm Seçmen Tabanının Değişimine Neden Olmuştur.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

4- AK Parti'de Yaşanan Bu İdeolojik Değişim veya Dönüşümü Parti Üst Yönetimi Lider Kadrosu Başlatmıştır.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

5- AK Parti'de Yaşanan Bu İdeolojik Değişim veya Dönüşümü Diğer Partilerle Olan Rekabet Başlatmıştır.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

6- AK Parti'de Yaşanan Bu İdeolojik Değişim veya Dönüşümüne Seçim Sonuçları Neden Olmuştur.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

7- AK Parti'de Yaşanan Bu İdeolojik Değişim veya Dönüşüme Küresel Piyasa Ekonomisine Entegrasyon Çabaları Neden Olmaktadır.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

8- AK Parti'de Yaşanan Bu İdeolojik Değişim veya Dönüşüme Toplumsal Alanda Meydana Gelen Değişimler Neden Olmuştur.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

9- AK Parti'de Yaşanan Bu İdeolojik Değişim veya Dönüşüm Ulusal ve Uluslararası Konjonktürel Olaylara Bağlı Geçici Gelişmelerdir.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

10- AK Parti'de Yaşanan Bu İdeolojik Değişim veya Dönüşüm, Kendi İdeolojik Kimliğimi de Değiştirmiştir.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

BÖLÜM-3 SİYASAL GELİŞME- İDEOLOJİK DEĞİŞİM VEYA DÖNÜŞÜM İLİŞKİSİ

A- 2007 E-Muhtırası ve Ardından Gelen 2008 Yılında Açılan AK Parti'yi Kapatma Davasının, Partinin İdeolojisine Etkisi Nedir?

1- E-Muhtıra ve Ardından Gelen Parti Kapatma Davası AK Parti'nin İdeolojik Olarak Değişime veya Dönüşüme uğramasına neden olmuştur.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

2- Bu Olaylar AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Muhafazakârlaştırmıştır.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

3- Bu Olaylar AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Liberalleştirmiştir.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

4- Bu Olaylar AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Milliyetçiliğe Doğru Kaydırmıştır.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

5- Bu Olaylar AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Sosyal Demokrasiye (Sol Kanat) Doğru Kaydırmıştır.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

6- Bu ideolojik Değişimi veya Dönüşümü Olumlu Buluyorum.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

B- 2013 Gezi Olaylarının AK Parti'nin İdeolojisine Etkisi Nedir?

1- Gezi Olayları, AK Parti'nin İdeolojik Kimliğinde Değişim veya Dönüşüme Neden Olmuştur.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

2- Bu Olaylar AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Muhafazakârlaştırmıştır.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

3- Bu Olaylar AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Liberalleştirmiştir.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

4- Bu Olaylar AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Milliyetçiliğe Doğru Kaydırmıştır.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

5- Bu Olaylar AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Sosyal Demokrasiye (Sol Kanat) Doğru Kaydırmıştır.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

6- Bu ideolojik Değişimi veya Dönüşümü Olumlu Buluyorum.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

C- 2015 Haziran Seçimleri Sonucunda Meclis Çoğunluğunun (Tek Başına İktidar Olma) Kaybedilmesinin AK Parti'nin İdeolojisine Etkisi Nedir?

1- 2015 Haziran Seçimleri Sonucunda Meclis Çoğunluğunun (Tek Başına İktidar Olma) Kaybedilmesi AK Parti'nin İdeolojik Kimliğinde Değişim veya Dönüşüme Neden Olmuştur.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

2- Bu Sonuç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Muhafazakârlaştırmıştır.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

3- Bu Sonuç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Liberalleştirmiştir.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

4- Bu Sonuç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Milliyetçiliğe Doğru Kaydırmıştır.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

5- Bu Sonuç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Sosyal Demokrasiye (Sol Kanat) Doğru Kaydırmıştır.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

6- Bu ideolojik Değişimi veya Dönüşümü Olumlu Buluyorum.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

D- Çözüm Sürecinin (Demokratik Açılım-Kürt Açılımı) Sonlandırılmasının, AK Parti'nin İdeolojisine Etkisi Nedir?

1- Çözüm Sürecinin (Demokratik Açılım-Kürt Açılımı) Sonlandırılması AK Parti'nin İdeolojik Kimliğinde Değişim veya Dönüşüme Neden Olmuştur.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

2- Bu Sonuç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Muhafazakârlaştırmıştır.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

3- Bu Sonuç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Liberalleştirmiştir.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

4- Bu Sonuç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Milliyetçiliğe Doğru Kaydırmıştır.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

5- Bu Sonuç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Sosyal Demokrasiye (Sol Kanat) Doğru Kaydırmıştır.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

6- Bu ideolojik Değişimi veya Dönüşümü Olumlu Buluyorum.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

E- FETÖ Darbe Girişiminin, AK Parti'nin İdeolojisine Etkisi Nedir?

1- FETÖ Askeri Darbe Girişimi AK Parti'nin İdeolojik Kimliğinde Değişim veya Dönüşüme Neden Olmuştur.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

2- Bu Darbe Girişimi AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Muhafazakârlaştırmıştır.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

3- Bu Darbe Girişimi AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Liberalleştirmiştir.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

4- Bu Darbe Girişimi AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Milliyetçiliğe Doğru Kaydırmıştır.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

5- Bu Darbe Girişimi AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Sosyal Demokrasiye (Sol Kanat) Doğru Kaydırmıştır.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

6- Bu ideolojik Değişimi veya Dönüşümü Olumlu Buluyorum

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

F- Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçilmesinin (Başkanlık Sistemi) AK Parti'nin İdeolojisine Etkisi Nedir?

1- Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçilmesi AK Parti'nin İdeolojik Kimliğinde Değişim veya Dönüşüme Neden Olmuştur.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

2- Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçilmesi AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Muhafazakârlaştırmıştır.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

3- Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçilmesi, AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Liberalleştirmiştir

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

4- Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçilmesi, AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Milliyetçiliğe Doğru Kaydırmıştır.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

5- Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne Geçilmesi, AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Sosyal Demokrasiye (Sol Kanat) Doğru Kaydırmıştır.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

6- Bu ideolojik Değişimi veya Dönüşümü Olumlu Buluyorum

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

G- Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine (Başkanlık Sistemi) Geçilmesiyle Ortaya Çıkan İttifak Bloğunun (Cumhur İttifakı) AK Parti'nin İdeolojisine Etkisi Nedir?

1- Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine (Başkanlık Sistemi) Geçilmesiyle Ortaya Çıkan Cumhur İttifakı, AK Parti'nin İdeolojik Kimliğinde Değişim veya Dönüşüme Neden Olmuştur.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

2- Bu İttifak, AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Muhafazakârlaştırmıştır.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

3- Bu İttifak AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Liberalleştirmiştir.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

4- Bu İttifak AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Milliyetçiliğe Doğru Kaydırmıştır.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

5- Bu İttifak AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Sosyal Demokrasi'ye (Sol Kanat) Doğru Kaydırmıştır.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

6- Bu ideolojik Değişimi veya Dönüşümü Olumlu Buluyorum.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

H- 2009 Yılında başlatılan Fakat 2022 Yılında Hızlandırılan Alevi Açılımın AK Parti'nin İdeolojisine Etkisi Nedir?

1- Alevi Açılımı Süreci, AK Parti'nin İdeolojik Kimliğinde Değişim veya Dönüşüme Neden Olmuştur.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

2- Bu Süreç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Muhafazakârlaştırmıştır.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

3- Bu Süreç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Daha Fazla Liberalleştirmiştir.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

4- Bu Süreç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Milliyetçiliğe Doğru Kaydırmıştır.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

5- Bu Süreç AK Parti'nin İdeolojik Kimliğini Sosyal Demokrasiye (Sol Kanat) Doğru Kaydırmıştır.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

6- Bu ideolojik Değişimi veya Dönüşümü Olumlu Buluyorum.

- Hiç Katılmıyorum
- Katılmıyorum
- Kararsızım
- Katılıyorum
- Kesinlikle Katılıyorum

ARAŞTIRMA PROJESİ DEĞERLENDİRME RAPORU

Toplantı Tarihi: 04.01.2022 Çarşamba

Toplantı No:2023/01

Karar No: GO 2023/25

Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Doktora programı öğrencisi Erhan KORKIN' ın Doç. Dr. Ümmühan KAYGISIZ danışmanlığında yürüteceği *"Siyasi Partilerde İdeolojik Kimlik ve Temsiliyet Değişimleri: Ak Parti Örneği"* başlıklı proje önerisi araştırmanın gerekçe, amaç, yaklaşım ve yöntemleri dikkate alınarak incelenmiş olup, çalışmanın fikri, hukuki ve telif hakları bakımından sorumluluğu araştırma ekibine ait olması koşulu ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

ÖZGEÇMİŞ

1. KİŞİSEL BİLGİLER

ADI, SOYADI (Ünvanı): Erhan KORKIN (Uzman Öğretmen)	
HALEN GÖREVLİ OLDUĞU BİRİM VE GÖREVİ: Sultanhisar Kaymakamlığı Salavathı Ortaokulu Müdürlüğü- Okul Müdürü	

2. EĞİTİM

YILI	DERECESİ	ÜNİVERSİTE	ÖĞRENİM ALANI
2003	68	Süleyman Demirel Üniversitesi	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği (Lisans)
2019	3,46 (4)	Adnan Menderes Üniversitesi	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Yüksek Lisans)
2024	AA	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Doktora)

3. AKADEMİK DENEYİM

GÖREV DÖNEMİ	ÜNVAN	BÖLÜM	ÜNİVERSİTE

4. ÇALIŞMA ALANLARI

ÇALIŞMA ALANI	ANAHTAR SÖZCÜKLER
SOSYAL BİLİMLER VE SİYASET	Siyaset, Siyasal Partiler, Siyasal İdeolojiler, Siyasal Sistemler, Yerel Yönetimler

5. ÖNEMLİ YAYINLARIN LİSTESİ

Araştırma
Makalesi

GENÇ, F.N.,KORKIN, E.(15/06/2017), 6360 SAYILI KANUNLA KAPATILAN BELDE BELEDİYELERİNDE HALKIN KANUNA YÖNELİK ALGISI: ATÇA(SULTANHİSAR)ÖRNEĞİ, *KMÜ EKONOMİK VE SOSYAL POLİTİKALAR DERGİSİ*,019(032), 84-95.

- Araştırma Makalesi KORKIN, E.(25/10/2020), Merkez-Çevre Ayrımından Beyaz-Zenci Türk Ayrımına Türk Siyasal Hayatında Sosyal Bölünme, *Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi*,5(2), 250-265.
- Araştırma Makalesi KORKIN, E.,ÖZTOP, S.(25/05/2022), Büyükşehir Belediyelerinin Stratejik Planlarında Afet Yönetimi, *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*,7(1), 61-75.
- Kitap KORKIN, E.,GENÇ, F.N.(15/12/2021),*Değişim Ve Dönüşüm Dinamikleri Bağlamında Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi*,ANKARA:Ekin Yayınevi. ISBN No :978-625-8024-35-7
- Kitap GENÇ, F.N.,KORKIN, E.(20/11/2020), Stratejik Disaster Management: The Case of Türkiye, *Handbook Of Research On Global Challenges For Improving Public Services And Government Operations*,ABD-Pensilvanya:İgı Global. ISBN No :DOI: 10.4018 / 978-1-7998-4978-
- Konferans Bildirisi KORKIN, E.(02/04/2018), *Küreselleşmenin Olgusunun Kamu Yönetimine Etkileri: Eğitimde Yerinden Yönetim Politikalarının Uygulanabilirliği*.5. Uluslararası Gençlerle 360 Derece Öğrenci Kongresi: MANİSA. DOI NO: 978 - 975 - 8628- 78 – 0
- Konferans Bildirisi KORKIN, E.(17/10/2017), *6360 Sayılı Kanunun Belde Belediyeleri Üzerine Etkisi*.6.ulusal Yerel Yönetimler Öğrenci Kongresi: ISPARTA. DOI NO:-
- Konferans Bildirisi GENÇ, F.N.,KORKIN, E.(28/05/2018), *27 Mayıs'tan 15 Temmuz'a Darbe Bildirileri Analizi*.Uluslararası Darbe Sempozyumu 2: AYDIN. DOI NO:-

6. ÖDÜLLER

04/07/2008	Teşekkür Belgesi - (Veriliş Nedeni:Çalışkanlık - Veren Makam:Diğer)
08/09/2009	Takdir Belgesi - (Veriliş Nedeni:Çalışkanlık - Veren Makam:Kaymakamlık)
21/07/2010	Teşekkür Belgesi - (Veriliş Nedeni:Çalışkanlık - Veren Makam:Diğer)
08/02/2011	Takdir Belgesi - (Veriliş Nedeni:Çalışkanlık - Veren Makam:Valilik)
27/12/2011	Başarı Belgesi - (Veriliş Nedeni:Çalışkanlık - Veren Makam:Kaymakamlık)
09/03/2012	Başarı Belgesi - (Veriliş Nedeni:Çalışkanlık - Veren Makam:Kaymakamlık)
14/06/2012	Başarı Belgesi - (Veriliş Nedeni:Çalışkanlık - Veren Makam:Kaymakamlık)
12/07/2012	Üstün Başarı Belgesi - (Veriliş Nedeni:Çalışkanlık - Veren Makam:Kaymakamlık)
31/12/2012	Aylıkla ödüllendirme - (Veriliş Nedeni:Çalışkanlık - Veren Makam:Valilik)
17/07/2014	Başarı Belgesi - (Veriliş Nedeni:Çalışkanlık - Veren Makam:Kaymakamlık)
16/06/2015	Başarı Belgesi - (Veriliş Nedeni:Çalışkanlık - Veren Makam:Kaymakamlık)
04/04/2016	Başarı Belgesi - (Veriliş Nedeni:Çalışkanlık - Veren Makam:Kaymakamlık)
23/06/2016	Üstün Başarı Belgesi - (Veriliş Nedeni:Çalışkanlık - Veren Makam:Kaymakamlık)
13/09/2018	Başarı Belgesi - (Veriliş Nedeni:Çalışkanlık - Veren Makam:Kaymakamlık)
27/09/2019	Ödül - (Veriliş Nedeni:Çalışkanlık - Veren Makam:Valilik)
31/12/2019	Başarı Belgesi - (Veriliş Nedeni:Çalışkanlık - Veren Makam:Kaymakamlık)
17/01/2022	Başarı Belgesi - (Veriliş Nedeni:Çalışkanlık - Veren Makam:Bakanlık)
01/06/2022	Başarı Belgesi - (Veriliş Nedeni:Çalışkanlık - Veren Makam:Bakanlık)
18/07/2022	Üstün Başarı Belgesi - (Veriliş Nedeni:Çalışkanlık - Veren Makam:Kaymakamlık)
28/08/2024	Ödül - (Veriliş Nedeni:Çalışkanlık - Veren Makam:Valilik)